

IKINYARWANDA

IGITABO CY'UMWARIMU

Umwaka wa gatandatu- Amashuri abanza

Experimental version

Kigali, 2022

© 2022 Urwego rw'Igihugu rushinzwe Uburezi bw'Ibanze,

Iki gitabo ni umutungo wa Leta y' u Rwanda

***Uburenganzira bw'umuhanzi w'ibikubiye muri iki gitabo bufitwe n'Urwego rw'Igihugu
rushinzwe Uburezi bw'Ibanze (REB)***

Ijambo ry'ibanze

Mwarimu murezi,

Iki gitabo cy'umwarimu mu mwaka wa gatandatu w'amashuri abanza ni wowe kigenewe kugira ngo kigufashe nk'imwe mu mfashanyigisho uzakenera. Cyanditswe hakurikijwe imbenezamasomo iha umunyeshuri uruhare runini mu myigire ye nk'uko bisabwa mu nteganyanyigisho nshya yateguwe n'Urwego rw'Igihugu Rushinzwe Uburezi bw'Ibanze(REB) muri 2015. Ishyira mu bikorwa intego ndetse n'ibyifuzo by'Igihugu cyanecyane mu byerekeranye no gushimangira ubunyarwanda, hashyirwa mu bikorwa imyigire n'imyigishirize ishingiye ku bushobozi bw'umunyeshuri. Iki gitabo kizagufasha kuyobora abanyeshuri kugira ngo bashobore gushungura ibitekerezo bumvise cyangwa basomye uko bikwiye, bagaragaza ko basobanukiwe n'ubutumwa buri mu buryo bukurikira:

- Kuvuga badategwa, batanga ibitekerezo bigaragaza uko bumva ibintu kandi batanga ingingo zishyigikira cyangwa zivuguruza ibitekerezo by'abandi ku nsanganyamatsiko zinyuranye.
- Gusoma badategwa inyandiko zinyuranye, inkuru zishingiye ku biriho cyangwa ibihimbano, no kumva insanganyamatsiko z'ingenzi, ibitekerezo, ibyabaye, abavugwa mu nkuru n'uturango tw'ururimi twakoreshejwe.
- Kwandika ibitekerezo byabo ku buryo bufututse.
- Guhanga imyandiko irambuye ku nsanganyamatsiko zatoranyijwe bakurikiranya neza ibitekerezo kandi bigana ingeri zinyuranye z'ubuvanganzo. • Gusesengura no gutandukanya imyandiko itandukanye, kumva imiterere y'ururimi no gukoresha uko bikwiye ubwoko bunyuranye bw'amagambo mu nteruro.

Iki gitabo k'Ikinyarwanda kigabanyijemo imitwe itandatu ikubiyemo insanganyamatsiko zivuga ku muco nyarwanda, ibidukikije, kwita ku buzima bw'imyororokere, uburinganire n'ubwuzuzanye, gukorera mu mucyo n'ubukerarugendo.

Iki gitabo gihera ku ngingo zishingiye kuri izo nsanganyamatsiko kikagenda kerekana amasomo akurikizwa kugira ngo umwarimu ayobore abanyeshuri mu kwiga amasomo ateganywa n'integanyanyigisho. Ayo masomo yigishwa ahereye ku mwandiko ugaragaramo ingingo zisabwa mu nteganyanyigisho. Ayo masomo niyo afasha umwarimu kuyobora abanyeshuri mu kumva no gusesengura imyandiko, ndetse no kwiga ikibonezamvugo n'ubuvanganzo buteganyijwe mu nteganyanyigisho.

Nyuma ya buri kigwa na nyuma ya buri mutwe hari imyitoto n'ibisubizo byayo bigufasha gusuzuma uko intego z'isomo zagezweho n'intera abanyeshuri bagezeho.

Usibye ubushobozi rusange bugamijwe mu isomo ry'Ikinyarwanda mu mwaka wa gatandatu, iki gitabo kizagufasha kugeza ku banyeshuri ubundi bushobozi bukenewe mu buzima, nko kwikemurira ibibazo, guhanga udushya, gukora ubushakashatsi, gusabana, kugirana ubufatanye n'abandi, ndetse no kwiyigisha bo ubwabo no guhora bihugura.

Ubu bushobozi bugenda bugaragazwa n'imyitoto cyangwa ibikorwa abanyeshuri bakora.

Muri iki gitabo, hari imbonerahamwe ifasha umwarimu kumenya ibyigwa n'amasomo ari muri buri mutwe.

Ibisobanuro by'amagambo ashobora gukomerera abanyeshuri byashyizwe mu gice cyo gusoma n'inyunguramagambo. Hanateganyijwe kandi urutonde rw'ayo magambo ku mpera y'igitabo aho atondetse akurikije itonde ry'inyuguti z'Ikinyarwanda kugira ngo bigufashe kubona vuba ijamba wifuzza.

Iki gitabo ni ingenzi cyane ku mwarimu kuko kimwerekaza uko yakwigisha amasomo y'Ikinyarwanda yifashishije igitabo cy'umunyeshuri. Gikangurira umwarimu kwita ku banyeshuri bese hibandwa ku bafite ibibazo byihariye mu mwigire kugira ngo bajyane n'abandi.

Nubwo imyitozo yatanze mu gitabo cy'umunyeshuri igiye igira ibisubizo muri iki gitabo, ibyo bisubizo si byo kamara ahubwo ni urugero umwarimu yakwifashisha. Ikindi kandi, iyo myitozo nubwo twayiguteguriye dushingiye ku bikorwa umunyeshuri asabwa gukora biri mu nteganyanyigisho, umwarimu ashobora kubategurira indi ariko ijyanye n'intego z'isomo ndetse n'ibikorwa by'umunyeshuri bigaragazwa n'integanyanyigisho.

Muri make, turizera ko iki gitabo kizagufasha kwigisha neza Ikinyarwanda mu mwaka wa gatandatu no kugikundisha abanyeshuri kugira ngo barusheho kumenya ubukungu bw'umuco nyarwanda.

Dr. MBARUSHIMANA Nelson
Umuyobozi Mukuru wa REB

GUSHIMIRA

Ndashimira mbikuye ku mutima abantu bose bagize uruhare mu itegurwa ry'iyi nteganyanyigisho. Ntabwo iyi nteganyanyigisho yashoboraga gukorwa uko bikwiye iyo hatabaho uruhare rw'abafatanyabikorwa banyuranye mu burezi ndetse n'abaterankunga. Nejejwe no gushima ubufatanye n'ubwitange batugaragarije.

Mbere na mbere ndashimira inzego nkuru zishinzwe uburezi mu Rwanda zakurikiraniye hafi umurimo wo kuvugurura integanyanyigisho no kuyihuza n'Iteka rya Minisitiri n° 002/MINEDUC/2021 ryo ku wa 20/10/2021 rishyiraho integanyanyigisho mu mashuri y'uburezi bw'ibanze bw'inyigisho rusange, mbonezamwuga n'iz'imyuga n'ubumenyi ngiro.

Ndashimira kandi abarimu bigisha mu mashuri abanza n'ayisumbuye bitanze batizigamye kugira ngo iyi nteganyanyigisho ishobore gusubirwamo. Iyi nteganyanyigisho ni umusaruro w'ubufatanye n'ubwitange bya buri wese mu bitabiriye iki gikorwa.

MURUNGI Joan

Umuyobozi w'Ishami ry'Integanyanyigisho n'Imfashanyigisho muri REB

Intangiriro

Abanyeshuri biga neza iyo bagira uruhare mu myigire yabo kandi badafata mu mutwe gusa ahubwo bagira ibikorwa bakora. Imbonezamasomo muri iki gitabo igusaba guha abanyeshuri uruhare runini mu myigire yabo. Ikuyobora mu kwigisha udafata umunyeshuri nk'aho ari icupa ririmo ubusa ugomba gutsindagiramo ubumenyi. Igusaba kandi guhera ku byo umunyeshuri azi byo mu buzima abamo, ukamufasha kuvumbura ibindi atari azi.

Nubwo gukorera mu matsinda bifite akamaro ni ngombwa no kwita kuri buri munyeshuri kugira ngo umukosore mu mivugire ye, imisomere ye ndetse n'imyandikire ye. Mu myigishirize y'Ikinyarwanda, iki gitabo kigusaba guhera ku mfashanyigisho zifatika, zifite aho zihuriye n'umuco, amateka, ibidukikije n'imibereho y'Abanyarwanda kandi zijyanye n'ikigero cy'abanyeshuri. Kigenda kikwereka zimwe mu ngero z'izo mfashanyigisho zifatika. Ubu buryo bw'imyigishirize busaba umunyeshuri uruhare

runini rwo kwitoza kumva, kuvuga, gusoma, kwandika, gutekereza, gushyira mu gaciro no kwerekana imbamutima ze ashize amanga.

Imiterere y'iki gitabo n'imikoreshereze yacyo.

a) Imbonerahamwe igararagaza ibikubiye muri buri mutwe n'ubushobozi bw'ingenzi buteganyijwe kugerwaho.

Iyo mbonerahamwe itanga ishusho y'igitabo n'ibigikubiyemo. Igaragaza buri mutwe n'ibiwukubiyemo, n'imyitozo igomba gukorwa kuri buri kigwa kugira ngo umunyeshuri agende yiyubakamo ubushobozi uko atera intambwe n'uko ava ku mutwe ajya ku wundi. Iki gitabo kigabanyijemo imitwe itandatu kandi buri mutwe ufite umubare w'amasomo agomba kwigwa. Muri iki gitabo tukwereka uburyo wakwigisha isomo ku rindi, hashingiwe ku ngingo ziteganyijwe zisabwa mu ntegananyigisho.

Izo ntera ni izi zikurikira:

1. Igice cya mbere: Gusoma n'inyunguramagambo

1.1. Ibikorwa by'umunyeshuri

Muri iki gice ni ho abanyeshuri basoma umwandiko, bagasobanura amagambo atari asobanukiwe, bagakora umwitozo w'inyunguramagambo. Imbonezamasomo muri iki gice cyo gusoma no gusobanura umwandiko, umwarimu aiyobora mu byiciro bitatu: intangiriro, gusoma umwandiko bucece no gusomera mu matsinda bagerageza gushaka ibisobanuro by'amagambo badasobanukiwe.

1.2. Intangiriro

Muri iki kiciro k'intangiriro, umwarimu ahera ku mashusho ajyanye n'umwandiko agasaba abanyeshuri kuyitegereza akayababazaho ibibazo by'ivumburamatsiko byerekeza ku mwandiko bagiye gusoma. Bitewe n'uko imyandiko yose iba idafite amashusho, umwarimu ashobora no guhera ku kaganiro cyangwa ku bibazo byo mu buzima busanzwe byerekeza ku nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko cyangwa se akifashisha izindi mfashanyigisho zifatika bitewe n'umwandiko bagiye gusoma. Iyo birangiye aboneraho kubwira abanyeshuri ko bagiye gusoma umwandiko, inkuru, indirimbo cyangwa umuvugo ujyanye n'ibibazo mvumburamatsiko.

1.3. Gusoma

Iki kiciro cyo gusoma gikorwa mu byiciro bibiri ari byo: gusoma bucece no gusoma baranguruye

1.3.1. Gusoma bucece

Umwarimu asaba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece akagenda agenzura uko bikorwa. Abasaba no kugenda bandika amagambo batumva neza kugira ngo baze kuyasobanura nyuma. Ubu buryo bwo gusoma ni ingenzi ku munyeshuri kuko bumutegura kuza gusoma neza aranguruye adategwa. Iyo barangije gusoma bucece ababaza ibibazo byo gusuzuma ko basomye. Ibyo bibazo abibabaza yabanje kubasaba kubumba ibitabo byabo. Ni ibibazo byoroheje bidasaba ibitekerezo byimbitse. Gusoma bucece bikorwa buri gihe iyo abanyeshuri bagiye gusoma bwa mbere umwandiko mushya.

1.3.2. Gusoma baranguruye

Muri iki gitabo, imbonezamasomo ijyanye no gusoma baranguruye, igusaba kubwira abanyeshuri gusoma baranguruye badategwa, bagaragaza isesekaza banubahiriza utwatumwe n'iyitsa. Umunyeshuri umwe asoma igika kimwe mugenzi we akamwakira ku gika gikurikiyeho bityobityo. Umwarimu asabwa kugenda akosora abanyeshuri aho badasoma neza. Mu gihe ashakisha umunyeshuri usoma agenda anagenzura ubukesha bw'abanyeshuri mu kwitabira gusoma. Ni ngombwa gukora ku buryo buri munyeshuri agira umwanya wo gusoma, ari abitabira gutera urutoki cyangwa abatabyitabira. Iyo umwandiko urangiye bese batabashije gusoma ubutaha abatasomye ni bo aheraho kugira ngo buri wese ashobore gusoma. Iyo umwarimu abona ko hari abanyeshuri bakijijinganya mu gusoma akora uko ashoboye kugira ngo na bo bashobore gusoma neza bumvikanisha ibitekerezo byabo batajijinganya. Agomba kandi kubibandaho kugira ngo agenzure niba bagenda batera intambwe.

1.4. Gukorera mu matsinda

Iyo gusoma baranguruye birangiye, umwarimu asaba abanyeshuri gukorera mu matsinda. Amatsinda meza ni amatsinda atarengeje abanyeshuri batanu. Ayo matsinda kandi

ntagomba kuba ari amwe buri gihe. Agomba kuba arimo abanyeshuri batandukanye; abahungu n’abakobwa, ab’intege nke n’abafata vuba ibyo bigishwa. Iyo abanyeshuri bakorera mu matsinda bishakamo umuyobozi w’itsinda wandika ibyo bumvikanyeho mu matsinda akaba ari na we uza kubigaragariza abandi. Uwo kandi ntagomba guhora ari umwe umwarimu abafasha guhinduranya abayobozi b’amatsinda ku buryo buri munyeshuri bimugeraho. Iyo bari mu matsinda umwarimu ajenzura imikorere yabo abakeneye ubufasha akabubaha.

1.5. Ibikorera mu matsinda

1.5.1. Inyunguramagambo

Mu matsinda abanyeshuri bongera gusoma umwandiko bakagerageza gushakisha ibisobanuro by’amagambo badasobanukiwe banditse. Babishakisha bahereye ku bivugwa mu mwandiko, byabananira bakifashisha inkoranyamagambo n’urutonde rw’amagambo ruri mu gitabo cy’umunyeshuri mu gice cyo kwiyungura amagambo. Muri icyo gihe, umwarimu akomeza gukurikirana ibikorera mu matsinda, ndetse abanyeshuri bakaba bamubaza ibibazo ku byo batumva neza cyangwa bakamugisha inama. Icyo gikorwa gikurikirwa no guhuriza hamwe ibyavuye mu matsinda ku kibaho. Bitangwa n’abanyeshuri, umwarimu akabafasha kubinonosora. Iyo hari amagambo batashoboye kubonera inyito umwarimu abatoza gukoresha inkoranyamagambo bashakisha ibyo bisobanuro byaba ngombwa akabunganira.

1.5.2 Umwitozo w’inyunguramagambo

Iyo abanyeshuri barangije kubona ibisobanuro by’amagambo badasobanukiwe, umwarimu abasaba kongera kujya mu matsinda kugira ngo bakore imyitozo y’inyunguramagambo iteganijwe mu gitabo cy’umunyeshuri. Iyo igihe cyateganijwe kigeze bongera guhuriza hamwe ibisubizo bayobowe n’umwarimu.

2. Igice cya kabiri : Gusoma no kumva umwandiko

Imbonezamasomo iri muri iki gitabo iteganya uburyo bubiri bwo gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.

Uburyo bwa mbere ni uko umwarimu agabanya ibibazo mu matsinda anyuranye amatsinda nk’abirabiri akagenda akora ibibazo runaka bitewe n’umubare wabyo.

Ubundi buryo ni uko buri tsinda risubiza ibibazo byose byo kumva umwandiko. Iyo igihe umwarimu yabahaye kirangiye umuyobozi w’itsinda agaragaza ibisubizo byakorewe mu itsinda rye. Uko bamurika ibyakorewe mu matsinda Umuyobozi w’itsinda ajya imbere akandika cyangwa akavuga ibyo bakoreye mu itsinda ryabo. Igisubizo gitanzwe n’itsinda rya mbere iyo kinonosowe cyandikwa ku kibaho. Amatsinda afite ibibazo bimwe ntabwo ari ngombwa ko yose ajya kugaragaza ibisubizo ahubwo iryabanje ni ryo rimurika noneho irindi rigafatanywa n’abandi kugira ubugororangingo ritanga kuri icyo gisubizo iyo bibaye ngombwa. Nko ku nyunguramagambo, amagambo yasobanuwe n’itsinda ryabanje andi matsinda

ntiyongera kuyagarukaho ahubwo asobanura amagambo atatanzwe n'itsinda ryabanje. Ni ukuvuga ko igisubizo cyatanzwe n'itsinda kigakorera ubugororangingo andi matsinda atagisubiraho. Ubu kandi ni na bwo buryo bukorwa no mu yindi myitoto yo mu zindi ntera, ikorewa mu matsinda.

3. Igice cya gatatu: Kwitoza gusoma

Kwitoza gusoma bikorwa harebwa imisomere ya buri munyeshuri ukwe. Bisaba rero ko buri munyeshuri ahabwa umwanya wo gusoma, akayoborwa kandi agakosorwa mu buryo bwo gusoma adategwa, atagemura amagambo, yubariza utwatuzo n'iyitsa, asesekaza. Uyu mwitoto ugomba kwibandwaho cyane mu gihembwe cya mbere cy'umwaka wa gatandatu, kugira ngo ubushobozi bwo gusoma bwagezweho mu myaka itatu ibanza bushimangirwe. Mu gihe bigaragaye ko abanyeshuri bese bamaze kubikeneka, uyu mwitoto wagenda uza rimwe na rimwe, kandi umwarimu akibanda cyane ku bagifite ingorane mu gusoma uko bikwiye.

4. Igice cya kane: Gusoma no gusesengura umwandiko

Gusesengura umwandiko mu mwaka wa gatandatu w'amashuri abanza, byibanda cyanecyane ku kugaragaza ingingo z'ingenzi zigize umwandiko ari na zo baheraho bakora inshamake yawo haba mu mvugo cyangwa mu nyandiko. Nyamara bagomba no kumenya imiterere ya buri mwandiko mu yo biga, bakamenya ibice by'ingenzi biwugize n'uturango twawo.

5. Igice cya gatanu: Ubumenyi ngiro

Kuri buri bwoko bw'umwandiko bize, abanyeshuri bakwiye guhambwa imyitoto y'ubumenyi ngiro itandukanye hashingiwe ku bikorwa biteganyijwe mu nteganyanyigisho. Hagenda hasimburana ibikorwa bikurikira: guhanga, gukina, gusoma umwandiko, kungurana ibitekerezo, gukora inshamake... Abanyeshuri bahabwa umukoro bakazagaruka barawukoze hanyuma bagahabwa umwanya wo gusangiza bagenzi babo ibyo bakoze.

6. Igice cya gatandatu: Ikibonezamvugo

Ikibonezamvugo giteganyijwe muri iyi nteganyanyigisho, mu rwego rwo gufasha umunyeshuri kumenya amahame agenderaho anozza imvugo n'inyandiko bye. Ariko rero bigomba kumvikana neza ko amategeko y' ikibonezamvugo atagomba gufatwa mu mutwe nk'amasengesho, ahubwo agomba gutahurwa n'abanyeshuri ubwabo bahereye ku mwandiko cyangwa interuro yakoreshejwemo.

7. Isuzuma

Amasuzuma agomba gukorwa kenshi haba mu gutanga isomo, cyangwa kubaza abanyeshuri ibyo baheruka kwiga, ndetse no kubabaza icyo bungutse nyuma ya buri somo. Ku buryo bw'umwihariko, hateganyijwe isuzuma rusange risoza buri mutwe, kugira ngo umwarimu

asuzume niba koko abanyeshuri bageze ku bushobozi bwa ngombwa buteganyijwe. Iyo bigaragaye ko ibyo bitagezweho, umwarimu agomba

guteganya indi myitozo nshimangirabushobozi ya ngombwa, kugira ngo adakomereza ku bindi kandi ibibanziriza batarabikeneka.

8. Uburyo bwo kwimakaza insanganyamatsiko nsanganyamasomo

Muri iki gitabo insanganyamatsiko nsanganyamasomo ntizirengagijwe. Zibandwaho mu myitozo inyuranye yo kujya impaka no kungurana ibitekerezo cyane ko n'abateguye integanyanyigisho bari bazishingiyeho mu kugena insanganyamatsiko za buri mutwe.

9. Uburyo bwihariye bwo kwita ku myigire y'abanyeshuri

Iki gitabo cyanditse ku buryo gifasha umwarimu gufasha umunyeshuri mu buryo bwihariye kugira ngo atere imbere mu kunguka amagambo, mu gusoma no mu kwandika. Mu rwego rwo kugira ngo yiyungure amagambo, iki gitabo kibimufashamo by'umwihariko kubera ko gikubiyemo imyitozo n'ibisubizo bituma umunyeshuri yiyungura amagambo nk'imyitozo yo kuzuza amagambo mu nteruro, guhuza amagambo n'ibisobanuro byayo akoresheje akambi, gushaka amagambo mu kinyatuzu, gukoresha amashusho agaragaza ibyo asoma, kugaragaza neza amagambo yabugenewe atsindagirwa no kwirinda gukoresha amagambo menshi atamenyerewe.

Muri iki gitabo kandi harimo imyitozo ifasha umunyeshuri kumva ibyo asoma n'ibyo asabwa gukora kuko abanza guhabwa urugero rw'ibyo asabwa gusubiza, guhuza amafoto n'amagambo... Byongeye kandi iki gitabo giteguwe ku buryo hagenda hakoreshwamo uburyo bw'imbenezamasomo bunyuranye; gukorera mu matsinda manini y'abanyeshuri nka bane, gukorera mu matsinda ya babiribabiri, gukora umuntu ku giti ke, gukora ubushakashatsi mu nzu y'isomero, gukora ubushakashatsi kuri murandasi, gukorera hamwe ishuri ryose...

IGICE CYA GATATU: IMYIGISHIRIZE YA BURI MUTWE

UMUTWE WA MBERE: UMUCO NYARWANDA

I.1 Ubushobozi bw'ingenzi bugamijwe

- Gusesengura imyandiko ijyanye no kubugabunga umuco nyarwanda;
- Gutahura no gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko ibinyazina ngenera ngenga;
- Kunoza imvugo hakoreshwa amagambo yabugenewe ku ngobyi, urusyo n'isekuru;
- Gukoresha neza mu nyandiko inyuguti nkuru.

I.2 Ibyo umunyeshuri asanzwe azi

Kumva no gusesengura imyandiko inyuranye, ikeshamvugo, ikibonezamvugo (izina, izina ntera, ntera, ibinyazina,...), ubuvanganzo (imigani migufi, ibisakuzo, amagorane, uturingushyho tw'abasizi,...), gusoma na bimwe mu biranga umuco nyarwanda yabibonye mu myaka ibanziriza umwaka wa gatandatu.

I.3 Igikorwa cy'umwinjizo

Umwarimu aha abanyeshuri igikorwa kibinjiza mu nsanganyamatsiko y'umutwe.

Urugero rw'igikorwa :

Gakwandi yari afite abuzukuru yakundaga cyane. Buri mugoroba yakundaga kubacira imigani ndetse akanabigisha ibisakuzo bitandukanye. Ntiyibagirwaga no kubabwira bimwe mu biranga umuco nyarwanda nk'imihango y'ubukwe bwa kinyarwanda, kwakira neza abatugana n'ibindi. Yifuzaga ko umuryango we uba intangarugero ku gasozi bari batuyeho.

Uhereye kuri iyi nkuru ya Gakwandi n'umuryango we:

- a) Ni iki Gakwandi yigishaga umuryango we kerekana umuco nyarwanda?*
- b) Tanga izindi ngero zerekana umuco nyarwanda ?*

Urugero rw'ibisubizo:

a) Gakwandi yigishaga umuryango we umuco utandukanye hari mo: Guca imigani, umukino w'ibisakuzo, imihango y'ubukwe no kwakira neza abatugana.

b) Abanyeshuri batanga izindi ngero zitandukanye zerekana umuco nyarwanda, umwarimu akabafasha kuzihuza n'ibindi biranga umuco nyarwanda ari byo: Itorero ry'Igihugu, umurage, izungura, ikeshamvugo, kurya ubunnyano, indamukanyo, gufashanya, gutabarana n'ibindi.

I.4 Amasomo ari mu mutwe wa mbere n'igihe yagenewe

Umutwe wa mbere: Umuco n'indangagaciro nyarwanda		Umubare w'amasomo: 48
Amasomo	Intego rusange	Umubare w'amasomo
Umwandiko: Utaganiriye na se ntamenya icyo sekuru yasize avuze		
Isomo rya 1: Gusoma, umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko no gukora inshamake y'umwandiko.	1
Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro	Kuvugira mu ruhame inshamake ashize amanga	1
Ikinyazina ngenera ngenga		
Isomo rya 5: Inshoza n'imiterere by'ikinyazina ngenera ngenga	Gutahura no gukoresha ikinyazina ngenera ngenga mu nteruro cyangwa mu mwandiko	3
Isomo rya 6: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Ubukwe bwa kinyarwanda		
Isomo rya 7: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 8: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 9: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1

Isomo rya 10: Ubumenyi ngiro	Guhanga agakino kagaragaza imisango y'ubukwe bwa kinyarwanda	1
Isomo rya 11: Gukina yigana abanyarubuga bagaragaza mu bukwe	Gukina bigana imisango y'ubukwe bagaragaza isesekaza	3
Isomo rya 12: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Itorero ry'Igihugu		
Isomo rya 13: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 14: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 15: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 16: Ubumenyi ngiro	- Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be. - kugaragaza ingaruka Igihugu cyahura na zo kidafite amatorero ndangamuco.	1
Isomo rya 17: Indangagaciro remezo z'umuco nyarwanda	Gusobanura indangagaciro remezo z'umuco nyarwanda no guhanga indirimbo n'imbyino zirimo izo ndangagaciro.	2
Isomo rya 18: Ubumenyi ngiro	Kuririmba no guseruka babyina.	1
Isomo rya 19: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Umurage n'izungura mu Rwanda		
Isomo rya 20: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 21: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 22: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 23: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1

Ikeshamvugo: ku isekuru, ku ngobyi no ku rusyo		
Isomo rya 24: Amagambo yabugenewe ku isekuru, ku ngobyi no ku rusyo	Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko amagambo yabugenewe ku isekuru, ku ngobyi no ku rusyo	3
Isomo rya 25: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Inkuru yo mu kinyamakuru “Tutitonze umuco wacu waducika”		
Isomo rya 26: Gusoma inkuru n’inyunguramagambo	Gusoma inkuru no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 27: Gusoma no kumva inkuru	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva inkuru.	1
Isomo rya 28: Gusesengura inkuru	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura inkuru.	1
Isomo rya 29: Ubumenyi ngiro	Gusoma inkuru mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n’isesekaza rikwiye.	1
Isomo rya 30: Inshoza n’imiterere y’inkuru yo mu kinyamakuru	Gusobanura inkuru yo mu kinyamakuru no kugaragaza imiterere yayo.	1
Isomo rya 31: Amabwiriza yo kwandika inyandiko yo mu kinyamakuru	Kugaragaza amabwiriza yo kwandika inyandiko yo mu kinyamakuru	1
Isomo rya 32: Kwandika inkuru yo mu kinyamakuru	Kwandika neza inkuru yo mu kinyamakuru yubahiriza amabwiriza	1
Isomo rya 33: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 34: Ubumenyi ngiro	Gusangiza be inkuru yo mu kinyamakuru yanditse.	2
Imyandikire: Inyuguti nkuru		
Isomo rya 35: Imikoreshereze y’inyuguti nkuru	-Kugaragaza aho inyuguti nkuru zikoreshwa -Kwandika neza amagambo n’interuro yubahiriza imikoreshereze y’inyuguti nkuru	2
Isomo rya 36: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isuzuma risoza umutwe wa mbere		2
Imyitozo nzamurabushobozi na nyagurabushobozi		1

1.4.1 Umwandiko : Utaganiriye na se ntamenya icyo sekuru yasize avuze

Isomo rya 1: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumaze n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo :

a) Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabonaho abana n'ababyeyi babo.

b) Murabona bakora iki?

Turabona basangira amafunguro banaganira.

c) Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga ku babyeyi batoza abana babo imico myiza n'umuco nyarwanda.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

- Ni iki uyu muryango ukora buri mugoroba?

Buri mugoroba, uyu muryango uhurira ku meza bagasangira ifunguro barangiza bagatarama.

- Ni ibiki ababyeyi batozaga abana babo?

Ababyeyi batozaga abana babo guca imigani, gusakuza, kwivuga, bakabaha n'ubumenyi bunyuranye ku bintu bitandukanye.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Utaganiriye na se ntamenya icyo sekuru yasize avuze", ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

- **Gufungura:** Kurya cyangwa kunywa.

- **Gutarama:** Gutinda kuryama nijoro uganira n'abandi mwishimisha.

- **Indangagaciro:** Imico myiza ikwiye kuranga umuntu warezwe neza nk'ubunyangamugayo, ikinyabupfura n'ibindi.

- **Ubuvinganzo:** Uruhurirane rw'ibihangano by'ubugeni burimo indirimbo, imigani, ibyivugo, amahamba n'ibindi.

- **Intyoza:** Umuntu uzi kuvuga neza, atatura ingingo mu mvugo iboneye.

- **Igihango:** Amasezerano akomeye wagiranye n'umuntu ku buryo kuyarengaho byakugiraho ingaruka mbi. Uwo mwagiranye igihango (mwanywanye) wirindaga kumuhemukira kugira ngo igihango kitazagukurikirana.

- **Kirazira:** Ni ibintu bibujijwe mu muco, kubirengaho bikaba byakugiraho ingaruka mbi.

- **Icyuho:** Umwanya uburamo ubusa akenshi uri hagati mu kintu, kubura igihuza cyangwa icyunga ibintu, igihombo.

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo iri mu bitabo byabo. Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

1. Koresha amagambo akurikira mu nteruro:

- **Intyoza:** Karisa ni intyoza kurusha abandi banyeshuri.
- **Gutarama:** Buri mugoroba iwacu dutaramana n'ababyeyi bacu.
- **Icyuho:** Urupfu rw'umubyeyi wabo rwasize icyuho mu muryango.

2. Koresha amagambo akurikira mu nteruro ebyiri zitandukanyije inyito:

- **Gufungura:** Nimwegere ameza dufungure.
Fungurira uwo muntu yinjire.
- **Ikirere:** Uyu mwaka twararumbije kuko ikirere kitagenze neza.
Kamari yaciye ikirere mu rutoki.
- **Gusakuza:** Muri gusakuza mugatuma ntumva neza.
Umukino wo gusakuza ushimisha abana.
- **Inzara:** Izuba ryacanye ryaduteye inzara.
Ni byiza guca inzara zikuze.

Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Utaganiye na se ntamenya icyo sekuru yasize avuze”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- Ni uwuhe mutwe w’umwandiko duheruka gusoma?

Umutwe w’umwandiko duherutse gusoma ni **“Utaganiye na se ntamenya icyo sekuru yasize avuze”**.

- Ni ba nde bavugwa muri uwo mwandiko?

Abavugwa mu mwandiko ni Kamana, abana be harimo Umutesi.

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni ikiganiro cy’umuryango kivuga ku muco nyarwanda.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Ni iki Kamana atoza abana be mu gitaramo ku bijyanye n’ubuvanganzo?

Kamana atoza abana be guca imigani, gusakuza, kwivuga ndetse no kuganira batebya.

2. Ni ibihe bindi abantu bungukira mu gitaramo?

Ubumenyi bunyuranye, kuganira ku mibereho yabo izaza, amasano bafitanye n’abandi, kubwirwa ubutwari bw’abakurambere, kubwirwa za kirazira n’amateka y’abakurambere.

3. Nk’uko bivugwa mu mwandiko, abakurambere bacu barangaga igihe bate?

Abakurambere bifashishaga izuba, ukwezi ingoma z’abami, inzara, igitero, ibihe by’imvura n’ibindi mukumenya ibihe.

4. Ni izihe mpamvu zituma umuco wo gutarama mu Rwanda ugenda ucika?

Usanga ahenshi byarasimbuwe no kureba tereviziyo cyangwa kumva amaradiyo. Ababyeyi usanga batakigira umwanya wo gutaramana n'abana babo kubera imirimo myinshi no gushakisha amafaranga. Hari kandi abava mu kazi bakajya kwiga nimugoroba.

5. Ni iki umwanditsi akangurira abana?

Umwanditsi arimo gukangurira abana be kugira imico myiza, bagahorana indangagaciro n'ubuvanganzo nyarwanda akanabasaba ngo ibyo ababwira bage babyitaho.

6. Iyo bavuze ngo: “Kwiga ni uguhozaho” wumva iki?

Ni ukuvuga ko iteka hahora haza ubumenyi bushyashya umuntu aba agomba guhora yiga ibijyanye n'ibihe agezemo ntakuvuga ngo ngewe ibyo nize narabyize birahagije.

Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri mu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko.

- Buri mugoroba umuryango wa Kamana bafatira ifunguro hamwe barangiza bagatarama.
- Mu gitaramo Kamana atoza abana be guca imigani, gusakuza, kwivuga ndetse no kuganira batebya. Bungukiramo n'ubundi bumenyi bunyuranye butuma bafunguka mu mutwe.
- Muri iki gihe umuco wo gutarama ugenda ucika kubera impamvu zinyuranye. Akenshi ababyeyi bava ku kazi bwije cyane bagasanga abana baryamye.
- Umuco wo gutarama wagombye guhabwa agaciro ariko bikajyana n'ibihe tugezemo.

2. Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

Isomo nkuyemo ni uko ngomba gusaba ababyeyi bange tukajya dutarama tukaganira mu muryango wacu cyanecyane ku mugoroba.

3. Tanga ingero z'indangamuco dusanga muri uyu mwandiko.

- Haragaragaramo umuco mwiza wo gutarama wigirwagamo byinshi: guca imigani, gusakuza, kwivuga.
- Kuranga igihe hakurikijwe ibibakikije nk'indirimo z'inyoni, igihe isake ibikira, ibitero, ingoma, inzara, ingano y'imyaka mu murima n'ibindi.
- Amasano yo mu miryango, uburere bushingiye ku butwari bw'abakurambere, ibisekuruza, kirazira.

4. Muhereye ku kamaro ko gutaramana n'ababyeyi, musanga impamvu zitangwa mu mwandiko zituma ababyeyi badataramana n'abana zumvikana? Sobanura igisubizo cyawe.

Impamvu zitangwa mu mwandiko zituma ababyeyi badataramana n'abana ntizumvikana. Kubera ko ababyeyi baha agaciro kureba tereviziyo no kumva radiyo kandi bidakwiye ko bisimbura umwanya baha abana babo.

c) Umukoro

Ha abanyeshuri umukoro wo gukora inshamake y'umwandiko "Utanganiye na se ntamenya icyo sekuru yasize avuze" maze bazagaruke barawukoze.

Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvugira mu ruhamwe inshamake yakoze ashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Baza abanyeshuri kuvuga umutwe w’ umwandiko batahanyeho umukoro batange n’ingingo z’ ingenzi zikubiye muri uwo mwandiko.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kubwira abandi inshamake bakoze umwumwe, ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

1.4.2 Ikinyazina ngenera ngenga

Isomo rya 5: Inshoza n’imiterere by’ikinyazina ngenera ngenga

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kugaragaza inshoza y’ikinyazina ngenera ngenga. - Gutahura ikinyazina ngenera ngenga mu nteruro cyangwa mu mwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, ikibonezamvugo n’ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko “ **Kwita ku by’iwacu byaturinda gusesagura**”uri mu bitabo byabo basubize ibibazo biwukurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye nabo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Ibibazo n'ibisubizo

a) Amagambo yanditse atsindagiye murumva asobanura iki?

– Avuga ibyo umuntu atunze, cyangwa ikintu n'icyo kigenerwa.

b) Ni ibihe binyazina mwumva byumvikana muri ayo magambo?

– Humvikanamo ibinyazina bibiri: Ikinyazina ngenera + ikinyazina ngenga.

Ingero: wabo = wa + bo byabo = bya + bo

c) Ese iyo afashe indomo “i” cyangwa n'izindi ndomo “u” na “a” mwumva akomeza kuba ibinyazina?

– Iyo gifashe indomo gisimbura izina cyasobanuraga kigakomeza kuba ikinyazina.

Bwira abanyeshuri ko bagiye kwiga ikinyazina ngenera ngenga.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshoza y'ikinyazina ngenera ngenga

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanze hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'ikinyazina ngenera ngenga

Ikinyazina ngenera ngenga ni ikinyazina kerekana utunze n'icyo atunze. Kikaba ari inyunge ya ngenera na ngenga

Ingero:

- Indirimbo **zacu** zinezera benshi.

- Ibiti **bye** byera imbuto nziza

b) Imiterere y'ikinyazina ngenera ngenga

Mu nteruro, ikinyazina ngenera ngenga gikurikira izina ariko kandi gishobora kurisimbura

Iyo cyasimbuye izina, gifata indomo.

Urugero:

- Abana **bange** bakunda kwiga. **Abange** bakunda kwiga.
- Igihugu **cyacu** ni intangarugero mu kubahiriza uburinganire. **Icyanyu** se cyo bite?
- Umuhungu **wabo** yiga mu wa kane. **Uwabo yiga** mu wa kane.

Iyo ikinyazina ngenera kiyunze na ngenga muri ngenga ya mbere n'iya kabiri mu bwinshi, indangasano (indangakinyazina) "tu-" na "mu-" zihinduka "-cu" na "-nyu" kandi n'igicumbi cya ngenga kikaburizwamo.

Urugero:

- Imbehe **zacu**
- Imbehe **zanyu**

Muri ngenga ya gatatu y'ubumwe mu nteko zose, igicumbi cya ngenera n'indangasano ya ngenga biburizwamo.

Urugero:

- Abana **be**
- Inka **ze**

Dore imbonerahamwe y'ikinyanzina ngenera ngenga:

	ng ya 1 bu	ng 1 bw	ng 2 bu	ng 2 bw	ng 3 bu	ng 3 bw
Nt. 1	wange	wacu	wawe	wanyu	we	Wabo
Nt. 2	bange	bacu	bawe	banyu	be	Babo
Nt. 3	wange	wacu	wawe	wanyu	we	Wabo
Nt. 4	yange	yacu	yawe	yanyu	ye	Yabo
Nt. 5	ryange	ryacu	ryawe	ryanyu	rye	Ryabo
Nt. 6	yange	yacu	yawe	yanyu	ye	Yabo
Nt. 7	cyange	cyacu	cyawe	cyanyu	ke	Cyabo
Nt. 8	byange	byacu	byawe	byanyu	bye	Byabo
Nt. 9	yange	yacu	yawe	yanyu	ye	Yabo
Nt. 10	zange	zacu	zawe	zanyu	ze	Zabo
Nt. 11	rwange	rwacu	rwawe	rwanyu	rwe	rwabo
Nt. 12	kange	kacu	kawe	kanyu	ke	Kabo
Nt. 13	twange	twacu	twawe	twanyu	twe	twabo
Nt. 14	bwange	bwacu	bwawe	bwanyu	bwe	bwabo
Nt. 15	kwange	kwacu	kwawe	kwanyu	kwe	kwabo
Nt. 16	hange	hacu	hawe	hanyu	he	habo

III. Imyitozo

Saba abanyeshuri gukora imyitozo iri mu gitabo cyabo, buri munyeshuri akora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Ibibazo n'ibisubizo

Imyitozo n'ibisubizo

1. Tanga interuro enye ukoreshamo ikinyazina ngenera ngenga muri ngenga ya mbere n'iya kabiri mu bwinshi.

- Abana bacu bakunda kwiga.
- Amafaranga yacu tuge tuyazigama mu mabanki.
- Abana banyu bakunda kwiga
- Amafaranga yanyu muge muyazigama mu mabanki

2. Tahura ibinyazina ngenera ngenga biri muri iyi baruwa uvuge n'inteko birimo

Ku nshuti yange nkunda,
Nkwandikiye aka kabaruwa ngira ngo ngusuhuze, ariko nakumenyeshaga ko nkizirikana ubucuti bwange nawe ntazigera nibagirwa. Rwose mu nshuti zange wambereye inkoramutima. Ndibuka ya nseko yawe izira imbereka, ya ndoro yawe yampogozaga, na rya jwi ryawe riyunguruye ryumvikanaga mu turirimbo twacu. Ndibuka ukuntu ababyeyi bawe banyakiranye ubwuzu umunsi nza kugusura iwanyu bwa mbere ndi hamwe na mukuru wange. Uribuka twa dukino twacu tukiri abana, za nka zacu twabumbaga mu rwondo, na za ndabo zacu twateraga tukazuhira ubudatuza. Urukumbuzi ngufitiye rumbuza gusinzira. Rwamarwa gusa n'uko natura hafi yawe, iruhande rwawe, sinongere kuba kure yawe ukundi.

Uwawe utazakwibagirwa, Saba Edit

Ibinyazina ngenera ngenga biri muri iyi baruwa n'inteko zabyo ni:

- bwange**, inteko ya 14
- zange**, inteko ya 10
- yawe, inteko** ya 9
- yawe**, inteko ya 9
- ryawe**, inteko ya 5
- twacu**, inteko ya 13
- bawe**, inteko ya 2
- wange**, inteko ya 1
- twacu**, inteko ya 13
- zacu**, inteko ya 10
- zacu**, inteko ya 10
- yawe**, inteko ya 19

rwawe, inteko ya 11

yawe, inteko ya 19

uwawe, inteko ya 1

3. Simbuza amagambo atsindagiye mu nteruro zikurikira ikinyazina ngenera ngenza gikwiye:

a) Ubutumwa **bwa Perezida wacu** ni ubwo kutwifuriza umwaka mushya muhire.

– Ubutumwa bwe ni ubwo kutwifuriza umwaka mushya muhire.

b) Amasambu ya **so n’aya nyokorome** ahana imbibi n’isambu **nsangiye n’umuvandimwe tuvukana**.

– Amasambu yabo ahana imbibi n’isambu yacu.

c) Amakuba **yakubayeho n’ayabaye kuri Karori** nayabwiye n’umuvandimwe musangiye ababyeyi.

– Amakuba yanyu nayabwiye n’umuvandimwe wanyu

Isomo rya 6: Ibikorwa byo gusoma: Akamaro ko gusoma

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusobanura akamaro ko gusoma ibitabo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye.

Saba abanyeshuri gukora igikorwa gikurikira, utege amatwi ibisubizo byabo kandi ufatanye na bo kubinoza.

Urugero rw’igikorwa n’ibisubizo:

Soma igika gikurikira, usubize ibibazo byakibajijweho:

“Kamari akunda gusoma ibitabo bitandukanye. Ibyo bituma agira ubumenyi bwinshi maze ibyo bize mu ishuri bikamworohera ndetse agatsinda neza amasomo..”

Urugero rw'ibibazo n'isubizo:

a) Kamari akunda iki?

Kamari akunda gusoma ibitabo bitandukanye.

b) Gusoma ibitabo bitandukanye bimarira iki kamari?

- Bituma agira ubumenyi bwinshi,
- Ibyo bize mu ishuri biramworohera,
- Atsinda neza amasomo yiga

Bwira abanyeshuri ko mugiyeye kwiga akamaro ko gusoma ibitabo

I. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda maze ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Tahura inshoza yo gusoma n'akamaro kabyo

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora igikorwa neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe wabahaye kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe kandi ubashishikarize gukunda gusoma. Ibisubizo byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'ibisubizo byanogejwe:

1. Inshoza yo gusoma

Gusoma ni ugutahura amagambo yanditse ugasobanukirwa ubutumwa buyarimo. Umuntu uzi gusoma aba ashobora gutahura amagambo yanditse, kumva no gusobanukirwa ubutumwa bukubiye muri ayo magambo.

2. Akamaro ko gusoma

Gusoma bituma wunguka ubumenyi butandukanye maze bigafasha mu gutsinda amasomo ndetse no mu buzima busanzwe. Abanyeshuri badakunda gusoma ntibagera ku rwego rw'imitsindire nk'urw'abanyeshuri bakunda gusoma. Ni yo mpamvu kugira ubushobozi bwo gusoma ari ingenzi mu buzima

3. Umukoro

Nyuma yo kwigisha abanyeshuri akamaro ko gusoma, bahe ibitabo byo gusoma batahana kugira ngo bazabisomere mu rugo.

1.4.3 Umwandiko : Ubukwe bwa kinyarwanda

Isomo rya 7: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

- Mwitgereje iyi shusho murabona iki?

Turi kuhabona abantu benshi harimo abageni

- Mwitgereje neza, murabona aba bantu barimo gukora iki?

Turabona bari mu bukwe

- Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga ku misango y'ubukwe bwa kinyarwanda.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

- Ni iki uyu musore yari yarabuze ngo ashinge urugo?

Yari yarabuze uwamurangira uwo bazarushingana.

- Umusore uvugwa muri uyu mwandiko yifuzaga kuzashaka umukobwa umeze ate?

Yifuzaga kuzashaka umukobwa yarangiwe n'umuntu umuzi neza, bakabanza bakamenyana we akamwiga imico ye n'umukobwa akiga imico ye

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Ubukwe bwa kinyarwanda", ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

- **Umuranga:** Umuntu uba uzi umugeni maze akagira uruhare rwo kumumenyekanisha ku musore kugira ngo afate ikemezo cyo gusaba.
- **Kurambagiza:** Guhitamo umukobwa muzabana, muzubakana urugo.
- **Kuvunyisha:** Gusaba uburenganzira bwo kwinjira ahantu.
- **Imisango:** Amagambo bavuga mu mihango y'ubukwe.
- **Inkwano:** Inka (amafaranga) batanga kwa se w'umukobwa kugira ngo bahabwe uburenganzira bwo gushyingiranwa.
- **Isuka rugori:** Isuka bitwaza bagiye gufata irembo iwabo w'umukobwa.
- **Impundu:** Amarangamutima agaragazwa n'abategarugori bagaragaza ibyishimo.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo. Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo

- **Kurambagiza:** Umuhungu wa Kamana arakuze ageze igihe cyo kurambagiza, agashaka uwo bazabana.
- **Kuvunyisha:** Numara gufata ikemezo uzatubwire tuge kukuvunyishiriza, baduhe umunsi wo gusaba
- **Imisango:** Nkunda imisango y'ubukwe iyo abavuzi b'amagambo bahuye bose ari intyozza.
- **Inkwano:** Umukobwa wa Murorunkwere bamutanzeho inkwano y'inka umunani
- **Ibigango:** Kamatari ni umukinnyi w'umupira w'ibigango ukina mu ba kabiri.

Isomo rya 8: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Ubukwe bwa kinyarwanda”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- **Ni uwuhe mutwe w'umwandiko duheruka gusoma?**
Umutwe w'umwandiko duherutse gusoma ni **“Ubukwe bwa kinyarwanda”**.
- **Umusore Sesonga Yohani uvugwa mu mwandiko yabengutse umukobwa witwa nde?**
Sesonga Yohani yabengutse Umukobwa yitwa Gasaro

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni imisango y'ubukwe bwa Kinyarwanda.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Umusore uvugwa muri uyu mwandiko amaze gushima umukobwa yakoze iki?

Yatuye inzoga ababyeyi be baraganira abasaba ijamba ababwira ko hari umukobwa yashimye akaba yifuza ko bazajya kumumusabira.

2. Ni uwuhe muni wamushimishije umusore uvugwa mu mwandiko? Kuki?

Ni umuni wo gusaba. Kuko abahagarariye imiryango baryoheje ubukwe baterana amagambo umwe akajya atega undi imitego undi na we akayitegura.

3. Ni iki kerekana ko Sesonga ari umusore w'imico myiza?

Ni uko yabashije kwiyubakira inzu ye agashyiramo ibikoresho. Yari afite gahunda yo gushaka umukobwa yarangiwe n'umuntu umuzi neza kandi we n'uwo mukobwa bakabanza gufata igihe gihagije cyo kumenyana mbere yo kubigeza ku babyeyi. Ikindi ni uko amaze kubona umukobwa ashimye yabimenyesheje ababyeyi akabasaba kujya kumumusabira

4. Ni iki kerekana uburere bwiza bwa Gasaro?

Ni urugwiro yakiranye umusore yabasuye ndetse akanamuherekeza. Ikindi ni uko Gasaro atahise amwemerera kubana na we ahubwo na we agafata umwanya wo kubitekerezaho.

5. Sesonga yari ajoyanwe n' iki kwa Gasaro?

Yari ajoyanwe no kumurambagiza, kureba imico ye no kumuganiriza ngo bamenyane nyuma azamubwire ikimugenza.

6. Ni iki kerekana ko abari mu misango bishimiye ibyakoze?

Bagiranye ibiganiro byiza ndetse n'abari baje mu bukwe bakajya batanga amashyi n'impundu.

7. Imihango y'ubukwe ivugwa muri uyu mwandiko ni iyihe?

Harimo kurambagiza, gufata irembo, gusaba, gukwa no gushyingirwa

Isomo rya 9: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko

- Umusore w'imico myiza yiyubakiye inzu ye, ayishyiramo ibikoresho bikenewe, ategereje umuranga ngo abashe gushaka uwo bazabana.
- Umusore arangiwe na se wabo atangira gushaka uko ahura na Gasaro ngo babashe gushimana.

– Umusore n’umukobwa bamaze gushimana, umusore abigeza ku babyeyi be kugira ngo bazage kumusabira.

– Ababyeyi batangira gahunda yo gusabira umuhungu wabo ubukwe burataha.

b) Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

Isomo nkuyemo ni uko ngomba kurangwa n’imico myiza ndetse n’uburere bwiza, ngakora ibyo nabanje gutekerezaho kandi nagishije inama. Nkirinda guhubuka mu gufata ikemezo.

c) Vuga ingero z’imihango y’ubukwe bwa kinyarwanda zivugwa mu mwandiko?

Imihango ijyanye n’ubukwe bwa kinyarwanda iri mu mwandiko ni: kurambagiza, kuranga, gusaba, gukwa, gushyingirwa.

Isomo rya 10: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Guhanga agakino kagaragaza imisango y’ubukwe bwa kinyarwanda
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu n’imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga imwe mu mihango y’ubukwe bibuka.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko wose baranguruye: abanyeshuri barasoma igika ku kindi bakuranwa umwumwe, abandi bakurikira mu bitabo byabo. Mu gihe basoma genda ubakosora aho batasomye neza.

Shyira abanyeshuri mu matsinda abiri anyuranye. Itsinda rimwe rikora imihango yo gukwa, irindi iyo gusaba mu gihe cyo gushyingira. Buri tsinda rigomba kwitoramo utanga amagambo, abakwe bakuru bavuga imisango, umusore n’umugeni ndetse n’abatashye ubukwe. Bahe umwanya uhagije wo kubitegura maze bazaseruke imbere ya bagenzi babo.

III. Umukoro

Bwira abanyeshuri gufata mu mutwe no kwitoza ibyo bazakina kugira ngo bazaseruke imbere ya bagenzi babo.

Isomo rya 11: Gukina bigana abanyarubuga bo mu misango y'ubukwe

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gukina yigana abanyarubuga banyuranye bagaragara mu imisango y'ubukwe kandi bagaragaza isesekaza.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y'umwandiko " Ubukwe bwa kinyarwanda" ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kujya mu matsinda bateguriyemo umukino batangire gukina.

Kosora abanyeshuri wita cyanecyane ku buryo bakina bigana imisango y'ubukwe, uko saba abakurikiranya ibitekerezo bakurikije inyurabwenge mu mvugo. Amatsinda yose amaze guseruka, banyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n'ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunonosora wibanda cyane ku kamaro k'imisango mu muco n'ubuvanganzo nyarwanda.

Isomo rya 12: Ibikorwa byo gusoma: Amabwiriza agenga isomero

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gukoresha isomero neza no kugira imyifatire iboneye mu isomero.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye kandi babigusubize.

Saba abanyeshuri gukora igikorwa gikurikira, utege amatwi ibisubizo byabo kandi ufatanye na bo kubinoza.

Urugero rw'igikorwa n'ibisubizo:

Kamari akunda kuja mu isomero ry'ikigo k'ishuri ryabo maze yageramo agasaba ushinzwe isomero kumutiza igitabo. Yicara mu isomero agasoma igitabo yitonze maze yamara kugisoma akagisubiza ushinzwe isomero akagisubiza mu mwanya wacyo.

Urugero rw'ibibazo n'isubizo:

1. Kamari akunda iki?

Kamari kuja mu isomero.

2. Iyo kamari ageze mu isomero akora iki?

Asaba ushinzwe isomero kumutiza igitabo.

3. Iyo Kamari amaze gutira igitabo abigenza ate?

-Yicara mu isomero akagisoma yitonze

Hera ku bisubizo by'abanyeshuri maze ubabwire ko bagiye kwiga amabwiriza agenga isomero.

II.Uko isomo ryigishwa

Ereka abanyeshuri amashusho atandatu ari ku mfashanyigisho y'amabwiriza agenga isomero, yerekana uko bagomba gufata neza isomero ari mu gitabo kitwa "Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda" urupapuro rwa 67. Tega amatwi ibisobanuro batanga maze ubafashe kubinoza.

1. Ibisobanuro by' amashusho ari ku mfashanyigisho y'amabwiriza agenga isomero byanogejwe:

- Ishusho ya mbere: Tega amatwi umwarimu

- Ishusho ya kabiri: Nta biribwa n'ibinyobwa byemewe

mu isomero.

- Ishusho ya gatatu: Nyuma yo gusoma igitabo gisubize mu

mwanya ukwiye.

- Ishusho ya kane:Wisakuza mu gihe abandi barimo

basoma.

- Ishusho ya gatanu: Andikisha igitabo utiye cyo kujiyana

gusomera mu rugo.

- Ishusho ya gatandatu: Kirazira guca igitabo. Niba gicitse

bimenyeshe umwarimu.

2. Umwitozo

Baza abanyeshuri ibibazo by'umwitozo, hanyuma na bo bagusubize. Noza ibisubizo byabo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo:

a) Ni iki wakora umaze gusoma igitabo?

Maze gusoma igitabo nagisubiza mu mwanya wacyo.

b) Wabigenza ute uramutse uri gusoma igitabo bakakuzanira ikinyobwa ngo unywe?

Nabanza nkabika igitabo nkabona kunywa ikinyobwa banzaniye.

3. Umukoro

Nyuma yo kwiga amabwiriza agenga isomoro, bahe ibitabo byo gusoma batahana kugira ngo bazabisomere mu rugo.

1.4.4 Umwandiko : Itorero ry'igihugu n'amatorero ndangamuco

Isomo rya 13: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

- Ni iki mubona ku mashusho?

Turi kuhabona abantu barimo kubyina n'umuntu urimo kuvuza ingoma.

- **Murakeka ko umwandiko ujyanye n'aya mashusho uza kuvuga ku ki?**

Uyu mwandiko uravuga ku byerekeye itorerero ry'ababyinnyi.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

- **Muri uyu mwandiko baravuga ku biki?**

Itorerero ry'Igihugu n'amatorero ndangamuco.

-**Usibye itorerero ry'igihugu ni ayahe yandi matorero avugwa mu mwandiko?**

Haravugwamo amatorero ndangamuco nk'Urukerereza, Inganzongari n' Intayoberana.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a)Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “ Iterero ry'igihugu n'amatorero ndangamuco”, ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

- **Intore:** Abantu batoranyijwe mu bandi ngo bigishwe imyitwarire iboneye.

- **Ikwari:** Umuntu utari inyangamugayo mu byo akora, utari intwari.
- **Kirazira:** Ibintu bidakwiye gukorwa mu muryango.
- **Intwari:** Umuntu wagaragaweho ibikorwa byiza by' indashyikirwa
- **Umusemburo:** Umuntu w'imico myiza utuma ibintu bihinduka bikaba byiza kubera we.
- **Itorero:** Ihuri ry'abantu bagamije ibiganiro byubaka, hakivangamo kubyina, kuririmba no gusangira amafunguro

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w'umwitozo n'ibisubizo

- **Umusemburo:** Umutesi ni we musemburo w'iri terambere tubona.
- **Intore:** Umuntu w'intore arangwa n'imyitwarire n'indangagaciro z'ubupfura.
- **Iterambere:** Twitabire umurimo ni wo uzatugeza ku iterambere twifuza.
- **Indangagaciro:** Mu ishuri dutozwa kugira indangagaciro z'umuco nyarwanda na za kirazira.
- **Amatorero:** Amatorero y'abacuranzi yimakaza kandi agakungahaza umuco nyarwanda.

Isomo rya 14: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Itorero ry'igihugu n'amatorero ndangamuco”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- **Vuga izina ry'itorero ndangamuco ry'Igihugu?**

Itorero ndangamuco ry'Igihugu ni Urukerereza.

- Ni akahe kamaro k'itorero ndangamuco k'umuco nyarwanda?

Itorero ndangamuco rifasha mu kumenyekanisha umuco nyarwanda.

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni akamaro k'itorero ry'Igihugu n'amatorero ndangamuco.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Itorero ry'Igihugu rifite akahe kamaro?

Itorero ry'Igihugu rifite akamaro ko kwigisha Abanyarwanda uburere mboneragihugu no kwimakaza indangagaciro nyarwanda, uburenganzira bwa muntu, demokarasi, imiyoborere myiza ndetse no gukangurira Abanyarwanda umuco wo kwigira kugira ngo biteze imbere banateze Igihugu imbere.

2. Mu Itorero ry'Igihugu abantu bigiramo iki?

Mu itorero bigiramo imyitwarire iboneye ikwiye kuranga Umunyarwanda, umuco nyarwanda, indangagaciro zituma umuntu ataba ikigwari ahubwo akarangwa n'ubutwari.

3. Muri uyu mwandiko haravugwamo ko ari ngombwa kwimakaza iki?

Ni ngombwa kwimakaza kirazira ziyana n'indangagaciro, abiga bakamenya ko kizira: kwica, kwiba, gusebanya gutererana abari mu kaga, kugira ubusambo, kurenganya abo uyoboye n'ibindi.

4. Amatorero yandi avugwa mu mwandiko afite akahe kamaro?

Amatorero yandi avugwa mu mwandiko afasha kwimakaza umuco nyarwanda nko gutarama no guhiga, agafasha mu kumenyekanisha u Rwanda mu maserukiramuco mpuzamahanga yitabira ndetse agafasha n'abayagize kwiteza imbere.

5. Itorero ndangamuco rigaragariza he ibihangano byaryo?

Itorero ndangamuco rigaragariza ibihangano byaryo mu bitaramo, mu maserukiramuco, kuri radiyo no kuri tereviziyo.

6. Kumenya imibereho y' abakurambere byamarira iki urubyiruko?

Kumenya imibereho y'abakurambere bituma urubyiruko rutibagirwa amateka n'umuco by'igihugu maze rukagira imyitwarire n'indangagaciro zikwiye kuranga umuntu w'inyangamugayo.

7. Urabona byagenda bite Itorero ry' Igihugu ridakoze inshingano zaryo uko bikwiye?

Mu gihe Itorero ry Igihugu ryateshuka ku nshingano byatuma umuco wacu utakara ukamirwa n'uw'amahanga maze indangagaciro z'umuco wacu zikaducika tugasigara tumeze nk'abatazi iyo bava n'iyi bajya.

Isomo rya 15: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumaze n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatumaze n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munze ibisubizo byatanze.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko

- icyo itorero ry'Igihugu rigamije n'icyo abaryitabira bigiramo.
- Akamaro k'itorero ry'Igihugu mu kwimakaza indangagaciro nyarwanda na kirazira.
- Akamaro k'amatorero ndangamuco mu kwimakaza umuco nyarwanda yunganira Itorero ry'Igihugu.

b) Inshamake y'umwandiko

Urugero rw'inshamake:

Itorero ry'Igihugu ni urwego rugamije gutoza Abanyarwanda uburere mboneragihugu, abaryitabira bakigiramo imyitwarire ituma baba inyangamugayo, bakarangwa n'ubutwari n'ibikorwa by'iterambere. Itorero ry'Igihugu kandi rifasha mu kwimakaza indangagaciro na kirazira bituma Umunyarwanda yihesha agaciro. icyakora Itorero ry'Igihugu ntirikora ryonyine mu kwimakaza umuco nyarwanda kuko hari n'andi matorero ndangamuco akoresha ibitaramo by'indirimbo n'imbyino agamije kwimakaza umuco nyarwanda, kumenyekanisha Igihugu no guteza imbere abayagize.

Isomo rya 16: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: <ul style="list-style-type: none"> - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe agaragaza ingaruka Igihugu cyahura na zo kidafite amatorero ndangamuco. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijambo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y'umwandiko baheruka kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongera uyibasomere a ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Shyira abanyeshuri mu matsinda, kugira ngo bakusanye ibitekerezo ku ngaruka zaterwa no kutitabira Itorero ry'Igihugu, no kuba hatariho amatorero ndangamuco. Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye.

Igihe cyo gukora imyitozo cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo.

Bashobora kugaragaza ingaruka ku muco, ku bukungu bw'igihugu, ku gaciro Umunyarwanda yagira nk'umunyagihugu imbere y'abandi n'ibindi. abanyeshuri batanga ibitekerezo bakurikije inyurabwenge kandi hatsindagirwa ko ari ngombwa kwitabira Itorero ry'Igihugu n'andi matorero ndangamuco kubera akamaro kayo mu kwimakaza umuco nyarwanda, kumenyekanisha igihugu, mu guteza imbere Abanyarwanda ndetse no mu kwihesha agaciro nk'Umunyarwanda.

Isomo rya 17: Indangagaciro remezo z'umuco nyarwanda

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusobanura indangagaciro remezo z'umuco nyarwanda
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gukora igikorwa gikurikira, hanyuma utege amatwi ibisubizo batanze ubafashe kubinoza.

Igikorwa

Soma igika gikurikira hanyuma usubize ibibazo byakibajijweho.

Mu Gihugu cyacu cy'u Rwanda, Abanyarwanda barangwa n'umuco wo kwiteza imbere bakunda gukora cyane bashyize hamwe kandi bubahana. Si ibyo gusa, Abanyarwanda bakunda Igihugu cyabo kuko aho wabona Umunyarwanda hose usanga arangwa n'ubupfura muri byose. Ibyo bigaragariza mu buzima bwa buri muni nko gutabarana, gukorera hamwe mu gikorwa cy'umuganda, itorero n'ibindi.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni uwuhe muco uranga Abanyarwanda?

Abanyarwanda barangwa n'umuco wo kwiteza imbere bakunda gukora cyane bashize hamwe kandi bubahana

b) Vuga indangagaciro usanga muri iki gika.

Indangagaciro dusanga muri aka kandiko ni izi zikurikira: Kwiteza imbere, kubahana, gukora cyane, gukunda Igihugu, ubupfura, gutabarana, gukorera hamwe.

Bwira abanyeshuri ko mugiyeye kwiga isomo ry'indangagaciro remezo z'umuco nyarwanda.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora ibikorwa bikurikira:

Ibikorwa:

- *Sobanura indangagaciro remezo icyo ari cyo.*
- *Rondora unasobanure indangagaciro remezo.*

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora ibikorwa kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'ibisubizo

a) Inshoza y'indangagaciro remezo z'umuco nyarwanda

Indangagaciro remezo ni indangagaciro nyamukuru, zikaba zifite izindi ndangagaciro zifitanye isano na zo zizishamikiyeho.

b) Indangagaciro remezo z'umuco nyarwanda ni izi zikurikira:

- GUKUNDA IGIHUGU

Gukunda Igihugu ni ugukunda bene cyo, abagituye nta kuvangura, gukunda ibikigize byose nk'ubutaka, ururimi, umuco, amateka; kugikorera, kubumbatira umutekano n'ubusugire bwacyo, kukitangira byaba ngombwa ukaba wanagipfira.

- UBUMWE

Abanyarwanda babona ubumwe nk'imigenzereze y'abaturage bemera ko basangiye ubwengehugu, umuco n'uburenganzira bungana, barangwa n'ubwizerane, ubworoherane, ubwubahane, uburinganire, ukuri, komorana ibikomere kugira ngo bashobore kwiteza imbere mu mahoro asesuye (NURC.,2007, p.6. Nyamara kuva kera, ubumwe ni indangagaciro ikomeye Abanyarwanda bagiye bashingiraho mu kwiubaka ubwabo no gukomeza Igihugu cyabo. Kandi ni mu gihe Abanyarwanda bagira bati: *"Ababiri bajya inama baruta umunani urasana"*.

- UBUPFURA

Ubupfura ni inkingi ikomeye mu muco w'u Rwanda. Ni ipfundo rikubiyemo imyitwarire myiza nk'ubunyangamugayo, ubudahemuka, kwiubaha no kubaha abandi, kwicisha bugufi,

kuba umwizerwa n'umunyakuri. Ubupfura ni umwambaro w'umutima, bukagararagarira mu mvugo no mu ngiro by'umuntu, bigatuma abamubona bamwizera, bakaba banamufataho urugero. Abanyarwanda bemera ko kuba imfura umuntu abitozwa. Mu muco w'u Rwanda, kugira uburere ni byo bituma umuntu agera ku ntera ndende y'ubupfura.

- UMURIMO

Gukora ni inshingano ya buri wese mu muryango w'abantu kuko ari ingirakamaro: utunga kandi ukiza uwukora, umuhesha agaciro, wungura ubwenge iyo ukoranywe ubuhanga. Umurimo uhesha agaciro uwukora akumva ubwe ko hari icyo yigejejeho cyangwa agejeje ku bandi no ku Gihugu. Umurimo ukoze neza uhesha ishema uwawukoze, ukamushimisha kandi ukamutera kwigirira ikizere, agashyikira intego yo kwigira aho gutegereza ak'imuhana.

Ikitonderwa:

Izi ndangagaciro zivuzwe haruguru zifite izindi zizishamikiyeho

Urugero: Gutabarana ishamikiye ku ubupfura

Gukorera hamwe ishamikiye ku bumwe

Kubahana ishamikiye ku bupfura

Kugira ubutwari ishamikiye ku gukunda Igihugu

III. Umukoro

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe guhanga indirimbo n'imbyino birimo indangagaciro remezo z'umuco nyarwanda. Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Hanyuma nibamara guhanga babifate mu mutwe kugira ngo bazabimurike mu isomo rikurikira.

Isomo rya 18: Ubumenyi ngiro.

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuririmba mu ruhame no guseruka abyina.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ibikoresho by'umuziki nk'ingoma, amayugi n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kumurikira bagenzi babo ibyo bakoze.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kuja mu matsinda bateguriyemo indirimbo n'imbyino.

Amatsinda yose amaze guseruka, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n'ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunonosora wibanda cyane ku ndangagaciro remezo z'umuco nyarwanda.

Isomo rya 19: ibikorwa byo gusoma: Amabwiriza agenga itira n'itirura ry'igitabo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutira igitabo mu isomero no kugitirura.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye kandi babigusubize.

Baza abanyeshuri ibibazo bibibutsa amabwiriza agenga isomero kandi bibinjiza mu isomo bagiye kwiga. Akira ibisubizo byabo, ubinoze.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni iki wakwirinda ugeze mu isomero?

Nakwirinda gusakuza.

b) Wakora iki ubonye igitabo wari uri gusoma gicitse?

Nakwihutira kubimenyesha umwanrimu.

c) Ugeze mu isomero ugiye gutira igitabo wabigenza ute?

Nasaba ushinzwe isomero kunyereka aho igitabo nshaka gihereye.

Bwira abanyeshuri ko mugiyeye kwiga uko batira bakanatirura igitabo cyo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

Ereka abanyeshuri amashusho atandatu yerekana itira n'itirura ry'ibitabo ari ari mu gitabo kitwa "Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda" urupapuro rwa 64. Tega amatwi ibisobanuro batanga maze ubafashe kubinoza.

1. Ibisobanuro by'amashusho yerekana itira n'itirura ry'ibitabo byanogejwe

Ishusho ya mbere: Hitamo igitabo ushaka gusoma

Ishusho ya kabiri: Andika igitabo utiye

Ishusho ya gatatu: Somera igitabo cyawe mu rugo

Ishusho ya kane: Tirura igitabo bitarengeje iminsi wahawe

Ishusho ya gatanu: Andikisha igitabo utiruye

Ishusho ya gatandatu: Subiza mu mwanya ukwiye igitabo utiruye

2. Imyitozo

Baza abanyeshuri ibibazo by'umwitozo, hanyuma na bo bagusubize. Noza ibisubizo byabo.

a) Ni iki wakora uramutse ugiye mu isomero gutira igitabo.

Nahitamo igitabo nifuza gutira

b) Mu gihe ugeze mu isomero utiruye igitabo ukora iki?

Nandikisha igitabo ntiruye, hanyuma nkagisubiza mu mwanya wacyo

3. Umukoro

Nyuma yo kwiga amabwiriza agenga itira n'itirura ry'igitabo,bahe ibitabo byo gusoma batahana kugira ngo bazabisomere mu rugo.

1.4.5. Umwandiko : Umurage n'izungura mu Rwanda

Isomo rya 20: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

a) Ni iki mubona ku mashusho?

Turahabona umusaza n'abana bane.

b) Umutungo umubyeyi aha abana be mbere y'uko yitaba Imana witwa ngo iki?

Umutungo umubyeyi aha abana be witwa umurage.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

a) Muri uyu mwandiko haravugwamo ba nde?

Haravugwamo umusaza n'abana be.

b) Muri uyu mwandiko ni iyihe ngingo iri kuvugwamo?

Haravugwamo umusaza wari urwaye agatumaho abana be ngo abahe umurage.

d) Umusaza uvugwa muri uyu mwandiko yakoze iki?

Yabanje aha abana be impanuro, arangije abagabanya imitungo yari afite yose ndetse abaha n'umugisha.

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “ **Umurage n’izungura mu Rwanda**”, Huza amagambo n’ibisobanuro byayo ukurikije inyito afite mu mwandiko ukoresheje akambi..

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bahuje amagambo n’ibisobanuro byayo, ayo batashoboye guhuza ubayobore ku nzira yo kubona uko bayahuza n’ibisobanuro byayo. Igihe wabahaye kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

Kugera mu za bukuru	ibintu nk’imyenda, ibyo kurya cyangwa amafaranga uwirukanwe ahabwa kugira ngo bizamufashe gusubira mu buzima kuko icyamutungaga kiba gikuweho.
Imperekeza	awapfuye
Nyakwigendera	Gusaza
Impanuro	Ibyo dusigirwa n’abakurambere bacu.
Umurage	Nuyitera ahantu hose izamere n’ubwo haba ari habi.
Nuyitera ku rutare izamere	Gukora ikintu kikaguha umusaruro wifuzaga ntigihombe.
Gukora ikintu kikaguhira	Amagambo umuntu mukuru abwira umuto amugira inama ahereye ku byo yabonye mu buzima

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w’umwitozo n’ibisubizo

- **Umunani:** Kera umunani ukomeye umubyeyi yahaga umwana we wabaga ugizwe n’isambu.
- **Umurage:** Umurage w’ababyeyi ni ikintu cyubahwa n’abo asize.
- **Impanuro:** Urage wumva impanuro z’abakuru kuko baba barabonye byinshi.
- **Kugera mu za bukuru:** Sogokuru ageze mu za bukuru, ntakibasha gutwara imodoka

Isomo rya 21: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Umurage n’izingura mu Rwanda”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- **Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?**

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni umurage n'izingura.

- **Ni uwuhe murage ukomeye umubyeyi yasigiye abana be?**

Umurage ukomeye umubyeyi yasigiye abana be ni urukundo, ubumwe, ubufatanye no gukunda umurimo

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Genda ubakosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Kuki umurage w'imitungo, uyu musaza avuga ko nta gaciro ufite?

Ni uko imitungo ari ubusa kuko uko iminsi igenda bizagenda bita agaciro hakagenda haza ibindi kuko iby'isi bigenda bihinduka uko bwije n'uko bukeye.

2. Ni uwuhe murage ukomeye uyu musaza yasigiye abana be?

Umurage ukomeye ni umurage w'urukundo, ubumwe, ubufatanye no gukunda umurimo.

3. Ni iki kindi uyu musaza yahaye abana be kivugwa muri uyu mwandiko?

Buri mwana uyu musaza yagiye amuha umugisha.

4. Kuri wowe usanga umurage umusaza yahaye abana be ufite akahe gaciro uwugereranyije n’umutungo w’ibintu?

Umurage umusaza yahaye abana be ufite agaciro kanini cyane kuko uruta ibintu. Ibintu ni ibishakwa, uko iterambere riza bigenda bita agaciro hakurikijwe ibigezweho, nyamara urukundo, ubumwe, gukunda umurimo byo ntibitakaza agaciro. Ahubwo bituma abantu babana neza, bagatunga bagatunganirwa

5. Umwana ubara iyi nkuru avuga ko uyu murage wamumariye iki?

Avuga ko uyu murage wamugiriye akamaro kuko icyo yakoze cyose yagikorana ikizere kandi kikamuhira.

6. Ni ayahe magambo y’umuntu w’umuhanga urimo kuvugwa muri uyu mwandiko?

Umuhanga uvugwa muri uyu mwandiko yavuze ko umurage uruta iyindi dushobora gusigira abana bacu n’abadukomakaho bese atari uw’amafaranga cyangwa ubundi butunzi twarundaniye ahubwo ari umurage w’imico myiza n’ukwemera batwigiyeho.

7. Ni ibiki biranga umuco nyarwanda bigaragara mu mwandiko?

Aha umwarimu areba niba ibyo abanyeshuri barondora aribyo koko. Urugero: impanuro z’ababyeyi, umurage...

Isomo rya 22: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z’ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y’umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n’isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotoz kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko

- Umusaza w'umupfakazi amaze kuremba yatumijeho abana be ngo abahe umurage.
- Umurage yahaye abana be ugizwe n'imitungo, impanuro n'umugisha
- Ikigereranyo hagati y'umurage w'imitungo n'indangagaciro z'urukundo n'ubufatanye.
- Umurage w'agaciro ababyeyi bakwiye gusigira abana.

b) Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

Isomo nkuye muri uyu mwandiko ni uko ibintu ari ibishakwa bidasumbya agaciro imico myiza irangwa n'urukundo, ubufatanye no gukunda umurimo. Dukwiye kwirinda kwizirika ku bintu ahubwo tukabana neza n'abandi kuko ari byo bifite agaciro k'ibanze..

Isomo rya 23: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
- Gusesengura insanganyamatsiko yahaweno gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijambo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y'umwandiko baheruka kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho.

Shyira abanyeshuri mu matsinda, kugira ngo bakusanye ibitekerezo. Basabe gukusanya ibitekerezo ku mpamvu zituma hari abatariyumvisha ko abakobwa na bo bakwiye guhabwa umunani ndetse bakanazungura ababyeyi babo. Baragenda bagereranya uko kera byari bimeze n'uko bimeze ubu.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitoto neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitoto kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo.

Bahereye ku mpanuro umubyeyi yatanze avuga ko ibintu bigenda bihinduka ndetse bigatakaza n'agaciro, bashobora kugaragaza impamvu abana bose bangana, ko umurage utagomba gushingira ku ivangura ry'ibitsina, ko gufata abana bose kimwe bishobora kuba igisubizo ku makimbirane usanga ashingiye ku izungura n'umunani.

1.4.6 Ikeshamvugo

Isomo rya 24: Ikeshamvugo ku isekuru, ku ngobyi no ku rusyo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:
Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko amagambo yabugenewe ku isekuru, ku ngobyi no ku rusyo
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho yerekana urusyo, isekuru n'ingobyi n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kwitegereza amashusho y'urusyo, isekuru n'ingobyi hanyuma bakore ibikorwa bikurikira

Igikorwa

Mwitegereze amashusho akurikira hanyuma musubize ibibazo bikurukira:

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye na bo kunoza ibisubizo byatanzwe.

a) Vuga amazina y'ibikoresho mubona kuri aya mashusho?

Amazina y'ibikoresho biri ku mashusho ni isekuru, ingobyi n'urusyo.

b) Ese biracyakoreshwa muri iki gihe?

Muri iki gihe biracyakoreshwa usibye ko hari n'ibindi bya kizungu bitabaza.

c) Ese bimara iki?

Ingobyi bayihakamo umwana, urusyo rwifashishwa mu gusya ibinyampeke, isekuru yifashishwa mu gusekura ubunyobwa, imyumbati, isombe n'ibindi.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku gace k'umwandiko kari mu gitabo cyawe, tahura imvugo iboneye ikoreshwa ku isekuru, ingobyi n'urusyo wuzuze imbonerahamwe ikurikira ako gace k'umwandiko, unatange inshoza y'ikeshamvugo.

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe. Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

Imvugo isanzwe	Imvugo ikoreshwa ku ngobyi, isekuru n'urusyo
Kugura ingobyi	Gukosha ingobyi
Kujugunya ingobyi	Kujugunya ingobyi Gushyingura ingobyi
Kugura urusyo, isekuru	Gukosha isekuru, urusyo
Kumeneka k'urusyo	Gusandara
Kubaza isekuru	Kuramvura
Kumeneka kw'isekuru	Kuribora
Gusaza kw'isekuru	Gukura

a) Inshoza y'ikeshamvugo

Ikeshamvugo ni ubuhanga bukoreshwa mu kuvuga imvugo yabugenewe mu Kinyarwanda, imvugo yuje ikinyabupfura, ifite inganzo kandi ivugitse ku buryo bunoze. Ikeshamvugo ni imvugo ikoreshwa mu guha agaciro umuntu, ikintu iki n'iki bitewe n'akamaro gifite mu muco w'Abanyarwanda, bityo hakirindwa gukoreshwa izina ryacyo mu buryo bukocamye. Ikeshamvugo rigizwe ahanini n'itakamvugo yiyongeraho injyana y'igishaka kuvugwa, rikaba rifasha umuntu kudapfa kuvuga ijambo iryo ari ryo ryose aho abonye hose. Mu ikeshamvugo ni ho habonekamo imvugo z'ubwoko butatu, ari zo: imvugo ihanitse, imvugo ikocamye n'imvugo isanzwe. Mu ikeshamvugo ni ho hakoreshwa ijambo «Ntibavuga, Bavuga».

a) Amagambo yabugenewe ku isekuru

Ntibavuga	Bavuga
Kumanika	Kujisha
guturwa	kururutsa
gusaza	Gukura
kwikorera	kuremererwa
kubazwa	kuramvurwa
Igitu basekurisha	umuhini

b) Amagambo yabugenewe ku ngobyi

Ntibavuga	Bavuga
kuyigura	kuyikosha
kuyimesa	Kuyihanagura
gusaza	Gukura
Kuyibika ishaje	kuyishyiringura

c) Amagambo yabugenewe ku rusyo

Ntibavuga	Bavuga
Amasaka arunze ku rusyo	Itsinda
Gutangira gusya	Kwanzika
Kurangiza gusya	Kwanzura
Ibuye baseraho	Urusyo
Ibuye bashesha	Ingasire
Kudoda urusyo	Kurukoma
Ibuye bakomesha urusyo	Intosho
Gutega urusyo ngo rudatembera	Kurushyigikira
Umushishi cyangwa agashinge bahanaguza urusyo	Umwanzuzo
Kugura urusyo	Gukosha urusyo
Kumeneka k'urusyo	Gusandara
Gusaza	Gukura
Ifu inoze cyane	Inono
Kwigizayo ifu basya	Gukoma ifu

III. Imyitozo

Saba abanyeshuri gukora imyitozo iri mu gitabo cyabo, buri munyeshuri akora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Ibibazo n'ibisubizo

a) Muri aka kandiko simbuza imvugo itanoze imvugo yabugenewe ikoreshwa ku isekuru, ingobyi n'urusyo.

Kera Abanyawanda bari bafite ibikoresho bya Kinyarwanda byabafashaga mu mibereho yabo ya buri muni, birimo ingobyi, isekuru n'urusyo. Duhereye ku ngobyi bahekagamo abana, yari igikoresho cyubashywe na buri wese. Nta wahekaga mu ruhu rw'ihene cyaraziraga, bahekaga mu ruhu rw'intama. Uwabaga adatanze intama, iyo yabyaraga yajyaga **kugura (gukosha)** ingobyi mu batunzi. Yabaga ikomeye ku buryo yayihekagamo abana benshi mbere yo **kuyijugunya (kuyishyungura)**. Ingobyi kandi yagirirwaga isuku, **ikameswa (igahanagurwa)**, kandi igasigwa amavuta kugira ngo yorohe. Ingobyi yahekaga abarwayi na yo yarubahwaga. Yakoreshwagaho amagambo yabugenewe nk'uko ihekwamo abana iyakoreshwaho.

Iyo umubyeyi yabaga yabyaye, abandi babyeyi bazaga kumushyigikira bakamusera ifu yo gushigishamo igikoma. **Ifu bayisyaga ku ibuye rinini (ku rusyo), bakoresheje amabuye mato (ingasire)**. Babanzaga **guhonda (gukoma)** urusyo, **barangiza bakarutereka ku mabuye (bakarushyigikira)** hanyuma bagashyiraho **ibyo gusya (itsinda), bagatangira bagasya (bakanzika)**. Iyo babaga **barangije gusya (iyo babaga banzuye), bakuragaho ifu (gukoma ifu)** bakoresheje **utwatsi (umwanzuzo)**. Isekuru yo bayifashishaga mu gusekura amasaka n'uburo kugira ngo biveho umurama. Isekuru **zabazwaga (zaramvurwaga)** mu biti by'imivumu. Udashoboye **kuyibaza (kuyiramvura) yarayiguraga (yarayikoshaga)**. **Mu gusaza (gukura)** kw'isekuru yaratobokaga cyangwa **igasaduka (yarariboraga)**. Ibi rero byari ibikoresho bya kinyarwanda Abanyarwanda bikoreraga. Kuri ubu byasimbuwe n'ibya kizungu, ariko isekuru yo na n'ubu iracyakoreshwa.

b) Agakino ko kwimenyereza gukoresha imvugo iboneye: Ndavuga mu mvugo isanzwe wowe uvuge mu mvugo iboneye:

Kugura ingobyi: Kuyikosha

Kumesa ingobyi: Kuyihanagura

Isekuru yasadutse: Yariboye Abasyi

Batangiye gusya: Kwanzika

Ndi guhonda urusyo: Gukoma urusyo

Mpa ako kabuye bashesha: Ingasire

Iyi ngobyi irashaje: Irakuze

Uriya mugabo abaza amasekuru: Aramvura amasekuru

Tura iyo sekuru uyigurishe: Ururutsa iyo sekuru uyikoshe

Mperezwa icyo giti nisekurire ubunyobwa: Mperezwa uwo muhini nisekurire ubunyobwa.

Isomo rya 25: Ibikorwa byo gusoma: Kumenyereza abanyeshuri isomero

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutoranya igitabo yifuza gutira.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye kandi babigusubize.

II. Uko isomo ryigishwa

- Jyana abanyeshuri mu isomero ry'ikigo k'ishuri cyangwa mu isomero ry'icyumba k'ishuri.
- Fatanya n'ushinzwe isomero kwereka abanyeshuri uko bakoresha isomero n'uko bahitamo ibitabo byo gusoma.
- Ereka abanyeshuri ahari ibitabo by'inkuru byo gusoma, ibitabo bishobora kubafasha gukora imikoro yo mu ishuri, ibishobora kubafasha gukora bushakashatsi n'ibindi.
- Ha abanyeshuri umwanya wo gutoranya ibitabo, babitire kandi babitahane imuhira.

1.4.7 Umwandiko : Inkuru yo mu kinyamakuru "Tutitonze umuco wacu waducika"

Isomo rya 26: Gusoma inkuru n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma inkuru yubahiriza utwatuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu nkuru no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho inkuru, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

a) Ni iki mubona ku mashusho?

Turi kuhabona umukobwa ufite kamera, imbere ye hari abaturage.

b) Murakeka ko umwandiko ukurikira uza kuvuga ku ki?

Turakeka ko umwandiko uza kuvuga ku kiganiro umunyamakuru yagiranye n'abaturage.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma inkuru bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

a) Ni akahe kamaro k'iterambere kavugwa mu nkuru?

Iterambere rizana ibintu byinshi harimo ibyiza tugomba kwakira n'ibibi tugomba kwamagana.

b) Kera umwana yarerwaga ate? Kuri ubu bimeze bite se?

Kera umwana yarerwaga mu muryango akagira umwanya wo kuganira n'ababyeyi, bagatarama kumugoroba. Ubu abana basa n'aho birera ababyeyi ntibakibabonera umwanya ahubwo usanga hari ababaharira tereviziyo

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma inkuru “Tutitonze umuco wacu waducika”, ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu nkuru.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

1. Uburere: Inyigisho umwana ahabwa n’ababyeyi ndetse n’umuryango muri rusange. Uburere bwuzuzanya n’ubumenyi umwana ahabwa mu mashuri.

2. Ubuvuke: Uburyo umwana avukamo. Imiterere y’aho avukira.

3. Idusatira: Iza idusanga, itwegera

4. Igitaramo: Ni igikorwa cyahuzaga umuryango nimugoroba hagamijwe kuganiriza abana ibijyanye n’umuco nyarwanda. Bashoboraga guhuzwa kandi n’ibyishimo byo gusangirara ibyo bagezeho cyangwa bashaka guhiga ibyo bazakora mu gihe kizaza.

5. Inzererezi: Ni abana bavuye mu muryango iwabo, bakajya kuba mu mihanda

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo iri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’umwitozo n’ibisubizo**a) Koresha aya magambo mu nteruro wihimbiye:**

- **Uburere:** Abana ba Kamana bagira ikinyabupfura, bahawe uburere bwiza n’ababyeyi babo.
- **Ubuve:** Babivuze ukuri ko uburere buruta ubuvuke. Aho wavukira hose nta gaciro byakugirira ubuze uburere.
- **Igitaramo:** Buri wa Gatanu nimugoroba dutaramana n’ababyeyi bacu bakaducira imigani.
- **Inzererezi:** Abana b’inzererezi bakeneye kwitabwaho.

b) Sobanura iyi migani yakoreshejwe mu nkuru:

Umwana apfa mu iterura: Umwana akura uko yarezwe. Iyo arezwe nabi akura nabi kandi kuko igiti kigororwa kikiri igito, iyo umwana akuranye ingeso mbi, biragorana kuyimucaho. Uburere abana batozwa bakiri bato, ingero bahabwa bakiri bato ni byo bibagiraho ingaruka mbi cyangwa nziza mu buzima bwabo bwo mu gihe kizaza.

Uburere buruta ubuvuke: Ntibihagije kuvukira ahantu heza ahubwo ik'ingenzi ni uburere duhabwa. Iyo wavutse biba birangiye, uburere ni bwo bugena icyo uzaba cyo, uwo uzaba we. Iyo uhawe uburere bwiza ukurana ikinyabupfura, ubutwari n'indi migenzo myiza. Naho iyo ubuze uburere, ukurana ingeso mbi n'imyitwarire itaboneye bigatuma ugira ubuzima bubu.

Isomo rya 27: Gusoma no kumva inkuru

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva inkuru.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Tutitonze umuco wacu waducika”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Ni uwuhe mutwe w'inkuru duheruka gusoma?

Umutwe w'inkuru duherutse gusoma ni **“Tutitonze umuco wacu waducika”**.

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri iyi nkuru?

Insanganyamatsiko ikubiye muri iyi nkuru ni imyitwarire y'umwana wo mu gihe cyo hambere n'uwo muri iki gihe.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero inkuru yose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iki kivugwa muri iyi nkuru?

Haravugwamo akamaro k'uburere no gushishoza mu kwakira ibije byose biturutse mu mico y'ahandi.

2. Umutwe w'inkuru ni uwuhe? Ubona hari aho uhuriye n'ibivugwamo? Gute?

Umutwe w'inkuru ugira uti: «Tutitonze umuco wacu waducika». Uyu mutwe urahura neza n'ibivugwa kuko umwandiko urakangurira ababyeyi kwita ku burere bw'abana kugira ngo bashobore guhitamo ibyiza biva ahandi, bamaganira kure ibibi. Umwandiko urakangurira abana na bo kugira imyitwarire iboneye birinda kwasamira iby'ahandi no kubimira bunguri uko bije.

3. Ni ayahe makuru ukuye muri iyi nkuru? Wumva hari icyo akunguye?

Amakuru nkuye muri iyi nkuru ni uko iterambere rituzanira ibintu binyuranye byiza ndetse n'ibibi. Nungutse ko tugomba gushishoza tugashungura mbere yo kwakira ibyo iterambere rituzanira.

4. Hari ikinyamakuru waba warigeze gusoma?

Kivuge unatubwire muri make inkuru wasomyemo. Hano abanyeshuri batanga ibisubizo binyuranye. icyakora umwarimu agomba kureba ko bavuga ibinyamakuru bicuruzwa binyuze mu macapiro n'ibindi byo ku mbuga za murandasi. Aboneraho kubakangurira kwitabira umuco wo gusoma ariko no kugira ubushishozi mu byo basoma kuko ibyanditse byose ntibiba ari ihame.

5. Ni ibihe binyamakuru bivuga ku bana cyangwa ku rubyiruko uzi?

Hobe, Ni Nyampinga ... (aha abanyeshuri bashobora no gutanga ingero z'ibindi binyamakuru byandikwa mu zindi ndimi).

6. Ni ibiki wakunze mu byo umaze gusoma muri iyi nkuru?

Ni agaciro k'uburere mu buzima bw'umuntu no gushungura ibiza byose bidusatira mbere yo kugira ibyo twimakaza.

Isomo rya 28: Gusesengura inkuru

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize inkuru. - Guhuza inkuru yasomye n'ubuzima busamzwe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma inkuru

Saba abanyeshuri gusimburana basoma inkuru mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura inkuru

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma inkuru bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura inkuru. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora imyitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ingingo z'ingenzi ziri mu nkuru

- Uruhare rw'ababyeyi mu burere bw'abana.
- Impinduka zazanywe n'iterambere.
- Uburezi budaheza mu Rwanda.

b) Umwanditsi w'inkuru aragaya imyitwarire y'urubyiruko rw'iki gihe idahwitse. Murabona ari iyihe?

Imyitwarire y'urubyiruko rw'iki gihe idahwitse ni iyi ikurikira: kutubaha, imyambarire iteye isoni, ubunabwije...

Isomo rya 29: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Gusoma inkuru yubahiriza utwatumuzo n'isesekaza rikwiye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda bakore igikorwa gikurikira.

Igikorwa

Saba abanyeshuri Gusha irindi herezo ry'inkuru basomye. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda kumurikira abandi ibyo bakoze. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

II. Uko isomo ryigishwa

Ongera usome by'intangarugero inkuru yose.

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

1.4.8 Inyandiko yo mu kinyamakuru

Isomo rya 30: Inshoza n'imiterere by'inyandiko yo mu kinyamakuru

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: <ul style="list-style-type: none">
- Gutahura itandukaniro riri hagati y'inkuru y'ikinyamakuru n'indi myandiko yize.
- Gutanga inshoza y'inkuru yo mu kinyamakuru, kugaragaza imiterere yayo n'amabwiriza yo kuyandika.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ibinyamakuru bitandukanye.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma inkuru yo mu kinyamakuru baheruka kwiga hanyuma ubasabe gusubiza ibibazo bikurukira

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo

a) Iyi nkuru utandukaniye he n'iyindi myandiko uhereye ku buryo yanditse?

Wanditse mu mpushya zihagaze kandi ugaragaza izina ry'ikinyamakuru, inkuru yasohotseho, itariki, ukwezi n'umwaka ndetse n'urupapuro iriho.

b) Muhereye ku bisubizo mumaze gutanga uyu mwandiko mwawita ngo iki?

Uyu mwandiko Ni inkuru yo mu kinyamakuru.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora ibikorwa bikurikira. Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora ibikorwa kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Igikorwa

- *Mutange inshoza y'inkuru yo mu Kinyamakuru munagaragaze imiterere yayo.*
- *Mugaragaze amabwiriza agenderwaho mu kwandika inkuru yo mu kinyamakuru.*

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'inkuru yo mu kinyamakuru

Inkuru yo mu kinyamakuru ni inyandiko igamije kugeza ku bayisoma amakuru y'ibintu byabayeho cyangwa se igamije kunenga, gushima gusesengura no kugaragariza abayisoma ikintu iki n'iki umunyamakuru aba yabonye akifuzaga kukigeza ku basomyi.

b) Imiterere y'inkuru yo mu kinyamakuru

- Igomba kugira umutwe utuma abantu bitabira kuyisoma.
- Igika cyayo cya mbere kivuga muri make ibigiye kuvugwaho kihatira gusubiza ibibazo by'ingenzi bikurikira:
  - Ni nde uvugwa mu nkuru?
  - Ni iki cyabaye?
  - Hari ryari?
  - Hehe?
  - Byatewe n'iki?
  - Byagenze bite?
  - Bikorwa na ba nde?
  - Bari bangaha?
- Inkuru yo mu kinyamakuru iba yanditse mu mpushya zihagaze ziteganye.

- Amafoto agaragaza ibyabaye.
- Igaragaza kandi izina ry'ikinyamakuru yavuyemo, numero y'ikinyamakuru, itariki cyasohokweho, urupapuro rw'ikinyamakuru, urwego inkuru irimo n'izina ry'uwanditse inkuru

c) Ibyo uwandika inkuru yo mu kinyamakuru agomba kubahiriza

- Gukoresha ukuri no kukugenderaho.
- Kubahiriza uburenganzira bwo kumenya amakuru, guhabwa umwanya wo kwisobanura cyangwa kugira icyo bayavugaho.
- Gutangaza amakuru ufiteye gihamya yonyine.
- Kutivanga mu buzima bwite bw'umuntu.
- Kugira ibanga ry'akazi no kudatangaza uwifuje gutanga amakuru izina rye rikagirwa ibanga.
- Kudakoresha inzira zidaciye mu mucyo kugira ngo ugere cyangwa utangaze amakuru, amafoto, cyangwa inyandiko.
- Kuvuguruza inkuru yose yatangajwe nyuma bikaza kugaragara ko itari iy'ukuri.
- Kutiba iby'abandi, kubeshyera, kwandagaza, kurega umuntu, ni no kutagira igihembo cyangwa impano usaba cyangwa uhabwa ngo utangaze inkuru cyangwa uyisibe.
- Kutitiranya umurimo w'ubunyamakuru n'uwo kwamamaza.
- Kwirinda kubogama cyangwa gushyirwaho igitutu icyo ari cyo cyose ukagoreka ukuri.

d) Ibyo umunyamakuru akwiye kumenya:

- Kumenya ubwoko butandukanye bw'inkuru.
- Kumenya uko abara inkuru ye.
- Kumenya gutondeka inkuru ahereye ku by'ingenzi.
- Mu makuru babanza kuvuga iby'ingenzi.

Aho inkuru y'ikinyamakuru itandukaniye n'inkuru y'ubuvanganzo ni uko inkuru yo mu kinyamakuru yo ihera ku byabaye ikabirondora nta gushyiramo amakabyankuru yakonona ukuri kw'ibivugwa.

Isomo rya 31: Kwandika inkuru yo mu kinyamakuru

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kwandika neza inkuru yo mu kinyamakuru yubahiriza amabwiriza.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga amabwiriza agenderwaho mu kwandika inkuru yo mu kinyamakuru.

II. Uko isomo ryigishwa

Ibutsa abanyeshuri imiterere y'inkuru yo mu kinyamakuru n'amabwiriza agenderwaho mukuyandika.

Saba abanyeshuri kwandika inkuru yo mu kinyamakuru ku kintu cyabayeho, bakivuge uko bakibonye.

Igikorwa

Andika inkuru yo mu kinyamakuru itarengeje impapuro ebyiri, ugendeye ku miterere yayo. Ubare inkuru y'ibintu wahagazeho wowe ubwawe cyangwa wabwiwe n'undi muntu wumva wageza ku bandi.

Gendagenda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye.

III. Umukoro

Bwira abanyeshuri kwitoza gusoma inkuru banditse yubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye kugira ngo bazayisomera bagenzi babo.

Isomo rya 32: Ibikorwa byo gusoma: Gusomera abanyeshuri mu ijwi riranguruye

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiza neza ibibazo ku nkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye kandi ubibutse kubitirura igihe babahaye kigeze.

II. Uko isomo ryigishwa

1. Mbere yo gusoma

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.

- Toranya inkuru yo gusomera abanyeshuri ijyanye n'insanganyamatsiko ishimisha abanyeshuri bo mu kigero cyabo.

2. Mu gihe cyo gusoma

- Somera abanyeshuri inkuru yose ukoresheje umuvuduko n'isesekaza bikwiye.
- Mu gihe usoma genda wereka abanyeshuri amashusho ajyanye n'inkuru.
- Shishikariza abanyeshuri kugira uruhare mu byo ubasomera ubasaba gutahura icyo inkuru iza kuvugaho.
- Sobanura ijamba ugezeho usoma ukeka ko abanyeshuri batazi igisobanuro cyaryo.

3. Nyuma yo gusoma

Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru umaze kubasomera kugira ngo urebe niba bayumvise.

4. Umukoro:

Saba abanyeshuri gushaka irindi herezo ry'iyi nkuru maze bazagaruke mu isomo ryo gusoma ry'ubutaha bakubwira irindi herezo ry'inkuru wabasomeye.

Isomo rya 33: Ubumenyi ngiro.

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusangiza be inkuru yo mu kinyamakuru yanditse.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ibinyamakuru bitandukanye.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda bakore igikorwa gikurikira.

Igikorwa

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y'inkuru basomye. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda kumurikira abandi ibyo bakoze. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba buri munyeshuri gusangiza bagenzi be inkuru yo mu kinyamakuru yanditse.

Kosora abanyeshuri wita cyanecyane kubisabwa, ireme ry'ibitekerezo n'inyurabwenge.

1.4.9. Imyandikire

Isomo rya 34: Imikoreshereze y'inyuguti nkuru

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kugaragaza aho inyuguti nkuru zikoreshwa. -Kwandika neza amagambo n'interuro yubahiriza imikoreshereze y'inyuguti nkuru
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ikibonezamvugo, inyandiko ikubiyemo amabwiriza y'imyandikire yemewe y'Ikinyarwanda n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma agakuru Kitwa "Iserukiramuco Nyafurika ry'Imbyino" kari mu bitabo byabo bakore igikorwa kigakurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora igikorwa wabahaye kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye nabo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Ibibazo n'ibisubizo

Soma izi nteruro maze utahure aho inyuguti nkuru zikoreshwa:

- a) Iserukiramuco Nyafurika ry'Imbyino.
- b) U Rwanda rwahagarariwe n'Itorero Urukerereza.
- c) Imigi itandukanye yo mu Gihugu nka Karongi, Rwamagana, Huye na Musanze.

Inyuguti nkuru zagiye zikoreshwa ku nyuguti itangira interuro, ku nyuguti itangira amazina bwite y'igihugu n'imigi (Rwanda, Karongi, Musanze, Rwamagana, Huye) ndetse no ku mazina aranga amashyirahamwe (Urukerereza n'Iserukiramuco Nyafurika ry'Imbyino)

Bwira abanyeshuri ko bagiye kwiga imikoreshereze y'inyuguti nkuru

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, erekana aho inyuguti nkuru zikoreshwa wifashishije ingero.

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe. Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

Imikoreshereze y'inyuguti nkuru

Inyuguti nkuru ikoreshwa aha hakurikira:

a) Mu ntangiriro y'interuro

Ingero: Umuco ni uburyo bwo gutekereza no kubaho kwa buri muntu ku giti ke n'ukwa buri mbaga y'abatuye isi.

Umuco ugizwe n'ibyiza byose bituma umuntu abaho kandi akamererwa neza.

b) Inyuma y'akabago, akabazo n'agatangaro.

Ingero: Ni nde utazi ibyiza byo kubana mu mahoro? Keretse utarabona intambara. Intambara ni mbi, irasenya, ikica, igatera inzara. Nimuharanire amahoro aho muri hose. Mbega umwana mwiza! Areba neza

c) Nyuma ya “ati, atya, atyo, ngo” bikurikiwe n'utubago tubiri.

Urugero: Baratubwiye bati: “Mwige mushyizeho umwete mutazatsindwa.”

d) Ku mazina bwite aho yanditse hose.

Ingero: Ndahayo, Murekatete, Nyabarongo, Sine, Kigali, Nyamasheke...

e) Ku nyuguti itangira:

– Imibare iranga iminsi Ku wa Mbere, ku wa Kabiri, ku Cyumweru ...

– Amazina y'amezi Ingero: Nzeri, Ukwakira, Ugushyingo, Mutarama ...

– Ibihe by'umwaka mu Kinyarwanda

Ingero: Umuhindo, Urugaryi, Itumba, Iki.

f) Ku nyuguti itangira amazina y'imirimo, ay'inzego z'imirimo n'ay'amashyirahamwe.

Ingero:

- Minisitiri, Umuhuzabikowa w'Umurenge, Umuyobozi w'Akagari.
- Ishyirahamwe Abaticumugambi, Koperative Abadacogora, Itorero Urukerereza...

g) Ku nyuguti itangira:

- Amazina y'impamyabushobozi:

Ingero: Dogiteri Ndindabaganizi Aloyizi avura neza.

- Amazina y'ubwenegihugu Ingero: Abanyarwanda n'Abanyekongo barahahirana.
- Amazina y'icyubahiro:

Ingero: Nyakubahwa Minisitiri w'Uburezi.

- Amazina y'inzego z'ubutegetsi:

Ingero: Dutuye mu Ntara y'Amajyaruguru, Akarere ka Musanze, Umurenge wa Cyuve.

- Amazina y'ubwoko:

Ingero: Abega, Abashambo, Abasinga...

- Amazina y'indimi:

Ingero: Ikinyarwandanda n'Ikigande bifite aho bihuriye?

- Amazina y'ibikorwa byamamaye mu mateka:

Urugero: Intambara ya Mbere y'Isi Yose yageze no mu Rwanda.

h) Ku nyuguti itangira ijamba "igihugu" iyo rivuga u Rwanda:

Urugero: Ibendera ry'Igihugu.

i) Ku nyuguti itangira izina ry'inyandiko cyangwa ry'igitabo.

Urugero: "Isiha rusahuzi"

j) Ku nyuguti itangira izina ry'ikinyamakuru

Ingero: Hobe ni akanyamakuru k'abana, Imvaho Nshya isomwa n'Abanyarwanda benshi.

k) Izina bwite ritari iry'idini n'irindi rifatwa nka ryo, ryandikwa mu nyuguti nkuru ryose iyo riri ku ntangiriro no ku mpera y'inyandiko nk'ibaruwa cyangwa amasezerano, n'iyi riri mu rutonde rw'amazina y'abandi bantu.

Urugero: NDINDABAGANIZI Aloyizi. Nyamara ryandikwa mu nyuguti nto uretse inyuguti iritangira, iyo riri mu mwandiko rwagati. **Urugero:** Umbwirire Ndindabaganizi Aloyizi ko mutashya cyane.

III. Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w'ibibazo n'ibisubizo

Ibibazo

Kosora interuro zikurikira ukurikiza imikoreshereze y'inyuguti nkuru:

- Mukamana ni umunyamuryango wa koperative abaticumugambi.
- Mu Ruganda rw'Umuceri rwa kabuye bagira abakozi benshi.
- ngomba kwirinda Ingengabitekerezo ya Jenocide, nkunda bagenzi bange nk'uko nikunda.
- Ibinyobwa Bitujuje Ubuziranenge tugomba Kubyamagana tugashishikariza bose kubirwanya kuko bidutera indwara.

Ibisubizo

- Mukamana ni umunyamuryango wa **Koperative Abaticumugambi**.
- Mu ruganda rw'umuceri rwa **Kabuye** bagira abakozi benshi.
- **Ngomba** kwirinda ingengabitekerezo ya jenocide, nkunda bagenzi bange nk'uko nikunda.
- Ibinyobwa **bitujuje ubuziranenge** tugomba **kubyamagana** tugashishikariza bose kubirwanya kuko bidutera indwara.

1.5. Isuzuma risoza umutwe wa mbere

Ibigerwaho mu isuzuma

- Ubushobozi bwo gusesengura imyandiko agaragaza ingingo z'ingenzi,
- Ubushobozi bwo gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko ikinyazina ngenera ngenga;
- Ubushobozi bwo gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko amagambo yabugenewe ku isekuru, ku ngobyi no ku rusyo,
- Ubushobozi bwo kwandika inyandiko y'ikinyamakuru yubahiriza amabwiriza,
- Ubushobozi bwo gukoresha neza mu nyandiko inyuguti nkuru.

Umwandiko: Inkwavu mu bantu

I. Inyunguramagambo

1. Shaka ibisobanuro by'amagambo akurikira ukurikije uko yakoreshejwe mu mwandiko:

- a) Gutashya: Gushaka inkwi mu ishyamba.
- b) Bayikubise amaso: Bayibonye.
- c) Kumwikuza: Kumurya nyuma.
- d) Turarusimbutse: Ntidupfuye.

2. Uzurisha izi nteruro amagambo ukuye mu mwandiko:

- a) Abana bagiye gutashya mu ishyamba.
- b) Buri muni turya imbuto z'amapapayi.
- c) Ntitugipfuye turarusimbutse icyago cyagiye.

3. Koresha amagambo yabugenewe muri iyi nteruro:

- a) Umukobwa tuvukana yankijije impyisi yari igiye kundiya. Mushiki wange yankijije impyisi yari igiye kundiya.
- b) Impyisi yari igiye kurya se wa data ararusimbuka. Impyisi yari igiye kurya sogokuru ararusimbuka.

4. Uzurisha mu nteruro aya magambo: Naritaye, fata iya mbere, mwinejeje, amatsiko, murangwa.

- a) Banyeshuri muge murangwa n'isuku n'ikinyabupfura.
- b) Ko mbona mwese mwinejeje nk'abatashye ubukwe?
- c) Umuntu ugira amatsiko ahururira iteka ibintu byose.
- d) Ngaho fata iya mbere abandi bagukurikire. e) Humura naritaye mu gutwi

II. Ibibazo byo kumva umwandiko n'ibisubizo bishoboka

1. Ni bande bavugwa mu mwandiko?

Mu mwandiko haravugwamo Bakame, Shema, Karabo, Warupyisi n'ababyeyi ba Shema.

2. Abana bakijijwe na nde?

Abana bakijijwe na Bakame.

3. Ni iki cyatumye Bihehe yemera gusohoka mu isenga?

Bakame yayisabye kubanza kuyifasha guca amapapayi mbere yo kurya abana.

4. Ni bande batumye inkwavu ziba mu bantu?

Ni abana. Ni Shema na Karabo

III Ibibazo ku ikeshamvugo

Kosora aho biri ngombwa ukoresha ijambo ryabugenewe:

a) Mpereza iryo buye mpondeshe uru rusyo n'umushishi nduhanagure.

Mpereza iyo ntosho nkome uru rusyo n'umwanzuro nduhanagure.

b) Yagiye kugura ibuye baseraho n'iryo basesha, kuko andi ashaje.

Yagiye gukoshya urusyo n'ingasire kuko ibindi bikuze.

c) Uwo mwana wikoreye isekuru, muyimuture, murebe ko itamenetse, muyimanike ku rusika. **Uwo mwana uremerewe n'isekuru muyimwururitse, murebe ko itariboye, muyijishe ku rusika.**

d) Baje bikoreye isekuru ibajwe mu giti cy'umuvumu.

Baje baremerewe n'isekuru yaramvuwe mu giti cy'umuvumu.

e) Isekuru imwe yari ishaje, ku buryo yamenetse batararangiza gusekura.

Isekuru imwe yari ikuze, ku buryo yariboye batararangiza gusekura.

f) Iyi ngobyi irashaje muyijugunye mugure indi.

Iyi ngobyi irakuze muyishyngure mukoshe indi.

V. Imikoreshereze y'ibinyazina

a) Vuga ubwoko bw'ibinyazina biciyeho akarongo.

1) Ihene **zange** ziri kurisha.

Zange ni ikinyazina ngenera ngena.

2) Inka **yange** ikamwa litiro umunani ku munsu.

Yange ni ikinyazina ngenera ngenga.

b) Simbuza ikinyazina ngenera ngenga gikwiye amagambo atsindagiye mu nteruro zikurikira:

1) Nitwa Mutabaruka. **Inka za Mutabaruka** zororerwa mu biraro.

Inka **zange** zororerwa mu biraro.

- 2) Yitwa Sezibera. Abana **ba Sezibera** biga mu mashuri abanza.
Abana **be** biga mu mashuri abanza.
- 3) Imirima **ya Rutebuka** yararaye wagira ngo ntakiba mu rugo.
Imirima **ye** yararaye wagira ngo ntakiba mu rugo.
- 4) Inka za Karenzi na Semiharuro zisigaye ziba mu biraro.
Inka **zabo** zisigaye ziba mu biraro.

V. Imikoreshereze y'inyuguti nkuru

Kosora amakosa y'imyandikire ari muri aka gace k'umwandiko:

Abana be bamusabye ibikoresho by'ishuri; nuko abasubiza abuka inabi. nyina biramubabaza abwira umugabo we ati: "ubwo se ni uko wari ukwiriye gusubiza abana"? Nuko arahaguruka arikubita basigara bumiwe.

Abana be bamusabye ibikoresho by'ishuri; nuko abasubiza abuka inabi. Nyina biramubabaza abwira umugabo we ati: "Ubwo se ni uko wari ukwiriye gusubiza abana"? Nuko arahaguruka arikubita basigara bumiwe

VI. Guhanga Andika inkuru yanyuzwa mu kinyamakuru wubahiriza imiterere y'inkuru yo mu kinyamakuru (nturenze ipaji 2).

Buri munyeshuri arategura inkuru ahereye ku nkuru yumvise cyangwa se yihagarariyeho we ubwe. Mu gukosora reba ko yubahirije ibisabwa ku miterere y'inkuru, uburyo akoresha inyuguti nkuru n'andi mategeko y'imyandikire n'ireme ry'ibitekerezo yatanze

1.6. Ibikorwa ny'inyongera

1.6.1. Imyitozo nzamurabushobozi

- Tahura ikigero cy'ubushobozi bwa buri munyeshuri uhereye ku manota bagize mu isuzuma risoza umutwe ubashyire mu matsinda ukurikije ingorane bafite.
- Bahe imyitozo ijyanye n'ibyiciro byabo bayikorera hamwe mu matsinda. Ku badafite ibibazo, bahe imyitozo y'inyongera cyangwa ubasabe kungurana ibitekerezo ku nsanganyamatsiko nsanganyamasomo, imyanzuro bafashe bakazayisangiza bagenzi babo batari kumwe. Tegura iyi myitozo ushingiyeye ku bibazo abanyeshuri bawe bafite wibanda aho abanyeshuri bagaragaje ubushobozi buke

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

1. Kuki gutarama mu muryango ari byiza?

Ni byiza kuko tubitoretzwamo umuco nyarwanda n'indangagaciro zawo kandi bikanagira akamaro ko kurangaza no kuruhuka.

2. Tanga ingero eshatu z'interuro ikoresha ikinyazina ngenera ngenga.

Urugero rw'ibisubizo bishoboka:

- Umwana **wange** afite ubuzima bwiza kuko aya ibiribwa bifite ubuziranenge.
- Ibiti **byabo** birwanya isuri, ni ngombwa kubibungabunga.
- Igit **ke** kimufasha kurwanya isuri.

3. Ca akarongo ku kinyazina ngenera ngenga kiri muri izi nteruro.

- a) Abakobwa bacu bakunda kwiga kimwe n'abahungu banyu.
- b) Umuco w'igihugu ke utandukanye n'uw'Igihugu cyange.

Ibisubizo:

Abakobwa **bacu** bakunda kwiga kimwe n'abahungu **banyu**.
Umuco w'igihugu **ke** utandukanye n'uw'Igihugu cyange.

4. Andika ubwoko bw'ijambo ritsindagiye mu nteruro.

Inkoko **zabo** ziri kwangiza ibishyimbo **bye**.

Ibisubizo:

- **zabo**: Ikinyazina ngenera ngenga.
- **Bye**: Ikinyazina ngenera ngenga.

5. Vuga nibura ahantu hatatu hakoreshwa inyuguti nkuru.

Ibisubizo: Inyuguti nkuru ikoresha mu ntangiriro y'interuro, inyuma y'akabago, akabazo n'agatangaro, ku nyuguti itangira amazina y'amezi n'ay'iminsi...

6. Kosora izi nteruro uzandike neza.

- a) abanyarwanda twese dukomeye ku muco nyarwanda.
- b) ejo mutesi yakoresheje ubukwe; yozefu we azabukoresha mu kwezi k'ukubozza.

Ibisubizo:

- a) Abanyarwanda twese dukomeye ku muco nyarwanda.
- b) Ejo Mutesi yakoresheje ubukwe; Yozefu we azabukoresha mu kwezi k'Ukubozza

8. Uzuzanya iyi mbonerahamwe

Ntibavugaga	Bavugaga
Kugura ingobyi	
	Guhanagura ingobyi
	Gusandaza urusyo
Kubaza isekuru	
Igit basekurisha	

Ibisubizo

Ntibavuga	Bavuga
Kugura ingobyi	Gukosha ingobyi
Kumesa ingobyi	Guhanagura ingobyi
Kumena urusyo	Gusandaza urusyo
Kubaza isekuru	Kuramvura isekuru
Igiti basekurisha	Umuhini

1.6.2 Imyitozo nyagurabushobozi

1. **Vuga nibura ibibazo bitanu biranga inkuru y'ikinyamakuru.**

Nde? Iki? Ryari? He? Gute?

2. **Tegura inkuru washyira mu kanyamakuru k'abana ubasobanurira akamaro ko kurya no kunywa ibinyobwa byujuje ubuziranenge.**

Reba niba inkuru abanyeshuri bahimbye zubahirije ibisabwa kandi ko basobanukiwe n'akamaro k'ubuziranenge, bafashe kuzinonosora ubasabe kuzisobanuriraa bagenzi babo.

1.6.3 Imyitozo y'inyongera

1.7. Amakuru y'inyongera

UMUTWE WA KABIRI : IBIDUKIKIJE

2.1 Ubushobozi bw'ingenzi bugamijwe

- Gusesengura imyandiko ijyanye n'ibidukikije,
- Gutahura no gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko ikinyazina mpamagazi, ibinyazina nyamubaro n'inshoberamahanga,
- Gutandukanya no gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko inshinga iri mu mbundo n'ibihe bikuru by'inshinga itondaguye.

2.2 Ibyo umunyeshuri asanzwe azi

Kumva no gusesengura imyandiko inyuranye, ikeshamvugo, ikibonezamvugo (izina, izina ntera, ntera, ibinyazina, ibice by' interuro...), ubuvanganzo (imigani migufi, ibisakuzo, amagorane, uturingushyo tw'abasizi,...), gusoma, na bimwe mu biranga ibidukikije yabibonye mu myaka ibanziriza umwaka wa gatandatu.

2.3 Igikorwa cy'umwinjizo

Umwarimu aha abanyeshuri igikorwa kibinjiza mu nsanganyamatsiko y'umutwe.

Urugero rw'igikorwa :

Mu Rwanda dufite ibyiza nyaburanga byinshi birimo imigezi, inzuzi n'ibiyaga. Muri ayo mazi habamo inyamaswa nyinshi zidufitiye akamaro. Muri zo hari iziribwa n'izituzanira amadovize azanwa na ba mukerarugendo baturuka imihanda yose. Dufite kandi n'imisozi yambaye amashyamba y'ingeri zose amwe akaba intaho z' inyamaswa zo mu gasozi, na yo akaduha umwuka mwiza duhumeka. ibi byose ni bimwe mu bigize urusobe rw'ibidukikije.

Uhereye ku byiza nyaburanga bitatse u Rwanda:

- a) Vuga akamaro k'inyamaswa mu Rwanda ?*
- b) Tanga ingero z'ibidukikije mu Rwanda ?*

Urugero rw'ibisubizo:

- a) Zimwe mu nyamaswa ziduha ibyo kurya, izindi zikaduha amadovize azanwa na ba mukerarugendo.
- b) Abanyeshuri batanga ingero zitandukanye z' ibidukikije mu Rwanda, umwarimu akabafasha kubinoza. Ingero bashobora gutanga ni: Ibirunga, pariki, inzu ndangamurage n' ibindi.

2.4 Amasomo ari mu mutwe wa kabiri n'igihe yagenewe

Umutwe wa kabiri: Ibidukikije		Umubare w'amasomo: 48
Amasomo	Intego rusange	Umubare w'amasomo
Umwandiko: Twakoze urugendo shuri dusura imigezi, inzuzi n'ibiyaga by'u Rwanda		
Isomo rya 1: Gusoma, umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko no gukora inshamake y'umwandiko.	1
Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro	Kuvugira mu ruhame inshamake ashize amanga	1
Ikinyazina mpamagazi		
Isomo rya 5: Inshoza n'imiterere by'ikinyazina mpamagazi	Gutahura no gukoresha ikinyazina mpamagazi mu nteruro cyangwa mu mwandiko	3
Isomo rya 6: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Inyamaswa zo muri pariki		
Isomo rya 7: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 8: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 9: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 10: Ubumenyi ngiro	Kungurana ibitekerezo ku kamaro ka pariki.	1
Ikinyazina nyamubaro		

Isomo rya 11: Inshoza n'imiterere by'ikinyazina nyamubaro	Gutahura no gukoresha ikinyazina nyamubaro mu nteruro cyangwa mu mwandiko	3
Isomo rya 12: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Utabusya abwita ubumera		
Isomo rya 13: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 14: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 15: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 16: Ubumenyi ngiro	Gushaka ingingo z'ingenzi mu mwandiko. No gukora inshamake	1
Isomo rya 17: Gusubiramo mu nshamake umwandiko wasomwe	Kuvuga inshamake mu ruhame bashize amanga	3
Isomo rya 18: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 19 : Inshoza n'uturango by'inshoberamahanga	Gutahura ,gusobanura no kugaragaza uturango tw' inshoberamahanga.	2
Isomo rya 20 : Guhanga umwandiko	Kwibutsa uko ihangamwandiko rikorwa	1
Isomo rya 21: Ubumenyi ngiro	Kubarira abandi inkuru yahimbye akoresha inshoberamahanga	4
Isomo rya 22: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Twasuye Pariki y'Akagera		
Isomo rya 23: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 24: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 25: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 26: Ubumenyi ngiro	Gukina agakino bigana uko urugendo rwo gusura pariki rwagenze.	1

Itondaguranshinga: Inshinga iri mu mbundo		
Isomo rya 27: Inshoza y' inshinga iri mu mbundo n'uturango	Gutahura, gusesengura no gukoresha neza inshinga iri mu mbundo.	3
Isomo rya 28: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Itondaguranshinga: Ibihe bikuru by'inshinga		
Isomo rya 29: Indagihe	Gutanga inshoza y'itondaguranshinga no gutahura inshinga itondaguye mu ndagihe	2
Isomo rya 30: Impitagihe n'inzagihe	Gutahura inshinga itondaguye mu mpitagihe no mu nzagihe n'uturango twazo.	2
Isomo rya 31: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 32: Isuzuma risoza umutwe wa kabiri		2
Isomo rya 33 : Imyitozo nzamurabushobozi na nyagurabushobozi		1
Ibizami bisoza igihembwe cya mbere		

2.4.1 Umwandiko : Twakoze urugendo shuri dusura imigezi, inzuzi n'ibiyaga by'u Rwanda

Isomo rya 1: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, , ikarita igaragaza ibiyaga, amashyamba n'inzuzi mu Rwanda, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo :

- Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

Turahabona imodoka, umwarimu n'abanyeshuri. Turabona kandi andi mashusho agaragaza imigezi n'ibiyaga.

- Mwitgereje neza murabona aba bantu barimo gukora iki?

Turabona abanyeshuri barimo kujya mu modoka bigaragara ko bagiye mu rugendo.

- Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga ku rugendo shuri rwo gusura imigezi n'ibiyaga

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

-Ni ibiki bivugwa muri uyu mwandiko?

Haravugwamo abanyeshuri bakoze urugendo shuri bajya gusura inzuzi n'ibiyaga by'u Rwanda.

- Kugira ngo uru rugendo rukorwe aba banyeshuri basabwaga iki?

Kugira ngo bakore uru rugendo basabwaga kwitwara neza bakajya bafatanyaga mu mikoro n'imirimo yo mu ishuri.

3. Ni uruhe ruzi runini ruvugwa muri uyu mwandiko?

Uruzi runini ruvugwa muri uyu mwandiko ni rwa Nyabarongo

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Twakoze urugendo shuri dusura imigezi, inzuzi n’ibiyaga by’u Rwanda”, ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe wabahaye kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

1. **Urugendo shuri:** Urugendo(uruzinduko) abantu bakora ariko bagamije kwiga.
2. **Guhuza umugambi:** Kujya inama, gufata gahunda.
3. **Gusakuma:** Guhuza ibintu binyuranye.
4. **Ikintu giteye amabengeza:** Ikintu gisa neza.
5. **Amazi meza y’urubogabogo:** Amazi asa neza, atarimo imyanda, atagira ibara.
6. **Inkengero:** Inkuka z’umugezi cyangwa ikiyaga. Banakoresha iri jambo bashaka kuvuga ahagereye umuhanda cyangwa ikindi kintu.
7. **Inkombe:** Inkengero y’uruzi cyangwa ikiyaga.
8. **Ibirwa:** Ubutaka buri hagati mu mazi nk’ikirwa cya Nkombo cyangwa Ijwi mu kiyaga cya Kivu

III) umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’umwitozo n’ibisubizo:

Koresha aya magambo mu nteruro yawe bwite ukurikije ibisobanuro byayo mu mwandiko:

1. **Urugendoshuri:** Turitegura kujya mu rugendo shuri muri pariki y’Akagera.
2. **Guhuza umugambi:** Twese duhuze umugambi wo kuzajya gusura mugenzi wacu wagize ibyago mu biruhuko bitaha.
3. **Gusakuma:** Isuri isakuma ubutaka bwiza ikaburoha mu migezi.
4. **Amazi y’urubogabogo:** Uruzi rwa Nyabarongo ntirufite amazi y’urubogobogo kuko asa n’ay’ikinamba.

Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “Twakoze urugendo shuri dusura imigezi, inzuzi n’ibiyaga by’u Rwanda” bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- Ni uwuhe mutwe w’umwandiko duheruka gusoma?

Umutwe w’umwandiko duherutse gusoma ni “**Twakoze urugendo shuri dusura imigezi, inzuzi n’ibiyaga by’u Rwanda**”.

- Ni he abanyeshuri bahagurukiye?

Abanyeshuri bahagurukiye i Muhanga.

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni urugendo shuri rwakozwe n’abanyeshuri bo mu mwaka wa gatandatu.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Akamaro k’ibiyaga n’inzuzi ni akahe?

Inzuzi n’ibiyaga ni nk’ibigega by’amazi. Amazi yabyo afasha kuhira imyaka mu bishanga bibikikije. Bikoreshwa kandi mu rwego rw’ubukerarugendo, biba birimo amafi n’ibindi.

2. Andika nibura ahantu hane basuye.

- Basuye uruzi rwa Nyabarongo
- Basuye ikiyaga cya Muhazi
- Basuye Pariki
- Basuye ibiyaga bya Mugesera, Cyohoha na Rweru basoreza urugendo rwabo ku Kanyaru.

3. Urugendo shuri mwumva rumaze iki?

Urugendoshuri rufasha mu guhuza ibyo abanyeshuri bize mu ishuri n'uko biteye nyakuri.

4. Ni ikihe kiyaga kivugwa muri uyu mwandiko? Giherereye hehe?

Ni ikiyaga cya Muhazi. Kiri hagati y'uturere twa Gasabo, Gicumbi, Gatsibo na Rwamagana kigakomeza kikagera ku karere ka Kayonza.

5. Umwarimu yabasezeranyije iki?

Yabasezeranije ko ubutaha nibakomeza kwitwara neza bazasura ibiyaga n'inzuzi biri mu Ntara y'Amajyepfo, iy'Uburengerazuba n'Iyamajyaruguru.

6. Mushatse gukora urugendo shuri ku ishuri ryanyu mwumva mwasura iki?

Aha abanyeshuri batanga ibisubizo binyuranye bitewe n'ibibanezeza.

Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu

matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri mu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko:

- Isezerano ry'umwarimu ko abanyeshuri nibitwara neza azabahemba gukora urugendoshuri.
- Uko abanyeshuri bakoranye umwete bakubahiriza ibyo basabwaga n'umwarimu.
- Urugendo shuri abanyeshuri bakoze bajya gusura ibyiza bitatse u Rwanda.
- Isezerano ry'umwarimu ko nibakomeza kwitwara neza ubutaha bazasura ibiyaga n'inzuzi biri mu Ntara y'Amajyepfo, iy'Iburengerazuba n'iy'Amajyaruguru.

2. Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

Isomo nkuyemo ni uko igihe cyose iyo umunyeshuri yitwaye neza akubahiriza ibyo bamusabye nta kabuza atsinda amasomo ye neza kandi bishimisha abamurera na bo bakamwitura.

III. Umukoro

Ha abanyeshuri umukoro wo gukora inshamake y'umwandiko **"Twakoze urugendo shuri dusura imigezi, inzuzi n'ibiyaga by'u Rwanda"**.

Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvugira mu ruhamwe inshamake yakoze ashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Baza abanyeshuri kuvuga umutwe w' umwandiko batahanyeho umukoro batange n'ingingo z' ingenzi zikubiye muri uwo mwandiko.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kubwira abandi inshamake bakoze umwumwe, ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

2.4.2 Ikinyazina mpamagazi

Isomo rya 5: Inshoza n'imiterere by'ikinyazina mpamagazi

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kugaragaza inshoza y'ikinyazina mpamagazi. - Gutahura ikinyazina mpamagazi mu nteruro cyangwa mu mwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ikibonezamvugo n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umuvugo “ **Umuco wacu tuwusigasire.**”uri mu bitabo byabo basubize ibibazo biwukurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye nabo kunoza ibisubizo byatanze.

Ibibazo n'ibisubizo

1. Amagambo yanditse atsindagiye mwumva afite uwuhe mumaro muri izi nteruro?

Ni amagambo ajya imbere y'icyo bahamagara.

2. Muhereye ku miterere yayo mwayita iki?

Ibinyazina mpamagazi.

3. Yakoreshejwe muri ngenga zihe?

Aya magambo yakoreshejwe muri ngenga ya kabiri y'ubumwe n'iy'ubwinshi.

4. Ushobora guhamagara ikindi kintu kitari umuntu? icyo gihe bigenda gute?

Birashoboka rwose. icyakora iyo bikozwe icyo kintu kisanisha nk'izina muri ngenga ya kabiri.

Bwira abanyeshuri ko bagiye kwiga ikinyazina mpamagazi.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshoza y'ikinyazina mpamagazi

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe. Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'ikinyazina mpamagazi

Ikinyazina mpamagazi ni ikinyazina gifasha mu guhamagara. Gikoreshwa muri ngenga ya kabiri y'ubumwe n'iy'ubwinshi gusa. Iyo tugikoresheje duhamagara ibindi bintu bitari abantu, ibyo bintu bifatwa nk'abantu maze isanisha ryose rigakorwa muri ngenga ya mbere cyangwa iya kabiri.

Urugero:

- Yewe **wa** nyana we, nzakorora neza, nkugaburire ubwatsi butoshye, nkuhire amazi meza, maze uzambyarire izindi nka nyinshi!

b) Imiterere y'ikinyazina mpamagazi

Ikinyazina mpamagazi gituma igihamagarwa cyumva ko bashaka ko kiza cyangwa ko gitega amatwi bakakibwira. Ikinyazina mpamagazi kibanziriza izina ry'igihamagawe kikaritesha indomo iyo riyifite. Iryo jambo iteka rikurikirwa n'ikinyazina ngenga gifite igicumbi "-e".

Ikinyazina mpamagazi kijya muri genga ya kabiri gusa: ngenga ya kabiri y'ubumwe, iyo ijambo gisobanura riri mu bumwe na ngenga ya kabiri y'ubwinshi, iyo ijambo gisobanura riri mu bwinshi. icyo uhamagaye ugifata nk'umuntu mugaye kuvugana.

Ingero:

Wa mwana we, uge kwiga hakiri kare.

Mwa biti mwe, nzabagurisha.

Imbonerahamwe y'ikinyanzina mpamagazi:

Ngenga	Ikinyazina	Ingero
Ng. 2 ubumwe	wa.... we!	Wa mugabo we urashaka iki? Wa mugezi we tuza nambuke! Wa gare we ko untengushye! Wa gitabo we nzagusoma nkurangize! Wa hene we urarushya! Wa rukwavu we uzi kwiruka! Wa kana we urakubagana! Wa bwato we bagupakiye byinshi! Wa kuguru we ko udakira ngo nikinire agapira! Wa hantu we urasa nabi!
Ng. 2 ubwinshi	mwa...mwe!	Mwa bana mwe murakubagana! Mwa migozi mwe ntimucike ntagwa! Mwa mabuye mwe ntimumpirimire! Mwa biti mwe nzabacana! Mwa modoka mwe mutuze nambuke Mwa twana mwe mwabaye mute? Mwa bwoya mwe mwapfutse ku ruhe rukwavu? Mwa hantu mwe nzajya he ndeke he?

III. Imyitozo

Saba abanyeshuri gukora imyitozo iri mu gitabo cyabo, buri munyeshuri akora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. Wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Ibibazo n'ibisubizo

Mutange ingero z'interuro enye mukoreshamo ikinyazina mpamagazi.

Ingero z'interuro:

- Yewe wa mugabo we, hindukira tuvugane.
- Niko wa mvura we, ko udahita urabona utankerereza?
- Mwa bana mwe rero muge murangwa n'ikinyabupfura aho muri hose.

-Wa suri we ndakurwanyije ndebe noneho aho uzamenera!

Isomo rya 6: Ibikorwa byo gusoma :Gusomera abanyeshuri mu ijwi riranguruye

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiza neza ibibazo ku nkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye kandi ubibutse kubitirura igihe babahaye kigeze.

II. Uko isomo ryigishwa

1. Mbere yo gusoma

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru yo gusomera abanyeshuri ijyanye n'insanganyamatsiko ishimisha abanyeshuri bo mu kigero cyabo.

2. Mu gihe cyo gusoma

- Somera abanyeshuri inkuru yose ukoresheje umuvuduko n'isesekaza bikwiye.
- Mu gihe usoma genda wereka abanyeshuri amashusho ajyanye n'inkuru.
- Shishikariza abanyeshuri kugira uruhare mu byo ubasomera ubasaba gutahura icyo inkuru iza kuvugaho.
- Sobanura ijambo ugezeho usoma ukeka ko abanyeshuri batazi igisobanuro cyaryo.

3. Nyuma yo gusoma

Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru umaze kubasomera kugira ngo urebe niba bayumvise.

4. Umukoro:

Saba abanyeshuri gushaka irindi herezo ry'iyi nkuru maze bazagaruke mu isomo ryo gusoma ry'ubutaha bakubwira irindi herezo ry'inkuru wabasomeye.

2.4.3 Umwandiko : Inyamaswa zo muri pariki

Isomo rya 7: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumaze n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo , amashusho anyuranye y'ibiti, inyamaswa, inyoni ndetse n'imirambo n'imisozi. n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

- Mwitgereje iyi shusho murabona iki?

Turi kuhabona inyamaswa zitandukanye.

- Ni izihe nyamaswa se mubona?

Turabona intare, imbogo, imparage, inzovu, inyoni....

- Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Umwandiko uraza kuvuga ku byiza bitatse u Rwanda harimo inyamaswa zo muri pariki.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Abanyeshuri bavugwa mu mwandiko biga mu mwaka wa kangahe?

Abanyeshuri bavugwa mu mwandiko biga mu mwaka wa gatandatu.

- Ni ibiki babonye mu cyanya Cy'Akagera?

Babonye imirambi, inyamaswa zinyuranye, ibiti by'amoko anyuranye ndetse n'ibiyaga.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Inyamaswa zo muri pariki", ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

- **Icyanya:** Ahagenewe kororerwa inyamaswa z'ishyamba, pariki.
- **Zishagawe:** Zikikijwe, zishimiwe.
- **Umurambi:** Ahantu harehare harambitse, hatarimo imisozi.
- **Itaba:** Ahantu hasa n'ahitse ariko na none hateganye.
- **Igiti k'inganzamarumbo:** igiti kinini cyane.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo

- **Kuzinduka mu nkoko:** Abahinzi bazinduka mu nkoko bajya mu mirima kugira ngo batahane umubyizi ugaragara.
- **Kwihera ijisho:** Nifuza nange kujya muri Pariki y'Akagera kwihera ijisho inyamaswa n'ibiyaga biyirimo.
- **Gufatana urunana:** Ni ngombwa gufatana urunana kugira ngo dushobore kwiteza imbere.

Isomo rya 8: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Inyamaswa zo muri pariki”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- **Ni iyihe pariki abanyeshuri bo mwaka wa gatandatu basuye?**
Abanyeshuri bo mu mwaka wa gatandatu basuye Pariki y'Akagera.

- **Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?**
Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni : Inyamaswa zo muri pariki.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1.Ni ba nde bavugwa muri uyu mwandiko?

Ni abanyeshuri biga mu mwaka wa gatandatu, umwarimu wabo ndetse n’abashinzwe kuyobora abakerarugendo babakiriye.

2. Ni hehe basuye? Babonyeyo iki?

Basuye Pariki y’Akagera. Mu Kagera babonye ibintu binyuranye birimo imisozi n’ibibaya inyamaswa zinyuranye ziba ku butaka, inyoni ndetse n’iziba mu mazi. Babonyeyo kandi ibimera bitandukanye harimo amoko anyuranye y’ibiti.

3. Ni izihe nyamaswa babonye ukurikije aho ziba?

Babonye inyamaswa ziba ku butaka ahantu hashyuha mu mirambi y’Umutara, iziba mu mazi ndetse n’inyoni zo mu kirere.

4. Usibye inyamaswa ni ibihe bindi bidukikije babonye?

Ibindi bidukikije babonye ni imirambi n’amataba byo muri Pariki y’Akagera.

Isomo rya 9: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z’ingenzi zigize umwandiko. - Kuvuga isomo akuye mu mwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimbura basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatozo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko

- Urugendo shuri abanyeshuri bo mu mwaka wa gatandatu bakoreye muri Pariki y'Akagera bayobowe n'umwarimu wabo.
- Bimwe mu byiza bitatse u Rwanda dusanga muri Pariki y'Akagera.
- Ibyishimo abanyeshuri batewe n'ibyo babonye muri pariki.

2. Isomo ryo mu buzima busanzwe:

- Inyamaswa zidufi tiye akamaro kuko ziri mu byiza bitatse isi yacu kandi zikaba na zo zifite uruhare mu gutuma ubuzima bwacu buba bwiza hano ku isi.
- Tugomba kubungabunga inyamaswa, tukazirinda kimwe n'ibindi binyabuzima byose.

Isomo rya 10: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Guhanga agakino kagaragaza imisango y'ubukwe bwa kinyarwanda
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga imwe mu mihango y'ubukwe bibuka.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko wose baranguruye: abanyeshuri barasoma igika ku kindi bakuranwa umwumwe, abandi bakurikira mu bitabo byabo. Mu gihe basoma genda ubakosora aho batasomye neza.

Shyira abanyeshuri mu matsinda abiri anyuranye. Itsinda rimwe rikora imihango yo gukwa, irindi iyo gusaba mu gihe cyo gushyingira. Buri tsinda rigomba kwitoramo utanga amagambo, abakwe bakuru bavuga imisango, umusore n’umugeni ndetse n’abatashye ubukwe. Bahe umwanya uhagije wo kubitegura maze bazaseruke imbere ya bagenzi babo.

Icyo umwarimu yitaho ni ukureba uburyo abanyeshuri batanga ibitekerezo bakurikije inyurabwenge kandi hatsindagirwa ko ari ngombwa kubungabunga urusobe rw’ibinyabuzima kubera akamaro bifitiye abantu. Urugero rw’impamvu:

- Ba mukerarugendo baza gusura inyamaswa basiga amadevize Igihugu gikenera.
- Urusobe rw’ibinyabuzima rutuma hirindwa ingaruka zaterwa n’imihindukire y’ibihe.
- Amashyamba ayungurura umwuka duhumeka, agatuma imvura ingwa.
- Ubwoko bunyuranye bw’ibiti na bwo bufasha mu gutuma inyamaswa cyangwa utundi dukoko nk’inzuki bibona ikibitunga kandi bigatanga imbaho ndetse n’inkwi zo gucana...

2.4.4. Ikinyazina nyamubaro

Isomo rya 11 : Inshoza n’imiterere by’ikinyazina nyamubaro

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kugaragaza inshoza y’ikinyazina nyamubaro. - Gutahura ikinyazina nyamubaro mu nteruro cyangwa mu mwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, ikibonezamvugo n’ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umuvugo “ **Uko dukwiye gukoresha igihe cyacu**”uri mu bitabo byabo basubize ibibazo biwukurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye na bo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Ibibazo n'ibisubizo

1. Amagambo aciyeho akarongo asobanura iki?

Asobanura umubare w'ibintu.

2. Amagambo aciyeho akarongo afite uwuhe mumaro ku mazina aherekeje?

Agaragaza umubare.

3. Muhereye ku miterere n'umumaro w' amagambo aciyeho akarongo mwayita iki?

Ibinyazina kuko bisobanura izina kandi bikisanisha na ryo.

4. Muhereye ku isanisha ry'amagambo aciyeho akarongo n'amazina ayaherekeje, mubona ijambo "umunani, ikenda..." gusubiza hejuru yisanisha kimwe no kuva kuri rimwe kugera kuri karindwi?

Oya ahubwo usanga adahindura intego ngo yisanishe n'amazina ari kumwe na yo.

Bwira abanyeshuri ko bagiye kwiga ikinyazina nyamubaro.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshoza y'ikinyazina nyamubaro

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'ikinyazina nyamubaro

Ibinyazina nyamubaro ni ibinyazina bivuga umubare w'ibintu birangwa n'amazina biherekeje. Bigizwe n'imibare kuva kuri rimwe kugera kuri karindwi kuko ari byo byisanisha mu nteko zitandukanye. Naho guhera ku "umunani" gusubiza hejuru si ibinyazina ahubwo ni amazina kuko bitisanisha n'amazina (amazina nyamubaro) biherekeje.

Tuvuga: Abantu umunani, inka umunani, ibiti umunani, abantu ikenda, amashuri ikenda...

b) Imiterere y'ikinyazina nyamubaro

Ikinyazina nyamubaro kigira ibicumbi: -mwe, -biri, -tatu, -ne, -tanu, -tandatu, -rindwi, kandi kikisanisha mu nteko zose. Mu nteko ya cumi ibicumbi bigira impindurantego bikaba: -mwe, -byiri, -shatu, -nye, -shanu, -sheshatu, -zirindwi cyangwa (-ndwi)

Ingero:

- Ishuri **rimwe**.

- Abana **bane**.

- Inka **zirindwi** (ndwi)

Imbonerahamwe y'ikinyanzina nyamubaro:

Inteko + izina riyirimo	Igicumbi -mwe	Igicumbi -biri	Igicumbi -tatu	Igicumbi -ne	Igicumbi -tanu	Igicumbi -tandatu	Igicumbi -rindwi
nt.1: Umwana	Umwe	-	-	-	-	-	-
Nt.2: Abana	-	Babiri	Batatu	bane	batanu	batandatu	barindwi
Nt.3: Umutaka	Umwe	-	-	-	-	-	-
Nt.4: Imitaka	-	Ibiri	Itatu	ine	itanu	itandatu	irindwi
Nt.5: Ishuri	Rimwe	-	-	-	-	-	-
Nt.6: Amashuri	-	Abiri	Atatu	ane	atanu	atandatu	arindwi
Nt. 7: ikiyaga	Kimwe	-	-	-	-	-	-
Nt.8: Ibiyaga	-	Bibiri	Bitatu	bine	bitanu	bitandatu	birindwi
Nt.9: intebe	Imwe	-	-	-	-	-	-
nt.10:	-	Ebyiri	Eshatu	enye	eshanu	esheshatu	Zirindwi

Intebe							
Nt.11: urugero	Rumwe	-	-	-	-	-	-
Nt.12: agakino	Kamwe	-	-	-	-	-	-
Nt. 13: Udukino	-	Tubiri	Dutatu	tune	dutanu	dutandatu	turindwi
Nt.14: ubwato	Bumwe	-	-	-	-	-	-
Nt.15: ukuboko	Kumwe	-	-	-	-	-	-
Nt.16: ahantu	Hamwe	-	-	-	-	-	-

III. Imyitozo

Saba abanyeshuri gukora imyitozo iri mu gitabo cyabo, buri munyeshuri akora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. Wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Ibibazo n'ibisubizo

1. Tanga ingero z'interuro ebyiri zirimo ikinyazina nyamubaro.

- Mukamana yabaye uwa **karindwi**.
- Uwa mbere kugeza ku wa **gatanu** ni bo bafata ibihembo

2. Erekana ibinyazina nyamubaro muri izi nteruro:

- Kamana yakoye umugore we inka umunani: eshatu muri zo ni inyarwanda izindi eshanu zisigaye zikaba inzungu.

Ibinyazina nyamubaro ni: **eshatu, eshanu**.

- Umwana we wa kabiri ari te imyaka irindwi.

Ikinyazina nyamubaro ni: **kabiri, irindwi**.

– Abanyeshuri makumyabiri na bane ni bo bashoboye gutsinda, batandatu baratsinzwe.

Ibinyazina nyamubaro ni: **bane, batandatu**

Isomo rya 12: Ibikorwa byo gusoma “Kuvuga irindi herezo ry’inkuru”

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvuga ashize amanga irindi herezo ry’inkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kukubwira umutwe w’inkuru wabasomeye ubushize kandi ubasabe kuyisubiramo.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri, umwumwe, kuvuga irindi herezo yahaye inkuru wabasomeye mu isomo ryo gusoma ry’ubushize.

Kurikira ibisubuzo bya buri munyeshuri, ufashe abafite ibibazo byihariye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

2.4.5 Umwandiko: Utabusya abwita ubumera

Isomo rya 13: Gusoma umwandiko n’inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

- Vuga ibikoresho gakondo bakoreshaga basya?

Urusyo n'ingasire.

- Ni iki bakundaga gusya?

Amasaka, uburo, ingano...

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Muri uyu mwandiko baravuga ku biki?

Muri uyu mwandiko baravuga aho imvugo "Utabusya abwita ubumera" yaturutse.

- Ni bande bari bashinzwe gusya ifu y'umutsima w'umuganura?

Abari bashinzwe gusya ifu y'umutsima w'umuganura ni Abambogo b'umuganura.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

*Soma umwandiko “ **Utabusya abwita ubumera**”, ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.*

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

- **Azahutse mu magorwa:** Avuye mu ngorane.
- **Inteko:** Aho abatware bicaye. Biva ku nshinga guteka bivuga kwicara ku mwami (aho umwami atetse ijabiro).
- **Barizenutsa:** Barakorana ubunembwe, nta mwete bashyizemo.
- **Si ugusinda arasayisha:** Arakabya mu gusinda. Gusaya ni ukugwa ahantu hari ubutaka bujandanye ugateberamo, bikaba ngombwa ko bagusayura.
- **Aramusenda:** Aramwirukana, amwohereza iwabo, aramwanga, baratandukana.
- **Ipfunwe:** Ikimwaro.
- **Impingane:** Ibintu bigoye gukora.
- **Bamuhinyora:** Bamusekera.
- **Izenezene:** Ubwirasi, agasuzuguro.
- **Urutoto:** Amagambo menshi ahatira umuntu gukora ikintu runaka.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w'umwitozo n'ibisubizo

Koresha amagambo akurikira mu nteruro:

- **Ipfunwe:** Iyo umuntu yakoshereje undi ntamusabe imbabazi, iyo bahuye agira ipfunwe.
- **Aramusenda:** Umugore yananiranywe n’umugabo we maze umugabo aramusenda ariko abavandimwe barabacyaha bongera kubana.
- **Inteko:** Umwami yicaye ku nteko ye.
- **Umuganura:** Umuganura uba ku wa Gatanu wa mbere w’ icyumweru cya Kanama.
- **Impingane:** Kwigira ikizamini cya Leta ni impingane kuko bisaba kwiga ibintu byinshi.

Isomo rya 14: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, amashusho ajyanye n’umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Utabusya abwita ubumera”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- **Nyamwasa na Karake bahuriye he kugira ngo bashakane.**

Bahuriye i Huro aho Abambogo b’umuganura baseraga.

- **Ni iki cyatumye Nyamwasa asenda Karake?**

Nyamwasa yasenze Karake kubera ubusunzi bwe.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Mu mwandiko bavuga ko umuganura bawiteguraga bate?

Bawiteguraga basya ifu y'umutsima w'umuganura.

2. Iyi mvugo "Utabusya abwita ubumera" yakomotse kuri nde?

Kuri Karake ka Rugara w'i Bumbogo.

3. Karake ageze kwa Nyamwasa yitwaye ate?

Karake ageze kwa Nyamwasa yubuye ingeso y'ubusinzi.

4. Kuki ababyeyi ba Karake bongeye kumwohereza gusya amaze gusendwa na Nyamwasa?

Ababyeyi ba Karake bamwohereje gusya kuko nyina yari ashaje kandi nta wundi mukobwa muto bari bafite.

5. Vuga imvugo yaturutse ku myitwarire ya Karake.

Imvugo yaturutse kuri Karake ni: "Utabusya abwita ubumera."

Isomo rya 15: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

a) Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Ni ukubera iki abakobwa babyirukanye babwiraga Karake bati: "Ntuzi se ko uburo bukomera"?

Nuko hashize igihe uwo murimo wo gusya bawukorana.

- Ese iyi myitwarire ya Karake urayishima? Sobanura.

Oya. Ndayigaya kuko yasuzuguraga abakobwa basyaga kandi akaba n'umusinzi.

- Ni iyihe nama wagira abantu bitwara nka Karake, bagasuzugura abandi kubera ko babasumbya ubushobozi?

- Inama nabagira ni iyo gucisha make kuko bavugaga ngo ubamba isi ntakurura. Ibiba ku bandi bishoboka na bo kubabaho kuko baba batabyihamagariye. Iby'isi ni gatebe gatoki

b) Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko

- Kwirinda umurengwe kuko ushobora kudukururira imyitwarire mibi.
- Kwirinda kwirengagiza abo mwabanye kubera ko wazamutse mu ntera.
- Kwirinda kwicisha agahato abo ukoresha ngo ugaye n'ibyo bakoze.

Isomo rya 16: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:
--

- Kwandika no kuvugira mu ruhame inshamake yakoze ashize amanga.
--

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ingingo z’umwandiko baheruka kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko baheruka kwiga, bakuranwa umwumwe mu ijwi riranguruye hanyuma buri wese umusabe gukora inshamake.

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe wabahaye kirangiye, basabe bazafate inshamake bakoze mu mutwe kugira ngo bazayivugire imbere y’abandi mu isomo ry’ubutaha.

Isomo rya 17: Gusubiramo mu nshamake umwandiko wasomwe.

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvuga inshamake mu ruhamwe bashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ingingo z’ingenzi z’umwandiko baherutse kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y’umwandiko “**Utabusya abwita ubumera**” ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye. Buri wese namara kuvuga inshamake ye, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n’ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama wibanda ku buryo bwo kunoza imvugo.

Isomo rya 18: Ibikorwa byo gusoma “Gusomera mu matsinda ya babiribabiri”

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiramo inkuru yasomeye mu itsinda.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro abanyeshuri batahanye ubushize mu isomo ryo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Shyira abanyeshuri mu matsinda ya babiribabiri, ugerageza gushyira hamwe abagerageza gusoma neza n'abafite imbogamizi mu gusoma kugirango bafashanye.
- Toranya inkuru zo gusoma zingana n'amatsinda ari mu ishuri maze uzihe abanyeshuri.
- Gendagenda mu ishuri ureba uko abanyeshuri basomera mu matsinda, abafite ibibazo ubafashe.
- Genzura ko umunyeshuri umwe arangiza gusoma inkuru undi na we agasoma, cyangwa ko umwe asoma igika undi agasoma ikindi.
- Toza abanyeshuri kujya bakosorana igihe basoma.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

2.4.6 Inshoberamahanga

Isomo rya 19: Inshoza n'uturango by'inshoberamahanga

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutahura inshoberamahanga mu nteruro, kugaragaza uturango tw'inshoberamahanga no kuzisobanura.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwumwe igika ku kindi badategwa kandi bumvikanisha neza ibyo basoma, umwandiko baherutse kwiga«Utabusya abwita ubumera». Nibarangiza ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni izihe mvugo mubona zidasanzwe zakoreshejwe mu mwandiko.

- Ntacire akari urutega abo bari bayasangiye.
- Agenda aseta inzira ibirenge.
- Bagasekera mu bipfunsi

b) Tanga izindi ngero ziteye nk'izo mumaze gutanga.

- Guta inyuma ya huye
- Gutera isekuru
- Kugenda amasigamana

Bwira abanyeshuri ko mugiyeye kwiga isomo ry'inshoberamahanga.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora igikorwa bikurikira:

Ibikorwa

- *Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije n' ingero kora igikorwa bikurikira:*

tanga inshoza y' inshoberamahanga unasobanure imvugo zidasanzwe zavuye mu mwandiko ziri mu gitabo cyanyu.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora ibikorwa kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakozwe. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanze hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'inshoberamahanga

Inshoberamahanga ni imvugo y'ubuhanga, ifite igisobanuro akenshi gishingiye ku muco, cyangwa ku igereranya, bityo ntiyumvikane neza ku batari abenerurimi.

Ingero:

- **Gucira umuntu akari urutega:** Ni ukumugirira impuhwe ukamwumva mu gihe agutakambiye. Ubusanzwe ubutega ni imitako yabaga iboshye mu byatsi Abanyarwanda bakera bambaraga.

- **Kugenda useta inzira ibirenge:** Ni ukugenda buhoro, ni ukugenda biguru ntege, ugenda wangira, kugenda utabishaka.

- **Gusekera mu bipfunsi:** Ni uguseka ariko utifuza ko inseko yawe yumvikana kubera ko hari icyo utinya.
- **Guca kunda:** Kunywana
- **Guca ruhinganyuma:** Kwihisha umuntu ukajya gukora ikintu kimubangamiye.
- **Guca ikibungo:** Kuzigura, kubanza guca hirya no hino mbere yo kurasa ku ngingo.
- **Guca ibiti n'amabuye:** Kuzana inkubiri uhitana ibyo uhuye na byo mu nzira.
- **Guca amano:** Gusitara
- **Gutera isekuru:** Gucumbagira
- **Gutera inogo:** Gutamira byinshi mu gihe cyo kurya wungikanya.
- **Gutera ububuyara:** Gukinisha umuntu mu magambo.

b) Uturango tw'inshoberamahanga

Inshoberamahanga akenshi iba igizwe n'amagambo abiri cyangwa atatu. Si interuro yuzuye kimwe n'imigani y'imigenurano kuko usanga inshoberamahanga igizwe n'inshinga n'icyuzuzo.

Inshoberamahanga igira umumaro wo gukarishya imvugo no kugaragaza ubuhanga mu rurimi. Nta nyigisho iba ibumbatiye nk'umugani mugufi.

Imyitozo

1. Shaka nibura inshoberamahanga 10 kandi utange n'ibisobanuro byazo:

Abanyeshuri batanga inshoberamahanga nyinshi bazi. Reba niba inshoberamahanga batanze ari zo cyangwa niba zijyana n'ibisobanuro bazihaye. Nyuma yo kubafasha gukosora izitari zo, ubabwira kwandika mu makayi iziri zo.

Urugero rw'ibisubizo

- **Kugira umutwe munini:** Kutumva.
- **Akaboko karekare:** Akaboko gakorakora, akaboko kiba.
- **Amaguru maremare:** Amaguru adahama hamwe.
- **Amaso maremare:** Amaso arebuzwa, areba ibyo atatumwe.
- **Umunwa muremure:** Umunwa uvugaguzwa ibyo yumvise byose.
- **Amatwi maremare:** Amatwi yumva vuba.
- **Gukama ayo mu ihembe:** Kuzana ibitaza, biza gahoro, bivuye kure.
- **Kugera ku mankumbukumbo:** Kugera ahantu habi hakugusha mu bibazo utakwikuramo.
- **Kugera aharindimuka:** Kugera kure kubi.
- **Iminsi y'Amanyunyam zi:** Iminsi y'ibibazo bidafi te igisubizo, iminsi yiteze impinduka mbi

2. Uzurisha inshoberamahanga ubona zikwiriye

- Dore Kamana **aratera isekuru** ku bera ko yavunitse.
- Kuki ushaka **guca ikibungo**, mbwira udatinze.
- **Yamuteye imboni** amuvumbura mu bandi.

Isomo rya 20: Guhanga umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Guhanga umwandiko urimo inshoberamahanga yubahiriza amabwiriza y’ihangamwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu n’imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Saba abanyeshuri kwibukiranya ibyitabwaho mu guhanga umwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisubizo, ubayobore ku nzira yo kubona ibyitabwaho mu guhanga umwandiko. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri buri wese ku giti ke ahange inkuru irimo inshoberamahanga azayisome mu isomo rizakurikiraho.

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe wabahaye kirangiye, basabe bawandike neza kugira ngo bazawusomere imbere y’abandi mu isomo ry’ubutaha.

Isomo rya 21: Ubumenyi ngiro.

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kubarira abandi inkuru yahimbye akoresha inshoberamahanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ibikoresho by'umuziki nk'ingoma, amayugi n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kwibukiranya ibiranga inkuru.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kubarira bagenzi be inkuru cyangwa umwandiko yahimbye asoma. Buri wese amaze kubara inkuru, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n'ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunonosora wibanda cyane ku bisobanuro by'inshoberamahanga.

Isomo rya 22: Ibikorwa byo gusoma “Gusoma buri wese ku giti ke”

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma inkuru cyangwa umuvugo ku giti ke no gusubiramo muri make, ibyo yasomye mu ruhame.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro abanyeshuri batahanye ubushize mu isomo ryo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru cyangwa imivugo abanyeshuri bari busome buri wese ku giti ke.
- Gendagenda mu ishuri ugenzura ko buri munyeshuri arimo gusoma.

- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusubiramo ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo bamaze gusoma muri make.

Umukoro:

Saba abanyeshuri kuzagaruka mu ishuri banditse muri make ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo basomye.

2.4.7. Umwandiko :Twasuye Pariki y’Akagera

Isomo rya 23: Gusoma umwandiko n’inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n’isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, inkoranyamagambo n’ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw’ibibazo yabaza n’ibisubizo :

- Ni iki mubona ku mashusho?

Turi kuhabona inyamaswa zitandukanye ziba mu ishyamba.

- Murumva aya mashusho aganisha ku ki?

Ni amashusho atwereka ibyiza dusanga muri pariki zacu.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- Ni izihe nyamaswa abanyeshuri babanje kubona?

Babanje kubona impara n'imparage.

- Urugendo rwatangiye ryari?

Rwatangiye saa moya.

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Twasuye pariki y'Akagera", Huza amagambo n'ibisobanuro byayo ukurikije inyito afite mu mwandiko ukoresheje akambi.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bahuje amagambo n'ibisobanuro byayo, ayo batashoboye guhuza ubayobore ku nzira yo kubona uko bayahuza n'ibisobanuro byayo. Igihe wabahaye kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

1. Amagorofa: amazu agerekeranye bita amataji.

2. Mu museke: mu museso wa kare, hatangiye gucya ariko izuba ritararasa.

3. Ishyo: itsinda ry'inka cyangwa imbogo nyinshi.

4. Uruvunganzoka: ibintu byinshi cyane.

5. Umukerarugendo: umuntu wiyemeje gukora urugendo agiye gusura ibyiza bitatse aho agiye

6. Ingara z'iminyinya: ni amashami y'iminyinya yakuze cyane agatwikira ahantu hanini. Ubusanzwe urugara ni umwanya urenga ku munwa w'ikintu nk'ingofero y'urugara, isafuriya y'urugara, ...

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w’umwitozo n’ibisubizo

- 1. Uruvunganzoka:** Ubukwe bwe bwatashywe n’uruvunganzoka rw’abantu ku buryo abana bamwe baburanye n’ababyeyi babo.
- 2. Urugara:** Iyo baterura isafurira ku ziko bafata ku rugara rwayo.
- 3. Umuseke:** Yabyutse mu museke ajya ku isoko.
- 4. Amabengeza:** Imisozi y’u Rwanda iteye amabengeza.

Isomo rya 24: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, amashusho ajyanye n’umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “**Twasuye pariki y’Akagera**” bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- Ni iki abanyeshuri babonye bageze i Kigali?

Bageze i Kigali babonye inzu ndende z’amagorofa, imihanda inyura hejuru y’iyindi n’imodoka z’uruvunganzoka.

- Vuga inyamaswa bavuze zigira amahane

Inyamaswa bavuze zigira amahane ni imbogo

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Genda ubakosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Abanyeshuri bateguye urugendo rwabo gute?

Baruteguye buhorobuhoro bagenda bakusanya amafaranga bazakoresha muri urwo rugendo kugeza agwiriye.

2. Ni ibiki babonye mu Muji wa Kigali?

Babonye inzu ndende z'amagorofa, imihanda inyura hejuru y'iyindi n'imodoka zitonze umurongo.

3. Mu gusura Pariki y'Akagera bari bagamiye iki?

Bari bagamiye gusa gutembera kugira ngo bihere ijisho ibyiza bitatse u Rwanda.

4. Ni izihe nyamaswa babonye muri Pariki y'Akagera?

Babonye impara n'imparage, imbogo, inzovu, imvubu na twiga.

5. Kuki uwari ushinzwe kubayobora yababujije kuva mu modoka?

Nuko muri pariki habamo inyamaswa z'inkazi zashoboraga kubagirira nabi.

6. Ni ibiki bindi babonye bitari inyamaswa?

Banyonye inzu ndende, z'amagorofa, babonye imihanda igerekeranye, babonye imodoka nyinshi, babonye udusozi twiza, basuye ibiyaga bitandukanye.

Isomo rya 25: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gusubiza ibindi bibazo nijyanye no gusesengura umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe yabahaye kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

Gushaka ni ugushobora. Abishyize hamwe ntakibananira. Aba banyeshuri kugira ngo bashobore gutegura urugendo rwabo bagombye gushyira hamwe ubushobozi bwabo buhorobuhoro kuko bari bafite umugambi umwe.

2. Umaze gusoma uyu mwandiko ni izihe ngamba wafata kugira ngo nawe uzabashe kwirebera ibyiza bitatse u Rwanda aho kubibarirwa?

Ni ukwishyira hamwe na bagenzi bange tugakora gahunda y'uko nibura twajya tugira aho dusura rimwe mu mwaka kugira ngo dushobore kumenya ibyiza bitatse u Rwanda aho kubiharira abanyamahanga.

3. Mwumva urugendo nk'uru rwo gusura ibyiza bitatse u Rwanda bimariye iki abanyeshuri?

Rutuma abanyeshuri bibonera n'amaso yabo ibyo bajyaga biga mu ishuri, rubafungura umutwe, bakarushaho gukura bakunda Igihugu cyabo kandi bakaruhuka.

4. Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko:

- Uko abanyeshuri bateguye urugendo rwabo bakusanya amafaranga ngo bazage gutembera.
- Urugendo rw'abanyeshuri umunsi wo gusura Pariki y'Akagera n'ibyo babonye mu nzira bagenda.
- Ibyo babonye bageze muri muri Pariki y'Akagera.

III. Umukoro

Shyira abanyeshuri mu matsinda ukurikije abanyarubuga bari mu nkuru. Saba buri wese gufata mu mutwe ibyo azakina abyitoze maze bazaseruke mu isomo rizakurikiraho.

Isomo rya 26: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye

-Gukina bigana abakinankuru kandi bashyiramo isesekaza.

Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu Umwandiko uvuga uko basuye pariki y’Akagera, ikarita y’ibyiza bitatse u Rwanda, amashusho anyuranye y’inyamaswa zo mu gasozi.n’imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y’umwandiko baheruka kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kujya mu matsinda bitorejemo gukina inkuru maze baseruke itsinda ku itsinda.

Buri tsinda rimaze guseruka, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n’ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunoza wibanda ku buryo buri wese yigannye umunyarubuga yakinaga.

2.4.8. Itondaguranshinga :Inshinga iri mu mbundo

Isomo rya 27 : Inshoza y’ inshinga iri mu mbundo n’uturango twayo

Intego zihariye

Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Kugaragaza inshoza y’inshinga iri mu mbundo.
- Gutahura inshinga iri mu mbundo mu nteruro cyangwa mu mwandiko.

Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, ikibonezamvugo n’ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko **“Kwiga ni ukwigana”**uri mu bitabo byabo basubize ibibazo biwukurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye na bo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Ibibazo n’ibisubizo

1. Amagambo yanditse atsindagiye mubona avuga iki?

Aravuga igikorwa n'imiterere.

2. Atangirwa n'izihe ngombajwi?

Ni "k-" na "g-"

3. Ubona afite iyihe mimaro mu nteruro arimo?

Hari aho usanga ari ruhamwa cyangwa ari icyuzuzo.

4. Ukurikije icyo ariya magambo avuga n'imimaro yayo mu nteruro, wayita iki?

Nayita inshinga.

Bwira abanyeshuri ko bagiyeye kwiga inshinga iri mu mbundo.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshinga y'inshinga iri mu mbundo

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiye ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuzura ibisubizo byatanze hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshinga y'inshinga iri mu mbundo

Imbundo ni inshinga idatondaguye. Imbundo ivuga igikorwa, imimerere cyangwa imico bidafite uwo byerekejeho/bivugaho. Ni uburyo bw'inshinga butagira umwihariko ku byerekeye imyifatire y'uvugaga ku cyo ashakaga kumenyeshya ubwirwa. Ukora igikorwa ntabwo agaragara.

b) Uturango y'inshinga iri mu mbundo

Imbundo itangirwa buri gihe n'ingombajwi «k» ikurikiye n'inyajwi «u». Iyo ngombajwi «k» ishobora guhinduka «g» mu nshinga zimwe na zimwe.

Ingero: Kuvuga, guteka, kubabara ...

- **Imbundo ishobora kwitwara nk'izina:** Iyo yitwaye nk'izina ifata indomo maze ikagira imimaro nk'iy'izina. Iryo zina ribarirwa mu nteko ya 15 y'amasano kimwe n'andi mazina nka: ukuboko, ukwezi, ukuguru...

Urugero:

- Ukugenda kwe kwaratubabaje kuko yadusize twenyine.
- Ugusaba imbabazi kwe kwakiriwe neza maze habaho kwiyunga.

Imbundo kandi yitwara nk'inshinga itondaguye: Iyo yitwaye nk'inshinga itondaguye, ntigira indomo. Ishobora kugira ibyuzuzo biyitaruye cyangwa biyihagitsemo ndetse ikaba yagira indango yemeza cyangwa ihakana. Ishobora nanone kuvugirwamo ibizaba cyangwa ibitazaba no kongerwaho ingereka zinyuranye.

- **Inshinga iri mu mbundo ni inshinga idatondaguye iba iri mu nteko ya 15.**

Urugero: Kugenda (nt 15)

- **Inshinga iri mu mbundo ishobora kugira icyuzuzo kiyitaruye cyangwa kiyihagitsemo**

Urugero: Guhinga umurima: Kuwuhinga.

- **Inshinga iri mu mbundo ishobora gukoreshwamo impakanyu "ta "**

Ingero:

- Guteka → kudateka
- Kwiga → kutiga

- **Inshinga iri mu mbundo igira indagihe n'inzagihwe.**

Indagihe	Inzagihwe
Kuvuga	Kuzavuga
Kutavuga	Kutazavuga

Imbundo nta ngereka	Imbundo ifite ingereka
Guhinga	Guhingira urutoki Guhingana Guhingisha...

III. Imyitozo

Nyuma y'isomo umwarimu aha abanyeshuri imyitozo kugira ngo asuzume ko intego z'isomo zagezweho. Abaha igihe cyo kuyikora cyarangira bagakosorera hamwe ku kibaho, ibisubizo bikandikwa mu makaye yabo y'imyitozo

1. Tahura imbundo ziri muri uyu mwandiko.

Kubaka si ugusenyanya ni ukugereka ibuye ku rindi. Kubaka ni ukuzamura inkuta z'inzu ukayisakara, ukayitunganya kugira ngo ishobore guturwamo. icyo gikorwa ntikiba cyoroshye na gato kuko kigomba gusiza ikibanza, kuzamura inkuta, gushyiraho amakumbo, no gusakara. Kubikora bisaba ingufu n'ubwenge, ndetse n'igihe kuko ntibishobora gukorwa mu munsu umwe. Gusenyanya byo ni uguhirika ibyubatswe. Ntibisaba ubuhanga ubwo ari bwo bwose. Kubikora biroroshye ariko ni bibi, kuko gusenyanya ni ukwangiza. Iyo usenye ikintu icyo ari cyo cyose kongera kucyubaka birakuvuna. Iyi mvugo rero ishaka kuvuga ko kubaka bivuna nyamara gusenyanya bikoroha. Nyamara kubaka ni byo byiza gusenyanya bikaba bibi. Ni imvugo rero idukangurira guharanira kubaka aho gusenyanya. Nimuharanire kubaka aho gusenyanya, muharanire gusigasira ibyubatswe aho kubisenya icyo gihe gutera imbere bizaborohera.

Igisubizo: Kubaka, ugusenyanya, ukugereka, ukuzamura, guturwamo, gusiza, kuzamura, gushyiraho, gusakara, kubikora, gukorwa, gusenyanya, uguhirika, ukwangiza, kucyubaka, kuvuga, guharanira gusigasira, kubisenya, gutera.

2. Tanga imbundo y'inshinga zikurikira: - Ariga → kwiga - Aratashye → gutaha - Ntahinga → kudahinga

3. Shyira mu nzagihe izi mbundo: - Kwiga → kuziga - Kudataha → kutazataha - Kunguka → kuzunguka

4. Ubaka interuro ebyiri ukoresheje inshinga ziri mu mbundo.

Igisubizo:

- Nkunda gusoma ibitabo.

- Abantu bakizwa n'ukwemera kwabo

Isomo rya 28: Ibikorwa byo gusoma "Gusoma ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye"

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gusoma adategwa ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye yubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye.

- Gusubiza ibibazo byo kumva inkuru cyangwa umuvugo yasomye.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri

byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Genzura ko buri munyeshuri yakoze umukoro yahawe mu isomo ryo gusoma ry'ubushize.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.

- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusoma mu ijwi riranguruye ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye.

- Genda ukosora udasomye neza kandi ufasha abafite ibibazo byihariye.

- Fata ibyo buri wese yanditse kugira ngo ukosore imyandikire.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

2.4.9. Itondaguranshinga: Ibihe bikuru by' inshinga

Isomo rya 29 : Indagihe

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:
 - Kugaragaza inshoza y'itondaguranshinga.
 - Kugaragaza uturango tw'indagihe no gutahura inshinga zitondaguye mu ndagihe mu nteruro.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ikibonezamvugo n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko “ : **Dukwiye guhora dusoma.**”uri mu bitabo byabo basubize ikibazo cya mbere n' icya kabiri mu bibazo biwukurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye na bo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Ingero z'ibyava mu matsinda

Inshinga zivuga igikorwa cyahise	Inshinga zivuga igikorwa kiriho gikorwa none.	Inshinga zivuga igikorwa kizaza.
Narasomye	Ndacyasoma,	Nzasoma
Nasomye	Ndacyasomye ra!	Buzakomeza
Narasomaga	Ndasoma	
	Nsoma	

Ibibazo n'ibisubizo

1. Ibihe bivugwamo ibikorwa biri muri iyi mbonerahamwe ni bingahe?
 Haravugwamo ibihe bitatu.

2. Muhereye ku bihe ibikorwa bivugwa mu nshinga mwashyize muri iyi mbonerahamwe, mwavuga ko ibihe bikuru by'inshinga ari ibihe?

Impitagihe, indagihe n'inzagihe.

Bwira abanyeshuri ko bagiyeye kwiga inshinga itondaguye mu ndagihe.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshinga y'inshinga itondaguye, ubasabe no kugaragaza ibihe binyuranye by'indagihe.

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe. Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanze hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bese babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshinga y'inshinga itondaguye

Inshinga itondaguye ni uburyo inshinga igenda yihwanisha na ngenga yayo, ruhamwa ndetse n'igihe igikorwa kibera.

Indagihe: Indagihe ivuga ibiba muri aka kanya, ibiba ubusanzwe n'ibyabaye kera bivugwa mu nkuru, bityo ikigabanyamo indagihe y'aka kanya, indagihe y'ubusanzwe n'iy'imbaramakuru.

1. Indagihe y'ubu: Ubungubu, mu kanya kaza, mu kanya gashize. Indagihe y'ubu yumvikanisha ikirimo gukorwa ubu, aho uvugiyeye. Urugero: Ndasoma igitabo. **2. Indagihe y'ubusanzwe:** Indagihe y'ubusanzwe yumvikanisha igikorwa gisanzwe gikorwa. Nta wamenya intangiriro n'iherezo ryacyo.

Ingero:

a) Nsoma igitabo.

- b) Iyo mbonye akanya ndasoma.
- c) Ndasoma buri muni.
- d) Nsoma igitabo kimwe mu minsi ine.

3. Indagihe y'imbarankuru: Indagihe y'imbarankuru umuntu ayikoresha avuga ibyabaye kera nk'aho ari iby'ubu. Isa nk'indagihe y'ubusanze, bigatandukanira ku nshoza.

Ingero:

- a) Yagiye mu nzu nuko arambura igitabo arasoma.
- b) Nuko icyo gihe turasoma abantu baratangara

4. Indagihe y'igikomezo: Indagihe y'igikomezo yumvisha igikorwa kikirimo gukorwa ubungubu: nta wamenya igihe cyatangiriye, nta n'uwamenya igihe kiri burangirire.

Ingero:

- a) Ndacyasoma igitabo.
- b) Turacyategura ibikorwa tuzakora mu muganda. Hari n'indagihe y'igikomezo ikoresheya kenshi mu nteruro zisa n'izibaza, ariko zinatangara (Ubu se ndacyasomye cya gitabo ko ndeba bwije? Aho aracyakoze wa murimo?) Zumvikanamo igikorwa kifujwe gukorwa mu kanya uvugiyemo cyangwa kiri buze, cyangwa mu gihe kizaza, ariko aho uvugiyemo ukaba utagifite ikizere gihamye ko kiri bukorwe.

III. Umwitozo

Mukurikize ruhamwa yatanze mutondagure inshinga mu gihe cyatanze.

1. Mutoni (gusobanurira: indagihe y'ubusanze) bagenzi be.
  - Mutoni asobanurira bagenzi be.
2. Uburagaza (kwica: indagihe y'igikomezo) abantu benshi.
  - Uburagaza burakica abantu benshi.
3. Mu Mpeshyi nta mvura (kugwa: indagihe y'ubusanze).
  - Mu Mpeshyi nta mvura igwa.

4. Mburugu ni imwe mu ndwara (kwandurira: indagihe) mu mibonano mpuzabitsina.

- Mburugu ni imwe mu ndwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina.

5. Iyi nka (kuza: indagihe y'ubu) ibyatsi yarishije.

- Iyi nka iruza ibyatsi yarishije.

Isomo rya 30: Impitagihe n'inzagihe

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kugaragaza uturango tw'impitagihe n'inzagihe no gutahura inshinga zitondaguye mu mpitagihe n'inzagihe mu nteruro.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ikibonezamvugo n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri bongere basome umwandiko “ **Dukwiye guhora dusoma.**”uri mu bitabo byabo basubize ikibazo cya gatatu mu bibazo biwukurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye na bo kunoza ibisubizo byatanze.

Ibibazo n'ibisubizo

1. Ibihe bivugwamo ibikorwa biri muri iyi mbonerahamwe ni bingahe?

Haravugwamo ibihe bitatu.

2. Muhereye ku bihe ibikorwa bivugwa mu nshinga mwashyize muri iyi mbonerahamwe, mwavuga ko ibihe bikuru by'inshinga ari ibihe?

Impitagihe, indagihe n'inzagihe.

Bwira abanyeshuri ko bagiyeye kwiga inshinga itondaguye mu mpitagihe mu nzagihe.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, basabe bagaragaze ibihe binyuranye by'inzagihe n' by'impitagihe.

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

Duciye uyu murongo tukawita igihe, twawugabanyamo: igihe cyashize, igihe turimo none n'igihe kizaza.

Umwanzuro: Igihe kigabanyijemo ibice bitatu ari byo: igihe cyahise, igihe cy'ubu n'igihe kizaza. Ku murongo w'igihe bigaragara bitya:

Igihe cyahise (**impitagihe**), igihe cy'ubu (**indagihe**) n'igihe kizaza (**inzagihe**)

a) Igihe cyahise, kivuga ibyabaye, kikitwa **impitagihe**.

b) Ikivuga ibiriho, iby'ubu, n'ibyo dukora nk'akamenyero kitwa **indagihe**.

c) Ikivuga ibiraba mu kanya, ibizaba ejo, n'igihe kiri imbere cyose ni **inzagihe**.

Impitagihe Impitagihe ivuga ibyahise kare cyangwa kera ikigabanyamo impitakare n'impitakera.

1. **Impitakare:** Impitakare yumvisha igikorwa cyarangiyeye mu gihe cyashize, ariko kitarengeje uyu muni, mu kanya kashize.

Ingero:

a) Nasomaga igitabo.

b) Nasomye igitabo.

c) Nsomye igitabo.

d) Ndagisomye.

e) icyo gitabo nagisomye.

Izi nshinga yumvisha igikorwa kimaze gukorwa, ariko cyarangiyeye bitarenze uyu muni cyangwa mu kanya kashize.

Impitakera: Impitakera yumvisha igikorwa cyarangiyeye mu gihe cyashize, uhereye ejo hashize ugana hirya yaho.

Ingero:

- a) Nkiri muto nasomaga ibitabo byinshi mu cyumweru.
- b) Mu mwaka ushize nasomye ibitabo bine.
- c) Kera narasomye cyane.
- d) Ejo nasomye umunsi wose.

Izi nshinga zumvisha igikorwa cyamaze igihe gikorwa ariko cyarangiyeye ejo hashize cyangwa hirya yaho.

Inzagihe Inzagige ivuga ibiza kuba cyangwa ibizaba nyuma y'igihe cyo kuvuga. Yigabanyamo inzahato n'inzakera.

1. Inzahato: Inzahato ivuga ibiri bube nyuma yo kuvuga, ariko ntibifatire undi munsi.

Ingero:

- Ku gicamunsi uratera umupira.

Ibiri bube uyu munsi mu kanya kaza bishobora kandi kuvugwa mu ndagihe iyo twongeyeho akajambo karanga igihe.

Ingero:

- a) Ndaza mu kanya.
- b) Ndaje ube untegereje.

2. Inzakera: Inzakera ivuga ibizaba ejo hazaza cyangwa mu bihe bizakurikiraho. Irangwa na "za-"

Ingero: Nzasoma igitabo

III. Umwitozo

Andika imyitozo ku kibaho maze ubasabe kuyikora. Buri munyeshuri arakora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. Wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Ibibazo n'ibisubizo

Mukurikize ruhamwa yatanzwe mutondagure inshinga mu gihe cyatanzwe.

1. Abahinzi (gusarura: impitagihe) amasaka mu mpeshyi ishize.
  - Abahinzi **basaruye** amasaka mu mpeshyi ishize
2. Uyu mwaka (kuba: indanzagihe) uw’amata n’ubuki.
  - Uyu mwaka **uzaba** uw’amata n’ubuki.
3. Mu Mpeshyi nta mvura (kugwa: impitakera y’igikomezo).
  - Mu Mpeshyi nta mvura **yagwaga**.
4. (kwifuriza ng.1bw: indagihe y’ubu) kuzagubwa neza mu byo mukora.
  - Tubifurije** kuzagubwa neza mu byo mukora.
5. Kamari (gutsinda: impitagihe) ari uwa mbere.
  - Kamali **yatsinze** ari uwa mbere.

Isomo rya 31: Ibikorwa byo gusoma “Gusubiramo inkuru cyangwa umuvugo”

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kuvuga ashize amanga inkuru cyangwa umuvugo yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Saba buri munyeshuri kukwerekana igitabo yasomye.

II. Uko isomo ryigishwa

- Toranya inkuru cyangwa umuvugo abanyeshuri bari busome mu ijwi riranguruye.
- Saba abanyeshuri, umwumwe gusubiramo inkuru cyangwa umuvugo basomye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri kuzagaruka mu ishuri banditse muri make ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo basomye.

2.5 Isuzuma risoza umutwe kabiri

Ibigenderwaho mu isuzuma

- *Ubushishozi bwo gusesengura imyandiko agaragaza ingingo z'ingenzi ziwugize,*
- *Ubushobozi bwo gukoresha neza ikinyazina mpamagazi n'ikinyazina nyamubaro mu mvugo no mu nyandiko,*
- *Ubushobozi bwo gukoresha neza inshinga iri mu mbundo n'inshinga itondaguye mu bihe byayo bikuru,*
- *Ubushobozi bwo gukoresha neza inshoberamahanaga mu mvugo no mu nyandiko.*

Ibibazo n'ibisubizo by' isuzuma risoza umutwe wa kabiri

Umwandiko: Kurwanya isuri

I. Inyunguramagambo

Tanga ibisobanuro by'amagambo akurikira ukurikije uko yakoreshejwe mu mwandiko unakoreshe buri jambo mu nteruro imwe yumvikanisha neza igisobanuro cyayo.

1. Kugunduka: Gutakaza ubushobozi bwo kwera ku butaka kubera isuri cyangwa guhingwa inshuro nyinshi hadakoreshwa ifumbire.

- Isambu yange imaze kugunduka ngomba kuyiraza nkazongera kuyihinga imaze kwisubiza.

2. Ingamba: Ibyemezo, gahunda bihaye.

- Nge ubu nafashe ingamba zo gutera ibyatsi birwanya isuri ku mirima yange yose.

3. Ubutayu: Ahantu hatari ibimera kubera ko imvura itahagwa cyangwa hagwa imvura nke.

- Ubutayu bwa Sahara buherereye mu majyaruguru y' Afurika.

4. Inshingano: Ibyo umuntu asabwa gukora.

- Ababyeyi bafite inshingano zo kurera abana babo, abana na bo bakagira inshingano zo kububaha.

5. Inzobere: Umuntu uhugukiwe ibintu runaka, ubizi kurusha abandi.

- Nimuze twige dushizeho umwete, tuzabe inzobere zizajya zigira abandi inama.

6. Iheruheru: Mu kangaratete, mu bibazo bikomeye.

– Imvura iherutse kugwa yadusize iheruheru kuko yadusenye inzu.

II. Ibibazo byo kumva umwandiko:

1. Mu mwandiko barasobanura ko igunduka ry’ubutaka riterwa n’iki?

Barasobanura ko riterwa n’amazi y’imvura agenda atwara ubutaka bwiza bworoshye kandi ari bwo bwera bigatuma imyaka ihinzwe ku bwashyigaye itera.

2. Ni izihe ngamba zitangwa mu mwandiko zafasha mu kurwanya isuri?

Ni uguca imiringoti ahantu hahanamye, ahadahanamye cyane hagacibwa amaterasi y’indinganire. Ni ugutera ibyatsi bifata ubutaka ndetse n’ibiti bituma butagunduka ndetse no gufata amazi y’imvura ava ku nzu agashyirwa mu byobo byabugenewe.

3. Ni izihe ngaruka zituruka ku kutita ku bikorwa byo kurwanya isuri?

Ni ukugunduka k’ubutaka umusaruro ukagabanuka bigatera inzara n’ubukene ndetse n’ibindi bibazo binyuranye bishingiye ku bukene.

4. Ni ibihe bikorwa bivugwa mu mwandiko umuntu ku giti ke yakwikorera mu kurwanya isuri?

Ni ugucukura imiringoti no gutera ibyatsi birwanya isuri ku mirwanyasuri ndetse no gutera ibiti ahahanamye.

5. Impuguke se zo zafasha gute mu rwego rwo kurwanya isuri yangiza ibidukikije?

Impuguke zafasha mu bijyanye no guca indinganire kuko byo bisaba ubumenyi bwihariye.

6. Ni ibihe bidukikije isuri ikunda kwangiza?

Isuri ikunda kwangiza ubutaka, inzu ndetse n’ubuzima bw’abantu. Muri byo harimo ibikorwa remezo binyuranye nk’imihanda, insinga z’amashanyarazi, imyaka n’ibindi.

7. Ibindi byangizwa n’isuri ni ibihingwa, ibyatsi, ibiti, inyamaswa...

III. Ikibonezamvugo

8. Ereka ikinyazina nyamubaro muri izi nteruro:

-Twahuye turi abantu umunani. Abagabo batatu n'abagore batanu.

Ibinyazina nyamubaro: **batatu, batanu**

- Umwana wabaye uwa kabiri wiga mu mwaka wa gatatu, ari te imyaka irindwi.

Ibinyazina nyamubaro: **kabiri, gatatu, irindwi.**

- Abanyeshuri makumyabiri na bane ni bo bashoboye gutsinda, batandatu baratsinzwe.

Ibinyazina nyamubaro: **bane, batandatu.**

9. Vuga ubwoko bw'ibinyazina biciyeho akarongo.

a) Ni iki mushaka kugura mwa bana mwe?

b) Wa nkoko we ndakugurisha

c) Inka yange ikamwa litiro eshanu ku muni.

Mwa: Ikinyazina mpamagazi

Wa: Ikinyazina mpamagazi

Eshanu: Ikinyazina nyamubaro

10. Tanga ingero eshatu z'interuro ikoresha ikinyazina mpamagazi.

Urugero rw'ibisubizo bishoboka:

- Yewe **wa** mwana we ntugasuzugure abantu.

- **Mwa** nkoko mwe, ko musakuza cyane?

- **Wa** mukobwa we, ngushimiye uburyo wubaha abakuruta.

IV. Inshoberamahanga:

1. Tanga inshoza y'inshoberamahanga.

- Inshoberamahanga ni imwe mu mvugo ikoreshwa mu ikeshamvugo ry'Ikinyarwanda, akenshi inshoberamahanga zikunze gukoreshwa ku bantu baziranye. Kamere yayo ijya kumera nk'iy'invugo zizimiza.

2. Koresha izi nshoberamahanga mu nteruro ziboneye.

- Gukura ubwatsi Yamukuriye ubwatsi kubera ko yamuhaye inka.
- Gutera utwatsi Yamusabye ko bajyana gutembera amutera utwatsi.

3. Tanga ibisobanuro by'inshoberamahanga zikurikira:

a) Kurambika inda ku muyaga: Kwiruka cyane, utareba inyuma.

b) Gutwita ibiyaga: Kwihuta ufite ikikwirukansa.

c) Gusera mu birere: Kugenda wihuta kubera ahantu ugiye ha kure.

d) Kugira umutwe munini: Kutumva.

e) Akaboko karekare: Akaboko gakorakora, akaboko kiba.

4. Tanga ingero ebyiri mu nteruro aho imbundo yitwaye nk'inshinga.

Ingero z'ibisubizo:

- Ukuza kwawe kwaradushimishije.
- Ukwihangana kwe ni ko kuzamukiza.

Ihangamwandiko

Hanga umwandiko ku kubungabunga ibidukikije ugaragaza akamaro kabyo n'ingaruka mbi zo kutabyitaho (nturenze amapaji 2). *Buri munyeshuri arahanga umwandiko yubahiriza ibice bigize umwandiko aribyo intagiri, igihimba n'umusozo. Mu gukosora umwarimu arareba uko yubahirije ibisabwa ku miterere y'umwandiko, uburyo akoresha yubahiriza amategeko y'imyandikire n'ireme ry'ibitekerezo yatanze*

2.6 Ibikorwa by'inyongera

2.6.1 Imyitozo nzamurabushobozi

- Umwarimu atahura ikigero cy'ubushobozi bwa buri munyeshuri ahereye ku manota bagize mu isuzuma risoza umutwe akabashyira mu matsinda akurikije ubushobozi bafite mu masomo.

- Umwarimu abaha imyitozo ijyanye n'ibyiciro byabo bakayikorera hamwe mu matsinda. Ku badafite ibibazo, umwarimu abaha imyitozo y'inyongera cyangwa akabasaba kungurana ibitekerezo ku nsanganyamatsiko nsanganyamasomo imyanzuro bafashe bakazayisangiza

bagenzi babo batari kumwe. Iyi myitozo umwarimu ayitegura ashingiye ku bibazo abanyeshuri be bafite yibanda aho abanyeshuri be bagaragaje ubushobozi buke.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

1. Ibidukikije bitumariye iki?

Ibidukikije biyungurura umwuka duhumeka, bimwe na bimwe bituma tubaho kuko tubikuramo ibiribwa, ibidukikije biturwanyiriza isuri, bituma imvura igwa...

2. Andika ubwoko bw'amagambo yanditse atsindagiye

Kamana aragiye ihene **ebyiri**.

Imfura yange ifite imyaka **itatu**.

Naguze ihene **umunani**.

Ibisubizo: – **Ebyiri:** Ikinyazina nyamubaro.

– **Itatu:** Ikinyazina nyamubaro.

– **Umunani:** Izina nyamubaro.

3. Kuki umunani atari ikinyazina nyamubaro?

Umunani si ikinyazina nyamubaro kuko gisa n'izina. Bityo rero ni izina rivuga umubare (izina nyamubaro).

4. Hindura interuro ikurikira mu bindi bihe bikuru.

Mutoni arakina umupira.

Impitagihe: .....

Inzagihe: .....

Ibisubizo bishoboka

Impitagihe: Mutoni yakinye umupira.

Inzagihe: Mutoni azakina umupira

5. Tanga urugero rw'interuro iri mu ndagihe, mu nzagihe no mu mpitagihe.

Indagihe: .....

Impitagihe: .....

Inzagihe: .....

Ibisubizo bishoboka

Indagihe: Ubu ngubu inyoni ziraririmbye.

Impitagihe: Ejo hashize inyoni zizaririmba.

Inzagihe: icyumweru gitaha inyoni zizaririmba.

6. Tanga imbudo y'inshinga atsindagiye:

Twagiye muri Pariki y'Akagera **tuhabona** inyamaswa **zuza**. (Kugenda, kubona, kuza)

2.6.2 Imyitozo nyagurabushobozi

Hanga umwandiko uvuga ibyiza dukesha ibidukikije, ukoreshemu inshoberamahanga nibura enye. Umwandiko uhanze uze kuwusobanurira bagenzi bawe mu ishuri.

Aha umwarimu agenzura niba abanyeshuri basobanukiwe n'akamaro k'ibidukikije akanareba niba inshoberamahanga bakoreshejemo bazi neza kuzikoresha uko bikwiye

2.6.3 Imyitozo y'inyongera

1. Tanga ingero ebyiri z'inshoberamahanga, maze unazikoreshe mu nteruro wihimbiye. Aha umwarimu areba niba ingero zatanzwe ari inshoberamahanga akanareba uko umunyeshuri yazikoresheje mu nteruro

Ingero:

- **Gutera isekuru:** Iyo umuntu yavunitse agenda atera isekuru.
- **Guca amano:** Si byiza kugenda urangaye kuko ushobora guca amano.

2. Tanga ingero ebyiri z'interuro aho inshinga yakoreshejwemo nk'izina.

Ingero z'ibisubizo:

Ugukina kwe kwatumye agira ubuzima bwiza.

Ugupfa kwe kwababaje abantu benshi.

3. Huza inshoberamahanga n'ibisobanuro byazo.

- **Kwica isari:** Kurya ibiryo
- **Guta inyuma ya Huye:** Kubwira utakumva
- **Gushira isoni:** Kutagira icyo wubaha
- **Kurara ubusa:** Kurara utariye
- **Gutera isekuru:** Gucumbagira

2.7 Amakuru y'inyongera

UMUTWE WA GATATU: UMUCO NYARWANDA

III.1 Ubushobozi bw'ingenzi bugamijwe

- Gusesengura imyandiko ku nsanganyamatsiko ku buzima bw'imyororokere
- Gutahura no gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko ikinyazina mbaza n'ikinyazina mboneranteko;
- Gutahura uturango tw'insigamugani, amoko yazo no kuzisesengura;
- Guhanga no kuririmba uturirimbo ku nsanganyamatsiko zitandukanye

III.2 Ibyo umunyeshuri asanzwe azi

Kumva, gusoma no gusesengura imyandiko inyuranye, ikeshamvugo, ikibonezamvugo (izina, izina ntera, ntera, ibinyazina, inshinga...), ubuvanganzo (imigani migufi, ibisakuzo, amagorane, uturingushyo tw'abasizi, inshoberamahanga...), na bimwe mu bijyanye n'ubuzimana bw'imyororokere yabibonye mu myaka ibanziriza umwaka wa gatandatu.

III.3 Igikorwa cy'umwinjizo

Umwarimu aha abanyeshuri igikorwa kibinjiza mu nsanganyamatsiko y'umutwe.

Urugero rw'igikorwa :

Nyirasuku ni umukobwa mu muryango w'abana batatu. Bamujyanye kwiga nk'abandi bana bose. Amaze kuba umwangavu yahinduye imyitwarire. Iwabo bagahora bamugira inama akavunira ibiti mu matwi. Ntibyatizze yishora mu mibonano mpuzabitsina idakingiye atwara inda idateganyijwe kandi akiri muto, yandura indwara zandurira mu myanya ndangabitsina. Ibyo byatumye acikiriza amashuri ye ndetse ubuzima bumubera bubi cyane kuko yari yararwaye Fisitire.

Uhereye kuri iyi nkuru ya Nyirasuku:

- a) Garagaza uko Nyirasuku yitwaye amaze kuba umwangavu.
- b) Ni izihe ngaruka Nyirasuku yahuye na zo kubera kutumvira ababyeyi?
- c) Ni izihe ndwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina idakingiye muzi?

Urugero rw'ibisubizo:

- a) Nyirasuku yahinduye imyitwarire yishora mu mibonano mpuzabitsina idakingiye.
- b) Ingaruka nyirasuku yahuye na zo kubera kutumvira ababyeyi ni izi zikurikira: yatwaye inda idateganyijwe akiri muto, yanduye indwara zandurira mu myanya ndangabitsina yacikirije amashuri ye ndetse ubuzima bumubera bubi cyane kuko yarwaye Fisitire.
- c) Indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina idakingiye ni izi zikurikira: Imitezi, Sida, Mburugu, Uburagaza n'izindi.

III.4 Amasomo ari mu mutwe wa gatatu n'igihe yagenewe

Umutwe wa mbere: Ubuzima bw'imyororokere		Umubare w'amasomo: 48
Amasomo	Intego rusange	Umubare w'amasomo
Umwandiko: Ubuhamya bw'umuntu wanduye indwara yandurira mu mibonano mpuzabitsina"		
Isomo rya 1: Gusoma, umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko no gukora inshamake y'umwandiko.	1
Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be.	1
Isomo rya 5: Inshamake y'umwandiko	Gukora inshamake y'umwandiko yasomye	1
Isomo rya 6: Ubumenyi ngiro	Kuvugira mu ruhame ashize amanga inshamake y'umwandiko yakoze	2
Isomo rya 7: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Twirinde indwara zandurira mu myanya ndangabitsina		
Isomo rya 8: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 9: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 10: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 11: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be.	1
Ikinyazina mbaza		

Isomo rya 12 : Inshoza n'imiterere	Gutahura no gukoresha ikinyazina mbaza mu nteruro cyangwa mu mwandiko	3
Isomo rya 13: ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Nzirinda ikintu cyose cyashora mu busambanyi		
Isomo rya 14: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 15: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 16: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 17: Ubumenyi ngiro	Gutanga inshamake y'umwandiko yasomye	1
Ikinyazina mboneranteko.		
Isomo rya 18 : Inshoza n'imiterere	Gutahura no gukoresha ikinyazina mbaza mu nteruro cyangwa mu mwandiko	3
Isomo rya 19: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Gera umuzinga ku wa Bugegera		
Isomo rya 20: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 21: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 22: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 23: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1

Insigamigani		
Isomo rya 24: Inshoza n’aturango n’amoko y’insigamigani	Gutanga inshoza, uturango by’insigamigani no gusobanura amoko y’insigamigani	3
Isomo rya 25: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Indirimbo “Dore umunyanya”		
Isomo rya 26: Gusoma umwandiko n’inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 27: Gusoma no kumva inkuru	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko	1
Isomo rya 28: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 29: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1
Indirimbo		
Isomo rya 30: Inshoza n’aturango	Gutanga inshoza n’aturango by’indirimbo	1
Isomo rya 31: Guhanga indirimbo	Guhanga yubahiriza injyana indirimbo	2
Isomo rya 32: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 33: Kuririmba indirimbo zahanzwe	Kuririmba ashize amanga kandi yubahiriza injyana.	4
Isomo rya 34: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isuzuma risoza umutwe wa mbere		2
Imyitozo nzamurabushobozi na nyagurabushobozi		1

3.4.1 Umwandiko : Ubuhamya bw'umuntu wanduye indwara yandurira mu mibonano mpuzabitsina

Isomo rya 1: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

Mwitegereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabona umukobwa ufite indangururamajwi arimo kubwira ikoraniro ry'abahungu n'abakobwa b'urubyiruko rwicaye rumuteze amatwi

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

a) Ni ba nde bavugwaga mu mwandiko?

Mu mwandiko haravugwamo Byusa, umuganga n'umukobwa utanga ubuhamya.

b) Umukobwa utanga ubuhamya yarwaye iyihe ndwara?

Yarwaye mburugu.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Ubuhamya bw'umuntu wanduye indwara yandurira mu mibonano mpuzabitsina" ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

1. **Imibonano mpuzabitsina:** Ni uguhuza ibitsina hagati y'umukobwa n'umuhungu cyangwa hagati y'umugabo n'umugore.

– Abakora imibonano mpuzabitsina idakingiye bashobora kurwara indwara ziyanduriramo.

2. **Gusama inda:** Gutwara inda.

– Abagore badashaka gusama, banywa imiti bahawe n'umuganga.

3. **Uburyaryate:** Ububabare butuma umuntu ashaka kwishimagura.

– Indwara ya mburugu itera uburyaryate ku gitsina

4. **Ubugumba:** Kutabyara bitewe n'uburwayi bwamunze imyanya myibarukiro

– Indwara zamuteye ubugumba kandi yarashakaga kubyara undi mwana.

5. **Gukuramo inda:** Kubyara umwana igihe kitaragera kandi agapfa.

- Dore uratwite wikora imirimo ivunanye udakuramo inda

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo iri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

1. Gutanga impuzanyito z'amagambo atsindegiye.

a) Maze **kumva/nyuma** y'ibyo, nafashe **ingamba yo/ ikemezo** cyo kujya **kwipimisha/kwisuzumisha**.

b) Mburugu ishobora gutera **ubugumba/ ukutabyara**, indwara zo mu mutwe, ndetse no **gukuramo/kuvanamo** inda ku bagore cyangwa **bakabyara/ bakibaruka** abana bafite ubumuga. c) Byusa yagiye kubibwira **umukobwa/umwari** bari barakoranye imibonano mpuzabitsina/barasambanye, bararyamanye na we ajya kwipimisha arivuza.

2. Kuzurisha impuzanyito z'amagambo ari mu dukubo.

a) Reka ngukureho ako.....**gakoko**..... kakuriho. (gasimba)

b) Yakomeretse ku .....**mutwe**..... w'urutoki. (isonga)

c) Bagenzi bange mwirinde .....**ibishuko**..... by'abashaka kubashora mu busambanyi. (ibigeragezo)

Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko "**Ubuhamya bw'umuntu wanduye indwara yandurira mu mibonano mpuzabitsina**" bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Ni uwuhe mutwe w'umwandiko duheruka gusoma?

Umutwe w'umwandiko duherutse gusoma ni **"Ubuhamya bw'umuntu wanduye indwara yandurira mu mibonano mpuzabitsina"**.

- Ni iyihe ndwara utanga ubuhamya yanduye?

Utanga ubuhamya yanduye mburugu.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Kuki uyu mukobwa watanze ubuhamya yumvaga ko abamwumva bamwita indangare?

Mu mucu nyarwanda ubusambanyi ntibwemewe.

b) Uyu mukobwa ni ubuhe butwari wamushimira?

Uyu mukobwa yemeye kwipimisha kwa muganga kandi aburira n'inshuti ye na yo irivuza.

c) Kuki nta muntu ugomba kwizera ko atarwaye umurebesheje ijisho gusa?

Ibimenyetso by'uko umuntu arwaye ntibipimishwa ijisho byose; bisaba ko bakoresha mikorosikopi (microscopie).

d) Ni irihe somo rikomeye wakuye mu buhamya bw'uyu mukobwa?

Kutishora mu mibonano mpuzabitsina idakingiye; kutizera umuntu ngo ntarwaye urebesheje ijisho; kwirinda kwanduza abandi nkana.

e) Ese wowe uramutse ugize ibyago ukandura imwe mu ndwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina, watinyuka kubibwira ababyeyi bawe ndetse ukajya no kwivuza kwa muganga?

Yego. Kwivuza bituma ukira indwara bikakurinda ubugumba n'urupfu.

Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumaze n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatumaze n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munze ibisubizo byatanze.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Muri uyu mwandiko baratubwira insanganyamatsiko y'indwara zandurira mu myanya ndangagitsina.

2. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri mu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko:

– Umukobwa wanduye mburugu atanga ubuhamya kugira ngo hatazagira undi wayandura nka we.

- Yahohotewe n’inshuti ye.
- Nyuma y’iminsi akoze imibonano mpuzabitsina yatangiye kumva uburyaryate.
- Yabibwiye inshuti ye bajya kwa muganga.
- Batewe inshinge barakira.
- Yatashye azi n’ingaruka zo kurwara mburugu.
- Yafashe ikemezo cyo kwirinda akarinda na bagenzi be.

3. Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

- Kutishora mu mibonano no kugira amakenga muri byose.
- Kutizera umuntu uwo ari we wese.
- Gutinyuka kubaza abantu bakuru mu gihe wumva hari ikintu kidasanzwe mu mubiri wawe.
- Kwivuzza mu gihe cyose wumva hari ibimenyetso by’uburwayi wumva mu mubiri wawe cyanecyane iyo wakoze imibonano mpuzabitsina.

Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby’abandi kandi abubaha mu gufata ijambo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu n’imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gukora ibikorwa bikurikira bibafasha kwiyibutsa isomo baheruka kwiga

Urugero rw’ibikorwa n’ibisubizo

a) Ni uwuhe mwandiko duheruka kwiga?

– Duheruka kwiga umwandiko **“Ubuhamya bw’umuntu wanduye indwara yandurira mu mibonano mpuzabitsina.”**

b) Ni iki kivugwa mu mwandiko?

– Havugwa umukobwa wandujwe mburugu n’inshuti ye n’uko bivuje.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Shyira abanyeshuri mu matsinda, kugira ngo bakusanye ibitekerezo ku nsanganyamatsiko ikurikira:

Wowe uramutse ugize ibyago byo kwandura indwara yandurira mu mibonano mpuzabitsina wabigenza ute?

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze

Isomo rya 5: Inshamake y'umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Baza abanyeshuri kuvuga umutwe w' umwandiko banatange ingingo z' ingenzi zikubiye muri uwo mwandiko.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri gukora inshamake y'umwandiko basomye, ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeje no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

III. Umukoro

Bwira abanyeshuri kuza gufata mu mutwe inshamake y'umwandiko bakoze kugira ngo bazayibwire bagenzi babo.

Isomo rya 6: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvugira mu ruhamwe inshamake yakoze ashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Baza abanyeshuri kuvuga umutwe w' umwandiko batahanyeho umukoro, ubabaze ibibazo bibafasha kwibuka umwandiko basomye.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kubwira abandi inshamake bakoze umwumwe, ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

Isomo rya 7: Ibikorwa byo gusoma: Gusomera abanyeshuri mu ijwi riranguruye

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiza neza ibibazo ku nkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye kandi ubibutse kubitirura igihe babahaye kigeze.

II. Uko isomo ryigishwa

1. Mbere yo gusoma

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru yo gusomera abanyeshuri ijyanye n'insanganyamatsiko ishimisha abanyeshuri bo mu kigero cyabo.

2. Mu gihe cyo gusoma

- Somera abanyeshuri inkuru yose ukoresheje umuvuduko n'isesekaza bikwiye.
- Mu gihe usoma genda wereka abanyeshuri amashusho ajyanye n'inkuru.
- Shishikariza abanyeshuri kugira uruhare mu byo ubasomera ubasaba gutahura icyo inkuru iza kuvugaho.
- Sobanura ijamba ugezeho usoma ukeka ko abanyeshuri batazi igisobanuro cyaryo.

3. Nyuma yo gusoma

Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru umaze kubasomera kugira ngo urebe niba bayumvise.

4. Umukoro:

Saba abanyeshuri gushaka irindi herezo ry'iyi nkuru bize maze bazagaruke mu isomo ryo gusoma ry'ubutaha bakubwira irindi herezo ry'inkuru wabasomeye.

3.4.2 Umwandiko : Twirinde indwara zandurira mu myanya ndangabitsina

Isomo rya 8: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: <ul style="list-style-type: none">
- Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumaze n'isesekaza.
- Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a) Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

– Ndabona umuganga uri imbere y'umugore n'umugabo.

b) Ubusanzwe umuganga yaganiriza iki abamugannye ari umugabo n'umugore we?

– Ubusanzwe umuganga ashobora kubagira inama ku bijyanye n'imyororokere; kwirinda ndwara n'ibindi.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

a) Uyu mwandiko uravuga ku ki?

Uyu mwandiko uravuga ku kwirinda indwara zandurira mu myanya ndangagitsina.

b) Ni iki gikwirakwiza indwara zandurira mu myanya ndangagitsina?

Indwara zandurira mu myanya ndangagitsina zikwirakwizwa n'ko abananiwe kwifata bakora imibonano mpuzabitsina batikingiye/nta gakingirizo.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Twirinde indwara zandurira mu myanya ndangabitsina” ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

- 1. Guha icyuho:** Umwanya urimo ubusa akenshi ujya hagati mu kintu, kubura igihuza cyangwa icyunga ibintu, igihombo.
- 2. Inda zitateguwe:** Gutwara inda utarabiteganyije, utiteguye kwakira umwana uzavuka.
- 3. Kujarajara:** Kutaguma hamwe ukagenda mu nzira nyinshi; aha ni ugukorana imibonano mpuzabitsina n’abantu benshi.
- 4. Imburagihe:** Igihe kitaragera

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo iri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’umwitozo n’ibisubizo:

Mushake interuro zikoreshejwemo aya magambo zumvikanisha ko mwumva icyo asobanura.

- 1. Guha icyuho:** Kwishora mu mibonano mpuzabitsina nta gakingirizo ni uguha icyuho indwara.
- 2. Inda zitateguwe:** Guhohoterwa kw’abakobwa bafatwa ku ngufu bituma batwara inda zitateguwe.
- 3. Kujarajara:** Kujarajara muri banki nyinshi ahemuka byatumye zose zimukuraho ikizere.
- 4. Imburagihe:** Kwishora mu biyobyabwenge bituma umuntu apfa imburagihe.

Isomo rya 9: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Twirinde indwara zandurira mu myanya ndangabitsina”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni izihe ngaruka zo gutwara inda ukiri muto?

Abenshi bahagarika amashuri, bakajya kurera abana babyaye. Ubuzima bwabo rero buba bubaye bubi

b) Wakwirinda ute indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina.

Kuzirinda ni ukwirinda imibonano mpuzabitsina mu gihe utarashaka ngo ugire umuntu umwe mubana mukubaka urugo.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Wumva kumenya ibijyanye n'ubuzima bw'imyororokere byagufasha iki?

Bizatuma nirinda indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina, nirinde gutwara inda itateganyijwe; ngire ubuzima bwiza.

b) Ubuzima bw'imyororokere bugira uruhare rukomeye mu mibereho yacu bite?

Kubyara ukiri muto ni ibyago bikomeye kuko bigutesha intego zose wari ufite mu buzima; indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina na zo zangiza imibiri zigatera urupfu iyo zitavuwe.

c) Kuki abantu bagomba kumva neza bakiri bato ibijyanye n’ubuzima bw’imyorokere?

Kugira ngo amenye uko yitwara mu busore cyangwa mu bukumi bwe, kugeza mu gihe abaye mukuru agashaka cyangwa agahitamo kudashaka.

d) Indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina zikwirakwira zite mu bantu?

Izo ndwara ziva ku muntu wanduye zijya ku wundi, uko abantu bakorana imibonano mpuzabitsina n’abantu batandukanye akaba ari ko zigenda zikwirakwira.

e) Andika ingaruka zo kwandura indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina.

Ingaruka zo kwandura indwarazandurira mu mibonano mpuzabitsina ni kuba ntege bafite, ndetse abenshi bikabaviramo gupfa imbura gihe.

f) Ni gute ubuzima bwiza bw’imyorokere bwagira uruhare mu iterambere ry’igihugu?

Iyo abantu ari bazima bakora imirimo ibateza imbere, abana ntibahagarike amashuri yabo bityo bakazateza igihugu imbere bagikorera

Isomo rya 10: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z’ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y’umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n’isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri mu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko:

- Urubyiruko rugomba kumenya ibijyanye n'ubuzima bw'imyororokere.
- Indwara zandurira mu myanya ndangagitsina zikwirakwizwa no gukora imibonano mpuzabitsina abantu batikingiye.
- Kutamenya ibijyanye n'ubuzima bw'imyororokere bigira uruhare rukomeye ku mibereho y'umuntu no mu iterambere rye.
- Kwifata ku bakiri bato bakirinda imibonano mpuzabitsina ni byo byabarinda indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina no gutwara inda zidateganyije.

2. Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

Tugomba kwita ku buzima bwacu bw'imyororokere kuko ari bwo soko y'ubuzima bwiza kuri twe no ku bana tuzabyara kandi ubuzima bwiza akaba ari bwo soko y'iterambere.

Isomo rya 11: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijamba.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma umwandiko “**Twirinde indwara zandurira mu myanya ndangabitsina**” basoma umwumwe mu ijwi riranguruye, igika ku kindi bubahiriza utwatuzo n’iyitsa.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongerera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Shyira abanyeshuri mu matsinda, kugira ngo bakusanye ibitekerezo ku nsanganyamatsiko ikurikira:

Mubona hakorwa iki kugira ngo indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina zicike mu bantu?

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Ingero z’ibitekerezo byava mu matsinda:

- Abazifite bose bakwiye kwivuza kandi bakirinda kuzikwirakwiza.
- Hakwiye kujyaho ibihano bikomeye ku bantu bakwirakwiza izo ndwara babizi.
- Abashakanye bakwiye kwirinda gucana inyuma.
- Urubwiruko rukwiriye kwirinda imibonano mpuzabitsina urunaniwe kwifata rukitabaza udukingirizo kuko dufasha kwirinda indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina.
- Hakenewe ubukangurambaga bukomeye ku rubwiruko.

3.4.3 Ikinyazina mbaza

Isomo rya 12: Inshoza n’imiterere by’ikinyazina mbaza

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kugaragaza inshoza y’ikinyazina mbaza - Gutahura ikinyazina mbaza mu nteruro cyangwa mu mwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, ikibonezamvugo n’ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma ikiganiro kiri mu bitabo byabo basubize ibibazo bigukurikira. Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye nabo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo

a) Amagambo: Ibiki, ibihe, angahe, afite uwuhe mumaro mu nteruro?

Ni amagambo abaza.

b) Muhereye ku miterere n'umumaro wayo mwayita iki?

– Ibihe, angahe? Ni amagambo ashobora kwisanisha mu nteko zinyuranye.

Ingero: Nt10: Izihe, zingahe?

Nt 11: Uruhe... Akorehwa mu kubaza ushaka gusobanukirwa neza uko ikintu kimeze. Ni ibinyazina mbaza.

c) Amagambo abaza nka: Nde? Ryari? ki? Na yo yashyirwa muri ubu bwoko bw'amagambo? Oya: Amagambo: Nde? , ryari? , ki?, Arabaza, ariko si ibinyazina mbaza, kuko yo ntiyisanisha n'amazina aherekeje. Ingero: Ni nde? Inka ki? Uzaza ryari?

Bwira abanyeshuri ko bagiye kwiga ikinyazina mbaza.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gukurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshoza y'ikinyazina mbaza

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuzanya ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'ikinyazina mbaza

Ibinyazina mbaza ni amagambo aherekera amazina cyangwa akayasimbura, afasha mu kubaza usobanura cyangwa wifuza kumenya umubare w'ibintu. Habaho andi magambo abaza nka: nde? Ryari? ki? Ariko atari ibinyazina mbaza.

Ingero: Ni nde? Inka ki? Uzaza ryari?

b) Imiterere y'ikinyazina mbaza

- Ikinyazina mbaza kigira ibicumbi bitatu ari byo:

-Ngahe? - he- e?

- Ikinyazina mbaza gifite igicumbi -ngahe? Kisanisha n'inteko ziri mu bwinshi gusa.

Urugero: Ufite abana **bangaha?**

- Ikinyazina mbaza gifite igicumbi "he?" kisanisha n'inteko zose kikaba gishobora kuba kigufi cyangwa kirekire.

Ingero: - Ushaka **akaha** gacuma?

- Ushaka agacuma **kahe?**

- Ikinyazina mbaza gifite igicumbi "e?" kisanisha n'inteko ya 16 gusa.

Ingero: - Utuye **he?** - Uvuye **hehe?**

Dore imbonerahamwe y'ikinyanzina mbaza:

Inteko + izina riyirimo	Igicumbi -ngahe?	Igicumbi -he?		Igicumbi - e?
		kigufi	kirekire	
Nt 1: Umukinnyi	-	Wuhe?	Uwuhe?	
Nt 2: Abakinnyi	Bangahe?	Bahe?	Abahe?	
Nt 3: Umukino	-	Wuhe?	Uwuhe?	
Nt 4: Imikino	Ingahe?	Yihe?	Iyihe?	

Nt 5: Ishuri	-	Rihe?	Irihe?	
Nt 6: Amashuri	Angahe?	Yahe?	Ayahe?	
Nt 7: Ikibuga	-	Kihe?	Ikihe?	
Nt 8: Ibibuga	Bingahe?	Bihe?	Ibihe?	
Nt 9: Ingofero	-	Yihe?	Iyihe?	
Nt 10: Ingofero	Zingahe?	Zihe?	Izihe?	
Nt 11: Urwego	-	Ruhe?	Uruhe?	
Nt 12: Akabati	-	Kahe?	Akahe?	
Nt 13: Uturabo	Tungahe?	Tuhe?	Utuhe?	
Nt 14: Uburiri	Bungahe?	Buhe?	Ubuhe?	
Nt 15: Ukwezi	-	Kuhe?	Ukuhe?	
Nt 16: Ahantu	Hangaha?	Hahe?	Ahahe?	He?

III. Umwitozo

Saba abanyeshuri gukora umwitozo uri mu gitabo cyabo, buri munyeshuri akora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Ibibazo n'ibisubizo

Tahura ibinyazina mbaza muri aka gace k'umwandiko Gutegura gahunda y'igihembwe.

Mu ntangiriro ya buri mwaka buri munyeshuri aba akwiye kwibaza ibibazo bikurikira: Muri uyu mwaka tuziga amasomo **angahe?** Amasomo mbona akomeye ni **ayahe?** Nkeneye amakaye **angahe?** Isomo iri n'iri rigaruka inshuro **zingahe** mu cyumweru? Ibintu bikunze kungora ni ibiki? Ni **he** nakwigira hamfasha kwiga mu mutuzo? Ni **abahe** bantu bamfasha mu myigire yange? Ibintu bishobora kundangaza bigatuma ntiga neza ni ibiki? Iyo umaze kubona ibisubizo by'ibyo bibazo uba warangije gutsinda.

Isomo rya 13: Ibikorwa byo gusoma: Kuvuga irindi herezo ry'inkuru

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvuga ashize amanga irindi herezo ry'inkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kukubwira umutwe w'inkuru wabasomeye ubushize kandi ubasabe kuyisubiramo.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri, umwumwe, kuvuga irindi herezo yahaye inkuru wabasomeye mu isomo ryo gusoma ry'ubushize.

Kurikira ibisubuzo bya buri munyeshuri, ufashe abafite ibibazo byihariye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

3.4.4. Umwandiko : Nzirinda ikintu cyose cyanshora mu busambanyi”

Isomo rya 14: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a) Ni iki mubona umugabo ahereza umukobwa?

Aramuhereza amafaranga.

b) Mubona umukobwa yayakiriye?

Oya, yayanze.

c) Uhereye kuri ayo mashusho urakeka ko umwandiko uvuga ku ki? Uravuga ku bantu bashobora gushukashuka urubwirako cyanecyane abana b'abakobwa

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

- Uyu mwandiko uravuga ku ki?

Ingaruko zo kwishora mu mibonano mpuzabitsina

- Ni ba nde bavugwa mu mwandiko?

Mu mwandiko haravugwamo ingimbi, abangavu n'ababashora mu mibonano mpuzabitsina.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Nzirinda ikintu cyose cyashora mu busambanyi” ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

Irari: Ukwifuzza ibintu bishimisha umubiri.

Umushizi w’isoni: Umuntu uvuga amagambo y’imvugo nyandagazi nko gutukana.

Ubwonko: Igice cy’umubiri kidufasha gutekereza.

Ibyiyumvo: Ugushimishwa n’ibyo ubona, ibigukozeho, ibyo utamiye; ibiguhumuriye cyangwa se ibigukozeho

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’imyitozo n’ibisubizo:

Nimushake interuro zikoreshejwemo amagambo akurikira:

Irari: Irari ryo kwambara imyenda ihenze ryatumye atwara inda atateguye.

Umushizi w’isoni: Ubwo utinyutse kwimyoza umwarimu agutumye uri umushizi w’isoni.

Ubwonko: Ubwonko ni bwo bugenga umubiri wose w’umuntu.

Ibyiyumvo: Bamubwiye ko yatsinze ikizamini cy’akazi maze atugaragariza ibyumvo bye, ananirwa kwiyumanganya

b) Fora ndi nde? Ni nge shingiro ryo gutekereza kandi ibyumviro byose ndabitegeka Ndi ubwonko.

Ifashishe aka gakino ka “fora ndi nde?” Ubaze ikibazo cyo gufundura amagambo akurikira: Umutima, ingimbi, umwangavu.

1. Mba mu gituzo kandi nohereza amaraso mu mubiri wose: **Ndi umutima.**
2. Mfite imyaka cumi n’ine kandi ijwi ryange ritangiye kuniga: **Ndi ingimbi.**
3. Ndi umukobwa utangiye gufundura amabere: **Ndi umwangavu**

Isomo rya 15: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, amashusho ajoyanye n’umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “Nzirinda ikintu cyose cyanshora mu busambanyi” bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

a) Ni uwuhe mutwe w’umwandiko duheruka kwiga? Umwandiko duheruka kwiga ni Nzirinda ikintu cyose cyanshora mu busambanyi”

b) Ni izihe ngaruka zivugwa zo gukora imibonano mpuzabitsina ukiri muto zivugwa mu mwandiko?

Kwangirika ku mubiri, no kwangirika mu bwonko

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

a) Ni ibiki abantu bakunze gushukisha ingimbi n’abangavu bagamije kubashora mu mibonano mpuzabitsina?

- Akenshi bashukishwa utuntu duto nk’amafaranga, imyenda, utuntu turyoshye two kurya cyangwa kunywa batarashobora kwigurira n’ibindi.

b) Hari igishuko wowe wari wahura na cyo muri ubwo buryo? Wakitwayemo ute?

- Abanyeshuri baratanga ubuhamya bunyuranye.

c) Rondora ingaruka ku bantu bishora mu mibonano mpuzabitsina bakiri bato.

- Ubwonko burangirika intego umuntu yari afite mu buzima zose zikazima, umubiri ukangirika ibikorwa bigahagarara.

d) Kwangirika mu bwonko bizana izihe ngaruka ku wishoye mu mibonano mpuzabitsina akiri muto?

- Usanga umuntu atagishobora kwifata, imibonano mpuzabitsina ikaba ari yo imugenga. Ikindi, intego yari afite mu buzima zose zirazima, agatangira gutsindwa mu ishuri byarimba akarivamo.

e) Kwirinda imibonano mpuzabitsina ukiri muto ni ukurinda ibintu bitatu. Ni ibihe? Kubera iki? Wabirinda ute?

- Ibyo bintu bitatu ni byo: Umubiri, umutima n’ubwonko. **Umubiri** ugomba kurindwa kuko ushobora kwangirika urwara indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina. **Umutima** ni wo uvamo ibiyumvo naho **ubwonko** bukaba ari bwo buvamo ibitekerezo. Wabyirinda wifata ukirinda gukora imibonano mpuzabitsina kugeza ubwo uzabana n’uwo muzashyingiranwa.

Isomo rya 16: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z’ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y’umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumye n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatumaze n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munze ibisubizo byatanze.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri mu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko:

- Ingimbi n'abangavu bakunze gushukwa n'abantu bakuze, bakabashora mu mibonano mpuzabitsina yangiza ubuzima, igatuma abo bangavu n'ingimbi bahagarika amashuri yabo.
- Kwirinda gushorwa mu mibonano mpuzabitsina rero ni ukwirinda kugira irari ry'ibyo utarashobora kwiha, ukirinda abagushuka.
- Ingaruka ni nyinshi ku bantu bishora mu mibonano mpuzabitsina bakiri bato: kwisuzugura, kutigirira ikizere, no kuraruka no kwiyanga.
- Kugira ngo utegure ubuzima bwawe neza ni ukumenya guhuza ibintu bitatu ari byo: umubiri, umutima n'ubwonko; ugakora ibintu muri gahunda.

2. Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

- Imibonano mpuzabitsina ntiyangiza umubiri gusa, yangiza cyane imitekerereze n'imyitwarire y'uyikoze akiri muto.
- Ni ngomwa kwirinda abadushuka kugira ngo bitatwangiriza umubiri, umutima n'ibiyumvo.

b) Umukoro

Ha abanyeshuri umukoro wo gukora inshamake y'umwandiko **“Nzirinda ikintu cyose cyashora mu busambanyi”** maze bazagaruke barawukoze.

Isomo rya 17: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvugira mu ruhamwe inshamake yakoze ashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Baza abanyeshuri kuvuga umutwe w' umwandiko batahanyeho umukoro batange n'ingingo z' ingenzi zikubiye muri uwo mwandiko.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kubwira abandi inshamake bakoze umwumwe, ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

3.4.5 Ikinyazina mboneranteko

Isomo rya 18: Inshoza n'imiterere by'ikinyazina mboneranteko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kugaragaza inshoza y'ikinyazina mboneranteko - Gutahura ikinyazina mboneranteko mu nteruro cyangwa mu mwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ikibonezamvugo n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kujya mu matsinda basome interuro zikurikira hanyuma basubize ibibazo bizibajijweho.

- a) **Za** dodo ziraryoha.
- b) **Ba** marume bamfashije kwiga.
- c) **Ka** Mukamana kagira urugwiro.
- d) Mfite **ba** masenge babiri kandi bombi bize iby'ubwubatsi

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora iyo myitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye nabo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo

a) Aya magambo aciyeho akarongo murabona aherekeza amazina ateye ate?

Aherekeza amazina bwite n'amazina rusange adafite indomo.

b) Ubona afite uwuhe mumaro?

Yerekana inteko izina ririmo

c) Uhereye ku miterere n'umumaro byayo wayita iki? Hari irindi zina ryabyo muzi?

Ni ibinyazina mboneranteko. Bayita kandi ibinyazina ndanganteko.

d) Mumaze kubona uko biteye n'uko bikoreshwa mwavuga ko ibinyazina mboneranteko ari iki?

Ni ibinyazina biherekeza amazina bwite n'amazina rusange adafite indomo, bikagaragaza inteko arimo.

Bwira abanyeshuri ko mugiyeye kwiga ikinyazina mboneranteko.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshoza y'ikinyazina mboneranteko

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuzza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'ikinyazina mboneranteko

Ikinyazina mboneranteko ni ijamba rikoreshwa imbere y'amazina bwite n'amazina rusange adafite indomo akerekana inteko izina ririmo. Bakita ikinyazina mboneranteko cyangwa ikinyazina ndanganteko.

b) Imiterere y'ikinyazina mbaza

Ikinyazina mboneranteko kigira igicumbi “-a”, kigatuma ijamba kibanjirije rihindura inteko mu kurishondeka, kuritubya no kuritubura.

Ingero:

- **Bya** Muhoza biraje.
- **Rwa** Muhire ni urunebwe.

Dore imbonerahamwe y'ikinyazina mboneranteko

Inteko	Ingero
Nt1	-
Nt2	ba Karisa, ba data
Nt3	-
Nt4	-
Nt5	-
Nt6	-
Nt7	cya Karisa
Nt8	bya Karisa
Nt9	-
Nt10	za Karuvati
Nt11	rwa Karisa
Nt12	ka Karisa
Nt13	twa Karisa
Nt14	bwa Karisa
Nt15	-
Nt16	-

III. Imyitozo

Saba abanyeshuri gukora imyitozo uri mu gitabo cyabo, buri munyeshuri akora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Ibibazo n'ibisubizo

1. Shyira izina Murorunkwere mu nt12 ubishyire mu nteruro iboneye.

Murorunkwere agira umutima mwiza: Ka Murorunkwere kagira umutima mwiza.

2. Koresha ijambo marume mu nteko ya 11 usanisha n'andi magambo mu nteruro ikurikira. Marume yanyambuye isambu yange: Rwa marume rwanyambuye isambu yange.

3. Andika ubwoko bw'ijambo riciyeho akarongo.

a) Ni **utuhe** dutebo **ka** Mbonigaba kaboshye?

Utuhe: Ikinyazina mbaza **Ka:** Ikinyazina mboneranteko.

b) **Ka** kana **ka** Matayo kagize amanota **angahe?** **Ka:** Ikinyazina nyereka **Ka:** Ikinyazina ngenera **Angahe:** Ikinyazina mbaza.

c) **Za** nka **zawe** ni zo zituma wigira **za** magabo? **Za:** Ikinyazina nyereka **Zawe:** Ikinyazina ngenera ngenga **Zo:** Ikinyazina ngenga **Za:** Ikinyazina mboneranteko

Isomo rya 19: Ibikorwa byo mu isomer: Gusomera mu matsinda ya babiribabiri

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiramo inkuru yasomeye mu itsinda.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro abanyeshuri batahanye ubushize mu isomo ryo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.

- Shyira abanyeshuri mu matsinda ya babiribabiri, ugerageza gushyira hamwe abagerageza gusoma neza n’abafite imbogamizi mu gusoma kugirango bafashanye.
- Toranya inkuru zo gusoma zingana n’amatsinda ari mu ishuri maze uzihe abanyeshuri.
- Gendagenda mu ishuri ureba uko abanyeshuri basomera mu matsinda, abafite ibibazo ubafashe.
- Genzura ko umunyeshuri umwe arangiza gusoma inkuru undi na we agasoma, cyangwa ko umwe asoma igika undi agasoma ikindi.
- Toza abanyeshuri kujya bakosorana igihe basoma.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

3.4.6. Umwandiko : Gera umuzinga ku wa Bugegera”

Isomo rya 20: Gusoma umwandiko n’inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: <ul style="list-style-type: none"> - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n’isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, inkoranyamagambo n’ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw’ikibazo n’igisubizo :

a) Ni iki mubona kuri iki gishushanyo?

Umugabo wambaye uruhu ku gice cyo hasi, ahandi yambaye ubusa, arimo guhakura mu muzinga wagitse mu giti gifite amashami abiri. Inzuki ziri kuguruka iruhande rwe ari nyinshi.

b) Ubusanzwe inzuki ziba he?

Ubusanzwe inzuki ziba mu muzinga.

c) Witegereje iki gishushanyo utekereza ko umwandiko uvuga ku ki?

Umwandiko uravuga ku bworozi bw’inzuki

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

a) Ni ba nde bavugwa mu mwandiko?

Mu mwandiko haravugwamo: Bugegera, Nyirampumbya, Mirenge, umuboshiyi w'imizinga.

b) Ari Mirenge ari na Bugegera ni nde wari ufite ubuki bwiza?

Bugegera yari afite ubuki bwiza

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Gera umuzinga ku wa Bugegera" ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Ikirangirire: Umuntu uzwi cyane.

Baramushikiraga: Bazaga kumureba bafite amatsiko.

Kumucaho inshuro: Kumukorera akabahemba ibyo bajya guteka.

Imizinga: Imitiba irimo inzuki.

Ingumba: Inka itakibyara kandi itaraba ibuguma.

Kwagika: Gushyira imizinga mu giti cyangwa ahandi hantu utegereje ko yinjiramo inzuki.

Amarwa: Ikigage gisembuye.

Umusemburo: Imvange y'ifu y'amamera n' inzoga y'ibitoki bakoresha mu gusembura ikigage.

Ushamaje: Ushimishije abawurora.

Wiraburirwaga: Bawukoreraga imigenzo yo kwirabura bakagira ibyo bigomwa bakundaga.

Araterura: Atangira kuvuga

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

1. Uzurisha amagambo akurikira mu nteruro zatanzwe: umusemburo, ubuki, yarateruye, umuvumvu, inzuki.

a) Mugabo **yarateruye** aravuga ati: "Sinshobora kurara ntariye inyama."

b) Mu ifarini bashyiramo **umusemburo** kugira ngo umugati ubyimbe.

c) Ikigage bashyizemo **ubuki** kitwa amarwa.

d) Nagitse umuzinga uhita winjirwamo n' **inzuki** ubu ndi umuvumvu utegereje guhakura nkabona **ubuki**.

2. Uzuzwa iyi migani ukoresheje amagambo ukuye mu mwandiko.

- a) Uwavugaga ay'inzuki **ubuki** ntibwaribwa.
- b) Igiti kimwe si **ishyamba**.
- c) Ntawujya mu **ishyamba** ngo abure inkoni aca.
- d) Ukurusha **umugore** aba akurusha urugo.
- e) Ubuze ay'iburyo akama **ay'ibomoso**.
- f) Ubwenge bw'**umwe** burayobera.

Isomo rya 21: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Gera umuzinga ku wa Bugegera”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni uwuhe mutwe w'umwandiko duheruka kwiga?

Umwandiko duheruka kwiga ni **Gera umuzinga ku wa Bugegera”**

b) Bugegera yakijijwe ni iki?

Bugegera yakijijwe n'umuhate wo kwigana gukora yagika akazinga ke.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotoz kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Iyi mvugo "Gera umuzinga ku wa Bugegera" yaturutse he?

Iyi mvugo yaturutse ku mugabo Bugegera wagitse akazinga ke kamwe yigana Mirenge kakarusha iyo kwa Mirenge kwera.

b) Ubukungu bwa Mirenge yabuvanye he?

Ubwobu bukungu bwe bwakomokaga ku mizinga y'inzuki yagikaga, bituma agira ubuki bwinshi, abafite amasaka, ingumba n' imfizi bakabimuzanira bagatetura (kugurana ubuki).

c) Kugira ngo Bugegera ashobore kwibeshaho yagize ikihe gitekerezo?

Yigiriye inama yo kuboha imizinga akayagika.

d) Kugira ngo Bugegera abone umubohera umuzinga yasabye iki umugore we?

Yamusabye kumushakira amarwa.

e) Kugera umuzinga ku wa Bugegera bisobanura iki?

Ni ukwigana urugero rwiza ubonana abandi.

f) Umuntu ukora umwuga wo korora inzuki bamwita ngo iki?

Bamwita umuvumu cyangwa umuvumbu.

g) Hitamo igisubizo cy' ukuri. Uyu mwandiko ni:

a) Inkuru b) Igiterekerezo c) Insigamigani d) Umugani muremure

Isomo rya 22: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri mu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko:

- Uyu mugani "Gera umuzinga ku wa Bugegera!" Wakomotse ku mugabo wo ku Ntenyo mu Nduga y'epfo witwa Bugegera.
- Bugegera, umugaragu wa Mirenge wari umukene cyane ageretseho no kuba yaracitse intoki z'ikiganza k'iburyo yitegereje imizinga ya Mirenge bahakura ubutitsa; azirikana n'ibintu bazanira Mirenge bagurana.
- Ni ko kwigira inama yo kuboha imizinga akayagika.
- Bugegera amaze kugwiza uduti twe, abwira umugore we Nyirampumbya kumushakira amarwa meza kugira ngo aziyingingire umuntu wo kwa Mirenge azamubohere umuzinga.
- Nyirampumbya yenga amarwa barayahururira barizihirwa. Bugegera asabye uwamubohere umuzinga haboneka uwufite.
- Bukeye ajya kuwuzana arawagika agira amahirwe winjira vuba.
- Ugiye kwera urasizora; yenze ubuki buratangaza buruta ubwo kwa Mirenge kure.
- Nuko kuva ubwo Bugegera arakira aranezerwa akijijwe n'umuhate wo kwigana gukora.
- "Kugera umuzinga ku wa Bugegera" ni ukwigana urugero rwiza ubonana abandi

2. Ni izihe nyigisho z'ingenzi twakwigira kuri iyi nsigamigani?

Dukwiye kwigana ibifite akamaro tubonana abandi. Umuntu ufite ubumuga na we ashobora guhitamo umwuga umubereye, agakora akiteza imbere aho kwirirwa asabiriza.

Isomo rya 23: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijambo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma umwandiko **“Gera umuzinga ku wa Bugegera”** basoma umwumwe mu ijwi riranguruye, igika ku kindi bubahiriza utwatuzo n'iyitsa.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Shyira abanyeshuri mu matsinda, kugira ngo bakusanye ibitekerezo ku nsanganyamatsiko ikurikira:

1. *Ese gucika intoki z'ikiganza bikwiye gutuma umuntu asabiriza?*
2. *Uhereye ko Bugegera yiganye Mirenge yarangiza agakora nk'ibye ndetse akanamurusha, bigatuma abantu bamwegukira bakava kuri Mirenge, wavuga ko Bugegera ari umunyeshyari mubi cyangwa wamwita umuntu uharanira kunguka ubwenge agamije kwibeshaho.*

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Ingero z'ibitekerezo byava mu matsinda:

1. Oya. Duhereye ku rugero rwa Bugegera, turabona ko hari imirimo umuntu ufite ubumuga ashobora gukora ikamutunga atagombye gusabiriza. Hari abashobora kudoda inkweto, korora inzuki, ndeste no gucuruza. Mbese buri wese ashobora guhitamo umwuga umubereye ashoboye ukamutunga.
2. Bugegera sinamwita umunyeshyari mubi kuko ugira ishyari ribi ni ubona ibyiza abandi bakora agaharanira kubisenya. Naho uwigana ibyiza abonanye abandi ndetse agaharanira kubikora neza, aba afite ishyari ryiza, rimwe ridasenya ahubwo riharanira iterambere.

3.4.7. Umwandiko : Insigamigani

Isomo rya 24: : Inshoza n'uturango n'amoko by'insigamigani

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutanga inshoza, uturango by'insigamigani no gusobanura amoko y'insigamigani.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ibinyamakuru bitandukanye.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma umwandiko baheruka kwiga hanyuma ubasabe gusubiza ibibazo bikurukira

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo

a) Ni uwuhe mutwe w'umwandiko duheruka kwiga?

Umwandiko duheruka kwiga ni Gera umuzinga ku wa Bugegera.

b) Muhereye ku bisubizo mumaze gutanga uyu mwandiko mwawita ngo iki?

Uyu mwandiko ni insigamigani.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshoza, uturango n'amoko by'insigamigani.

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'insigamigani

Insigamigani ni abantu babaye abagenuzi b'imigani bo ubwabo cyangwa imvano zayo, kimwe n'ibindi rubanda bagenuriyeho, bakabigira iciro ryayo nk'inyamaswa, inyoni n'ibindi.

Insigamigani ni zimwe mu ngeri z'ubuvanganzo nyarwanda, zikaba zaragaragariraga cyane, mu mivugire, mu migendere, mu myumvire, mu mikorere no mu mibereho y'ubuzima bwabo bwa buri muni.

Ijambo insigamigani ryagendeye ku magambo abiri y'Ikinyarwanda ari yo **gusiga n'umugani**. Nk'uko amateka y'ubuvanganzo nyarwanda abigaragaza, umugani ni ipfundo ry'amagambo atondetse neza, akubiyemo ihame ridutoza gukora iki cyangwa se kudakora kiriya.

Ijambo gusiga, ni ijambo risanzwe rikoreshe mu Kinyarwanda, aha rikaba rishaka kuvuga kugira ikintu runaka usigira umuryango mugari uzajya ukwibukiraho, kikaba umurage wabo w'ibihe birebire.

Insigamigani yo ni ahantu cyangwa se abantu babaye abagenuzi b'imigani ubwabo cyangwa se inkomoko yayo, kimwe n'ibindi rubanda bagenuriyeho, bakabigira iciro ry'imigani, nk'inyamaswa, inyoni, n'ibindi.

Aha ni ho hava izina "ibirari by'insigamigani". Bikaba bishaka kuvuga, inkora y'aho ikintu cyanyuze kigana aha n'aha.

b) Uturango tw'insigamigani

- Insigamigani ni imvugo ifite uwo yakomotseho cyangwa icyo yitiriwe
- Insigamigani nyirizina igira igihe kizwi.(umwaka), ahantu yabereye hazwi um mateka
- Uwo yakomotseho akaba azwi neza.
- Impamvu y' iyo nsigamigani.
- Ni imvugo rubanda baba baramenyereye gukoresha mu mvugo iteye nk'umugani w'umugenurano.

c) Ingeri z'insigamigani

Insigamigani zirimo ingeri ebyiri: Insigamigani nyir'izina n'insigamigani nyitiriro.

- **Insigamigani nyir'izina:** ni abantu bazwi neza amavu n'amajyo, ku buryo rubanda bemeye kwigana imigirire yabo mu mvugo isanzwe ikoresheya, bigahinduka inyigisho y'ihame.

Ingero:

Nka Nyiramataza muka Rukari yagiye kwa Ngara ataye umugabo we. Iyo myitwarire ye n'ingorane yabigiriyemo byatumye asiga imvugo "**kujya kwa Ngara**". Uko iyo mvugo yagiye ikoresheya yageze aho yinjira neza mu rurimi bityo ibyari amagambo abiri "**kwa Ngara**" bibyara inshinga imwe "**kwangara**" Utazi aho iyo nshinga yakomotse ntiyamenya neza icyo isobanura. Nyiramataza rero ni we wabaye imvano y'iyi mvugo kuko si we ubwe wabyivugiye, ahubwo yabaye iciro ry'imigani nk'uko babivuga mu Kinyarwanda. Naho nka Rugaju rwa Mutimbo wavuze ati "**nguye mu matsa**", yabaye umugenzi w'iyi mvugo kuko ariwe ubwe wabyivugiye. Ni kimwe na Miseke w'i Nyabimata ati « **N'aho Miseke ndarwana.** » Naho Gasharankwanzi ka Bureshyo ati « **Ucyenze rimwe ntaba akimaze** ».

- **Insigamigani nyitiriro:** ni ibindi abantu bagenuriyeho babigira iciro ry'imigani.

Ingero :

Impyisi yaravuze iti «**Harya ko kuvuga ari ugutaruka, nka Musheru ipfana iki na Mutamu?**»

Igikeri barakibwiye bati « **Utahe n'intashya** », kiti « **ngenze nte n'ibiguruka ?**»

Inyombya bayirashe amatama yombi iti « **amagambo ashize ivuga.** »

Ibyo byose tumaze kubona babitwerereye amagambo y'abantu bahishiriye kubera kwanga kubavuga, cyangwa se bakaba barabihimbye bahereye ku buryo bafata iyo nyamaswa, ariko bashaka kubwira abantu. Nk'impyisi bayitwerera guhubuka no kuba itazi ubwenge. Igikeri ni ikinnyeteri, ntikishoboye ku bijyanye no kugenda.

d) Imirangururire y'insigamigani

Barangurura ibirari by'insigamigani, bagaragaza inkora naka yanyuze ubwe, cyangwa iyo Gacamigani we yahimbiye kunyuzamo ikindi yitiriye amageza yavuyemo umugani bati: «Umugani uyu n'uyu wakomotse kuri naka na kanaka cyangwa se na nyiranaka», bakigisha cyangwa se bakibutsa imimerere yo guhimba kwe, ishobora kumera nk'iya wa wundi wa mbere bakurijeho.

Dore mbese nk'umugani baca bagira ngo "Arimo gishegesha ntavura" bavuga ko wakomotse kuri Gishegesha cya Bungura wo mu Bibungo bya Mukingo mu Nduga, na Bugabo wo mu Bugesera, ahasaga mu wa 1600, ku ngoma ya Mibambwe Gisanura. Wamamaye kuko Gishegesha yayoboye Abanyarwanda bagatera u Bugesera, agakuza Bugabo amata mu kanwa ari bwo akigabana. Yamubereye kirogoya kuko yamunyagishije inka atarazimarana kabiri. Iyo rero amaronko ajemo kirogoya ikayavutsa nyirayo ni bwo bagira bati: "Arimo gishegesha ntavura". Ubwo baba bigana Bugabo wamaze kunyagishwa na Gishegesha akavuga atyo, ati: "Arimo Gishegesha ntavura."

e) Umwitozo

Mushake izindi ngero nibura eshatu z'insigamigani mwaba muzi, muvuge n'icyo zisobanura.

Ibintu byageze iwa ndabaga: ibintu byakomeye kurusha uko twabikekaga.

Ibintu ni magirirane: abantu bagomba gufatanya; ikintu kimwe kigira akamaro iyo cyunganiwe n'ikindi.

Kurya karungu: kurakara cyane.

Isomo rya 25: Ibikorwa byo mu isomero: Gusoma buri wese ku giti ke

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma inkuru cyangwa umuvugo ku giti ke no gusubiramo muri make, ibyo yasomye mu ruhamu.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro abanyeshuri batahanye ubushize mu isomo ryo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru cyangwa imivugo abanyeshuri bari busome buri wese ku giti ke.
- Gendagenda mu ishuri ugenzura ko buri munyeshuri arimo gusoma.

- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusubiramo ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo bamaze gusoma muri make.

Umukoro:

Saba abanyeshuri kuzagaruka mu ishuri banditse muri make ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo basomye.

3.4.8. Umwandiko: Indirimbo “Dore umunyanya”

Isomo rya 26: Gusoma umwandiko n’inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumaze n’isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw’ikibazo n’igisubizo :

a) Umuntu ugaragara ku gishushanyo arakora iki?

Umugabo ugaragara ku gishushanyo araturanga inanga.

b) Ukurikije igishushanyo, urakeka ko umwandiko ari iki?

Umwandiko ni indirimbo.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza

a) Umuririmbyi arahumuriza abantu avuga ngo iki?

Aravuga ngo: "Dore umunyana, ntukababare".

b) Ni iki umuririmbyi yita inganji iganje?

Ni u Rwanda rwacu, abana bacu, ubumwe bwacu nk'Abanyarwanda.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Dore umunyanya" ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Umunyana: Igisimba kimeze nk'innyana bivugwa ko cyazaga nijoro, wakibona kirakinagira ukazabaho igihe kirekire, ukarama.

Ntakatubemo: Age kure yacu.

Inganji: Imiyoborere idatsindwa.

Kuganza: Kurusha abandi cyane.

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora uwmitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo:

Mu matsinda mushake interuro zikoreshejwemo amagambo akurikira:

- 1. Umunyana:** Iyo umuntu yabonaga umunyana ntiyapfaga vuba.
- 2. Ntakatubemo:** Umuntu w'umwicanyi ntakatubemo.
- 3. Inganji:** Abanyarwanda bafite inganji mu bindi bihugu.
- 4. Kuganza:** Nidukina ndakuganza ngutsinde

Isomo rya 27: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “**Dore umunyanya**”bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni uwuhe mutwe w'umwandiko duheruka kwiga? Umwandiko duheruka kwiga ni Dore umunyana.

b) Umwanditsi aravuga iki muri iyi ndirimbo?

Umwanditsi aravuga ko uwanga u Rwanda adakwiye kuruturamo.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumaze n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munze ibisubizo byatanze.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo

I. Hitamo igisubizo nyacyo

1. Mu gitero cya mbere umuririmbyi avugaga ko ari nde udakwiye kutubamo?

- a) Umunyana
- b) U Rwanda rwacu
- c) Uwanga u Rwanda rwacu

2. Ni iki gikwiye gutuma tutababara kuvugwa mu mwandiko?

a) Kubona umunyana

- b) Indirimbo
- c) Umubabaro

II. Subirisha yego cyangwa oya

1. Ukurikije umwandiko umunyana ni ikintu kiza..... **Yego**

2. Mu gitero cya nyuma uwanga Abanyarwanda akwiye gukomeza..... **Oya.**

Isomo rya 28: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Uyu mwandiko tumaze gusoma uri mu buhe bwoko bw'inyandiko?

Uyu mwandiko ni indirimbo

2. Iyi ndirimbo ifite ibitero bingahe?

Iyi ndirimbo ifite ibitero bine.

3. Ni iki umwanditsi yifuza ku muntu wanga abana?

Yifuza ko atatubamo.

4. Andika inyikirizo y'iyi ndirimbo.

Dore umunyana weee!

Dore umunyana weee!

Ntukababare Dore umunyana weee

Isomo rya 29: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gusesengura insanganyamatsiko yahawe.
- Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijambo.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma umwandiko **“Dore umunyanya”** basoma umwumwe mu ijwi riranguruye, igika ku kindi bubahiriza utwatuzo n'iyitsa.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongerera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Shyira abanyeshuri mu matsinda, kugira ngo bakusanye ibitekerezo ku nsanganyamatsiko ikurikira:

Ni ryari umuntu ashobora kuririmba?

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Ingero z'ibitekerezo byava mu matsinda:

Umuntu ashobora kuririmba umukunzi we kugira ngo amwereke ko amwitayeho, ko amukunda.

Ashobora no kuririmba mu giye ababaye afite agahinda akaririmba indirimbo y'amaganya.

Isomo rya 30: Inshoza n’aturango tw’indirimo

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutanga inshoza n’aturango by’indirimo
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, ibinyamakuru bitandukanye.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma indirimbo baheruka kwiga hanyuma ubasabe gusubiza ibibazo bikurukira

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo

a) Ni uwuhe mwandiko duheruka kwiga?

Duheruka kwiga indirimbo “Dore umunyana”

b) Iyi ndirimbo utandukaniye he n’iyindi myandiko uhereye ku buryo yanditse?

Indirimbo irangwa n’injyana iryoheye amatwi n’amagambo ateye ubwuzu ku buryo uyumva yumva yishimye. Irangwa kandi n’ibitero bikubiyemo ibitekerezo bitandukanye twagereranya n’ibika byo mu mwandiko usanzwe, n’inyikirizo igenda igaruka. Indirimbo irangwa n’amajwi akunze guherekezwa n’ibicurangisho bitandukanye bituma amajwi yayo arushaho kuryohera amatwi.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora igikorwa gikurukira:

“Mutange inshoza n’aturango by’indirimo”.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora igikorwa kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y’indirimo

Indirimbo ni bumwe mu buvanzobwo muri rubanda. Ni amajwi afite injyana yungikanya amagambo. Indirimbo zivuga ku ngingo zitandukanye zigusha ku buzima bwa buri muni; hari indirimbo z’urukundo, zisingiza umuntucg ikintu, hari izigisha, izibara inkuru n’izindi.

b) Uturango tw' indirimbo

Ahanini indirimbo irangwa n'ibice bibiri by'ingenzi: **ibitero n'inyikirizo**

Indirimbo irangwa n'injyana iryoheye amatwi n'amagambo ateye ubwuzu ku buryo uyumva yumva yishimye.

Irangwa kandi n'ibitero bikubiyemo ibitekerezo bitandukanye twagereranya n'ibika byo mu mwandiko usanzwe. Igira kandi n'inyikirizo igenda igaruka.

Indirimbo irangwa n'amajwi akunze guherekezwa n'ibicurangisho bitandukanye bituma amajwi yayo arushaho kuryohera amatwi.

Ikeshamvugo ryo mu ndirimbo ni nk'iryo mu muvugo usangamo isubirajwi, isubirajambo, imizimizo y'ubwoko bunyuranye bitewe n' urwego rw'ihanikarurimi umuhanzi yashatse gushyiramo indirimbo ye.

Isomo rya 31: Guhanga indirimbo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Guhimba yindirimbo yubahiriza injyana.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga uturango tw'indirimbo.

II. Uko isomo ryigishwa

Ibutsa abanyeshuri uturango tw'indirimbo.

Mu matsinda saba abanyeshuri guhimba imdirimbo, bakazayirimbira bagenzi babo.

Gendagenda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye.

III. Umukoro

Bwira abanyeshuri kwitoza kuririmba indirimbo bahimbye kugira ngo bazayirimbire bagenzi babo.

Isomo rya 32: ibikorwa byo mu siomero: Gusoma ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma adategwa ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye yubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. - Gusubiza ibibazo byo kumva inkuru cyangwa umuvugo yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Genzura ko buri munyeshuri yakoze umukoro yahawe mu isomo ryo gusoma ry'ubushize.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusoma mu ijwi riranguruye ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye.
- Genda ukosora udasomye neza kandi ufasha abafite ibibazo byihariye.
- Fata ibyo buri wese yanditse kugira ngo ukosore imyandikire.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

Isomo rya 33: Kuririmba indirimbo zahanzwe

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kubirimbira bagenzi be indirimbo yahanze.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ibinyamakuru bitandukanye.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda bakore igikorwa gikurikira.

Igikorwa

Saba abanyeshuri kuvuga muri make indirimbo baheruka kwiga. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda kumurikira abandi ibyo bakoze. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba buri tsinda kuririmbira bagenzi babo indirimbo bahimbye.

Kosora abanyeshuri wita cyanecyane ku bitero, inyikirizo n'injyana by'indirimbo.

Isomo rya 34: Ibikorwa byo mu isomero: Gusubiramo inkuru cyangwa umuvugo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kuvuga ashize amanga inkuru cyangwa umuvugo yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Saba buri munyeshuri kukwerekana igitabo yasomye.

II. Uko isomo ryigishwa

- Toranya inkuru cyangwa umuvugo abanyeshuri bari busome mu ijwi riranguruye.

- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusubiramo inkuru cyangwa umuvugo basomye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri kuzagaruka mu ishuri banditse muri make ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo basomye.

3.5 Isuzuma risoza umutwe wa gatatu

Ibigenderwaho mu isuzuma:

- Ubushobozi bwo gusesengura umwandiko agaragaza ingingo ziwugize,
- Ubushobozi bwo gusesengura insigamigani agaragaza uturango n'amoko byazo,
- Ubushobozi bwo guhanga no kuririmba indirimbo ku nsanganyamatsiko yahawe cyangwa yihitiyemo,
- Ubushobozi bwo gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko ibinyazina mbaza na mboneranteko.

Umwandiko: Ntugaha umwana ngo uranguze.

I. Inyunguramagambo

1. Kora interuro wifashishije aya magambo ukoresheje inyito afite mu mwandiko

a) **Iteka:** Umwami yaciye iteka riranganura ababyeyi.

b) Bene ako kageni: Mbese warangiritse bene ako kageni?

2. Andika impuzanyito z'amagambo akurikira

Ikibondo = umwana

Bamurangarana = bamwirengagiza

3. Uzurisha izi nteruro amagambo ari mu mwandiko

a) Abatajya **ibwami** babeshywa byinshi.

b) Sebutuku yatanze byose ntiyisigira **inyarurembo**.

c) Iyo utunze **inka** nyinshi ni zo zigukamirwa.

4. Sobanura aya magambo

a) **Kwicinya icyara** = kwishima cyane.

b) **Amaguru ayabangira ingata** = ariruka cyane

5. Tondeka aya matsinda y'amagambo maze areme interuro ziboneye, kandi uzandike witondeye utwatuzo

Badutoje kutandavura/kuko ntakiza badukinze/kurangwa n'ubutwari n'ubwitonzi/nshime abatubyaye/ngo dukenkemure igihugu cyacu/mumpe urubuga.

Igisubizo:

Mumpe urubuga nshime abatubyaye kuko nta kiza badukinze ngo dukenkemure Igihugu cyacu. Badutoje kutandavura, kurangwa n'ubutwari n'ubwitonzi

II. Kumva umwandiko

1. Muri uyu mwandiko haravugwamo ba nde?

Mu mwandiko haravugwamo umwami Cyilima Rujugira, Sebutuku, abahungu ba Sebutuku, inshuti n'abavandimwe ba Sebutuku.

2. Uyu mugabo Sebutuku aragawa iki?

Yatanze ibintu bye byose ntiyisigira na kamwe.

3. Ni iyihe mpamvu yatumye Sebutuku ajya kuregera umwami abahungu be?

Bamwicishije inzara kandi yarabareze ari batandatu.

4. Ni irihe teka umwami Cyilima Rujugira yaciye kubera Sebutuku?

Ntihazagire ukora ibyo Sebutuku yakoze, ngo najya guha abana aranguze.

5. Umwami Cyilima Rujugira yaciye ate urubanza rwa Sebutuku?

Cyilima yatumije abana ba Sebutuku n'abagaragu n'inka z'iminani yabo, umwana wese bamuha inka umunani n'abagaragu umunani, ibisagutse byose Sebutuku abyegukanaho ingarigari

III. Ikibonezamvugo

1. Amagambo atsindagiye ni bwoko ki?

- a) **Uriya** mwana we arakora iki hariya? (Ikinyazina ngenera ngenga)
- b) Urabikura **hehe**? Aho mbikura ni nge uhazi. (Ikinyazina mbaza)
- c) Mbega ngo **rwa** Semuhanuka ruritwara nabi! (Ikinyazina mboneranteko)

2. Tanga urugero rw'interuro ebyiri zirimo ibinyazina mbaza na mboneranteko.

Ingero:

Ba Kagabo barakora **ibihe** bintu hanze abandi bari kwiga?

Ni **abahe** bana bigize **za** masore ngo ntibakubaha abo baruta?

IV. Ubuvanganzo

1. Insigamigani ni iki?

Insigamigani ni umwandiko usobanura inkomoko y'imvugo runaka.

2. Tanga ingero z'insigamigani ebyiri waba uzi.

Aha umwarimu areba niba ingero zatanzwe ari insigamigani koko. Urugero: Kuruha uwa Kavuna, gukora aho bwabaga, naho Miseke ndarwanya...

3. Indirimbo irangwa n'iki?

Indirimbo irangwa akenshi no kuba ifite ibitero n'inyikirizo

3.6. Ibikorwa by'inyongewa

3. 6.1 Imyitozo nzamurabushobozi

A. Subiza ibi bibazo:

1. Indwara ya tirikomona yakwirindwa ite?

Buri wese yakwirinda tirikomona agira igikoresho ke k'isuku kandi akagisukura.

2. Andika nibura indwara eshatu zandurira mu myanya ndangagitsina?

Imitezi, mburugu, SIDA, uburagaza...

3. Ni akahe kamaro ko kumenya ubuzima bw'imyorokere?

Bituma umuntu amenya uburyo yakwirinda indwara zandurira mu mibonano mpuzabitsina, umuntu akirinda gutwara inda...

4. Ni izihe ngaruka zo kwandura indwara zandurira mu myanya ndangabitsina?

Zimunga umubiri wabo, zibaca intege ntibashobore gukora, hari n'abazivuzza nabi zikabica..

3. Kora imbonerahamwe y'ikinyazina mbaza.

Inteko + izina riyirimo	Igicumbi -ngahe?	Igicumbi -he?		Igicumbi - e?
		kigufi	kirekire	
Nt 1: Umukinnyi	-	Wuhe?	Uwuhe?	
Nt 2: Abakinnyi	Bangahe?	Bahe?	Abahe?	
Nt 3: Umukino	-	Wuhe?	Uwuhe?	
Nt 4: Imikino	Ingahe?	Yihe?	Iyihe?	
Nt 5: Ishuri	-	Rihe?	Irihe?	
Nt 6: Amashuri	Angahe?	Yahe?	Ayahe?	
Nt 7: Ikibuga	-	Kihe?	Ikihe?	
Nt 8: Ibibuga	Bingahe?	Bihe?	Ibihe?	

Nt 9: Ingofero	-	Yihe?	Iyihe?	
Nt 10: Ingofero	Zingahe?	Zihe?	Izihe?	
Nt 11: Urwego	-	Ruhe?	Uruhe?	
Nt 12: Akabati	-	Kahe?	Akahe?	
Nt 13: Uturabo	Tungahe?	Tuhe?	Utuhe?	
Nt 14: Uburiri	Bungahe?	Buhe?	Ubuhe?	
Nt 15: Ukwezi	-	Kuhe?	Ukuhe?	
Nt 16: Ahantu	Hangaha?	Hahe?	Ahahe?	He?

Tanga ingero z'interuro ebyiri zirimo ikinyazina mboneranteko.

a) **Za** dodo ziraryoha.

b) **Ba** masenge bombi bantowe kubaha no gukuna bagenzi bange

3.6.2 Imyitozo nyagurabushobozi

Tahura amazina ane y'indwara (koresha ikinyatuzu)

a) Izandurira mu myanya ndangabitsina: 1) Mburugu 3) Imitezi 2) Uburagaza 4) SIDA.

b) Iziterwa n'umwanda: 1) Korera 2) Macinya 3) Inzoka.

3.6. Imyitozo y'inyongera

3.7 Amakuru y'inyongera

UMUTWE WA KANE : UBURINGANIRE N'UBWUZUZANYE

IV.1 Ubushobozi bw'ingenzi bugamijwe

- Gusesengura imyandiko ku nsanganyamatsiko ku buringanire n'ubwuzuzanye
- Kwandika umwirondo no kuwubwira bagenzi be;
- Gutegura no kujya impaka na bagenzi be atanga ibitekerezo byimbitse;
- Guhanga umwandiko no kuwusomera bagenzi be;
- Kwandika uko bikwiye amagambo y'Ikinyarwanda.

IV.2 Ibyo umunyeshuri asanzwe azi

Kumva no gusesengura imyandiko inyuranye, ikeshamvugo, ikibonezamvugo (izina, izina ntera, ntera, ibinyazina, ibice by' interuro, inshinga...), ubuvanganzo (imigani migufi, ibisakuzo, amagorane, uturingushyo tw'abasizi, inshoberamahanga,...), gusoma, na bimwe mu biranga uburinganire n'ubwuzuzanye yabibonye mu myaka ibanziriza umwaka wa gatandatu.

IV.3 Igikorwa cy'umwinjizo

Umwarimu aha abanyeshuri igikorwa kibinjiza mu nsanganyamatsiko y'umutwe.

Urugero rw'igikorwa :

Iwacu nakuze mbona nta muhungu ushobora gukubura cyangwa ngo ateke. Iyo data yatubonaga mu gikoni yaradutonganyaga atubwira ko nta mugabo ukwiye guteka. Bashiki bange na bo ntawabaga ashobora gukama inka cyangwa ngo yase inkwi. Ibyo byaje kuba agahomamunwa ubwo mushiki wange bamukuye mu ishuri ngo arere murumuna wange. Gasasira umuturanyi wacu yaje kwegera data amubwira ko ibyo akora atari byo kuko nta mwana waremewe umurimo uyu n'uyu. Data yisubiyeho dutangira gufatanya imirimo yose bituma dutera imbere kubera uburinganire n'ubwuzuzanye.

Uhereye ku mateka y'ubara inkuru:

- a) Vuga imirimo itari igenewe abahungu ?*
- b) Ereka akamaro k'ubufatanye bw'abagize umuryango ?*

Urugero rw'ibisubizo:

- a) Abahungu ntibashoboraga guteka, gukubura, gufura n'ibindi.
- b) Akamaro k'ubufatanye bw'abagize umuryango bizana iterambere ry'umuryango, ubwumvikane, kumva ko buri wese afitiye undi akamaro ...

IV.4 Amasomo ari mu mutwe wa kane n'igihe yagenewe

Umutwe wa kane: Uburinganire n'ubwuzuzanye		Umubare w'amasomo: 48
Amasomo	Intego rusange	Umubare w'amasomo
Umwandiko: Uburinganire n'ubwuzuzanye mu mirimo yo mu rugo		
Isomo rya 1: Gusoma, umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko.	1
Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro	Kwandika inshamake neza akurikiranya ingingo z'ingenzi no kuyivugira mu ruhame ashize amanga.	1
Isomo rya 5: Kuvuga irindi herezo ry'umwandiko wasomwe	Kwandika no kuvuga irindi herezo ry'umwandiko yasomye	3
Isomo rya 6: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Uburinganire n'ubwuzuzanye mu mashuri.		
Isomo rya 7: Gusoma, umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 8: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko	1
Isomo rya 9: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko no gukora inshamake y'umwandiko.	1
Isomo rya 10: Ubumenyi ngiro	Kuvugira mu ruhame inshamake ashize amanga	1
Ihangamwandiko:		
Isomo rya :11 Guhanga umwandiko ntekerezo	Guhanga umwandiko yubahiriza imbata y'umwandiko n'amabwiriza y'ihangamwandiko.	3
Isomo rya 12: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1

Umwandiko: Uko uburinganire n'ubwuzuzanye buteye mu ngo no mu mashuri		
Isomo rya 13: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 14: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 15: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 16: Ubumenyi ngiro	Gushaka ingingo z'ingenzi mu mwandiko. no gukora inshamake	1
Isomo rya 17: Gusomera abandi umwandiko yahanze	Gusoma neza umwandiko yahanze yubahiriza utwatuzo n'isesekaza.	3
Isomo rya 18: Ibikorwa byo mu isomero	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Umwirondoro wa Bizimana		
Isomo rya 19 : Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 20 :Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 21: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko	1
Umwirondoro		
Isomo rya 22: Inshoza n'imiterere y'umwirondoro	Gutanga inshoza no kugaragaza imiterere by'umwirondoro.	1
Isomo rya 23: Kwandika umwirondoro	Kwandika umwirondoro akurikiza imiterere y'umwirondoro	1
Umwandiko: Impaka ku buringanire n'ubwuzuzanye		
Isomo rya 24: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo atari asobanukiwe	1
Isomo rya 25: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 26: Ibikorwa byo mu isomero	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 27: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1

Isomo rya 28: Ubumenyi ngiro	Gukina agakino bigana uko urugendo rwo gusura pariki rwagenze.	1
Isomo rya 29: Kuvuga umwirondoro we imbere ya bagenzi be	Kuvugira mu ruhame ashize amanga.	2
Ikiganiro mpaka:		
Isomo rya 30: Inshoza n'amabwiriza y'ikiganiro mpaka	Gutanga inshoza no kugaragaza amabwiriza y'ikiganiro mpaka.	3
Isomo rya 31: Ibikorwa byo mu isomero	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 32: Gutegura no gukora ikiganiro mpaka		
Isomo rya 32: Gutegura no gukora ikiganiro mpaka	Kuvuga ashize amanga yubaha ibitekerezo bya bagenzi be	2
Isomo rya 33: Imyandikire: Amagambo afatana n'atandukana (nuko, ni uko, n'uko)	Kwandika neza amagambo afatana n'adafatana.	2
Isomo rya 34: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isuzuma risoza umutwe wa kabiri		2
Imyitozo nzamurabushobozi na nyagurabushobozi		1
Ibizami bisoza igihembwe cya mbere		

4.4.1 Umwandiko :Uburunganire n'ubwuzuzanye mu mirimo yo mu rugo

Isomo rya 1: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo :

- Mwitgereje iyi shusho murabona iki?

Ku gishushanyo hari umusore n'umukobwa baratera intabire y'ibishyimbo ku murongo. Umukobwa afite isuka ari kugenda acukura utwobo, naho umuhungu ari inyuma ye arimo kugenda ashyiramo imbuto. Ku gishushanyo cya kabiri hari umusore n'umukobwa bombi boza amasahane: bogereza mu ibase bayashyira ku gatanda k'amasahane.

b) - Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uravugaga ku burungirira n'ubwuzuzanye mu mirimo yo mu rugo.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Sugira yiga ibijyanye n'iki?

Sugira yiga ibijyanye n'imyuga.

2. Sugira iyo ageze mu rugo akora iki?

Iyo ageze mu rugo afasha nyina imirimo yo mu rugo nko koza amasahani, guteka ibya nimugoroba, gukora isuku yoza inzu, akubura n'ibindi.

3. Ni nde umwanditsi avugaga ko afite imyumvire mibi?

Ni se wa Sugira

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Uburinganire n’ubwuzuzanye mu mirimo yo mu rugo”, ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe wabahaye kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

- 1. Intabire:** Ahantu hahinze neza ariko batarateramo imyaka.
- 2. Kugandisha:** Guca intege umukozi ntarangize neza umurimo.
- 3. Amahoteri:** Amazu yo mu rwego rwo hejuru acumbikira abashyitsi.
- 4. Kungurana ibitekerezo:** Kuganira ku kintu mushaka gukora mukemeranya umurongo wo kugikora.

III. umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’umwitozo n’ibisubizo:**Koresha aya magambo mu nteruro yawe bwite ukurikije ibisobanuro :**

- 1. Intabire:** Iyi ntabire nzateramo ibishyimbo bizera mu Rugaryi.
- 2. Kugandisha:** Igirayo wingandishiriza abakozi.
- 3. Amahoteri:** Buri hoteri yose iba igomba kurangwa n’isuku.
- 4. Kungurana ibitekerezo:** Twunguranye ibitekerezo ku buryo bwiza twakoresha twigira mu matsinda

Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Uburinganire n’ubwuzuzanye mu mirimo yo mu rugo”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- Sugira akora iki iyo ageze mu rugo?

Iyo Sugira ageze mu rugo afasha nyina imirimo yo mu rugo nko koza amasahani, guteka ibya nimugoroba, gukora isuku akoropa inzu, akubura, n’ibindi.

- Ni nde uvugwa mu mwandiko wize iby’amahoteri?

Uwize iby’amahoteri uvugwa mu mwandiko ni Karegeya

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni uburinganire n’ubwuzuzanyo mu muryango.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Ni ba nde bavugwa mu mwandiko?

Sugira, ababyeyi be: se na nyina na Mahoro mushiki we

2. Ni iyihe mirimo yo mu rugo ivugwa mu mwandiko?

Mu mirimo yo mu rugo ivugwa mu mwandiko harimo: koza amasahani, guteka ibya nimugoroba, gukora isuku akoropa inzu, akubura n'ibindi.

3. Mahoro yiga iki?

Mahoro yiga ubuvuzi bw'amatungo.

4. Sugira arashima iki umwuga wo gukora ibijyanye n'amahoteri?

Karegeya yize guteka ni ko kazi akora muri hoteri, biramutunze kandi abayeho neza kurusha abantu benshi.

5. Ni iyihe myitwarire ya Sugira wamushimira?

Sugira yashimirwa ko akora imirimo yose adasiganye na mushiki we.

6. Ni iyihe myitwarire igayitse y'umugabo ivugwa mu mwandiko?

Umugabo yavunishaga umugore mu mirimo yo mu rugo

Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatumuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Ni iki kivugwa muri rusange muri uyu mwandiko?

Ni uko ngomba gufasha abo tubana mu mirimo ihari.

- Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

Ni uburinganire n'ubwuzuzanye mu mirimo yo mu rugo.

- Ese ubona uburinganire n'ubwuzuzanye byafasha iki umuryango.

Uburinganire n'ubwuzuzanye butuma umuryango ushyira hamwe bikawufasha gutera imbere.

Tanga ingingo z'ingenzi ziri muri uyu mwandiko.

- Imibereho y'ababyeyi ba Sugira na Mahoro.

- uruhare rw'abana mu guhindura imyumvire y'ababyeyi babo.

- Imibanire y'uyu muryango nyuma yo kumva akamaro k'uburinganire n'ubwuzuzanye.

III. Umukoro

Saba abanyeshuri kuzakora inshamake bakurikiranya ingingo z'ingenzi. Saba buri wese kuzafata mu mutwe inshamake azakora maze azayivugire imbere ya bagenzi be mu isomo rizakurikiraho.

Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvugira mu ruhamwe inshamake akurikiranya ingingo z'ingenzi.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Baza abanyeshuri kuvuga umutwe w' umwandiko baherutse kwiga batange n'ingingo z'ingenzi zikubiye muri uwo mwandiko.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y' umwandiko baheruka kwiga , genda ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeje no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye. Buri wese namara kuvuga inshamake ye, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n'ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama wibanda ku buryo bwo kunoza imvugo.

Isomo rya 5: Kugaragaza irindi herezo ry'umwandiko yasomye.

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kwandika irindi herezo ry'umwandiko yasomye - Kuvugira mu ruhame ashize amanga irindi herezo ry'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ingingo z'ingenzi z'umwandiko baherutse kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri gukomeza umwandiko (inkuru) **“Uburinganire n’ubwuzuzanye mu mirimo yo mu rugo”** berekana irindi herezo iyo se wa Sugira ataza kwisubiraho. Genda mu ishuri uyobora abagize ikibazo kugera ku gisubizo kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite. Igihe wabahaye nikirangira saba buri wese gusoma mu ijwi riranguruye ibyo yanditse.

Ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye. Buri wese namara gusoma ibyo yanditse, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n'ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama wibanda ku buryo bwo kunoza imvugo.

Urugero rw'ibisubizo

Iyo umugabo atisubiraho bashoboraga gutandukana; amakimbirane yari guhora mu muryango.

Abanshyeshuri baratanga uburyo bunyuranye inkuru yasozwamo. Reba niba uko abanyeshuri bakomeje iyi nkuru bishoboka koko.

Isomo rya 6: Ibikorwa byo gusoma: Gusomera abanyeshuri mu ijwi riranguruye

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiza neza ibibazo ku nkuru cyangwa ku mvugyo yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugyo)

I. Intangiriro

Genzura ko abanyeshuri bashushanyije inkuru basomye, ugende ubaha ubujyanama aho biri ngombwa.

II. Uko isomo ryigishwa

1. Mbere yo gusoma

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru yo gusomera abanyeshuri ijyanye n'insanganyamatsiko ishimisha abanyeshuri bo mu kigero cyabo.

2. Mu gihe cyo gusoma

- Somera abanyeshuri inkuru yose ukoresheje umuvuduko n'isesekaza bikwiye.
- Mu gihe usoma genda wereka abanyeshuri amashusho ajyanye n'inkuru.
- Shishikariza abanyeshuri kugira uruhare mu byo ubasomera ubasaba gutahura icyo inkuru iza kuvugaho.
- Sobanura ijambo ugezeho usoma ukeka ko abanyeshuri batazi igisobanuro cyaryo.

3. Nyuma yo gusoma

- Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru umaze kubasomera kugira ngo urebe niba bayumvise.
- Saba abanyeshuri gusubira mu nkuru wabasomeye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

4.4.2 Umwandiko : Uburinganire n'ubwuzuzanye mu mashuri.

Isomo rya 7: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo , n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

- Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

Ku gishushanyo hari itsinda ririmo abakobwa babiri n'abahungu babiri, ndetse rimwe riragararamo umwana wamugaye wegetse imbago ye ku ruhande rw'ameza bari gukoreraho.

- Ese aba bana bicaye he?

Aba bana bicaye mu ishuri.

- Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uravuga ku buringanire n' ubwuzuzanye mu mashuri.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Kuki abakobwa mbere batigaga?

Ni uko babanje gufatwa nk'abantu bagenewe gushaka no kubyara, kandi bagafatwa nk'abafite ubushobozi buke mu bijyanye n'imyigire.

- Kuki abakobwa n'abahungu bagomba guhabwa amahirwe angana yo kwiga?

Uburinganire n'ubwuzuzanye mu mashuri ni bwo shingiro ry'amajyambere nyakuri, atagira uwo aheza.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “ Uburinganire n'ubwuzuzanye mu mashuri.”, ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

- 1. Kuja mu mihango:** Ni igihe cya buri kwezi kimara hafi iminsi itatu cyangwa ine abakobwa batakaza amaraso, kuja imugongo.
- 2. icyumba cy'umukobwa:** icyumba kigenewe abakobwa bari mu mihango; aho biyitaho mu isuku.
- 3. Gukwena:** Guseka umuntu umumwaza.
- 4. Ipfunwe:** Ikimwaro gitewe n'uko utatunganyije ibyo wari ushinzwe.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo

- 1. Kuja mu mihango:** Iyo umukobwa ari mu mihango agira isuku cyanecyane y'imyanya ndangagitsina.
- 2. icyumba cy'umukobwa:** Buri kigo cy'amashuri kuri ubu gifi te icyumba cy'umukobwa.
- 3. Gukwena:** Uyu musore ni Umunyamwanda none dore abana bamushungeye barimo kumukwena.
- 4. Ipfunwe:** Nta muntu ukwiye guterwa ipfunwe n'umurimo akora kandi ari wo umutunze.

Isomo rya 8: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Uburinganire n’ubwuzuzanye mu mashuri”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- Ni bande bavugwa mu mwandiko bari barabujijwe uburenganzira bwo kwiga?

Abatari bafite uburenganzira bwo kwiga bavugwa ni abana b’abakobwa.

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni : Uburinganire n’ubwuzuzanye mu mashuri.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Ni bande bavugwa muri iyi nkuru?

Muri iyi nkuru haravugwamo abanyeshuri: abahungu n’abakobwa.

2. Kera umukobwa yafatwaga ate mu bijyanye no kwiga?

Babanje gufatwa nk’abafite ubushobozi buke mu bijyanye n’imyigire.

3. Kuki kuri ubu umukobwa ahabwa amahirwe angana n’ay’umuhungu mu kwiga?

Uburinganire n’ubwuzuzanye mu mashuri ni bwo shingiro ry’amajyambere nyakuri, atagira uwo aheza.

4. Ese kujya mu mihango bikwiye gutera ipfunwe umwana w’umukobwa? Sobanura.

Abakobwa ntibakwiye kugira ipfunwe ryo kujya mu mihango ahubwo ni ikimenyestso cy’uko bazaba ababyeyi bakabyara abana.

5. Umwanditsi ararangiza atugira iyihe nama?

Nimuze twese dushyigikire uburere bw’abana b’abakobwa babone amahirwe angana n’ay’abahungu mu kwiga kandi buri wese yige ibyo yumva bimubereye.

Isomo rya 9: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gusubiza ibibazo byo gusesengura mwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iki wigiye muri uyu mwandiko? Ni uburezi budaheza

2. Ni iki kivugwa muri rusange muri uyu mwandiko?

Muri uyu mwandiko baratubwira insanganyamatsiko y'uburinganire n'ubwuzuzanye mu mashuri.

3. Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko

Muri uyu mwandiko haravugwamo ingingo z'ingenzi zikurikira:

- Kuri ubu mu Rwanda ndetse no ku isi yose, uburere bw'umwana w'umukobwa bwitaweho kuko mbere atitabwagaho.
- Mbere abakobwa bafatwaga nk'abantu bagenewe kubyara gusa.
- Abakobwa bageze mu mashuri bagaragaje ko bafi te ubushobozi mu myigire.

- Ari abahungu, ari n’abakobwa ntawuhejwe buri wese agaragaza ubushobozi bwe.
- Uburinganire n’ubwuzuzanye mu mashuri ni bwo shingiro ry’amajyambere nyakuri

III. Umukoro

Saba abanyeshuri kuzakora inshamake bakurikiranya ingingoz’ingenzi. Saba buri wese kuzafata mu mutwe inshamake azakora maze azayivugire imbere ya bagenzi be mu isomo rizakurikiraho.

Isomo rya 10: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvugira mu ruhamwe inshamake bakoze.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu n’imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ingingo z’ingenzi z’umwandiko baherutse kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y’ umwandiko baheruka kwiga , genda ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye. Buri wese namara kuvuga inshamake ye, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n’ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama wibanda ku buryo bwo kunoza imvugo.

4.4.3 Umwandiko: Ihangamwandiko

Isomo rya 11: Guhanga umwandiko yubahiriza imbata n’amabwiriza y’ihangamwandiko.

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Guhanga umwandiko yubahiriza imbata y’umwandiko ntekerezo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu n’imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza umwandiko baherutse kwiga. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Garagaza ibice by'ingenzi bigize uyu mwandiko werekane aho buri gice gitangirira n'aho kirangirira unabisobanure.

Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri basubiza, aho bagize imbogamizi ubayobore ku nzira yo kugera ku gisubizo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

Amabwiriza y'ihangamwandiko

Mbere yo guhanga umwandiko ugomba kuba ufite **insanganyamatsiko**.

Insanganyamatsiko ishobora kuba ijyanye n'iby'umuco, ubukungu, politiki, imibereho y'abaturage, iyobokamana, ubutabera n'ibindi.

Amahame y'ingenzi agomba gukurikizwa kugira ngo umuntu aboneze igihangano ke.

Ayo mahame ni:

- Gutekereza cyangwa kumva insanganyamatsiko.
- Kwegeranya ingingo
- Guhitamo inzira.
- Gukora imbata.
- Kwandika.

1. Gutekereza Mbere yo kwandika ubanza gutekereza ku nsanganyamatsiko ushaka kwandikaho, ukayiyumvisha, ukayigira iyawe, cyane cyane iyo ari iyo wahawe. Kumva ingingo wandikaho bikorwa mu byiciro bibiri:

a) Kuyisoma witonze, ukayisesengura, ushaka inyito z'amagambo ayigize. Impamvu ni uko ijambo rimwe rishobora kugira inyito nyinshi.

b) Gushakamo ijambo cyangwa amagambo fatizo yaguha inzira n'imbibi by'insanganyamatsiko. – Iyi ntambwe ya mbere ni ingenzi kuko udashobora kubona ibitekerezo utanga ku bintu nawe ubwawe utumva neza.

2. Kwegeranya ingingo (ibitekerezo). Iyo umaze kumva neza insanganyamatsiko, utangira kwandika ku rupapuro rwo guteguriraho ibitekerezo. Ukusanya ingero, amagambo meza yavuzwe n’abandi, ibyawwe ubwawe waba uzi, n’ibindi. Biba byiza iyo insanganyamatsiko wandikaho uyizihohoye byinshi, kandi ugashingira ku bintu bifatika. – Iyi ntambwe ya kabiri na yo irakomeye kuko ari yo igufasha gukurikiranya neza ibitekerezo byawwe, ugahitamo iby’ingenzi, ukegeranya ibihuye, ukabikurikinya mu buryo bwuzuzanya.

3. Guhitamo inzira (Guhitamo uruhande ushyigikira) Mbere yo kwandika ugomba gihitamo imwe mu nzira eshatu zishoboka: niba igitekerezo gikubiye mu nsanganyamatsiko ari cyo uragishyigikira, niba atari cyo ukakirwanya, niba ubona nta ho wabogamira ujya hagati no hagati ugatanga igitekerezo kidafite aho kibogamiye, ariko gikosora impande zombi: urw’abakirwanya n’urw’abagishyigikiye. Niba insanganyamatsiko yatanzwe ari ikibazo, ushaka uburyo wagisubiza uherye ku ngingo wegeranije.

Hari amoko abiri y’ingingo zigufasha kugera ku bitekerezo biboneye:

– Ingingo zishyigikira ibitekerezo byawwe cyangwa byatanzwe.

– Ingingo zivuguruzanya iby’ibitekerezo. Izo ngingo zombi zigufasha kugera ku bitekerezo biboneye. Iyi ntambwe irakomeye kuko ari yo yerekana aho ibitekerezo byawwe bigana kandi guhitamo inzira ni byo bikurinda kujandajanda, bikanagaragaza ko u te ubushobozi bwo guhagarara ku byo wemera

4. Gukora imbata:

Imbata y’umwandiko igira ibice bitatu by’ingenzi:

a) Intangiriro (iriburiro)

b) Igihimba

c) Umusozo (umwanzuro)

1. Intangiriro Intangiriro y’umwandiko, bayita na none iriburiro. Muri icyo gice, dushobora gusangamo:

– Ibikubiye mu nyandiko n’inyungu bayitezeho.

– Ibice by’ingenzi bikubiye mu nyandiko yawe.

– Impamvu ugiye kwandika. Iriburiro rigomba kuba ryujuje ibi bikurikira:

a) Kuba ari rigufi, rifite ireme, riteye amashyushyu, ku buryo urisomye agira amatsiko yo gusoma ibikurikiyeho.

b) Mu iriburiro, ntugomba kunyura kure cyane; ugomba guhita umenyeshya icyo ugiye kwandikaho.

c) Mu iriburiro, ntugomba guhita werekana uruhande ubogamiyeho ku nsanganyamatsiko, kuko waba umaze amatsiko abasoma, ntibakomeze gusoma.

2. Igihimba Ni igice kivuga ku nsanganyamatsiko ku buryo burambuye. Iki gice kerekana ibitekerezo n’ingingo zininoshya kandi zumvikanisha uruhande nyir’ukwandika ashyigikiye. Kubera uburebure bw’igihimba, n’ibitekerezo binyuranye bikigize, iki gice kigenda kigabwamo ibika. Ku ntangiriro ya buri gika, hajya ijamba rigihuza n’icyakibanjirije, ku buryo hagaragaramo uruhererekane rw’ibitekerezo. Ibyo bikorwa no hagati y’intangiriro

n'igihimba, ndetse no hagati y'igihimba n'umusozo. Ayo magambo yunga igika ku kindi ni nka:

- Nk'uko tumaze kubivuga haruguru,
- Nyamara,
- Bitabangamiye ibyo tumaze kuvuga,
- Bityo rero,
- Mu by'ukuri...

Impugukirwa:

a) Inzira wahisemo, ntihita igaragara mu ntangiriro y'igihimba. Ahubwo igenda iyobora ibitekerezo byawe, yumvikana ku buryo buziguye mu bitekerezo, mu ngero, mu magambo yavuzwe n'abandi usubiramo...

b) Buri ngingo y'ingenzi, igenda yiharira igika.

c) Hari igihe ikibazo cyagira ibisubizo cyangwa ibitekerezo bibiri. icyo gihe ubanza kwigizayo icyo utemera (kugisenya), kitajyanye n'inzira yawe, hanyuma ukabona gukurikizaho igitekerezo wowe ushyigikiye.

Urugero: Bamwe bavuga ko isi n'ibiyiriho bitaremwe n'Imana. Nyamara, iyo witegereje ubuhanga byaremanywe... ntiwabura kuvuga ko ababitekeza batyo bibeshye.

d) Ntukagaruke ku gitekerezo wavuze.

e) Ingingo zigenda zikurikirana ukurikije ingufu, inyurabwenge n'injyabihe ku buryo ugenda wumvisha umusomyi inzira yawe kandi uyimwemeza.

3. Umusozo/umwanzuro Umusozo ni igice kerekena ku mugaragarar uruhande rw'umwanditsi ku kibazo cyavuzwe mu iriburiro. Nta ngingo nshya izamo.

Iki gice gishobora gufata intego zikurikira:

- Kwanzura ibitekerezo byawe muri make.
- Gutanga inama iyo ari ngombwa.

4. Kwandika Kwandika, ntibikorwa umujy umwe, ndetse iyo ari ngombwa byafata n'iminsi, kugira ngo ushobore kwandika utuje neza. Nyuma rero usubira mu byo wateguye, ugakuramo ibitari ngombwa, ibyisubiramo, ibikabya, ndetse ukongeramo ibyaba bibuzemo. Muri iki gice kandi, ni ho ushakisha amagambo yabugenewe kandi aryoshye. Byongeye kandi uboneraho ugakosora amakosa y'imyandikire n'utwatuzo. Mu nyandiko, ntugatinye gushyiramo ibitekerezo n'ingero zishimishije, izisekeje, ariko byose bigusha ku byo wiyemeje kwigisha.

III. Umwitozo: Hanga umwandiko utarengeje ipaji ebyiri kuri iyi nsangamatsiko: Uko abakobwa n'abahungu bafatanyaga mu mirimo y'ishuri no mu mikoro ku ishuri nigaho maze uzawusomere bagenzi bawe.

Isomo rya 12: Ibikorwa byo gusoma “Kuvuga irindi herezo ry’inkuru”

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvuga ashize amanga irindi herezo ry’inkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kukubwira umutwe w’inkuru wabasomeye ubushize kandi ubasabe kuyisubiramo.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri, umwumwe, kuvuga irindi herezo yahaye inkuru wabasomeye mu isomo ryo gusoma ry’ubushize.

Kurikira ibisubuzo bya buri munyeshuri, ufashe abafite ibibazo byihariye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

4.4.4. Umwandiko: Uko uburinganire n’ubwuzuzanye buteye mu ngo no mu mashuri

Isomo rya 13: Gusoma umwandiko n’inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n’isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, inkoranyamagambo n’ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira.

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

- Ni iyihe mirimo mu Rwanda rwo hambere yagenerwaga abakobwa?

Abakobwa ni bo bamesaga, bagateka, bakoza ibyombo...

- Uburinganire n'ubwuzuzanye buhagaze bute mu mashuri?

Mu mashuri abakobwa bitabwaho, bagahabwa ibikoresho bibafasha kwisukura nk'igihe bagiye mu mihango ntibitume basiba ishuri. Imikoro n'indi myitozo yo ku ishuri usanga ihuza abakobwa n'abahungu, bose bagahabwa umwanya wo kujya imbere bagatanga ibitekerezo.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Umwanditsi atangira uvuga iki?

Atangira abaza niba mu ngo abakobwa n'abahungu bafatanye mu mirimo yose.

2. Ubuhamy umwanditsi atanga bwerekana ko umukobwa ari hehe ataringaniye na musaza we?

Umwanya wo kwidagadura abona atawuhuje na musaza we rwose.

3. Umwanditsi asoza uvuga iki?

Mu kwanzura rero avuga ko uburinganire n'ubwuzuzanye hagati y'abahungu n'abakobwa bugenda bugerwaho mu mashuri. Ariko mu ngo, henshi haracyatangwa uburere butuma umukobwa azakomeza kuba ari we wenyine ushingwa imirimo yo mu rugo.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Uko uburinganire n’ubwuzuzanye buteye mu ngo no mu mashuri” ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

- 1. Ntawukandamije undi:** Ntawuhohoteye undi, ntawuvunishije undi.
- 2. Baracyavunishwa:** Baracyakoreshwa imirimo ivunanye.
- 3. Gusigana:** Kuja impaka z’uri bukore umurimo buri wese yanga kuwukora.
- 4. Kwiyardarika:** Gukora ibikorwa bibi akenshi biganisha ku buraya.
- 5. Amajyambere:** Ibikorwa biteza abantu imbere bakava mu bukene.

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w’imyitozo n’ibisubizo

a) Koresha amagambo akurikira mu nteruro ukurikije inyito afite mu mwandiko.

1. Ntawukandamije undi:

Kutohereza abana b’abakobwa ku ishuri hakiga abahungu gusa ni ukubakandamiza.

2. Baracyavunishwa: Abana baracyavunishwa n’ababyeyi babo.

3. Kuja mu mihango: Hari abana b’abakobwa batangira kuja mu mihango bafite imyaka cumi n’ibiri.

4. Gusigana: Bano bana basiganira kuja kuvoma ku iriba.

5. Kwiyardarika: Iyo umukobwa yiyandaritse amaherezo atwara inda itateganyijwe.

6. Amajyambere: Amajyambere y’u Rwanda agenda yiyongera hakubakwa imihanda n’ibindi bikorwa remezo.

b) Vangura aya amagambo ureme interuro ziboneye.

1. Nyakuri, bwo, uburinganire, mu muryango, n’ubwuzuzanye, ngombwa, ni.

Uburinganire n’ubwuzuzanye nyakuri bwo mu muryango ni ngombwa.

2. Kubuza, ntawukwiye, w’umukobwa, w’umuhungu, cyangwa, umwana, kwiga.

Ntawukwiye kubuza umwana w’umukobwa cyangwa w’umuhungu kwiga.

Isomo rya 14: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, inkoranyamagambo n’ibindi.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Uko uburinganire n’ubwuzuzanye buteye mu ngo no mu mashuri”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- Ese mu gihe cyo hambere abana bose bafatwaga kimwe?

Mu gihe cyo hambere abana ntibafatwaga kimwe.

Ni gute umwanditsi w’inkuru asobanura uburinganire?

Ni amahame agamije guha umuhungu n’umukobwa umwanya umwe mu bibera kuri iyi si dutuyeho, bityo bose bagafatanyaga kuyubaka ntawukandamijwe.S

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumye n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Ni gute mu gihe cyo hambere abakobwa bakandamizwaga?

Ntibahabwaga umwanya mu iterambere kimwe n’abahungu.

2. Kuki mu gihe cyo hambere abakobwa bafatwaga nk’abadakeneye kwiga?

Bagombaga kwita ku ngo bakora imirimo yo mu rugo.

3. Garagaza impamvu umwana w'umukobwa akeneye kumva ibitekerezo bya se?

Inama z'ababyeyi bombi ni ngombwa kugira ngo abana bitware neza mu bandi.

4. Umukobwa ahatse gusiganya musaza we nyina yamubwiye ngo iki? Nyina yamubwiye ko nge nk'umukobwa ngomba kumenya guteka, kuko nintabimenya urugo ruzananira.

5. Ni iki kivugwa ko kidindiza uburinganire bw'umwana w'umukobwa n'uw'umuhungu?

Umukobwa aracyahabwa uburere bugamije kumutegurira kuzaba umugore urebwa cyane n'inshingano zo mu rugo kurusha umuhungu.

6. Ni iki kigaragaza ko uburinganire bw'umwana w'umukobwa n'uw'umuhungu bugenda bugerwaho mu mashuri?

Kuko abakobwa bitabwaho, bagahabwa ibikoresho bibafasha kwisukura nk'igihe bagiye mu mihango ntibitume basiba ishuri. Imikoro n'indi myitozo yo ku ishuri usanga ihuza abakobwa n'abahungu, bose bagahabwa umwanya wo kujya imbere bagatanga ibitekerezo.

Isomo rya 15: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

a) Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni ibihe bitekerezo by'ingenzi bivugwa muri uyu mwandiko?

- Insanganyamatsiko yavuzweho n'umwanditsi: "Uko uburinganire n'ubwuzuzanye buteye mu ngo no mu mashuri" hagati y'abahungu n'abakobwa.
- Gusobanura uburinganire n'ubwuzuzanye byo ari byo n'ingero zabyo mu gihe cyashize.
- Gusobanura uburinganire n'ubwuzuzanye byo ari byo n'ingero zabyo muri iki gihe.
- Ubuhanya bw'umukobwa na musaza we mu gukoreshwa imirimo yo mu rugo.

2. Uwanditse uyu mwandiko urumva igitekerezo ke ari ikihe?

Yemeza ko uburinganire n'ubwuzuzanye bwagezweho cyangwa agaragaza ko hakiri intambwe igomba guterwa?

Uburinganire n'ubwuzuzanye hagati y'abahungu n'abakobwa bugenda bugerwaho mu mashuri ariko mu ngo, henshi haracyatangwa uburere butuma umukobwa azakomeza kuba ari we wenyine ushingwa imirimo yo mu rugo.

III. Umukoro

Saba abanyeshuri kuzakora inshamake bakurikiranya ingingo z'ingenzi. Saba buri wese kuzafata mu mutwe inshamake azakora maze azayivugire imbere ya bagenzi be mu isomo rizakurikiraho.

Isomo rya 16: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kwandika no kuvugira mu ruhamwe inshamake yakoze ashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ingingo z'ingenzi z'umwandiko baheruka kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kubwira bagenzi be inshamake yakoze. Buri wese amaze kuvuga inshamake ye, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n’ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunoza bibanda ku mvugo iboneye.

Isomo rya 17: Gusomera abandi umwandiko yahanze.

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza adategwa yubahiriza utwatuzo n’isesekaza.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ingingo z’ingenzi z’umwandiko baherutse kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bahimbye, ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye. Buri wese namara gusoma umwandiko we, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n’ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama wibanda ku mbata y’umwandiko ntekerezo.

Isomo rya 18: Ibikorwa byo gusoma “Gusomera mu matsinda ya babiribabiri”

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiramo inkuru yasomeye mu itsinda.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro abanyeshuri batahanye ubushize mu isomo ryo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Shyira abanyeshuri mu matsinda ya babiribabiri, ugerageza gushyira hamwe abagerageza gusoma neza n'abafite imbogamizi mu gusoma kugirango bafashanye.
- Toranya inkuru zo gusoma zingana n'amatsinda ari mu ishuri maze uzihe abanyeshuri.
- Gendagenda mu ishuri ureba uko abanyeshuri basomera mu matsinda, abafite ibibazo ubafashe.
- Genzura ko umunyeshuri umwe arangiza gusoma inkuru undi na we agasoma, cyangwa ko umwe asoma igika undi agasoma ikindi.
- Toza abanyeshuri kujya bakosorana igihe basoma.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

4.4.5 Umwandiko: Umwirondoro wa Bizimana

Isomo rya 19: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza imiterere y'uwo mwandiko hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira:

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo :

- 1. Mwabonye uyu mwandiko wanditse kimwe n'iyindi?

Oya.

2. Ni uwuhe mwihariko ufite uwutandukanya n'iyindi?

Umwihariko uyu mwandiko ufite ni uko ufite umutwe wawo ukagiramo n'indi mitwe mitoya.

3. Ni iyihe mitwe mitoya iri muri uyu mwandiko?

Havugwamo: ibiranga umuntu, amashuri nize, impamyabumenyi, imirimo nakoze n'uburambe mukazi, indimi nkoresha n'ubundi bumenyi

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Uyu mwandiko wanditswe na nde?

Uyu mwandiko wanditswe na BIZIMANA Kamegeri.

- Ni ubuhe bwenegihugu bwa Bizimana?

Bizimana ni Umunyarwanda

- Uyu mwandiko ni bwoko ki?

Ni umwirondoro.

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a)Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “ Umwirondoro wa Bizimana” ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

1. Ingaragu: Umuntu utarashaka.

2. Impamyabumenyi: Ikemezo gihabwa umuntu urangije mu ishuri ry'ubumenyi, kikagaragaza ko yatsinze amasomo yize akaba afite ubumenyi bwo mu rwego uru n'uru.

3. Impamyabushobozi: Ikemezo gihabwa umuntu urangije mu ishuri ry'imyuga, kikagaragaza ko yatsinze amasomo yize akaba ashobora gukora akazi kajyanye n'ibyo yize.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w'umwitozo n'ibisubizo

Koresha aya magambo mu nteruro wihimbiye:

1. Ingaragu: Iyo umuntu akiri ingaragu bimufasha kwiga neza kuko aba adafite inshingano nyinshi zimutwara igihe.

2. Impamyabumenyi: Mfite impamyabumenyi ya kaminuza mu ndimi.

3. Impamyabushobozi: Mukamurigo afite impamyabushobozi mu buvuzi bw'amatungo.

Isomo rya 20: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Umwirondoro wa Bizimana”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

-Bizimana yavukiye he?

Bizimana yavukiye mu Murenge wa Kigarama, Akarere ka KICUKIRO

- Vuga amazina y' ababyeyi be

Se yitwa KAMEGERI Silasi, nyina akitwa KANKUNDIYE Ana

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, bubahiriza utwatuzo n'isesekeza rikwiye. Genda ubakosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Uyu mwirondoro wakozwe na nde?

– Uyu mwirondoro wakozwe na BIZIMANA Kamegeri.

2. Bizimana yandika uyu mwirondoro yakoraga iki?

Bizimana yandika uyu mwirondoro yari umukozi mu icapiro ryigenga rya Kigali ku Kimihurura ushinzwe gukosora imyandikire y'indimi.

3. uyu mwirondoro wanditswe ryari?

Uyu mwirondoro wanditswe ku wa 28 Mutarama 2016.

4. Bizimana akoresha izihe ndimi?

Bizimana avuga Ikinyarwanda, Igifaransan'Icyongereza.

Isomo rya 21: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ibice by'ingenzi bigize umwirondoro. - Gusubiza ibindi bibazo nijyanye no gusesengura umwirondoro.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu , inkoranya n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, bubahiriza utwatuzo n'isesekeza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe yabahaye kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Umwirondoro ni iki? Umaze iki?

– Umwirondoro ni inyandiko igaragaza amakuru yose yerekeye ku muntu ushaka akazi. Ufasha umukoresha kumenya uwo agiye guha akazi, ubushobozi afite, n'imyitwarire ye.

2. Umwirondoro ukorwa na nde?

– Umwirondoro ukorwa n'umuntu wese ushaka gusaba akazi.

3. Kuki abakoresha bakenera umwirondoro w'ushaka akazi?

– Ni uko baba bakeneye kumenya neza uwo bagiye guha akazi kugira ngo bashobore guhitamo uwo babona azagashobora kandi akakitwaraho neza.

4. Umwirondoro ukorwa ute?

– Ukora umwirondoro avuga ibimwerekereye byose, amashuri yize, n'imirimo itandukanye yakoze.

5. Ni ibiki ukora umwirondoro agomba kwirinda?

– Ukora umwirondoro agomba kwirinda kubeshya.

6. Ni ibihe bice by'ingenzi bigize umwirondoro w'umuntu?

Ibice by'ingenzi bigize umwirondoro ni:

- Ibimuranga.
- Amashuri yize n'impamyabumenyi afite.
- Imirimo yakoze n'uburambe mu kazi.
- Indimi avuga/ akoresha n'urugero azizimo
- Ibindi byihariye azi atigiye mu ishuri byafatwa nk'ubumenyi akomora mu mahugurwa cyangwa ku mpano karemano.

- Ibyo akunda
- Abantu bamuzi

Isomo rya 22: Inshoza n'imiterere y'umwirondoro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutahura inshoza y'umwirondoro no kugaragaza imiterere y'umwirondoro.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwirondoro wa Bizimana umwumwe basome badategwa kandi bumvikanisha neza ibyo basoma, nibarangiza ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni irihe rangamimerere rya Bizimana

Bizimana ni Ingaragu

2. Vuga ibice bigize by'ingenzi umwirondoro

Ibice by'ingenzi bigize umwirondoro ni:

- Ibimuranga.
- Amashuri yize n'impamyabumenyi afite.
- Imirimo yakoze n'uburambe mu kazi.
- Indimi avuga/ akoresha n'urugero azizimo
- Ibindi byihariye azi atigiye mu ishuri byafatwa nk'ubumenyi akomora mu mahugurwa cyangwa ku mpano karemano
- Ibyo akunda
- Abantu bamuzi

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora igikorwa bikurikira:

Ibikorwa

- Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije n' ingero kora igikorwa bikurikira: tanga inshoza y' umwirondoro ugaragaze ni imiterere yawo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora ibikorwa kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y' umwirondoro

Umuntu wese ushaka akazi asabwa kuzuzwa umwirondoro uherekeza ibaruwa isaba akazi cyangwa ugatangwa wonyine, kugira ngo umukoresha amenye ibyerekeranye n'uwo agiye guha akazi. Umwirondoro rero ugarazagaza amazina y'umuntu, aho akomoka, ikigero arimo, amashuri yize n'imirimo yakoze ndetse n'ibindi ashoboye mu buzima. Iyo umukoresha asomye umwirondoro w'usaba akazi, ahita abonamo uburyo yagiye yitwara mu mirimo itandukanye, cyangwa aho yize kuko ashobora no kubanza kubaza ababanye na we ku ishuri no mu kazi kugira ngo amenye uko yitwara.

Utegura umwirondoro rero agomba kuvugisha ukuri, ntatange amakuru atari yo kuko byamukururira kwimwa akazi cyangwa akakirukanwaho n'iyi yaba yararangije kukabona.

Umwirondoro ahanini ukoreshe mu mabarurwa y'ubuyobozi iyo umwandika yawusabwe cyangwa ashaka kwerekana ko uhuje n'umuntu bifuzwa guha akazi. Ni yo mpamvu umwirondoro urangizwa n'interuro yemeza ko ibikubiyemo ari ukuri.

2. Uko umwirondoro ukorwa Umwirondoro ukorwa umuntu agaragaza ibice by'ingenzi bitanu ari byo:

a) Ibiranga umuntu: Hagaragariramo amazina y'uwirondora, amazina ya se n'aya nyina, itariki n'umwaka yavukiye, aho atuye n'aho abarizwa igihe hatandukanye, irangamimerere rye (niba yubatswe cyangwa akiri ingaragu), ubwenegihugu bwe na aderesi ye.

b) Amashuri yize n'impamyabumenyi afite: Muri iki gice, uwirondora agaragaza amashuri yize, aho yayigiyeye, imyaka ize, amashuri yakurikiye n'impamyabumenyi yahavanye.

c) Imirimo yakoze n'uburambe mu kazi: Uwirondora agaragaza imirimo yagiye akora, igihe yayikoreye, aho yakoraga n'ivyo yakoraga. Asoreza ku murimo aba ari te igihe yandikwe umwirondoro we (iyo ari te akazi).

d) Indimi akoresha: Uwirondora agaragaza indimi avuga cyangwa akoresha n'igipimo azikoresherezaho. Ni ukuvuga uko azi ururimi uru n'uru niba aruzi neza cyane, neza (gusa), neza buhoro cyangwa aruzi buhoro (gusa).

e) Ubundi bumenyi afite: Muri iki gice , uwirondora agaragaza ubundi bumenyi cyangwa ubushobozi afiti te butajyanye n'amashuri yize. Ni nk'ibindi ashoboye gukora cyangwa afiti temo impano, amahugurwa yakoze n'impamyamyabushobozi yahawe n'ibindi.

f) Ibyo akunda: Muri iki gice uwirondora agaragazamo ibintu akunda mu buzima busanzwe bifatanye isano n'akazi arimo gusaba, aha twavugaga nko gusoma ibitabo, gukina umupira w'amaguru n'ibindi.

g) Abantu bamuzi: muri iki gice cya nyuma uwirondora agaragaza abantu bamuzi, icyo bakora na nimero za telefoni zabo kugira ngo nibabakenera bazababaze amakuru y'uwirondora. Aha washyiramo abarezi bakwigishije , abakuyoboye aho wabanje gukora n'abandi bakuzi neza.

Isomo rya 23: Kwandika umwirondoro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kwandika umwirondoro akurikije imbata. Kuvugira mu ruhamwe ashize amanga umwirondoro we.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwirondoro wa Bizimana umwumwe basome badategwa kandi bumvikanisha neza ibyo basoma, nibarangiza ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. vuga akamaro k'umwirondoro.

Umukoresha akenera umwirondoro w' umukozi we kuko aba akeneye kumenya neza uwo agiye guha akazi kugira ngo ashobore guhitamo uwo abona uzagashobora kandi akakitwaraho neza.

2. Ni izihe ngaruka uwandika umwirondoro yahura na zo aramutse abeshye amakuru yatanze?

Uwanditse umwirondoro iyo abeshya ashobora kubura akazi cyangwa akagatakaza iyo umukoresha atahuye ko amakuru yatanze atari yo.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora igikorwa bikurikira:

Ibikorwa

- *Ufatiye ku rugero rw'umwirondoro wa Bizimana Kamegeri, uzuzura uru rupapuro nk'aho rwakabaye urw'umwirondoro wawe .*

Ibiranga umuntu

Amazina: MUREKATETE Marthe

Amazina ya data: NSENGEMANA Abraham

Amazina ya mama: NYIRAMANA Amina

Igihe navukiye: 22/12/1998

Aho navukiye: Umudugudu wa ..... Kitabi .....Akagari ka ...Mbazi.....

Umurenge wa..... Kabingo..... Akarere ka... Bugesera.... Intara y'Ibirasirazuba

Aho ntuye: Umudugudu wa ..... Kitabi ..... Akagari ka ...Mbazi..... Umurenge wa.....

Kabingo..... Akarere ka... Bugesera.... Intara y'Ibirasirazuba

Imibereho bwite: Ingaragu Ubwenegihugu: Umunyarwanda

Amashuri nize: Kuva mu...2012. Kugeza 2017....: Amashuri abanza ku Kigo cya Mbazi.

Imirimo nakoze n'uburambe mu kazi

2000-2003: Umwarimu w'Ikinyarwanda mu ishuri ryisumbuye rya Gakurazo

2003-2004: Umwarimu w'Ikinyarwanda mu ishuri ryigenga rya APEDER Mataba

Indimi nkoresha

Ikinyawanda: Neza cyane.

Icyongereza: Neza. Igifaransa: Buhoro.

Ubundi bumenyi: Nzi gukoresha mudasobwa.

Ibyo nkunda: nkunda gucuranga gitari

Abantu banzi:

- UMUHIRE Jean : Umwarimu wange muri kaminuza y' u Rwanda, tel 0788....

- Padiri KARAKE Samuel umukoresha wange igihe nigishaga mu iseminari nto ya Runaba Tel0788.....

-HAKIZIMANA Paul: umuyobozi w'ishami ry'indimi muri kaminuza y'u Rwanda aho nigisha ubu. Tel 0789.....

Ndemeza ko ibyo maze kuvuga ari ukuri.

Bikorewe i...Mbazi..., ku wa...27/12/2016...

MUREKATETE Marthe

Umukono

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye.

III. Umukoro:

Saba kwandika neza umwirondoro wabo, bawufate mu mutwe hanyuma bazawuvuge mu rindi somo.

4.4.6 Umwandiko: Impaka ku burunganire n'ubwuzuzanye

Isomo rya 24: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, ubasabe kwitegereza amashusho y'uwo mwandiko hanyuma ubabaze ibibazo bikurikira:

Urugero rw'ibibazo yabaza n'ibisubizo

- Mwitgereje iyi shusho murabona iki?

Ku gishushanyo hari abanyeshuri.

- Uhereye ku gishushanyo murabona abanyeshuri bicaye bate?

Bari mu matsinda.

- Muhereye ku mutwe w' inkuru n' amashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uravuga ku mpaka ku burunganire n' ubwuzuzanye mu mashuri.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Dufite amatsinda angaha mu mwandiko?

Dufite amatsinda abiri.

2. Ni iyihe nsanganyamatsiko yagibwagaho impaka?

Iyo abanyeshuri barangije umwaka wa gatandatu w'amashuri abanza, abakobwa n'abahungu hafatirwa ku manota atandukanye mu kubaha ibigo bigamo bacumbikirwa. Abahungu bafatirwa ku manota menshi, abakobwa bagafatirwa ku manota make. Murabishyigikiye cyangwa ntimubishyigikiye?

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko " Impaka ku buriganire n'ubwuzuzanye" ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

1. Itsinda: abantu bari hamwe.

2. Kuziba icyuho: kujya mu mwanya w'umuntu cyangwa se ikintu kidahari.

3. Akarengane: uguhohotera umuntu hatubahirizwa uburenganzira bwe.

4. Gucika intege: kunanirwa kwihangana.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w'umwitozo n'ibisubizo

Koresha aya magambo mu nteruro wihimbiye:

1. Itsinda: Twakoze itsinda ry'abantu bane.

2. Kuziba icyuho: Ubwo ugiye reka nzibe icyuho cyawe.

3. Akarengane: Gukoresha umuntu ntumuhembe ni akarengane aba agiriwe.

4. Gucika intege: Nubwo hari izuba ryinshi sinshika intege ndakomeza nkore

Isomo rya 25: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Impaka ku buringanire n’ubwuzuzanye”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Vuga impamvu umukobwa wa mbere yatanze yo kuba abakobwa bafatirwa ku manota make?

Yavuze ko abahungu bafatirwa ku manota menshi kuko bagiye biga kuva kera, bakaba barize ari benshi ku buryo buhagije kurusha abakobwa.

- Uyu mwandiko murabona ari bwoko ki?

Uyu mwandiko ni ikiganiro mpaka.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye mu matsinda, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Genda ubakosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

1. Umaze gusoma cyangwa kumva iki kiganiro mpaka, wowe wumva ushyigiyeye uruhe ruhande?

Bose bagomba gufatwa kimwe.

2. Mubona abanyeshuri baratanze ibitekerezo bifite ireme?

Ibitekerezo byose byatanzwe bifite ireme.

3. Ibitekerezo abanyeshuri batanze bihuriye he n’umwanzuro watanzwe n’umwarimu?

Leta ntirobanura ku butoni, abahungu n’abakobwa bafite uburenganzira bungana.

4. Ese ubona umwanzuro watanzwe n’umwarimu ushyigikiye uruhe ruhanda?

Umwanzuro watanzwe n’umwarimu nta ho ubogamiye.

Isomo rya 26: Ibikorwa byo gusoma “Gusoma buri wese ku giti ke”

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma inkuru cyangwa umuvugo ku giti ke no gusubiramo muri make, ibyo yasomye mu ruhame.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro abanyeshuri batahanye ubushize mu isomo ryo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k’ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru cyangwa imivugo abanyeshuri bari busome buri wese ku giti ke.
- Gendagenda mu ishuri ugenzura ko buri munyeshuri arimo gusoma.
- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusubiramo ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo bamaze gusoma muri make.

Umukoro:

Saba abanyeshuri kuzagaruka mu ishuri banditse muri make ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo basomye.

Isomo rya 27: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye

<p>Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kugaragaza akamaro k’ibiganiro mpaka mu mashuri. - Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko
<p>Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu , inkoranya n’ibindi.</p>

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye mu matsinda, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko mu matsinda mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n’isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by’ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe yabahaye kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Ikiganiro mpaka kiba kigamije iki?

Intego y’ ikiganiro mpaka Ibiganiro mpaka mu mashuri bituma abanyeshuri bakorera hamwe, ibitekerezo byubaka bigatangwa, bakunguka amagambo mashya. Abanyeshuri bakora ubushakashatsi, bakandika, bakabaza kandi bagasobanukirwa. Gusobanukirwa kuvuye mu gucukumbura bituma bagira ubushobozi mu gusoma no kwandika bigendanye n’ibyo bagomba kwiga, bakagira uruhare mu masomo yabo bafashijwe n’umwarimu.

2. Erekana akamaro k’ibiganiro mpaka mu mashuri.

-Ibiganiro mpaka bituma umunyeshuri aba intyoza mu kuvuga, gushakashaka, gusoma, kwandika, gutekereza no gutanga ubutumwa avugana n’abandi.

-Ibiganiro mpaka bituma abanyeshuri mu rwego barimo urwo ari rwo rwose batanga ibitekerezo bifasha abandi mu mibanire myiza no mu bukungu kandi batagize uwo bakomeretsa.

3. Ni izihe ndangagaciro ujya impaka asabwa kwitwararika?

Indangagaciro bagomba kugenderaho mu gihe bajya impaka, harimo izi zikurikira:

- Kubaha abandi
- Gutega amatwi
- Kwiyubaha no gushyigikira bagenzi be
- Kudasakuza

- Kuvuga ari uko ahawe ijambo

- Kureka n'abandi bagatanga ibitekerezo ntiyiharire ijambo

III. Umukoro:

Saba kwandika inshamake y'umwandiko baheruka kwiga bazayisomere bagenzi babo mu isomo rizakuriho.

Isomo rya 28: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
-Gusoma inshamake bakoze -Kwitoza kuvugira mu ruhamwe ashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko baheruka kwiga.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri gusoma inshamake bakoze.

Buri wese amaze gusoma, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n'ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunoza wibanda ku buryo buri wese yiganye umunyarubuga yakinaga.

Isomo rya 29: Kuvuga umwirondoro we imbere ya bagenzi be

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvuga neza umwirondoro ashize amanga kandi akoresha neza imvugo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kwibukiranya ibice by'ingenzi by'umwirondoro.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba buri munyeshuri kubwira bagenzi be umwirondoro yahimbye atawusoma.

Buri wese namara kuvuga, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n'ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunonosora wibanda cyane ku bice by'umwirondoro.

4.4.7 Umwandiko: Ikiganiro mpaka

Isomo rya 30: Inshoza n'amabwiriza y'ikiganiro mpaka

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutahura inshoza y'ikiganiro mpaka no kugaragaza amabwiriza y'ikiganiro mpaka.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko **“Impaka ku buringanire n'ubwuzuzanye”** umwumwe basome badategwa kandi bumvikanisha neza ibyo basoma, nibarangiza ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko

“Impaka ku buringanire n'ubwuzuzanye”

2. Vuga bamwe mu bagize ikiganiro mpaka.

Abagize ikiganiro mpaka ni:

- Abashyigikiye insanganyamatsiko
- Abahakana insanganyamatsiko
- umuhuza
- umwanditsi
- umucungagihe n'abandi

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora igikorwa bikurikira:

Ibikorwa

- Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije n'ingero kora igikorwa bikurikira: tanga inshoza y' ikiganiro mpaka ugaragaze ni amabwiriza yacyo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora ibikorwa kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

1. Inshoza y' ikiganiro mpaka

Ikiganiro mpaka ni ikiganiro kiba hagati y'abagize amatsinda abiri basobanura neza ibitekerezo byabo mu gihe abandi bo batabyemera bagarageza kubereka ko ibyabo ari byo biboneye. Rimwe rishyigikira ingingo yo kuganiraho yatanzwe naho irindi rikayivuguruza.

Mu biganiro mpaka abantu birinda kujya impaka za ngo turwane, iyo uvuguruza igitekerezo cyo mugenzi wawe ugaragaza ikinyabupfura mu magambo uvuga no mu marenga ukora.

Mu kiganiro mpaka hagaragaramo **umuyobozi w'ibiganiro, umwanditsi, ushinzwe kugenzura igihe n'ushinzwe invugo iboneye**. Abo kandi baba begeranye; hakaboneka n'impande ebyiri: **uruhande rushyigikira** ingingo yatanzwe n' **uruhande ruyivuguruza**.

2. Intego y' ikiganiro mpaka : Ibiganiro mpaka mu mashuri bituma abanyeshuri bakorera hamwe, ibitekerezo byubaka bigatangwa, bakunguka amagambo mashya. Abanyeshuri bakora ubushakashatsi, bakandika, bakabaza bagasobanukirwa.

Gusobanukirwa kuvuye mu gucukumbura bituma bagira ubushobozi mu gusoma no kwandika bigendanye n'ibyo bagomba kwiga, bakagira uruhare mu masomo yabo bafashijwe n'umwarimu. Ibiganiro mpaka bituma umunyeshuri aba intyoza mu kuvuga, gushakashaka, gusoma, kwandika, gutekereza no gutanga ubutumwa avugana n'abandi.

Ibiganiro mpaka bituma abanyeshuri mu rwego barimo urwo ari rwo rwose batanga ibitekerezo bifasha abandi mu mibanire myiza no mu bukungu kandi batagize uwo bakomeretsa. Mbere yo kujya impaka muhitamo igitekerezo kigibwaho impaka. Igitekerezo kigibwaho impaka gishingira ku byigwa kugira ngo abiga barusheho gusesengura ibyo biga.

3. Uko ubushakashatsi bwakorwa: Abanyeshuri bahabwa umwanya nk'amasaha atatu bashakisha ibitekerezo. Umwarimu abereka uko babyandika. Ibi bituma abanyeshuri

bagaragaza impano zabo mu mitekerereze, mu gutanga ibitekerezo no mu kwiyoborera ibiganiro ubwabo.

4. Amabwiriza agenga ikiganiro mpaka : Mu gihe baja impaka hatoranywa umuyobozi w'ibiganiro. Ashobora kuba umwarimu cyangwa umunyeshuri.

Umuyobozi agomba kuvugwa adategwa, akagaragaza ikinyabupfura. Atanga amagambo bahererekanya hagati y'abashyigikiye igitekerezo n'abatagishyigikiye, akirinda kubogama. Mu gihe baja impaka, buri munyeshuri ugiye gutanga igitekerezo yerekana ikarita ye yanditseho ko ashyigikira cyangwa avuguruza igitekerezo cy'undi. Iyo umunyeshuri amaze guhabwa ijamba inshuro eshatu, umuyobozi aba amuretse kugira ngo n'abandi babashe gutanga ibitekerezo byabo.

5. Gusoza ibiganiro mpaka : Abajya impaka ubwabo bashobora gusaba ko ikiganiro gisozwa cyangwa se umwarimu akabafasha kugisoza. Buri ruhande rutanga umwanzuro, rukusanya ibitekerezo byatanzwe.

6. Ibigomba kwitabwaho : Abanyeshuri bashakira hamwe indangagaciro bagomba kugenderaho mu gihe baja impaka, harimo izi kurikira:

- Kubaha abandi
- Gutega amatwi
- Kwiyubaha no gushyigikira bagenzi be
- Kudasakuza
- Kuvuga ari uko ahawe ijamba
- Kureka n'abandi bagatanga ibitekerezo ntiyiharire ijamba
- Kwirinda imvugo nyandagazi
- Kuvuga aranguruye ijwi kandi atungikanya amagambo
- Kwiyizera mu byo avuga ntacike intege.

Iyo kujya impaka birangiye habaho isuzuma. Abanyeshuri bakoresha urundi ruhande rwa ya karita yanditseho uruhande barimo bakagaragaza uko babonye ikiganiro kigenze. Bashobora kwandika mu muvugo, bagashushanya n'ubundi buryo.

III. Umukoro:

Saba abanyeshuri kwandika insanganyamatsiko ikurikira: **“Abana b’abahungu n’ab’abakobwa bagomba gukora kimwe imirimo yose yo mu rugo ntawuvuga ngo umurimo uyu n’uyu wahariwe umukobwa cyangwa umuhungu”** Basabe kujya mu matsinda abiri bashake ingingo zizagibwaho impaka bakurikije uruhande bariho hanyuma bazayigehe impaka mu isomo rizakurikiraho.

Isomo rya31: Ibikorwa byo gusoma “Gusoma ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye”

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma adategwa ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye yubahiriza utwatumaze n’isesekaza rikwiye. - Gusubiza ibibazo byo kumva inkuru cyangwa umuvugo yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Genzura ko buri munyeshuri yakoze umukoro yahawe mu isomo ryo gusoma ry’ubushize.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k’ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusoma mu ijwi riranguruye ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye.
- Genda ukosora udasomye neza kandi ufasha abafite ibibazo byihariye.
- Fata ibyo buri wese yanditse kugira ngo ukosore imyandikire.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

Isomo rya 32: Gutegura no gukora ikiganiro mpaka

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutegura ikiganiro mpaka ashyize hamwe na bagenzi be Gutanga ibitekerezo bye ashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranya n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kwibukiranya amabwiriza agenga ikiganiro mpaka .

II. Uko isomo ryigishwa

Saba kwitoramo umuyobozi, umwanditsi n'umucungagihe hanyuma usabe abandi kujya mu matsinda bateguriyemo ikiganiro mpaka. Saba umunyeshuri umwe mu bagize itsinda gusoma insanganyamatsiko aranguruye kugira ngo bese bumve ko ari yo bafite. Saba umuyobozi w'ikiganiro mpaka atangize ikiganiro, umwanditsi na we yandike ibitekerezo by'ingenzi bya buri ruhande maze n'umucungagihe ababwire igihe kiza kubahirizwa mu gufata ijambo.

Buri tsinda nirimara kuvuga, bwira abanyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n'ibyo babona bikwiye kunozwa, Saba umuyobozi w'ikiganiro atange umwanzuro. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunoza wibanda cyane ku ngongo zatanzwe.

4.4.8 Imyandikire

Isomo rya 33: Amagambo afatana n'atandukana (nuko, ni uko, n'uko)

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kwandika neza yubahiriza amabwiriza y'imyandikire y'amagambo afatana n'atandukana. - Kujora no gukosora inyandiko zifite imyandikire itanoze y'amagambo afatana

n'amagambo atandukana.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, igazeti irimo amabwiriza y'imyandikire y'Ikinyarwanda n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko, **“Injangwe yacitse umurizo na zigenzi zazo”** maze bitegereze amagambo yanditse atsindagiye hanyuma ubabazeho ibibazo bikurikira:

Urugero rw'ibibazo n'urw'ibisubizo:

1. Ni iyihe nama injanwe icitse umurizo yagiriye izindi?

Yazigiriye inama yo guca imirizo yayo.

2. Ni iyihe mpamvu injangwe yacitse umurizo yatanze zo kwemeza izindi ngo zice imirizo?

Yavuze ko impamvu zidafata imbeba ni uko zizunguza umurizo bigatuma imbeba zigendera.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa kiri mu bitabo byabo. Bahe igihe cyo gukora icyo gikorwa. Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utanga ubufasha aho bukenewe.

Igikorwa

Ni iyihe mpamvu amagambo yanditse atsindagiye hamwe yanditswe mu ijambo rimwe ahandi akandikwa atandukanye

Ibisubizo byanogejwe

Aya magambo ajya gusa ariko agira ibisobanuro bitandukanye bitewe n'uko yakoreshejwe.

– **Niko** muri twe hari uwakuganyije ko imirizo yacu iturushya?

Niko: ni ijambo rikoreshejwe bahamagara umuntu.

– Igituma utubwira utyo, ahari **ni uko** wawucitse.

Ni uko: ni amagambo abiri: inshinga nkene “ni”, ikurikiwe n'ikinyazina mbanziriza “uko”.

– **Na yo** iti: “Imirizo yacu iraturushya rwose”.

Na yo: ni amagambo abiri: icyungo «na» n'ikinyazina ngenga «yo» gisimbura injangwe. Mu myandikire icyungo “na” gitandukana n'ikinyazina ngenga muri ngenga ya gatatu.

- **Ni cyo** gituma mbagira inama yo kuyica mwese. **Ni cyo:** ni inshinga nkene “ni” ikurikiwe n’ikinyazina ngenga “cyo”.

- Ikindi kandi mutayobewe, **ni uko** dukunda gufatwa n’umutego ku murizo.

Ni uko: Ni inshinga nkene “ni” ikurikiwe n’ikinyazina mbanziriza “uko”.

- **Nuko** ngo yumve ayo magambo, ihita yirukanka yikura ityo mu isoni.

Nuko: Ni icyungo. Rirunga igikerezo ku cyakibanjirije.

- **N’ubwo** ni ububwa bundi.

N’ubwo: Ni icyungo “na” gikurikiwe n’ikinyazina nyereka “ubwo”.

- Ububwa bwawe **ni ubwo** kutiyakira.

Ni ubwo: Ni inshinga nkene “ni” gikurikiwe n’ikinyazina genera “ubwo”.

Umwanzuro: Amagambo: “nuko/ ni uko, n’uko, ni ko/niko ni ubwo, n’ubwo”, yandikwa mu ijambo rimwe iyo yunga igitekerezo ku kindi cyabanje, akandikwa mu magambo abiri iyo ari inshinga “ni” ikurikiwe n’ikinyazina cyangwa akandikwa akaswe iyo agizwe n’icyungo gikurikiwe n’ikinyazina.

III. Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero w’umwitozo n’ibisubizo

a) Andukura izi nteruro ukosora imyandikire

1. Uku gutwi niko numvisha.

Uku gutwi ni ko numvisha.

2. Uko uvuga nko na nje mvuga.

Uko uvuga ni ko na nje mvuga.

3. Mbese urarizwa nuko bakubenze.

Mbese urarizwa n’uko bakubenze.

b) Uzurisha amagambo ukuye mu dukubo

1. Umugore yunzwe n’umugabo **nuko** arakira (ni uko, n’uko, nuko)

2. Uku kwezi **ni uko** gusarura imyaka. (ni uko, n'uko, nuko)
3. Uko watwaye **n'uko** nasigaranye birangana. (ni uko, n'uko, nuko)

Isomo rya 34: Ibikorwa byo gusoma “Gusubiramo inkuru cyangwa umuvugo”

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kuvuga ashize amanga inkuru cyangwa umuvugo yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Saba buri munyeshuri kukwerekana igitabo yasomye.

II. Uko isomo ryigishwa

- Toranya inkuru cyangwa umuvugo abanyeshuri bari busome mu ijwi riranguruye.
- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusubiramo inkuru cyangwa umuvugo basomye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri kuzagaruka mu ishuri banditse muri make ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo basomye.

4.5. Isuzuma risoza umutwe wa kane

Ibigenderwaho mu isuzuma:

*Ubushobozi bwo gusesengura umwandiko agaragaza ingingo z'ingenzi,
 Ubushobozi bwo guhanga umwandiko yubahiriza imbata y'umwandiko,
 Ubushobozi bwo kwandika umwirondoro we no kuvuvuga imbere ya bagenzi be;
 Ubushobozi bwo kuyobora ibiganiro mpaka no kujya impaka zubaka,
 Ubushobozi bwo kwandika neza amagambo afatana n'atandukana.*

Umwandiko: Amateka y'uburinganire n'ubwuzuzanye

I. Inyunguramagambo

1. Sobanura aya magambo ari mu mwandiko

a) Umuhizi = Ni intwari ihiga izindi ntware.

b) Bagakandamizwa = Ntibahabwe/bakavutwa uburenganzira bwabo.

c) Kujijuka = Kuba umuhanga, kuva mu bujiji.

2. Koresha ijambo «ingabo» mu nteruro ebyiri zidahuje inyito

Abasirikare bo hambere bakingaga ingabo imyambi ntibagereho.

Ingabo z'u Rwanda zizi gucunga umutekano neza.

3. Erekena amagambo asobanura kimwe n'aya aciyeho akarongo

a) Abahungu **batozwaga** ubumenyi bujyanye n'imirimo bari gukora bamaze kuba abagabo. – **bigishwaga**

b) Kera abagore n'abagabo bagiraga inshingano zihariye hashingiwe ku **ngufu** n'uburere byabo. – **Imbaraga**

4. Kora interuro iboneye ukurikiranya neza amagambo yatanzwe

a) y'ni yo ineza gukunwa umuntu imutera.

– Ineza y'umuntu ni yo imutera gukundwa.

b) Bose abantu imbere barareshya y'amategeko.

– Abantu bose barareshya imbere y'amategeko.

5. Simbuza aya magambo aciyeho akarongo imbusane zayo

a) **Abagabo** bakunze kugira ijambo.

Abagore bakunze kugira ijambo.

b) Uko abantub**ajijuka** ni ko babona ko igitsina **gabo** gishoboye.

Uko abantu bahugukirwa/basobanukirwa/bamenya ubwenge ni ko babona ko igitsina gore gishoboye.

c) Yashoboraga **kubika** imyenda ye.

Yashoboraga **kubikura** imyambaro ye.

II. Kumva umwandiko

1. Uyu mwandiko uribanda kuki?

Uyu mwandiko uribanda ku mateka y'uburinganire n'ubwuzuzanye

2. Ni iki cyatumaga abagore batitabira imirimo ibateza imbere?

Umugore yabaga yitezweho kubyara abana benshi kugira ngo umuryango utazacika, maze ibyo bigatuma ahora atwite, yaba adatwite akaba yonsa kandi ari te n'abandi bana benshi agomba kwitaho bikamubuza kuba yakwitabira indi mirimo yamuteza imbere.

3. Kuri ubu abakobwa bitwara bate mu mashuri?

Abakobwa bagenda bagaragaza ubushobozi kimwe n'abahungu. Biga amashuri y'ubumenyi ndetse n'ay'imyuga kandi bakayashobora.

4. Kuki uburinganire n'ubwuzuzanye ari ngombwa?

Uburinganire n'ubwuzuzanye rero ni ngombwa kugira ngo abantu bose batere imbere ntawuhejwe.

5. Igitekerezo cyo kubyara abana benshi cyarahindutse. Mugereranye igihe cya kera n'icy'ubu mu Rwanda.

Kubyara abana benshi byatumaga umuryango udacika, abantu bari bakiri bake ariko kuri ubu abantu babaye benshi ubyaye abana benshi ntashobora kubabonera ibyangomwa bikenerwa mu buzima nk'ibiribwa bihagije, imyenda, amafaranga y'ishuri, kubavuzza n'ibindi.

6. Andika imirimo ibiri ivugwa mu mwandiko abahungu batakoraga. Mugire icyo muvuga ku mpamvu umwanditsi atanga

Hari imirimo yarindwaga abana b'abahungu nko gukubura, gufura imyenda, guteka, gusya, koza imbehe n'ibindi kuko byafatwaga nko kubatesha agaciro. Kuri ubu si ko bikimeze: gukora umurimo nta pfunwe bitera, abana batozwa imirimo yose nta vangura.

III. Ikibonezamvugo

Kosora imyandikire y'amagambo atsindagiye

1. Impamvu ari te ubuzima bwiza **nuko** anywa ibinyobwa bifi te ubuziranenge. (ni uko)
2. Uko wabikoze **nuko** nabikoze birasa. (n'uko)
3. Ubu bwatsi **nubwo** bwose ndabujyanira inka zange. (n'ubwo)
4. **Ni ko** wa mwana we, uri mu biki? (Niko)

IV. Ihimbamwandiko

Garagaza imbata y'uyu mwandiko "Amateka y'uburinganire n'ubwuzuzanye", werekana intangiriro, igihimba n'umwanzuro.

Intangiriro: Igizwe n'igika cya mbere.

Igihimba: Kigizwe n'ibika kuva ku cya kabiri kugeza ku kibanziriza icya nyuma.

Umwanzuro: Ni igika cya nyuma.

4.6 Ibikorwa by'inyongera

4.6.1 Imyitozo nzamurabushobozi

- Umwarimu atahura ikigero cy'ubushobozi bwa buri munyeshuri ahereye ku manota bagize mu isuzuma risoza umutwe akabashyira mu matsinda akurikije ingorane bafite.

- Umwarimu abaha imyitozo ijyanye n'ibyiciro byabo bakayikorera hamwe mu matsinda. Ku badafite ibibazo, umwarimu abaha imyitozo y'inyongera cyangwa akabasaba kungurana ibitekerezo ku nsanganyamatsiko nsanganyamasomo imyanzuro bafashe bakazayisangiza bagenzi babo batari kumwe.

Iyi myitozo umwarimu ayitegura ashingiye ku bibazo abanyeshuri be bafite yibanda aho abanyeshuri be bagaragaje ubushobozi buke.

Ingero z'imyitozo n'ibisubizo:

1. Amagambo akatwa mu myandikire y'Ikinyarwanda ni ayahe?

Amagambo akatwa ni ibyungo «na» na «nka» n'ibinyazina ngenera iyo bikurikiwe n'izina ritangiwe n'inyajwi.

2. Ni ibiki ugomba kwitaho iyo ufite uruhare mu kuganira mpaka?

Ibyitabwaho ni ibi bikurikira:

- Kubaha abandi
  - Gutega amatwi
  - Kwiyubaha no gushyigikira bagenzi be
  - Kudasakuza
-
- Kuvuga ari uko ahawe ijambo
  - Kureka n'abandi bagatanga ibitekerezo ntiyiharire ijambo
  - Kwirinda imvugo nyandagazi
  - Kuvuga aranguruye ijwi kandi atungikanya amagambo
  - Kwiyizera mu byo avuga ntacike intege.

3. Ni ibihe bice by'ingezi bigize umwandiko?

Ibice by'ingenzi by'umwandiko ni: Intangiriro, igihimba n'umusozo.

4.6.2.Imyitozo nyagurabushobozi

1. Ifashishe amagambo ukuye mu kinyatuzu gikurikira wuzuze interuro

N	A	B	A	H	U	N	G	U	U
I	I	B	Y	I	B	I	N	T	U
U	T	U	R	A	A	G	A	N	A
G	U	T	E	S	H	A	K	A	A
E	I	S	H	U	A	B	A	N	A
N	N	A	I	T	S	I	N	D	A
D	D	L	R	T	A	V	U	G	A
A	A	B	A	K	O	B	W	A	A
I	I	S	H	U	R	I	G	A	B
I	M	P	A	K	A	N	D	I	A

- a) Byaragaragaye ko ..... bashobora kwigana n' ..... mu ..... rimwe.
- b) ..... na bo bashobora kujya ..... nk'abantu bakuru ..... zikagira akamaro.
- c) Mu biganiri mpaka ..... neza atungikanya amagambo, ngo yunganire abantu bo mu ..... rye.

- d) Ni ..... kuvuga udahawe ijamba; si ..... byiza.
- e) ..... y'u Rwanda yibanda cyane ku burunganire bw' ..... b' ..... n' .....
- f) ..... mu ishuri rimwe nawe; turigana.

Igisubizo

- a) Byaragaragaye ko **abakobwa** bashobora kwigana n'**abahungu** mu ishuri rimwe.
- b) **Abana** na bo bashobora kujya **impaka** nk'abantu bakuru **kandi** zikagira akamaro.
- c) Mu biganiri mpaka **avuga** neza atungikanya amagambo, ngo yunganire abantu bo mu **itsinda** rye.
- d) Ni **bibi** kuvuga udahawe ijamba; si **ibintu** byiza.
- e) **Leta** y'u Rwanda yibanda cyane ku burunganire bw'**abana** b'**abakobwa** n'**abahungu**.
- f) **Niga** mu ishuri rimwe nawe; turigana.

2. Muhange umwandiko utarengeje amapaje abiri kuri iyi nsanganyamatsiko:

“Abakobwa n'abahungu bose bakwiye guhabwa uburere bwiza, nta wuhejwe.”

Aha umwarimu areba niba abanyeshuri bazi koko akamaro k'uburunganire bw'abahungu n'abakobwa mu muryango. Ni ngombwa ko areba ko mu mwandiko bahanze bigaragaramo.

4.6.3 Imyitozo y'inyongera

1. Ibiganiri mpaka

Jya impaka na bagenzi bawe kuri iyi nsanganyamatsiko: Uburezi budaheza bushyigikira imyigire y'abana b'abakobwa kurusha iy'abahungu?

Umwarimu areba niba mu mwanzuro wafashwe bashoboye kugaragaza ko bazi ko abana b'abakobwa bagomba kwitabwaho by'umwihariko bitewe n'amateka banyuzemo kugira ngo na bo batinyuke bagere ku kigero abahungu bariho muri byose bityo uburunganire bwuzure.

2. Kosora ahanditse nabi

a) Kugirango udatsindwa uzane ikayi nigitabo

b) Tuzagera ibutare sangahe?

Igisubizo: a) Kugira ngo udatsindwa uzane ikayi n'igitabo.

b) Tuzagera i Butare saa ngahe?

4.7 Amakuru y'inyongera

UMUTWE WA GATANU: GUKORERA HAMWE.

V.1 Ubushobozi bw'ingenzi bugamijwe

- Gusesengura imyandiko ijyanye n'insanganyamatsiko yo gukorera mu mucyo

- Kwandika no gusoma ibaruwa y'ubutegetsu n'amatangazo

- Guhanga no gutondagura umuvugo

V.2 Ibyo umunyeshuri asanzwe azi

Kumva, gusoma no gusesengura imyandiko inyuranye, ikeshamvugo, ikibonezamvugo (izina, izina ntera, ntera, ibinyazina, inshinga...), ubuvanganzo (imigani migufi, ibisakuzo, amagorane, uturingushyo tw'abasizi, inshoberamahanga, insigamigani...), imyandikire y'Ikinyarwanda na bimwe mu bijyanye n'ubuzima bw'imyorokere yabibonye mu myaka ibanziriza umwaka wa gatandatu.

V.3 Igikorwa cy'umwinjizo

Umwarimu aha abanyeshuri igikorwa kibinjiza mu nsanganyamatsiko y'umutwe.

Urugero rw'igikorwa :

Umuryango wa Gashumba utuye mu mudugudu wa Kageyo, bafite ikayi y'imihigo y'iterambere ry'umuryango ndetse n'iry'Igihugu. Kwa Gashumba bakorera hamwe nta gusigana. Mu gitondo, abana barabyuka bagashyira hamwe mu gukora imirimo itandukanye yo mu rugo nko koza amasahani, gukubura n'ibindi. Uko gushyira hamwe byatumye umuryango wa Gashumba utera imbere ubu batunze imodoka, inzu igeretse ndetse abana ntibabura amafaranga y'ishuri.

Uherye kuri iyi nkuru y'umuryango wa Gashumba

a) Umuryango wa Gashumba ufite ikayi y'iki?

b) kwa Gashumba bakora bate?

c) Uko gushyira hamwe byatumye uwo muryango ugera kuki?

Urugero rw'ibisubizo:

- a) Umuryango wa Gashumba ufite ikayi y'imihigo.
- b) Kwa Gashumba bakorera hamwe.
- c) Uko gushyira hamwe byatumye uwo muryango utunga imodoka, inzu igeretse ndetse n'abana bariga na kibazo.

V.4 Amasomo ari mu mutwe wa gatanu n'igihe yagenewe

Umutwe wa mbere: Ubuzima bw'imyororokere		Umubare w'amasomo: 48
Amasomo	Intego rusange	Umubare w'amasomo
Umwandiko: Umwandiko "Kamuhanda na Katabirora"		
Isomo rya 1: Gusoma, umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko no gukora inshamake y'umwandiko.	1
Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be.	1
Umwandiko: Muyobozi ukeneye abandi		
Isomo rya 5: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 6: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 7: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 8: Ibikorwa byo mu isomero	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1

Isomo rya 9: Ubumenyi ngiro	Gutanga inshamake y'umwandiko yasomye	1
Umuvugo		
Isomo rya 10: Gutondagura umuvugo wizwe	Gutondagura umuvugo yize ashize amanga kandi yubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye.	1
Umwandiko "Tumenye ruswa tubone uko tuyihashya"		
Isomo rya 11 : Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 12: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 13: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 14: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1
Isomo rya 15: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwadiko :Bizimana asaba akazi		
Isomo rya 16: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 17: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 18: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Ibaruwa y'ubuyobozi		
Isomo rya 19 : Inshoza n'imiterere	Gutahura inshoza n'imiterere y'ibaruwa y'ubuyobozi	1

Isomo rya 20: Kwandika ibaruwa	Kwandika ibaruwa y'ubuyobozi yubahiriza imiterere n'amabwiriza biyiranga.	2
Isomo rya 21: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Gukorera ku mihigo bituma wiha gahunda		
Isomo rya 22: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 23: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 24: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 25: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1
Umwandiko "Dutange amakuru ku byo dukora"		
Isomo rya 26: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 27: Gusoma no kumva inkuru	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko	1
Isomo rya 28: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 29: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 30: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1
Umwadiko :Amatangazo		
Isomo rya 31: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 32: Gusoma no kumva inkuru	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko	1
Isomo rya 33: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1

Amatangazo		
Isomo rya 34: Inshoza n'amoko	Gutanga inshoza n'amoko by'amatangazo	1
Isomo rya 35: Kwandika amatangazo	Kwandika neza amatangazo yubahiriza imyandikire yemewe y'Ikinyawanda	2
Isomo rya 36: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 37: Kumurika amatangazo banditse	Gusoma amatangazo banditse mu ruhame	4
Isomo rya 40: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isuzuma risoza umutwe wa mbere		2
Imyitozo nzamurabushobozi na nyagurabushobozi		1

5.4.1. Umwandiko : Kamuhanda na Katabirora”

Isomo rya 1: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a) Ni iki mubona kuri iki gishushanyo?

Turahabona abantu benshi, umugabo umwe ahagaze imbere y’abantu bambaye ibendera ry’igihugu.

b) Ubusanzwe umuntu ahagarara imbere y’abantu bambaye ibendera byagenze gute?
Umuntu ahagarara imbere y’abantu bambaye ibendera igihe ari mu rubanza ari kuburana.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo wababaza:

a) Ni bande bavugwa muri uyu mwandiko?

– Muri uyu mwandiko haravugwamo Kamuhanda na Katabirora.

b) Baravugwaho iki?

– Kamuhanda yabikije Katabirora amafaranga, ayamwatse igihe cyo gutaha kigeze Katabirora arayahakana.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by’intangarugero wubahiriza utwatuzo n’isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n’ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Kamuhanda na Katabirora” ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

Umunyamahugu: Umuntu wamenyereye kwambura, udashobora kwishyura amafaranga yagurijwe, ushaka gutwara iby'abandi abeshya ko ari ibye.

Katabirora: Izina rihabwa umuntu utagira isoni zo guhemuka, zo kutubahiriza amasezerano, akenshi akaba yakwambura ntiyishyure amafaranga yagurijwe.

Urakomeje?: Uravugisha ukuri? Ntiwikinira?

Guhakana ugatsemba: Kwanga kwemera ibyo bakuvugaho ukanangira.

Gusesa akanguhe: Gusaza, kuba uri mukuru warabonye byinshi ku buryo wagira abandi inama.

Umugabo: Gihamya, umuntu cyangwa ikintu kemeza ibyabaye.

Kwiyumvira: Gutekereza ariko ujijinganya, ugisha imitima inama, wibaza niba ukora ibyo bakubwiye cyangwa niba utabikora.

Gutirimuka: Kuba umaze akanya gato uvuye ahantu.

Kwitarura: Kwigira hirya gato y'umuntu cyangwa y'ikintu.

Kwivamo: Kuvugisha ukuri utabizi kubera ko baguteze umutego ntubimenye, kwimenera ibanga.

Kurwicira: Kwiyemeza icyaha, kwihamya icyaha.

Inararibonye: Umuntu uzi gushishoza, wabonye byinshi bikamwigisha.

Kugamburuza: Kuvana ku izima, gutuma umuntu agaragaza icyo yashakaga guhisha.

Kuriganya: Kwambura umuntu ukoresheje amayeri cyangwa ubundi buryo bubi.

Ubutindi: Imyitwarire igayitse ituma umuntu adatinya guhemuka, ubuhemu.

Kubera umuntu ibamba: Kumwangira ibyo agusaba

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

a) Gukoresha aya magambo mu nteruro:

Kuriganya: Nuzana ibyo kuriganya sinzongera kubana nawe.

Kwivamo: Yakomeje guhakana ibyo bamurega ariko bamuteze umutego yivamo atabizi.

Umunyamahugu: Twari duturanye n'umugabo w'umunyamahugu wahoraga mu nkiko agatsindwa kubera kuburana ibitari ibye.

Katabirora: Wabonye ba Katabirora bamanitse kuri Banki y'abaturage yacu kubera kuyambura inguzanyo yabahaye?

Kurwicira: Yarwiciriye yemera ko yari kumwe na Gisambo umugoroba butike ya Karangwa yapfumuriweho.

Kugamburuza: Muge mugamburuza bagenzi banyu bareke ingeso mbi mubabonyeho. Ubutindi: Guhakana icyo wahawe ni ubutindi bubi.

Kwitarura Bagiye kuvugana: baratwitarura ngo tutumva amabanga yabo.

Gutirimuka: Yaje burya ukimara gutirimuka iwange.

Kwihana umuntu: Kamanayo yihannye umucamanza mu rubanza rwe na Sebiziga kuko azi ko umwe ari inshuti y'undi y'amagara.

b) Kuzuza imbonerahamwe

Kora interuro wifashishije amagambo ari muri iyi mbonerahamwe

Nzaharanira kuba	Sinzaba
imfura, umwanzi wa ruswa, indahemuka, inyangamugayo, umwizerwa, umunyakuri, inziragihemu	umutindi, umutekamutwe, indyarya, igisambo, incakura , umushukanyi, umunyaburiganya, inyaryenge, Katabirora

c) Gutondeka amagambo ku buryo akora interuro zuzuye kandi zifite icyo zisobanura:

- Sinakwemera guha umuntu utari inyangamugayo amakuru arebana n'umwirondoro wange n'umutungo wange.

- Iyo ubunyangamugayo buri hasi, abakozi bamwe bafatanya n'abacuruzi kunyereza imisoro kandi ari bo bakagombye kuyigeza mu isanduku ya Leta.

Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko "**Kamuhanda na Katabirora**"bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni iki cyahaye Katabirora ingufu kigatuma atinyuka guhakana amafaranga yabikijwe?

Icyateye Katabirora ingufu zo guhakana amafaranga yahawe ni uko nta mugabo wigeze abibona akaba nta n'inyandiko yagiranye na Kamuhanda ko amuhaye amafaranga.

b) Ari Katabirora ari n'umwunzi mukuru washima nde ukagaya nde? Kubera iki?

Nagaya Katabirora kuko ari igisambo, ngashima umwunzi mukuru kuko yanze umugayo wo guhuguza Kamuhanda amafaranga ye. Mu by'ukuri urubanza ureze nta mugabo utanga ruba rugomba kugutsinda. Icyo umuntu yashima umwunzi mukuru ni uko atitwaje ko azi amategeko ngo afatanye na Katabirora guhemukira Kamuhanda wari waramwizeye. Uyu musaza rero yakoze ibikorwa bimugira inyangamugayo.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Kamuhanda ni muntu ki?

Kamuhanda ni umugabo wagenda mu ngo acuruzwa ibintu bye, ashakisha icyatungaga umuryango we.

2. Ryari ryo zina rye ry'ukuri? Kubera iki?

Ntabwo ryari izina rye ry'ukuri ahubwo ni irihimbano ryaturukaga kuri ako kazi ke ko guhora agenda abungana ibicuruzwa.

3. Yisunze nde mu kazi ke? Yabitewe n'iki?

Mu kazi ke yaje kwisunga umugabo w'inshuti ye kuko bari bariganye, yizera ko atamuhemukira.

4. Kuki Kamuhanda yabikije mugenzi we amafaranga?

Yayamubikije kuko yari amufitiye ikizere.

5. Garagaza ko ibyo Kamuhanda yakekaga kuri mugenzi we ntaho byari bihuriye n'ukuri.

Ikizere Kamuhanda yagiriye mugenzi we ntaho cyari gishingiye usibye ku bucuti yari afitanye na we bakiri abana. Hagati aho yari yarahindutse umwambuzi ariko Kamuhanda atabizi. Uko kutamumenya ni ho hari ipfundo ryo kwibeshya kwe. Mugenzi we yamweretse aho abera mubi ahakana ko nta mafaranga yamuhaye. Ubucuti rero Kamuhanda yamukekagaho bwari bwarasimbuwe n'ubuhemu nk'uko bigaragazwa n'izina yari yarahawe.

6. Kamuhanda yitwaye ate mugenzi we amaze guhakana amafaranga yamuhaye?

Kamuhanda yitabaje abayobozi na bo bashyikiriza abunzi ikibazo ke.

7. Abunzi bakoze iki bamaze gushyikirizwa ikirego cya Kamuhanda?

Bahamagaye ababuranyi barisobanura. Kamuhanda atanga ikirego avuga ko yahaye Katabirora amafaranga ngo ayamubikire, Katabirora agahakana ko nta yo yigeze amuha. Umwunzi mukuru abajije Kamuhanda niba hari umugabo cyangwa inyandiko yagiranye na Katabirora undi ahakana ko nta yo yakoreye ku kizere gusa. Yakurikijeho kumwohereza aho yatangiye amafaranga ngo ahasubirize ibibazo ari bubazwe n'inteko.

Kamuhanda yagiyeyo ariko ashidikanya. Umwunzi mukuru akoresheje ubushobozi bwe yateze Katabirora umutego ashingiye ku mugabo umwe wari usigaye mu rubanza, ari cyo giti bari bicaye muni Kamuhanda amuha amafaranga. Katabirora yawuguyemo aba aratsinzwe ategukwa gusubiza Kamuhanda amafaranga ye.

8. Kuki umwunzi mukuru yabwiye Kamuhanda ko igiti gishobora kumubera umugabo?

Ubundi iyo watanze ikirego, igihe cyo kuburana bagusaba gutanga abagabo kugira ngo bashobore kugukiranura n'umuburanyi wawe. Iyo nta bo ufite, uratsindwa. N'umuburanyi wawe ni uko. Umwunzi mukuru rero yabwiye Kamuhanda ko igiti gishobora kumubera umugabo kuko ari cyo kimenyetso cyonyine yari ategayeho Katabirora mu gihe nta mugabo wabonye bahana amafaranga.

9. Katabirora yafashwe n'iki?

Katabirora yafashwe n'uko yemeye gusobanura iby'igiti bicaye muni ahabwa amafaranga kandi yari yahakanye ko nta mafaranga yakiriye, ko atazi n'ibyayo.

10. Garagaza ko umwunzi mukuru yari inararibonye koko.

Umwunzi mukuru yasanze kuba Kamuhanda nta mugabo cyangwa inyandiko afite byo guhamya ko yahaye Katabirora amafaranga, Katabirora yabyitwaza agahakana ayo mafaranga kandi akayaherana. Ni ko guhimba amayeri yo gufatira Katabirora ku giti bicaye muni kuko ari cyo mugabo wari usigaye. Yateze rero Katabirora umutego amubaza ibibazo bituma yiyemeza icyaha atabizi. Ibyo byatumye Katabirora yivamo batahura uburiganya bwe hanyuma nikimwaro kinshi asubiza Kamuhanda amafaranga ye.

11. Ni irihe somo ukuye muri uyu mwandiko?

Isomo nkuyemo ni uko uburiganya, ubwambuzi budakwiye kuko iyo butahuwe butuma umuntu atakaza ikizere abandi bakagombye kumugirira. Iyo umuntu ari mu mwanya nk'uw'abunzi aba agomba kuba inyangamugayo, agaca urubanza akurikije ukuri, araramye nk'uko bajya babivuga. Ikindi, nta kuguriza umuntu amafaranga tutandikiranye cyangwa nta mugabo uhari, kuko yabyitwaza akanyambura

Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri mu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi ziri mu mwandiko:

- Kamuhanda ahura na Katabirora bakiyemeza gufatanya ubucuruzi;
- Kamuhanda abitsa Katabirora amafaranga yayamwaka akayahakana;

- Kamuhanda atanga ikirego mu buyobozi;
- Katabirora atsindwa n’urubanza mu bunzi.

2. Ni iyihe nyigisho mukuye muri uyu mwandiko?

Inyigisho dukuye muri uyu mwandiko ni ukwitabaza abunzi agihe umuntu ahuye n’ikibazo kuko ari inararibonye.

c) Umukoro

Shyira abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukina bigana abanyarubuga bavugwa mu mwandiko bamaze kwiga.

Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gukina yigana abanyarubuga banyuranye bagaragara mu mwandiko kandi bagaragaza isesekaza.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y’umwandiko “**Kamuhanda na Katabirora**” ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeje no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kujya mu matsinda bateguriyemo umukino batangire gukina.

Kosora abanyeshuri wita cyanecyane ku buryo bakina bigana bavugwa mu mwandiko, reba uko saba abakurikiranya ibitekerezo bakurikije inyurabwenge mu mvugo. Amatsinda yose amaze guseruka, saba banyeshuri kugira ibyo bashima bagenzi babo bakoze neza n’ibyo babona bikwiye kunozwa. Boneraho kugira icyo ubivugaho kandi ubagire inama ku byo bakwiye kunonosora.

Urugero rw’umukino

Muri uyu mukino, abakinankuru barimo ni Katabirora, Kamuhanda, umuyobozi wo mu nzego z’ibanze n’abunzi. Abanyeshuri babisabwe n’umwarimu barongera basome umwandiko bitonze. Nibarangiza begeranye amagambo ya buri muntu bayandike mbere yo

kuyatondeka ku buryo abakinnyi bazajya bagenda bayavuga basubizanya. Mu mvugo no mu bikorwa byabo, abanyeshuri bagomba kugaragazamo gushima umwunzi mukuru kubera ubushishozi n'ubwitonzi yakemuranye ikibazo cyari hagati ya Kamuhanda na Katabirora. Baragaya Katabirora wahemukiye ikizere inshuti ye Kamuhanda yari imufitiye, agakoresha amayeri yose ashoboka ngo ashuke umwunzi mukuru banyanganye Kamuhanda amafaranga ye ariko bikaba iby'ubusa. Urubuga bakiniraho rugomba kugenda rutegurwa bitewe n'aho ibikorwa birimo kubera: kwa Katabirora, mu iduka bacuruza, ku mukuru w'umudugudu yakira Kamuhanda, mu bunzi hatangwa ikirego no mu rukiko inteko y'abunzi yateranye ngo iburanishe Kamuhanda na Katabirora. Kamuhanda asohoka ajya ku giti yatangiye amafaranga n'umwunzi mukuru ari ku rubuga avugana na Kamuhanda na Katabirora, mu rukiko nanone abunzi bakata urubanza bemeza ko Katabirora agomba gusubiza Kamuhanda amafaranga ye. Umukino uratangira Kamuhanda na Katabirora bicaye mu rugo baganira bibukiranya iby'ubucuti bwabo kera bakigana, baganira kandi ku kazi kabo k'ubucuruzi. Baze kugera aho Kamuhanda asaba Katabirora kumubikira amafaranga, Katabirora abyakire yishimye, Kamuhanda bimutere kubyibazaho, undi amuhumurize, amwumvisha ko adashobora kurota amwambura. Bakomeze bakore, bize kugeza aho Kamuhanda yaka Katabirora amafaranga ye ngo atahe undi amuhindure umusazi. Kamuhanda ajyane ikibazo ke mu nzego z'ibanze yakirwe n'umukuru w'umudugudu amutekerereze ibyamubayeho. Umukuru w'umudugudu atumize Katabirora, Katabirora akomeze ahakane noneho umukuru w'umudugudu agire Kamuhanda inama yo kuregera abunzi kuko ingano y'amafaranga itatuma aregera inkiko. Abunzi bumve uko ababuranyi bisobanura, umukuru muri bo yohereze Kamuhanda muni y'igiti yatangiye amafaranga, Kamuhanda agende agononwa. Haze ikiganiro umwunzi mukuru yagiranye n'ababuranyi kugeza aho Katabirora aguye mu mutego agatsindwa n'urubanza, agategekwa gusubiza Kamuhanda amafaranga ye. Katabirora asubize amafaranga, umukino urangire abunzi bunga ababuranyi bombi, Katabirora yemera ubuhemu bwe kandi asaba imbabazi Kamuhanda anarahirira kutazongera guhemuka.

5.4.2. Umwandiko :Muyobozi ukeneye abandi

Isomo rya 5: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: <ul style="list-style-type: none"> - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a) Ni iki mubona ku gishushanyo?

Turabona abantu bicaye bameze nk'abari mu nama.

b) Murakeka ko ari ukubera iki abana bari imbere bafite urupapuro?

Barasoma ibiriho nk'umuvugo cyangwa indi nyandiko.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

a) Ni iki mubona ku gishushanyo?

Turabona abantu bicaye bameze nk'abari mu nama.

b) Murakeka ko ari ukubera iki abana bari imbere bafite urupapuro?

Barasoma ibiriho nk'umuvugo cyangwa indi nyandiko.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Muyobozi ukeneye abandi" ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Umwaga: Umunabi, umushiha.

Kwiba uhese: Gukora amakosa abo uruta bakureba, gutanga urugero rubi.

Kubwiriza uwo mu mugongo: Kwanduza umwana wawe ingeso mbi.

Inshike: Umuntu wapfushije abana bose bakamushiraho.

Ikigwari: Umunyamwete muke, umunebwe.

Mu gikari: Inyuma y'inzu mu rugo hatemerewe kugerwa n'ubonetse wese.

Umuranga: Uwamamaza ibikorwa by'umuntu cyangwa by'ikigo runaka; na none ni umuntu ushakira undi umugeni.

Kubwika: Guhisha, guceceka

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo:**Koresha aya magambo mu nteruro:**

1. **Umwaga:** Kugira umwaga cyangwa ishyari ni ingeso mbi kuko utumvikana n'abandi.

2. **Ikigwari:** Umuntu w'ikigwari ntashobora gutabarira Igihugu.

3. **Umuranga:** Iyo umusore ashaga kurongora ashaka umuranga wo kumurangira umukobwa

Isomo rya 6: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “**Muyobozi ukeneye abandi**”bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni uwuhe mwandiko duheruka kwiga?

Duheruka kwiga umwandiko Muyobozi ukeneye abandi.

b) Vuga muri make ibivugwa muri uwo mwandiko.

Muri uwo mwandiko haravugwamo uburyo umuyobozi mwiza akwiye kwitwara.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotoz kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

Hitamo igisubizo kiri cyo muri bitatu byatanzwe:

1. Ingaruka zo kuba umunyamwaga ni:

- a) Gukangara abakugana.
- b) Kugira abakunzi bameze nkawe.
- c) Gucikwaho n'abantu ukabaho wenyine.**

2. Kugira umwaga ni:

- a) Kutishimira iby'abandi bagezeho.
- b) Kutihanganira abakurogoya.
- c) Kuka inabi abakugana bose kuko ubabonamo abaje kurya ibyawe batabikoreye.**

3. Ntukabe umunyamwaga kuko:

- a) Uwo uri we wese ukeneye abandi.**
- c) Abantu bose bakumenya uko uri.
- d) Uba ikigwari.

4. Uyu mwandiko uragukangurira:

- a) Kwakirana urugwiro abakugana bose nta we uheza.**
- b) Gukomera ku byawe abantu ntibabirire ubusa.
- c) Kutavogerwa n'ubunetse wese.

5. Uyu mwandiko urarwanyanya ingeso mbi zikurikira:

- a) Ubugugu, ubunebwe, guha abato urugero rubi n'umujinya.**
- b) Kwiba, guhishahisha no gukena.
- c) Kwihisha abagusuye bagutunguye.

6. Kuba umunyabugugu:

- a) Wabiraga abana bawe.
- b) Ntiwabiraga abana bawe.**
- c) Ni ngombwa kuko bica agasuzuguro.

7. Umuti uhabwa umunyamwaga ni:

- a) Ukugenderera abandi akareba uburyo yakirwa.**
- b) Ukuririmbwa n'abato n'abakuru.
- c) Ukwibera wenyine kugira ngo atagira uwo abangamira.

8. Umunyamwaga akwiye:

- a) Kunengwa kugira ngo yikosore.**

- b) Gushyigikirwa kuko yikangarira.
- c) Kwamaganwa aho ageze hose.

9. Ugusuye:

- a) Mutoze gukora neza.
- b) Mucyahe atazakumenyera.
- c) Muhishe ibyo ukora atazagukirana.

10. Niwihisha abakugana:

- a) Uzabura uwamamaza ibyo ukora cyangwa n'uwakurangira umugeni.
- b) Ntuzasohora byinshi byo kubakiriza.
- c) Ntawuzagutesha umutwe.

11. Abantu bazadushima:

- a) Nituba ibigwari.
- b) Nidutoza abana bacu ubucakura.
- c) Nidukosora amakosa yacu kandi tukanoza ibyo dukora.

12. Uyu mwandiko ni:

- a) Iktivugo.
- b) Igihozo.
- c) Umuvugo

Isomo rya 7: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bize mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora iyo myitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Iyo usomye uyu mwandiko wumva uryoheye amatwi ku buryo ujya kumera nk'indirimo. Biterwa n'iki? Ubwo buryohe wumva mu muvugo babwita iki?

- Biterwa n'interuro ngufi, amajwi aryoheye amatwi n'amagambo yumvikanisha neza imbamutima z'uwanditse cyangwa uvuga umuvugo.
- Ubwo buryohe ni bwo bwitwa injyana.

b) Interuro zigize uyu mwandiko ziteye gute ugereranyije n'izo usanzwe ubona mu yindi myandiko? Zitwa ngo iki?

- Interuro zawo ni ngufi ugereranyije n'interuro zisanzwe.
- Zitwa imikarago.

c) Ibitekerezo bikubiye mu muvugo ubona bikubiye mu bika kimwe no mu yindi myandiko? Ibyo bice bikubiyemo ibitekerezo bigize umuvugo byitwa ngo iki?

- Oya. Ibitekerezo by'umuvugo bikubiye mu bice byawo bigizwe n'itsinda ry'imikarago itanitanu. - Ibyo bice bikubiyemo ibitekerezo byitwa intondeke.

c) Umukoro

Saba abanyeshuri kuza gukora inshamake y'umwandiko basomye hanyuma bazayisangize bagenzi babo.

Isomo rya 8: Gusoma mu ijwi riranguruye

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gusoma inkuru cyangwa umuvugo mu ijwi riranguruye yubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye.
- Gusubiza ibibazo byo kumva inkuru cyangwa umuvugo yasomye.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri

byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Genzura ko buri munyeshuri yashyize mu nyandiko ibyo yasomye mu nkuru cyangwa mu muvugo maze ufate ibyo buri wese yanditse kugira ngo ukosore imyandikire.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru cyangwa umuvugo abanyeshuri bari busome mu ijwi riranguruye.
- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusoma mu ijwi riranguruye basimburana.
- Genda ukosora udasomye neza kandi ufasha abafite ibibazo byihariye.
- Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru bamaze gusoma.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gushushanya inkuru wabasomeye, maze mu isomo ryo gusoma ry'ubutaha bazakwereke amashusho bashushanyije.

Isomo rya 9: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:
Kuvugira mu ruhamwe inshamake yakoze ashize amanga.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Baza abanyeshuri kuvuga umutwe w' umwandiko ubabaze ibibazo bibafasha kwibuka umwandiko basomye.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri kubwira abandi inshamake bakoze umwumwe, ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

Isomo rya 10: Gutondagura umuvugo wizwe

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutondagura umuvugo yize ashize amanga kandi yubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga inshamake y'umwandiko "**Muyobozi ukeneye abandi**" ugende ubayobora mu kunoza imvugo aho batayinogeye no gukurikiranya ingingo aho zidakurikiranye uko bikwiye.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba buri munyeshuri gutondagura umuvugo yize imbere ya bagenzi be.

Kosora abanyeshuri wita cyanecyane ku buryo bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Abanyeshuri bose nibarangiza, babwire uburyo bwakiye gutondagura umuvugo.

5. 4. 4. Umwandiko: Tumenye ruswa tubone uko tuyihashya

Isomo rya 11: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo :

a) Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabonaho abagabo babiri bari ku modoka.

b) Murabona bakora iki?

Turabona umwe ari guhereza mugenzi we amafaranga, hanyuma akayanga.

c) Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga kuri ruswa.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

1. Uyu mwandiko ugamije iki?

Uyu mwandiko ugamije kudasobanurira icyo ruswa ari cyo ku gira ngo dushobore kuyirwanya no kuyica.

2. Ruswa ikurura ubusumbane ite?

Utanga ruswa hari uwo avutsa uburenganzira afite cyangwa yemererwa n'amategeko, kimwe n'uko hari uwo arutisha abandi basangiye uburenganzira.

3. Amazina ya ruswa akoreshwa n'abayitanga n'abayakira ni nk'ayahe?

Hari bitugukwaha, inyoroshyo, gukanda amaguru, kwica akanyota, ururimi rwa veterineri, umuti w'ikaramu, inzoga y'abagabo, lisansi y'imodoka ku muyobozi, agatike, umuhuza, kurya akantu, ubutumwa...

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Soma umwandiko "Tumenye ruswa tubone uko tuyihashya", ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo batabonye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Tahura mu mwandiko amagambo asubiza ibibazo bikurikira:

a) Bampimba utuzina tujijisha ngo noroshya ibibazo kandi iyo bagiye kumfata no kuntanga barihisha. Abanyakuri banyamaganira kure kubera ko munga ubukungu bw'igihugu. Ubwo ndi nde? **Ruswa.**

b) Nta cyo nakumarira utampereje. Uwo mugayo uhabwa nde? **Umuryi wa ruswa.**

c) Utari uwange cyangwa uwo ntazi simureba n'irihumye. Iyo nenge indanga ni iyihe? **Ikenewabo, ikimenyane.**

d) Aho nageze abantu ntibongera kuvuga rumwe kuko mbasumbanya bamwe mbarutisha abandi. Ni iki munenga? **Amacakubiri.**

e) Nta kuri nkoresha, mpora ntegereje ko bagira icyo bampa kugira ngo mbakemurire ibibazo. Ubwo mba nkurikiranye iki munenga? **Indonke, impano, amaturu.**

f) Abanyishinze bahora bampereza kuko nsa n'ikirondwe ntajya mpaga. Ubwo abo bantu mbakorera iki kigayitse? **Mbanyunyuzwa imitsi.**

g) Iby'abandi mbitwara ku mayeri kandi nkabiheza. Ndi iki? **Amahugu.**

h) Aho mba aha nirinda guhemuka nkarya ibyo naruhiye. Ubwo ndangwa n'iki? **Ubunyangamugayo.**

i) Nca mu ziko sinshye. Ubwo ndi iki? **Ukuri.**

j) Nta cyo mpisha ibyange byose mbikorera ahabona. Aho nkorera ni he? **Mu mucyo.**

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo:

Koresha amagambo akurikira mu nteruro zawe bwite:

1. Indonke: Nuhanira indonke mu kazi washinzwe na Leta uzirukanwa utakamazeho kabiri.

2. Ruswa: Umukozi wese wakiriye ruswa ntaba akiri inyangamugayo.

3. Kuvutsa: Karori bamuvukije amahirwe yo kwiga ngo kuko se atabivuze neza.

4. Ikenewabo: Kubera ikenewabo uyu mukozi agerera ku kazi igihe ashakiye ntihagire umuvuga.

5. Impano: Abazanye impano muziyegereze mu kanya muraziha abageni mwaziteganyirije.

6. **Kunyunyuzwa imitsi:** Akazi twabonye ni nko gutanga amaraso abadukoresha batunyunyuzwa imitsi gusa.
7. **Ishimishamubiri:** Ibintu byarakomeye ubwo ruswa isigaye inyuzwa no mu ishimishamubiri!
8. **Amacakubiri:** Abakoroni babibye amacakubiri mu Banyafurika kugira ngo babone uko bigarurira ibihugu byabo.
9. **Amahugu:** Abaturage bose baramwamagana kuko atunzwe n'amahugu.
10. **Icyuho:** Kunyereza umutungo wa Leta byaciye icyuho kinini mu ngengo y'imari igenewe ibikorwa by'iterambere.
11. **Bombi:** Kalisa na Kamali ni abashoferi bombi.
12. **Indangagaciro:** Buri wese nashyira imbere indangagaciro z'ubupfura n'ubunyamugayo, amajyambere duharanira azagerwaho bidatinze.

Isomo rya 12: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Tumenye ruswa tubone uko tuyihashya”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

- Ni uwuhe mutwe w'umwandiko duheruka gusoma?

Umutwe w'umwandiko duherutse gusoma ni **“Tumenye ruswa tubone uko tuyirinda”**.

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko ni ni ububi bwa ruswa cyangwa ibyo ruswa yongiza.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Sobanura mu magambo yawe uko wumva ruswa?

Ruswa ni ikintu cyose waka cyangwa wakira kugira ngo ukore icyo wakagombye gukora nk'inshingano zawe. Ni no gukorera umuntu ikintu ukurikije uburyo umuzi cyangwa icyo muhuriyeho.

2. Ni iki gituma abantu barya ruswa?

Abantu barya ruswa kuko baba bashaka gukira vuba batavunitse, gukiza abo mu muryango wabo cyangwa inshuti zabo.

3. Ni gute ruswa ishyigikira akarengane?

Ruswa ishyigikira akarengane kuko abakora cyane atari bo bakira ahubwo hakira abadakora, uwagombye guhabwa serivisi ntayibona kuko nta kantu yatanze, utayikwiye akaba ari we uyihabwa kubera ko hari icyo yatanze.

4. Hangirika iki iyo igihugu cyamunzwe na ruswa?

Ibintu hafi ya byose birazamba: Imibanire hagati y'abantu irahinduka hakazamo ubusumbane, ntibagire amahirwe angana, ngo buri wese ashobore gukora no kwiteza imbere akurikije ubushobozi bwe; abantu bokamwa n'ubunembwe, ntibakore bashishikaye kuko abadakora babaho neza kurusha abakora; inzangano hagati y'abantu ziriyongera kubera ko bamwe batoneshwa abandi bakarenganywa; ubutabera n'ukuri birabura, akarengane n'amahugu bigahabwa intebe; iterambere ry'igihugu riradindira, kuko ibyiza by'igihugu bitagera ku bantu bose uko bikwiye, hakabaho abigwizaho umutungo, mu gihe abandi bicira isazi mu jisho.

5. Ububi bwa ruswa bugaragarira he?

Ruswa yica indangagaciro zose aho ziva zikagera, ikaba isoko yo kwiyandarika ku bakobwa.

6. Abatanga ruswa babiterwa n'iki?

Abatanga ruswa babiterwa n'uko baba bananijwe n'abagomba kubaha serivisi bakitabaza ruswa kugira ngo bayihabwe, cyangwa bakaba bashaka kubona ibintu bidaciye mu mucyo, ndetse batanabikwiye.

7. Garagaza ko abatanga cyangwa abakira ruswa baba bazi ko ari bibi.

Ari ukwakira cyangwa gutanga ruswa bikorwa mu ibanga kubera gutinya ibihano; abayakira cyangwa abayitanga bayihimba amazina bajijisha ngo bitamenyekana.

8. Erekena ko kurwanya ruswa mu Rwanda bishoboka.

Kurwanya ruswa mu Rwanda birashoboka ariko twese tubigizemo uruhare. icya mbere ni ukumenya aho iri ukayitungira agatoki inzego zishinzwe kuyirwanya; icya kabiri ni ugushyira mu bikorwa ingamba zose zafashwe mu kuyirwanya: gukangurira abaturage kumenya ububi bwayo, kuyirinda, kuyirwanya no kuyitangaho amakuru, kwanga kuyitanga no kuyakira, gushyira ahagaragara amabwiriza akena uko serivisi zitangwa n'ibisabwa kugira ngo zitangwe kandi akubahirizwa uko yakabaye, utayubahirije akabihanirwa by'intangarugero, gufatanya kw'inzego zigenzura n'izirwanya ruswa no guhana ugaragaweho no gutanga cyangwa kwakira ruswa.

9. Sobanura uburyo kwirinda gutanga ruswa byatuma tugira umuco wo kuzigama.

Kwirinda gutanga ruswa bishobora gutuma tugira umuco wo kuzigama kubera ko amafaranga umuntu yatanga muri ruswa aba apfuye ubusa aramutse atayatanze yayizigamira bityo akaba yimakaje umuco w kuzigama

Isomo rya 13: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y'umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munze ibisubizo byatanze.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko ni ugusobanukirwa n'icyo ruswa ari cyo kugira ngo tubashe kuyihashya.

b) Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri muri uyu mwandiko?

- Ruswa icyo ari cyo n'impamvu yakwa;
- Ibiranga abayobozi bamunzwe na ruswa;
- Amazina ahabwa ruswa n'uburyo bwitabazwa mu kuyitanga;
- Ububi bwa ruswa;
- Ingamba zo kurwanya ruswa no kuyitsinda

Isomo rya 14: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijamba.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma umwandiko **“Tumenye ruswa tubone uko tuyihashya”** basoma umwumwe mu ijwi riranguruye, igika ku kindi bubahiriza utwatumye n'iyitsa.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko ikurikira mu ijwi riranguruye:
Mu kigero cyawe ni uwuhe muganda watanga mu rugamba rwo guhashya ruswa?

Ongera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza. Shyira banyeshuri mu matsinda ubasabe kungurana ibitekerezo ku nsanganyamatsiko wabahaye.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Abanyeshuri barajya mu matsinda. Uyoboye itsinda atanga amagambo n'umwanditsi akagenda yandika ibivugwa. Buri munyeshuri uhawe ijamba avuga icyo yumva yakora kugira ngo ruswa irwanywe kandi ihashywe. Uwumva amushyigikiye amwuzuze utamushyigikiye avuge uko we abyumva, na we ashyigikiye cyangwa ahinyuzwe. Buri wese namara kuvuga uko abyumva na bagenzi be bamugaragarije icyo batekereza ku byo yavuze, uyoboye itsinda arasaba umwanditsi kubasomera ibyo yanditse, babyunguraneho ibitekerezo bafate umwanzuro bari bugeze ku yandi matsinda igihe cyo guhuriza hamwe. Nyuma yo guhuriza hamwe, ishuri ryose rirungurana ibitekerezo havemo umwanzuro rusange wafatwa na bose nk'uburyo bw'ikigero cyabo cyo kurwanya ruswa kugira ngo icike

Isomo rya 15: Gusomera abanyeshuri mu ijwi riranguruye

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiza neza ibibazo ku nkuru cyangwa ku muvugo yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Genzura ko abanyeshuri bashushanyije inkuru basomye, ugende ubaha ubujyanama aho biri ngombwa.

II. Uko isomo ryigishwa

1. Mbere yo gusoma

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.

- Toranya inkuru yo gusomera abanyeshuri ijyanye n'insanganyamatsiko ishimisha abanyeshuri bo mu kigero cyabo.

5. Mu gihe cyo gusoma

- Somera abanyeshuri inkuru yose ukoresheje umuvuduko n'isesekaza bikwiye.

- Mu gihe usoma genda wereka abanyeshuri amashusho ajyanye n'inkuru.

- Shishikariza abanyeshuri kugira uruhare mu byo ubasomera ubasaba gutahura icyo inkuru iza kuvugaho.

- Sobanura ijamba ugezeho usoma ukeka ko abanyeshuri batazi igisobanuro cyaryo.

6. Nyuma yo gusoma

- Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru umaze kubasomera kugira ngo urebe niba bayumvise.

- Saba abanyeshuri gusubira mu nkuru wabasomeye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

5. 4. 4. Umwandiko: Bizimana asaba akazi

Isomoro rya 16: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumaze n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo :

a) Mwitgereje uyu mwandiko murabona ahabanza hari iki?

Uyu mwandiko turabona ahabanza hari amazina y'umwanditsi

b) Uyu mwandiko urangizwa ni iki?

Uyu mwandiko uri nkurangizwa n'umukono.

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

1. Mwabonye uyu mwandiko wanditse kimwe n'iyindi? Oya.

2. Murabona ujya gusa n'uwuhe mwandiko mwize mu gihe cyashize?

Ujya gusa n'umwirondoro kuko hari ibice imyandiko yombi ihuje.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Soma umwandiko "Bizimana asaba akazi", ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

1. Ubudakemwa: Ni imico y’umuntu ugendera ku ndangagaciro kandi udafite amakosa mu bigendanye n’amategeko.

2. Umugereka: Urupapuro rwomekwa ku rundi. Urugero: ku rupapuro rw’ibaruwa wongeraho urupapuro rw’umwirondoro iyo bawugusabye

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’umwitozo n’ibisubizo:

Koresha aya magambo mu nteruro wihimbiye:

1. Ubudakemwa: Umuntu w’inyangamugayo aba afite ubudakemwa.

2. Umugereka: Iyo wandika ibaruwa ku mugereka ushyiraho umwirondoro.

Isomo rya 17: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, amashusho ajyanye n’umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Bizimana asaba akazi”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

- Ni uwuhe mutwe w’umwandiko duheruka gusoma?

Umutwe w’umwandiko duherutse gusoma ni **“Bizimana asaba akazi”**.

- Ni iyihe nsanganyamatsiko ikubiye muri uwo mwandiko?

Insanganyamatsiko ikubiye muri uyu mwandiko Bizimana ari gusaba akazi k'ubuzamu ku Kigo cy'Amashuri Abanza cya Gikondo.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni nde wanditse iyi baruwa?

Uwanditse ni Bizimana Kamegeri.

b) Yandikiye nde?

Yandikiye umuyobozi w'Ikigo cy'Amashuri Abanza cya Gikondo.

c) Ni iyihe mpamvu yatumye yandika ibaruwa?

Impamvu yatumye yandika ibarurwa ni uko yashakaga gusaba akazi.

Isomo rya 18: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura ibaruwa agaragaza ibiyivugwamo
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana ibaruwa bize, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) **Bizimana atangira ibaruwa ate? Hari ubwo abanza gusuhuza no kumubaza amakuru?** Atangira avuga ati: "Kuri Nyakubahwa" hanyuma agahita avuga ikifuzo ke atabanje kumusuhuza no kumubaza amakuru.

b) **Arangiza ibaruwa ye ate?**

Arangiza ashimira.

c) **Vuga ibice by'ingenzi bigize ibaruwa yanditswe na Bizimana.**

Ibice by'ingenzi bigize ibaruwa yanditswe na Bizimana ni ibi bikurikira:

Uwandika n'aho abarizwa, Aho ibaruwa yandikiwe n'itariki yandikiweho, Uwandikiwe n'aho abarizwa, Impamvu yatumye ibaruwa yandikwa.

5.4.5 Ibaruwa y'ubuyobozi:

Isomo rya 19: Inshoza n'imiterere

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutahura inshoza n'imiterere by'ibaruwa y'ubuyobozi.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ibinyamakuru bitandukanye.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma ibaruwa baheruka kwiga hanyuma ubasabe kuvuga muri make ibyo bayibukaho.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora igikorwa gikurikira: "*Mutange inshoza n'imiterere by'ibaruwa y'ubuyobozi*".

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora igikorwa kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'ibaruwa y'ubuyobozi

Ibaruwa y'ubuyobozi ni urwandiko wandikira umuyobozi runaka ufite icyo umusaba cyangwa umugezaho. Urwo rwandiko ruba rugufi kuko ruvuga iby'ingenzi wifuza nta kurondogora.

Urwo rwandiko rugira impamvu, iyo mpamvu ni yo uwandika yibandaho ntage ku ruhande. Niba hari ibisobanuro byiyongera kuri iyo mpamvu cyangwa hari inyandiko zigomba kuyiherekeza, bivugwa mu rwandiko ariko bikayiherekeza nk'umugereka. Mu ibaruwa uvuga ko ubigeretseho. Ibaruwa y'ubuyobozi igira ibice biyigize n'imiterere yihariye.

Aho bitandukanira n'ibaruwa isanzwe, ya gicuti ni uko ibaruwa y'ubuyobozi iba ngufi kandi ikavuga iby'ingenzi ntirondogore cyangwa ngo itange ibisobanuro bidakenewe. Uyandikirwa ntaba afite igihe cyo guta mu bidafite akamaro.

b) Ibice bigize ibaruwa y'ubuyobozi

Ibaruwa y'ubuyobozi ifite ibice bikurikira bigaragaza:

1. Uwandika n'aho abarizwa byandikwa hejuru mu nguni y'ibumoso bw'urupapuro.

Muri make ibi umuntu yabyita "Uwandika n'aho abarizwa".

Icyo gice ni iki gikurikira:

BIZIMANA Kamegeri

Akagari ka Karugira

Umurenge wa Gikondo

Akarere ka Kicukiro

2. Aho ibaruwa yandikiwe n'itariki yandikiweho. Ibyo bijya hejuru mu nguni, iburyo bw'urupapuro. **Icyo gice ni iki:**

Gikondo, tariki ya 20/6/2016

3. Uwandikiwe n'aho abarizwa bijya muni y'umwirondoro w'uwandika kigatangirira mu rupapuro rwagati.

Icyo gice ni iki:

Bwana Umuyobozi w'ikigo cy'amashuri y'uburezi bw'ibanze bw'imyaka ikenda ku kigo cya Gikondo.

4. Impamvu yatumye ibaruwa yandikwa ijya muni y'umwirondoro w'uwandikiwe, mbere yo kumuteguza ko agiye kwandikirwa kigatangirira ku ntangiriro y'urupapuro.

Icyo gice ni iki: 206

Impamvu: Gusaba akazi k'ubuzamu

5. Amagambo ahamagara uwandikiwe mbere yo kumubwira ubutumwa. Icyo gice cyandikwa muni y'umwirondoro w'uwandikiwe, kigaherwa buri gihe n'akitso.

Ni iki gikurikira:

Bwana Muyobozi,

6. Muni y'iki gice, haza intangiriro. Ni igika kirimo impamvu yatumye wandika.

Icyo gice ni iki:

Nshimishijwe no kubandikira iyi baruwa mbasaba akazi k'ubuzamu bw'amanya.

7. Hakurikiraho igihimba. Ni igika kimwe cyangwa byinshi bisobanura uko uwandika yamenye ko umwanya uhari n'ubushobozi afite bwo gukora ako kazi.

Ni ibika bikurikira:

Maze kumva itangazo mwacishije kuri radiyo zitandukanye ku wa Mbere tariki ya 18/6/2016 musaba abashaka akazi k'ubuzamu bw'amanya, niyemeje kubandikira mbasaba ako kazi kuko ngashoboye. Mu by'ukuri ndi umusore wahuguwe mu byo gucunga umutekano w'ibigo mu gihe cy'amezi atandatu kandi ndi inyangamugayo nk'uko byemezwa n'ikemezo cy'ubudakemwa mu mico no mu myifatire nahawe n'ubuyobozi bw'umurenge wa Gikondo ntuyemo. Icyo kemezo kiri ku mugereka w'uru rwandiko kimwe n'umwirondoro wange.

8. Umusozo: Ni igika gisoza gisherukira ibindi bika kirimo ikizere cy'uwandika cyo kubona igisubizo gishimishije.

Icyo gika ni iki:

Mu gihe ngitegeje igisubizo cyanyu kiza, mbashimiye umutima mwiza muzakirana ikifuzo cyange.

9. Amazina y'uwandika n'umukono we muni. Bijya muni y'ibaruwa ahahera iburyo bw'urupapuro bigahera rwagati.

Icyo gice ni iki gikurikira:

BIZIMANA Kamegeri

Umukono

c) Ibyo uwandika ibaruwa y'ubuyobozi yitaho

Uwandika ibaruwa y'ubuyobozi, yitwararika gusiga umwanya ibumoso n'iburyo bw'urupapuro kugira ngo uwakira ubutumwa abone aho afata abusoma atabuhishe n'intoki bubera kubufatamo. Ibaruwa yanditse neza ibamo ibika ku buryo buri gitekerezo kiharira igika cyacyo. Buri gika gitangira umurongo. Hagati y'igika n'ikindi hasigara umwanya munini. Ibaruwa yanditse neza kandi ifite utwatuzo tugomba gukoreshwa neza mu nteruro: Akitso kagatandukanya ibice bibiri by'interuro, akabago kagatandukanya interuro ebyiri. Utwo ni two twatuzo dukoreshe mu ibaruwa y'ubutegetsi. Byaba byiza hakoreshejwe interuro ngufi kuko zituma igitekerezo cyumvikana neza kurushaho.

d) Imbata y'ibaruwa y'ubuyobozi

Uwandika n'aho abarizwa	Aho yandikira n'itariki
	Urwego rw'ubuyobozi Uwandika n'aho abarizwa
Impamvu:	Amagambo ahamagara umuyobozi wandikirwa
K'intangiriro	Igika
.....	
.....	
igihimba	Igika gitangira
.....	
.....	
.....	

	Igika
cy'umusozo	.....
.....	
.....	
	Amazina y'uwanditse ibaruwa
	Umukono we

Isomo rya 20: Kwandika ibaruwa y'ubuyobozi

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kwandika ibaruwa y'ubuyobozi yubahiriza imiterere n'amabwiriza
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ibyo uwandika ibaruwa y'ubuyobozi agomba kwitaho.

II. Uko isomo ryigishwa

Ibutsa abanyeshuri ibice bigize ibaruwa y'ubuyobozi.

Igikorwa

Saba buri munyeshuri gukora ibikorwa bikurikira:

1. Andikira umuyobozi w'ikigo wizeho umusaba kuguha indangamanota z'imyaka ibiri ibanziriza uwa nyuma wahize, kuko ukeneye kuzigereka ku rwandiko rusaba ishuri ryisumbuye.

2. Andikira umukuru w'ishuri muturanye umusaba akazi ko gukoramo

isuku mu biruhuko.

Ibutsa abanyeshuri kugendera ku bice biyigize n'amabwiriza uwandika iyo baruwa agomba kwitaho. Gendagenda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Abanyeshuri barangije gukora umwitozo, basabe kuguha ibaruwa banditse kugira go zizakosorwe.

Isomo rya 21: Gusomera abanyeshuri mu ijwi riranguruye

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiza neza ibibazo ku nkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye kandi ubibutse kubitirura igihe babahaye kigeze.

II. Uko isomo ryigishwa

1. Mbere yo gusoma

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru yo gusomera abanyeshuri ijyanye n'insanganyamatsiko ishimisha abanyeshuri bo mu kigero cyabo.

2. Mu gihe cyo gusoma

- Somera abanyeshuri inkuru yose ukoresheje umuvuduko n'isesekaza bikwiye.
- Mu gihe usoma genda wereka abanyeshuri amashusho ajyanye n'inkuru.
- Shishikariza abanyeshuri kugira uruhare mu byo ubasomera ubasaba gutahura icyo inkuru iza kuvugaho.
- Sobanura ijamba ugezeho usoma ukeka ko abanyeshuri batazi igisobanuro cyaryo.

3. Nyuma yo gusoma

Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru umaze kubasomera kugira ngo urebe niba bayumvise.

4. Umukoro:

Saba abanyeshuri gushaka irindi herezo ry'iyi nkuru maze bazagaruke mu isomo ryo gusoma ry'ubutaha bakubwira irindi herezo ry'inkuru wabasomeye.

5.4.6. Umwandiko : Gukorera ku mihigo bituma wiha gahunda

Isomo rya 22: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo :

a) Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabonaho umugabo n'umugore.

b) Umugabo ugaragara ku ishusho murabona atekereza iki?

Umugabo ugaragara ku ishusho aratekereza inzu igeretse.

c) Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga ku muryango uri gutekereza uburyo wakubaka inzu igeretse.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

1. Ni iyihe gahunda ivugwa muri uyu mwandiko?

Muri uyu mwandiko haravugwa guhunda yo gukorera ku mihigo.

2. Kugira ngo iyi gahunda igende neza ingo zisabwa iki?

Kugira ngo iyi gahunda igende neza, ingo zisabwa kugira ikaye y'imihigo, zigaragarizamo ibyo bikorwa, zikabigaragariza umukuru w'umudugudu zibarizwamo, na we akabyemeza abishyiraho umukono.

3. Iyi gahunda imariye iki umuturage wiyemeje kuyikurikiza?

Iyi gahunda ituma umuturage yikorera isuzumabikorwa hakiri kare, ibyo atari yageraho akabasha gufata ingamba zo kubigeraho, kuko imugaragariza imbogamizi yagize n'ubufasha azakenera bibaye ngombwa.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Soma umwandiko “Gukorera ku mihigo bituma wiha gahunda”, ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

Ongera usome uyu mwandiko maze ushakemo amagambo afite igisobanuro gikurikira:

1. Ikintu wiyemeza kuzageraho mu gihe runaka: **Umuhigo**
2. icyo ugamije kugeraho: **Intego**
3. Kwiyemeza icyo uzaba ugezeho mu gihe runaka: **Guhiga**
4. Gushyira mu bikorwa icyo wari wariyemeje kugeraho mu gihe runaka: **Guhigura**
5. Kurenga urugero rwari ruteganyijwe: **Kwisumbura**
6. Igenzura rigamije kureba aho ugeze ushyira mu bikorwa ibyo wiyemeje: **Isuzumabikorwa**
7. Kwemeza ibigomba gukorwa kugira ngo ugere ku cyo wiyemeje: **Gufata ingamba**
8. Ikintu cyose gituma utagera ku cyo wiyemeje, ibibazo ugira mu gushyira mu bikorwa ibyo wiyemeje: **Imbogamizi**
9. Kurangara ntukore uko bikwiye: **Kwirara**
10. Gukorera ibintu icyarimwe: **Gukomatanya**
11. Urugo rukize, rutagize icyo rubuze: **Urugo rwifashije**
12. Inkwi zo gucana: **Ibicanwa**
13. Ingufu z’umwuka zibyarwa n’udukoko bita bagiteri zicagagura ibikomoka ku bimera, ku mwanda w’amatungo cyangwa ku musarane w’abantu bifungiranye mu cyobo kidashobora kwinjiramo umwuka wo hanze: **Biyogazi**

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo:

Koresha amagambo akurikira mu nteruro zawe bwite:

- 1. Imihigo:** Nasanze mukuru wange ukora muri Minisiteri y'Uburezi ategura imihigo ye y'uyu mwaka.
- 2. Intego:** Intego nihaye ni ugutsinda n'amanota 85 ku ijana.
- 3. Guhigura:** Uramenye ntuzahigire Imana umuhigo utazabasha guhigura.
- 4. Kwisumbura:** Iyo umukozi yahiguye neza imihigo ye, nyuma y'umwaka ava ku ntera yariho akajya ku yisumbuyeho.
- 5. Gufata ingamba:** Tugomba gufata ingamba zo guhashya ibisambo mu mudugudu wacu kuko uburyo bihohoteramo abaturage budashobora kwihanganirwa.
- 6. Kwirara:** Niwiha kwirara ntiwige uzatsindwa bakwirukane n'iwanyu bakugaye.
- 7. Imbogamizi:** Kubyuka nahura ihene mbibonamo imbogamizi ikomeye kuko bituma nkererwa ishuri.
- 8. Gukomatanya:** Nukomatanya imirimo myinshi cyane nta n'umwe uzarangiriza igihe

Isomo rya 23: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “**Gukorera ku mihigo bituma wiha gahunda**” bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni uwuhe mutwe w'umwandiko duheruka kwiga?

Duheruka kwiga umwandiko witwa Gukorera ku mihigo bituma wiha gahunda.

b) Ni irihe tandukaniro riri hagati y'urugo rwa Munyengabe mbere na nyuma y'uko bayoboka iyi gahunda?

Mbere babaga mu kazu gato, bahinga bakeza duke ariko nyuma y'iyi gahunda bashoboye kwiyubakira inzu nziza nini irimo amazi n'amashanyarazi no kweza byinshi birenze ibyo bezaga. Mbese ubu ni umuryango wifashije.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Gukorera ku muhigo bimaze iki?

Gukorera ku muhigo bifasha buri muntu gukorera ku ntego no kwisuzuma akareba ko ibyo yiyemeje abishyira mu bikorwa.

b) Gahunda yo gukorera ku muhigo iteye ite?

Ingo zihigira ibikorwa zizageraho mu gihe runaka. Buri rugo rugomba kugira ikaye y'imihigo rugaragarizamo ibyo bikorwa, rukabigaragariza umukuru w'umudugudu rubarizwamo, na we akabyemeza abishyiraho umukono. icyo rwiyejeje kuzakora mu mwaka runaka kirandikwa hanyuma abagize umuryango wahize bagahora bakurikirana ko bakigeraho. Ikayi y'imihigo ni yo ifasha buri rugo gusuzuma aho rugeze cya gikorwa rukandikamo mu rwego rwo kwikorera isuzumabikorwa hakiri kare, ibyo rutari rwageraho rukabasha gufata ingamba zo kubigeraho.

c) Umuryango wa Munyengabe wahize kuzagera ku bihe bikorwa?

Uyu muryango wahize kuvugurura ubuhinzi kugira ngo umusaruro urusheho kwiyongera, korora kijyambere no gukora ubukorikori, kuvugurura inzu ikajyamo amazi n'amashanyarazi no gutekesha biyogazi.

d) Uyu muryango wahiguye ute imihigo wahize?

Bashoboye gukomatamya ubuhinzi n'ubworozi ndetse n'ubukorikori butandukanye. Boroye inka za kijyambere, bahinze urutoki, bahinga ibijumba, bahinga imyumbati n'imiteja. Iyo imiteja yeze iba ifite uburebure n'ubwiza buhebuje. Bavuye kuri hegitari imwe y'ubuhinzi bw'imyumbati bagera kuri imwe n'igice, bavuguruye ubuhinzi bw'ibijumba, bajya mu bwisungane mu kwivuzza ndetse bakorana na banki. Bavuye ku tudobo dutatu tw'ibishyimbo bezaga bagera ku mifuka itatu y'ibishyimbo. Biyubakiye biyogazi yatumye barondereza

ibicanwa banarengera ibidukikije. Inzu yabo barayivuguruye, barayongereye kandi bayishyiramo amazi n'amashanyarazi.

e) Hakorwa iki kugira ngo iyi gahunda irusheho kugenda neza?

Kugira ngo iyi gahunda irusheho kugenda neza, iyi gahunda y'imihigo y'ingo yakurikiranwa neza muri buri mudugudu hagashyirwaho itsinda rishinzwe kugenzura uko ya mihigo igenda ishyirwa mu bikorwa.

f) Umuryango wa Munyengabe wagize ruhare ki mu kubungabunga ibidukikije?

Bubatse biyogazi bituma ibicanwa bigabanuka cyane.

g) Uwiyemeje gukorera ku mihigo asabwa iki kugira ngo abashe guhigura neza imihigo ye?

Umuturage wiyemeje gukorera ku mihigo yikorera isuzumabikorwa hakiri kare, ibyo atari yageraho akabasha gufata ingamba zo kubigeraho. icyo wiyemeje kuzakora mu mwaka runaka acyandika mu ikaye yabugenewe hanyuma agahora akurikirana ko akigeraho.

h) Akarere kagaragaje gate ko gashyigikiye gahunda y'imihigo y'ingo?

Abayobozi b'akarere basuye umuryango wa Munyengabe basaba abaturage kuwufataho urugero kugira ngo na bo batere intambwe ifatika mu mibereho yabo

Isomo rya 24: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatumuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwituzo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ni «Gukorera ku mihigo mu rwego rwo kwiha gahunda.»

b) Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri mu mwandiko?

- Gahunda y'imihigo y'ingo;
- Uburyo umuryango wa Munyengabe wakiriye gahunda y'imihigo y'ingo n'uburyo wayishyize mu bikorwa;
- Inyungu iyi gahunda yagejeje kuri uwo muryango;
- Uko ubuyobozi bw'akarere bwagaragaje ko bushyigikiye iyi gahunda.

Isomo rya 25: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijamba.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gukora inshamake y'umwandiko **“Gukorera ku mihigo bituma wiha gahunda”** basoma umwumwe mu ijwi riranguruye, igika ku kindi bubahiriza utwatumuzo n'iyitsa.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko zikurikira mu ijwi riranguruye:

Mutegure ingingo mwumva mwahigira kugeraho muri uyu mwaka hano ku ishuri no mu rugo.

Ongera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza. Shyira banyeshuri mu matsinda ubasabe kungurana ibitekerezo ku nsanganyamatsiko wabahaye.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Urugero rw'ingingo z'imihigo:

1. Guharanira isuku ku mubiri, mu ngo, ku mashuri n'ahandi hose;
2. Kwiharika akarima k'imbutu n'imboga no korora itungo;
3. Kurangwa n'indangagaciro z'umuco ubereye umwana w'Umunyarwanda: kwiyubaha no kubaha ababyeyi, kwirinda gusesagura, n'ibindi;
4. Guharanira ko mu muryango hatabamo amakimbirane;
5. Gushishikariza ababyeyi kuboneza urubyaro;
6. Gutanga amakuru ku bintu byose bibangamira uburenganzira bw'umwana;
8. Gutanga amakuru ku babyeyi batuma abana bata ishuri;
9. Gushishikariza abana bari mu buzererezi kubuvamo;
10. Guharanira kwiga tugatsinda.

5.4.7. Umwandiko : Dutange amakuru ku byo dukora

Isomo rya 26: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo :

a) Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabona abantu bafite icyuma gifata amashusho n'indangururamajwi.

b) Muhereye kuri aya mashusho murumva uyu mwandiko uza kuvuga ku ki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga ku banyamakuru gutara amakuru.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

1. Ni iki cyahindutse kivugwa muri uyu mwandiko mu buryo bwo gutanga amakuru ku byo abantu bakora?

Icyahindutse ni uko mbere gutanga amakuru byakorwaga ku bushake none ubu bikaba byarabaye itegeko. Buri wese asabwa gutanga amakuru ku byo akora.

2. Ibi se bifite akahe kamaro?

Bizorohereza abanyamakuru kubona amakuru kandi n'abaturage abagerereho igihe bityo bamenye ibigenda n'ibitagenda kandi nibanabisabira ibisobanuro babihabwe nta mananiza.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Soma umwandiko “Dutange amakuru ku byo dukora”, ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo.

Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Huza amagambo n'ibisobanuro byayo ukoresheje akambi:

1. Kwinubira	a) Gutanga igisubizo, kubonera umuti.
2. Guhatira	b) Kubuza ikintu kuba, kunyuranya n'itegeko.
3. Inshingano	c) Ibibazo ugira bituruka ku cyo wakoze
4. Kubangamira	d) Kuvuga ikitagushimishije, kutishimira.
5. Ingaruka	e) Icyo umuntu agomba gukora.
6. Gukemura	f) Gutegeka umuntu gukora icyo adashaka, gukoresha umuntu ikintu ku ngufu, atabishaka.

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

Koresha amagambo akurikira mu nteruro zawe bwite:

- a) **Kwinuba:** Abantu binuba cyanecyane iyo bafashwe nabi.
- b) **Guhatira:** Umwana iwabo bahatira kwiga ntatsinda neza.
- c) **Kubazwa (ibyo utakoze):** Bitinde bitebuke uzabazwa ibyo wirengagije gukora nkana.
- d) **Inshingano:** Inshingano zawe, munyeshuri, ni ukwiga ugatsinda.
- e) **Guhuga:** Mutwihanganire ntitubashije kubakira turahuze, mugaruke nyuma y'isaha.
- f) **Kubangamira:** Jya wirinda gusakuza mu ishuri kuko uba ubangamira bagenzi bawe.
- g) **Ingaruka:** Ingaruka z'icyaha ni urupfu.
- h) **Gukemura:** Abayobozi babereyeho gukemura ibibazo by'abaturage bayobora.

2. Uzuza interuro zikurikira ukoresheje amagambo ari mu dukubo: (igaruka, gusimbura, gusimbuza, yinubira, yinukira, kubangamira, kubagarira, ingaruka)

- a) Uyu mwana yinubira buri gihe ibyo bamutumye.
- b) Umuntu udaheruka gukaraba yumva yinukira.
- c) Reka kubangamira bagenzi bawe batazagucikaho.
- d) Dusabwa kubagarira yose kuko tutazi irizera n'irizarumba.
- e) Uzirengere ingaruka zizava mu kudatangira amakuru ku gihe!
- f) Abana benshi bishimira igaruka ry'ababyeyi babo.
- g) Uze gusimbuza biriya biti byaboze ibikiri bizima.
- h) Gusimbura uyu mukinnyi biramvuna kuko nananiwe cyane.

Isomo rya 27: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Dutange amakuru ku byo dukora”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Hateganywa ubuhe buryo bwakwitabazwa mu gusaba no gutanga amakuru?

Amakuru ashobora gutangwa hakoreshejwe imvugo, inyandiko, terefoni, ikoranabuhanga cyangwa ubundi buryo bw'itumanaho bwagenwe n'uyashaka.

2. Kugira ngo iri tegeko rishyirwe mu bikorwa hakorwa iki?

Inzego zose bireba zigomba gukora ibishoboka byose rikubahirizwa. Abanyamakuru n'Abanyarwanda muri rusange bagomba guhaguruka bagaharanira uburenganzira bwabo bwo guhabwa amakuru

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iki cyatumaga abantu batitabira gutanga amakuru ku byo bakora?

Icyatumaga abantu batitabira gutanga amakuru ni uko gutanga amakuru byari ubushake. Ikindi abasabwaga gutanga amakuru ntibizeraga abanyamakuru kuko bakekaga ko babavugira ibyo batababwiye kandi ko n'amakuru batanze ashobora kubagiraho ingaruka.

2. Ni iki gishobora kubaha ikizere bagatanga amakuru nta cyo bishisha?

Ubu hagiyeho itegeko risobanura neza amakuru agomba gutangwa n'atagomba gutangwa ayo ari yo. Uwarenze kuri ibyo ni we wenyine wabihanirwa cyangwa agakurikiranwa n'itegeko.

3. Abatanga amakuru n'abanyamakuru barasabwa iki kuri iki gihe?

Abatanga amakuru baba bayasabwe, ubwo rero ntibagomba kuyimana. Bayatanga bagira ariko bagomba kubahiriza itegeko. Abanyamakuru na bo basabwa kubahiriza itegeko kandi bagakora kinyamwuga kugira ngo ababaha amakuru babagirire ikizere batikanga ko bari bubavugire ibyo batababwiye.

5. Uwakwaka amakuru ufite ubuhe bushobozi bwo kuyamuha?

Itegeko riteganyanya uburyo amakuru yakwamo n'uburyo atangwamo ni bwo nakubahiriza bitewe n'uburyo umunyamakuru yayanyatsemo. Ubwo buryo ni imvugo, inyandiko, terefone cyangwa n'ubundi buryo umunyamakuru yashatse harimo, uburyo bw'ikoranabuhanga.

6. Umunyamakuru akwatse amakuru mu buryo udafitiye ubushobozi wabyifatamo ute?

Namusaba kwishyura ubwo buryo yifuzamo amakuru nkabona kuyamuha atabikora nkamwihorera.

6. Ko utari umunyamakuru itegeko rigena uburyo amakuru atangwa rikumariye iki?

Nk'Umunyarwanda mfite uburenganzira bwo kumenya ibikorera mu gihugu cyange n'ingamba ubuyobozi bw'igihugu bufite mu mibereho yange ya buri muni. Mfite kandi

uburenganzira bwo gusobanuza ibyo ntumva no gusaba ko hakosorwa ibyo mbona bibangamiye uburenganzira bwange n’ubwa bagenzi bange.

Isomo rya 28: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gutahura insanganyamatsiko n’ingingo z’ingenzi zigize umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n’isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by’ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko ni «gutanga amakuru ku byo dukora».

2. Ni izihe ngingo z’ingenzi ziri muri uyu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi:

- Gutanga amakuru bikiri ubushake, kubona amakuru byaragoraga, aho itegeko rigiriyeho buri wese agomba kuyatanga;
- Itegeko rigena amakuru yakwa n'uburyo yakwa n'uko atangwa;
- Abanyamakuru bagomba gukora kinyamwuga kugira ngo abo baka amakuru babagirire ikizere; - Itegeko rizubahirizwa ari uko abanyamakuru n'abaturage bahagurutse bakarengera uburenganzira bwabo

Isomo rya 29: Kuvuga irindi herezo ry'inkuru

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvuga ashize amanga irindi herezo ry'inkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kukubwira umutwe w'inkuru wabasomeye ubushize kandi ubasabe kuyisubiramo.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri, umwumwe, kuvuga irindi herezo yahaye inkuru wabasomeye mu isomo ryo gusoma ry'ubushize.

Kurikira ibisubuzo bya buri munyeshuri, ufashe abafite ibibazo byihariye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

Isomo rya 30: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gusesengura insanganyamatsiko yahawe.
- Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijambo.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gukora inshamake y'umwandiko **“Dutange amakuru ku byo dukora”** basoma umwumwe mu ijwi riranguruye, igika ku kindi bubahiriza utwatumwe n'iyitsa.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko ikurikira mu ijwi riranguruye:

Nimutegure amakuru ku byabaye ku ishuri ryanyu muri iki cyumweru, ayo mutazi mubaze abayobozi n'abarimu niba hari inama zabaye, maze muyatagarize abandi banyeshuri.

Ongera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza. Shyira banyeshuri mu matsinda ubasabe kungurana ibitekerezo ku nsanganyamatsiko wabahaye.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

6.4.7. Umwandiko: Amatangazo

Isomo rya 31: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumwe n'isesekaza.
- Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Girana akaganiro n'abanyeshuri usa n'ubagisha inama. babwire ko waraye utaye ibyangombwa birimo indangamuntu none ukaba udashobora kuzasubira kuri banki kubikuzana amafaranga. Babaze bakugire inama z'uko ubyifatamo.

Abanyeshuri baragenda bakubwira ibyo wakora binyuranye nawe uagenda ubayobora ubaganisha ku matangazo wahitisha kuri radiyo, mu rusengeri se urangisha ibyangombwa byawe.

Uhereye ku kiganiro umaze kugirana n'abanyeshuri n'inama bamaze kukugira, babaze ibibazo bikurikira gusonukirwa n'isomo mugiyeye kwiga.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza

a) Ni ubuhe buryo nzitabaza kugira ngo mbone ibyangombwa byange?

Ni ukurangisha kuri radiyo, mu rusengeri,...

b) Ubwo buryo babwita ngo iki?

Ubwo buryo babwita amatangazo

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma imyandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo wababaza:

a) Umwandiko wa mbere uravuga kuki?

Umwandiko wa mbere uraranga umuntu witabye Imana.

b) Muri icyo myandiko mwasomye ni uwuhe umenyesha ababyeyi itangira ry'amashuri
Umwandiko umenyesha ababyeyi itangira ry'amashuri ni umwandiko wa kabiri.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Soma imyandiko wize ", ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Gufata umuntu mu mugongo: Gufasha umuntu wagize ibyago.

Gare: Ni ijamba ry'iritirano rivuga aho abagenzi bategera imodoka.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

Koresha amagambo akurikira mu nteruro zawe bwite:

1. Gufata umuntu mu mugongo: Abaturanyi be bagiye kumufata mu mugongo kubera ko yagize ibyago.

2. Gare: Iyo ushaka gutega imodoka ujya muri gare.

Isomo rya 32: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “**Amatangazo**” bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Ni inde babika mu itangazo rya mbere?

Mu itangazo rya mbere barabika Makwandi Diyonizi.

b) Garagaza igihe itangira ry'amashuri riteganyijwe.

Itangira ry'amashuri riteganyijwe ku wa mbere tariki ya 02/02/2016.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iki kivugwa mu itangazo rya mbere? Ryatanzwe na nde? Aramenyesha ba nde?

Iri ni itangazo ryo kubika. Ritanzwe n'umuryango wa Makwandi Diyonizi wapfushije. Ritanzwe na Kigenza Mamenero Erike asaba abavandimwe n'inshuti n'abandi bazi uwo nyakwigendera kumutabara, bakamufasha kumuherekeza no kumushyingura. Muri iri tangazo ubika avuga uwitabye Imana, akavuga aho yaguye, akavuga igihe cyo

kumushyingura n’aho azashyingurwa. Abikira abo mu muryango batari hafi, akabikira inshuti n’abavandimwe. Arangiza ashimira abazamutabara.

2. Mu itangazo rya kabiri ho havugwamo iki? Ryatanzwe na nde? Rigenewe ba nde?

Iyi nyandiko ni itangazo rimenyesha. Ryatanzwe n’ubuyobozi bwa Minisiteri y’Uburezi bumenyesha abaturage ibyemezo byafashwe mu rwego rw’itangira ry’amashuri mu mwaka wa 2016. Harimo amatariki yo gutangira, harimo uburyo bwashyizweho bwo korohereza abanyeshuri kugera ku bigo bigaho, hakaba no guteguzwa abayobozi b’amashuri kugira ngo badatungurwa n’abana bagomba kwakira. N’ubwo urugero rufatiye ku itangazo twakwita iry’ubuyobozi, n’umuntu ku giti ke ashobora gutanga itangazo ryo kumenyesha. Umuntu amenyesha ibintu binyuranye nko kuba yarungutse umwana, nko kuha ateganya ubukwe, n’ibindi.

3. Itangazo rya gatatu ritandukaniye he n’irya kabiri?

Itangazo rya gatatu rirarangisha ibyangombwa byatawe na Rucikibungo Natanayeli, naho irya kabiri ni irya Minisiteri y’uburezi rimenyesha itangira ry’amashuri.

Isomo rya 33: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gutahura insanganyamatsiko n’ingingo z’ingenzi zigize umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma amatangazo. Ubasabe kuvuga insanganyamatsiko zikubiyemo.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatumaze n’isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by’ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu

matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo

1. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziboneka mu myandiko wasomye

Ingingo z'ingenzi zivugwa mu myandiko ni izi zikurikira:

- Umuryango wagize ibyago urabika urupfu rw'umuntu wafushije.
- Urasaba inshuti n'abavandimwe kuwufasha kumushyingura.
- Kumenyesha abanyeyi igihe umwaka w'amashuri uzatangirira.
- uko ingendo z'abanyeshuri ziteganyijwe.
- kurangisha ibyangobwa byatakaye.

5.4.8 Amatangazo

Isomo rya 34: Inshoza n'amoko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gutahura inshoza n'amoko y'amatangazo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ibinyamakuru bitandukanye.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kongera gusoma amatangazo baheruka kwiga hanyuma ubasabe kuvuga muri make ibyo bayibukaho.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, basabe gukora igikorwa gikurikira: *"Mutange inshoza n'amoko y'amatangazo"*.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora igikorwa kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

a) Inshoza y'amatangazo

Amatangazo ni inyandiko ngufi ziba zigamiye kugira ubutumwa zitanga ku bo zandikiwe cyangwa zitangarizwa. Ubu butumwa butandukana bitewe n'ubwoko bw'atangazo ni ukuvuga impamvu ituma uwandika aryandika. Ni yo mpamvu amoko y'atangazo ashingira ku mpamvu zayo.

b) Amoko y'atangazo

Amoko y'atangazo ni aya akurikira:

- Atangazo abika (ajyana no kubwira abandi iby'urupfu rw'umuntu, kumushyingura n'ibindi bijyana).
- Atangazo amenyesha
- Atangazo arangisha
- Atangazo yamamaza

c) Ibiranga atangazo

Muri rusange, atangazo arangwa n'ibintu by'ingenzi bikurikira:

- Uwandika itangazo
- Aho atuye cyangwa akorera
- Impamvu ituma atanga itangazo
- Abo yandikira cyangwa amenyesha
- Ubutumwa ashaka kubwira abo yandikira. Niba ari igikorwa avuga aho kizabera, itariki n'isaha kizaberaho.
- Kurangiza ashimira.

Mu atangazo amwe n'amwe uwandika ashobora kurangiza yizeza igihembo k'uzashyira mu bikorwa ibyo asaba. No mu yandi y'inzeho z'ubuyobozi, uwandika ashobora gusaba gusaba abantu gushyira mu bikorwa ibyo yanditse cyangwa akagira abo asaba kubishyirisha mu bikorwa. Ashobora kandi kugaragaza abo agenera kopi y'iryo tangazo by'umwihariko muri « bimenyeshejwe ».

Aho itangazo ryandikiwe n'itariki

- Amazina n'umukono by'uwanditse cyangwa utanze itangazo

Isomo rya 35: Kwandika atangazo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kwandika atangazo atandukanye yubahiriza utwatumuzo n'ibiyaranga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga amoko y'atangazo n'ibiyaranga.

II. Uko isomo ryigishwa

Ibutsa abanyeshuri amoko y'amatangazo bize n'ibiyaranga.

Igikorwa

Saba buri munyeshuri gukora ibikorwa bikurikira:

1. *Andika itangazo ribika: Umuntu uzi witabye Imana. Uratabaza bene wabo ngo baze gutwara umurambo uri mu buruhukiro bw'ibitaro runaka. Nyakwigendera yazize impanuka y'imodoka ku muhanda runaka.*

2. *Himba itangazo urangisha ikintu wataye.*

3. *Andika itangazo ritumira abantu mu nama yo gutegura yubire y'umubyeyi wawe umaze imyaka mirongo inani avutse. Ubwire abantu aho izabera, isaha izaberaho n'ingingo bagomba kuziga by'umwihariko. Ku batahazi wabamenyesha uburyo bazahagera bitabaje tagisi. Urangize ubashimira umutima mwiza bazitabirana iyo nama. Univuge wowe ubatumira*

Ibutsa abanyeshuri kugendera ku biranga amatangazo. Gendagenda ureba ko abanyeshuri bari gukora ibyo wabasabye, ufashe abafite ibibazo byihariye.

III. Umwitozo

Saba abanyeshuri kuza kwitoza gusoma amatangazo banditse kugira ngo bazayasomere bagenzi babo.

Isomo rya 36: Ibikorwa byo gusoma: Gusomera mu matsinda ya babiribabiri

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusubiramo inkuru yasomeye mu itsinda.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro abanyeshuri batahanye ubushize mu isomo ryo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Shyira abanyeshuri mu matsinda ya babiribabiri, ugerageza gushyira hamwe abagerageza gusoma neza n'abafite imbogamizi mu gusoma kugirango bafashanye.
- Toranya inkuru zo gusoma zingana n'amatsinda ari mu ishuri maze uzihe abanyeshuri.
- Gendagenda mu ishuri ureba uko abanyeshuri basomera mu matsinda, abafite ibibazo ubafashe.
- Genzura ko umunyeshuri umwe arangiza gusoma inkuru undi na we agasoma, cyangwa ko umwe asoma igika undi agasoma ikindi.
- Toza abanyeshuri kujya bakosorana igihe basoma.

III. Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

Isomo rya 37 : Gusoma amatangazo banditse mu ruhame

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvugira mu ruhame ashize amanga.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amatangazo atandukanye.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kuvuga ubwoko bw'amatangazo baheruka kwiga. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda kumurikira abandi ibyo bakoze. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba buri munyeshuri gusomera bagenzi be amatangazo banditse. Kosora abanyeshuri wita cyanecyane ku biranga amatangazo.

Isomo rya 38: Ibikorwa byo gusoma: Gusoma buri wese ku giti ke

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma inkuru cyangwa umuvugo ku giti ke no gusubiramo muri make, ibyo yasomye mu ruhame.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro abanyeshuri batahanye ubushize mu isomo ryo gusoma.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru cyangwa imivugo abanyeshuri bari busome buri wese ku giti ke.
- Gendagenda mu ishuri ugenzura ko buri munyeshuri arimo gusoma.
- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusubiramo ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo bamaze gusoma muri make.

Umukoro:

Saba abanyeshuri kuzagaruka mu ishuri banditse muri make ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo basomye.

5.5. Isuzuma risoza umutwe wa gatanu

Ibigenderwaho mu isuzuma:

*Ubushobozi bwo gusesengura umwandiko agaragaza ingingo z'ingenzi,
Ubushobozi bwo kwandika ibaruwa y'ubutegetsi n'amatangazo.*

Umwandiko: Inkuru y'umucuzi n'umurobyi

I. Inyunguramagambo

a) Sobanura aya magambo ukurikije uko yakoreshejwe mu nteruro mwandiko.

- 1) Ikigembe: Igice k'icumu cyo hejuru kibwataraye gikozwe mu cyuma kibanza imbere iyo bariteye inyamaswa cyangwa ababisha ku rugamba.
- 2) Uruhindu: Agakoresho kameze nk'agacumu gato bitabaza mu kuboha ibyibo.
- 3) Amayombo: Inzogera bambika imbwa y'impigi.
- 4) Ibyinshi byotsa amatama: Iyo ugize inda nini ushaka kubona byinshi mu nzira mbi birakugaruka.
- 5) Ku karubanda: Ku muharuro aho abantu bose bemerewe kugera, ahirengeye, akenshi ni ho umwami yabonaniraga n'abaturage akahakemurira ibibazo byabo.
- 6) Kudidimanga: Kuvuga usubira mu migemo y'amagambo nk'umwana wiga kuvuga.
- 7) Guha umuntu akato: Kumwigizayo, kumunena, ntiyegere abandi.

b) Tahura mu mwandiko amagambo asubiza ibibazo bikurikira: Fora ndi nde cyangwa ndi iki?

- 1) Ndakuze cyane kandi nkunda kuganira n'abana mbatoza kumenya ubwenge no kwanga umugayo. Ubwo ndi nde kuri bo? Bo ni iki kuri ge? Ndi Sekuru, bo ni abuzukuru bange.
- 2) Mfite amazuru asohora umwuka utwika ibyuma bikorohera ubicura. Ubwo ndi iki? Umuvuba.
- 3) Ibiti mbirya ntabibabarira iyo ngeze mu ishyamba ndaryararika. Ubwo ndi nde? Ishoka, indyankwi, imarabiti, intorezo.
- 4) Iyo intore zitanyambaye ntizihimiriza kandi iyo zinkandagiye nzitema ibirenge. Ubwo ndi iki? Amayugi.
- 5) Abahigi banyambika imbwa mu ijosi turi mu muhigo zanzunguza inyamaswa zikavumbuka. Ubwo ndi iki? Amayombo.
- 6) Aho mba aha turazirana, nzarya duke ndyame kare. Ubwo nzirana n'iki? Umugayo.
- 7) Ushatse guhinga mu mabuye aranyitabaza kuko aho kungimbisha nyasatura nkaterera hejuru itaka. Ubwo ndi iki? Ipiki.
- 8) Ntunzwe no kujugunya urushundura mu mazi nkazamura ibinyamaga. Ubwo ndi inde? Umurobyi.
- 9) Nzabihama kuko nabihagazeho. Ubwo ndi nde? Umugabo.
- 10) Banyibuka iyo umunyacyaha atsinzwe agomba kwishyura. Ubwo ndi iki? Indishyi.
- 11) Si mu mazi, si imusozi. Mpibera ngenyine kubera amafuti yange. Aho ni he? Mu kato.

II. Ibibazo byo kumva umwandiko

1. Ni ba nde bavugwa muri uyu mwandiko? Muri iyi nkuru, haravugwa umusaza n'umwuzukuru we, umurobyi n'abaguzi b'amafi babiri, abashinjura batanu, umucuzi n'umucurishaga w'amapiki, umuguzi w'ipiki n'umuyobozi w'uwo musozi.

2. Ubunyangamugayo bw'umucuzi bwamumariye iki? Yungutse inshuti inamuha inka.

3. Amaherezo y'umurobyi yaje kuba ayahe? Yahawe akato n'abaturage, acibwa indishyi z'akababaro bituma ubwato bwe bugurishwa; umugore we aramugaya bikomeye kuko atumye bakena.

4. Ruswa ni iki? Ruswa ni ikiguzi utanga kugira ngo bagukorere ikintu kitari kemewe cyangwa se wigura kugira ngo uhabwe icyo wari wemerewe.

5. Ni iyihe ruswa umurobyi yashakaga gutanga? Umurobyi yashakaga gutanga ifi ya buri cyumweru ku muyobozi w'umusozo n'inzoga ku bari kumushinjura.

6. Abatanga ruswa bayiha nde? Abatanga ruswa bayiha umuntu wese ushobora kubakorera ibyo bifuzaga bidacye mu nzira zemewe n'amategeko.

7. Igihembo gitaniye he na ruswa? Igihembo ugiha umuntu ufite icyo yagukoreye mu rwego rwo kumushimira. Ruswa ni ikiguzi uha umuntu kugira ngo abone kugira icyo agukorera kuko nta cyo umuhaye nta cyo yakumarira.

8. Urakeka ko ari iki cyatumye icyuya kirenga umurobyi wireguraga? Icyatumye icyuya kirenga umurobyi ni uko yari agiye kuburana kandi ruswa yatanze itarakiriwe, agatinya guhamwa n'icyaha cy'ubuhemu, guhanwa no kugawa n'abaturanyi b'abanyakuri.

9. Muri uyu mwandiko, urugero duhabwa ni uruhe mu rwego rwo kurwanya ruswa? Ni ukuyanga no kudakora ibinyuranye n'ukuri, ahubwo tukagukomeraho.

10. Ni akahe kamaro k'umuvuba mu buzima bw'umucuzi? Akamaro k'umuvuba mu buzima bw'umucuzi ni ukuwuhisha amakara akabona umuriro w'inkekwe wo gutwika ibyuma bigatukura kugira ngo abashe kubicuramo ibikoresho bamusaba.

11. Ese igihano umurobyi yahawe urabona kimukwiye? Sobanura igisubizo cyawe mu mirongo itarenze itanu. Buri munyeshuri asubiza akurikije uko yabyumvise

III. Gusesengura umwandiko

1. Ni izihe ngingo z'ingenzi ziri muri uyu mwandiko?

a) Ingingo z'ingenzi

- Ubunyangamugayo bw'umucuzi;
- Inyungu umucuzi akeshya ubunyangamugayo bwe;
- Ubuhemu bw'umurobyi;
- Ingaruka ubuhemu bw'umurobyi bwamukururiye.

2. Kuki buri muturarwanda akangurirwa kurwanya ruswa?

Buri muturarwanda akangurirwa kurwanya ruswa kuko ruswa:

- Ituma abantu batakaza ubunyangamugayo;
- Imunga umutimanama w'abantu baba abayitanga n'abayakira, ababireba n'ababyumva;
- Itesha ubuyobozi icyubahiro n'ikizere;
- Izitira iterambere ry'Igihugu ;
- Yangisha abaturage ubuyobozi;
- Ituma hafatwa ibyemezo bidakwiye;
- Ituma igihugu kitizerwa n'amahanga bityo ntabe yagishoramo imari;
- Ituma hadakoreshwa ubushishozi;
- Ibuza abantu amahirwe yo gukora ibyo bashoboye.

3. Ni izihe ngamba zafatwa mu kurwanya ruswa kugira ngo ihashywe?

Zimwe mu ngamba zafatwa ni nko :

- Gutoza indangagaciro y'ubunyangamugayo abayobozi mu nzego zose n'abaturage muri rusange;
- Gukangurira abaturage kumenya ruswa, kuyirinda, kuyirwanya no kuyitangaho amakuru;
- Gushyiraho amabwiriza agaragaza uko serivisi zitangwa mu nzego zose za Leta; hagaragazwa ibisabwa n'igihe ubyujije ahabwa serivisi yifuza ;
- Gushyira ingufu mu kwigisha abaturage kumenya no guharanira uburenganzira bwabo, kwamagana ruswa no kuyitunga agatoki;
- Kongera ubufatanye hagati y'inzego zigenzura n'izirwanya ruswa;
- Guhana nta kubabarira abagaragayeho ruswa.

4. Ni izihe mpamvu zitera abantu gutanga cyangwa kwakira ruswa?

Zimwe mu mpamvu zituma abantu batanga cyangwa bakira ruswa ni:

- Kubura ubunyangamugayo;
- Kubura uburere;
- Kuba hari abayifata nk'umuco;
- Gushaka gukira vuba;
- Kudakorera mu mucyo;
- Ubujiji bw'abayakwa;
- Kwihutisha serivisi bitewe n'inyungu ukurikiranye;
- Guhisha inenge z'ikintu usabira serivisi;

- Guhuma amaso abashinzwe kugenzura ubuziranenge bw'ibyo ukora;

IV. Ibaruwa

Ibaruwa y'ubuyobozi itaniye he n'ibaruwa isanzwe? Aho bitaniye ni uko mu ibaruwa y'ubuyobozi ntawusuhuza kandi nta n'urondogora igira uko yandikwa naho mu ya gicuti urasuhuza ukavuga n'andi makuru wishakiye.

V. Guhanga

Hanga umuvugo wo kurwanya ruswa. Urareba niba umunyeshuri yahanze umuvugo ugaragaza tumwe mu turango twawo, ukanareba niba ibitekerezo birimo bijyanye koko n'insanganyamatsiko yahawe, amusaba kuwusomera bagenzi be bakajora uburyo awusoma.

5.6. Ibikorwa by'inyongera

5.6.1 Imyitozo nzamurabushobozi

a) Amatangazo akunze gutangwa ni ayahe?

Amatangazo akunze gutanga ni arangisha, amenyesha, ay'akazi n'amatangazo yo kubika.

b) Tegura itangazo ritumira ababyeyi mu nama y'ikigo.

Urugero rw'itangazo:

Umuyobozi w'ishuri ribanza rya.....atumiye ababyeyi baharerera mu nama nyunguranabitekerezo izaba kuri uyu wa Gatandatu saa tatu zuzuye ku kicaro k'ishuri. Ibizigirwa muri iyo nama muzabimenyeshwa muhageze.

Bikorewe i.....ku wa.....

Umuyobozi w'ishuri

5. 6.2 Imyitozo nyagurabushobozi

1. Tuvuge ko umaze kurangiza amashuri abanza ukaba ushaka akazi ko mu biruhuko ko gukora isuku ku kigo nderabuzima muturanye. Andikira umuyobozi w'icyo kigo ibaruwa isaba ako kazi womekeho n'umwirondoro wawe.

Aha umwarimu azareba niba ibaruwa umunyeshuri yanditse ndetse n'umwirondoro byubahirije ibice byabyo kandi ko bijyanye n'akazi gasabwa. Azafasha abanyeshuri kubinonosora abereka aho bitameze neza.

2. Mwungurane ibitekerezo kuri iyi nsanganyamatsiko: «*Kugira umuco wo kuzigama ni ukwiteganyiriza ejo hazaza*» umwanzuro mufashe muzawugeze kuri bagenzi banyu mutari kumwe muri iri tsinda.

Aha umwarimu areba niba abanyeshuri umwanzuro bafashe ugaragaza ko bazi koko akamaro ko kugira umuco wo kuzigama, agatsindagira iyo nsanganyamatsiko nsanganyamasomo ku batabyumva neza.

UMUTWE WA GATANDATU: UBUKERARUGENDO

6.1 Ubushobozi bw'ingenzi bugamijwe

- Gusesengura imyandiko ijyanye no guteza imbere ubukerarugendo;
- Kubara inkuru ku byo yabonye cyangwa yumvise;
- Kunoza imvugo hakoreshwa amagambo yabugenewe ku mwami, ku ngoma, urusaku rw'ibintu, intaho y'abantu n'innyamaswa n'amatsinda y'ibintu;
- Gukoresha neza mu mvugo no munyandiko amagambo adahinduka.

6.2 Ibyo umunyeshuri asanzwe azi

Kumva, gusoma no gusesengura imyandiko inyuranye, ikeshamvugo, ikibonezamvugo (izina, izina ntera, ntera, ibinyazina, inshinga...), ubuvanganzo (imigani migufi, ibisakuzo, amagorane, uturingushyho tw'abasizi, inshoberamahanga, insigamigani...), kwandika

umwirondoro, amatangazo n'ibaruwa y'ubutegetsi, imyandikire y'Ikinyarwanda na bimwe mu bijyanye no gukorera mu mucyo yabibonye mu myaka ibanziriza umwaka wa gatandatu.

6.3 Igikorwa cy'umwinjizo

Umwarimu aha abanyeshuri igikorwa kibinjiza mu nsanganyamatsiko y'umutwe.

Urugero rw'igikorwa :

Igihugu cy'u Rwanda ni igihugu k'imisozi igihumbi irangaza ba mukerarugendo. Si ibyo gusa kuko kigira Pariki nziza, ibirunga, ibiyaga n'ibindi. Iyo ugeze mu burengerazuba bwacyo wakirwa n'amahumbezi y'ikiyaga cya Kivu atuma uhageze atifuza gutaha.

Uhereye kuri iki gika, subiza ibibazo bikurikira:

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo

a) Igihugu k'imisozi igihumbi ni ikihe?

Ni u Rwanda

b) Iyo misozi igihumbi irangaza ba nde?

Iyo misozi igihumbi irangaza ba mukerarugendo.

c) Ni ibihe byiza bindi bitatse u Rwanda?

Ibindi byiza bitatse u Rwanda hari: Pariki, ibirunga n'ibiyaga

6.4 Amasomo ari mu mutwe wa gatandatu n'igihe yagenewe

Umubare w'amasomo: 48	
Amasomo	Intego rusange
Umwandiko: Dusure Pariki y'Igihugu ya Nyungwe	
Isomo rya 1: Gusoma, umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe
Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Isomo rya 3: Gusesengura	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko no gukora

umwandiko	inshamake y'umwandiko.	
Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be.	1
Ikeshamvugo		
Isomo rya 5: Amagambo yabugenewe ku mwami no ku ngoma	Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko amagambo yabugenewe ku mwami no ku ngoma	3
Isomo rya 6: Ibikorwa byo mu isomero	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko: Twigire muri Pariki y'Igihugu y'Akagera		
Isomo rya 7: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 8: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 9: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 10: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be.	1
Ikeshamvugo		
Isomo rya 11: Amagambo yabugenewe ku rusaku, ku matsinda y'inyamaswa na y'ibintu no ku ntaho	Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko amagambo yabugenewe ku rusaku ku matsinda y'inyamaswa n'ibintu no ku ntaho	3
Isomo rya 12: Ibikorwa byo mu isomero	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko : Dusobanukirwe n'ingagi zo muri Pariki y'Ibirunga		
Isomo rya 13 : Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 14: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1

Isomo rya 15: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 16: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1
Ubwoko bw'amagambo: Amagambo adahinduka: Icyungo		
Isomo rya 17: Inshoza n'amoko y'ibyungo	Gutahura inshoza n'amoko y'ibyungo	3
Isomo rya 18: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwadiko : Menya ubwiza bw'u Rwanda usura ahantu nyaburanga		
Isomo rya 19: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 20: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1
Isomo rya 21: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 22: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1
Ubwoko bw'amagambo: Amagambo adahinduka: Icyungo		
Isomo rya 23: Inshoza y'imigereka	- Gutahura inshoza y'imigereka - Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko imigereka	2
Umwadiko :Nagiye mu muhango wo kwita izina abana b'ingagi		
Isomo rya 24: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 25: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isomo rya 26: Gusoma no kumva umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.	1

Isomo rya 27: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 28: Ubumenyi ngiro	Gushushanya inkuru yize yubahiriza urukurikirane rw'ibitekerezo	1
Isomo rya 29: Inkuru ngufi: uburyo bwo kubara inkuru	Kugaragaza uburyo bwo kubara inkuru	1
Isomo rya 30: Kubarira abandi inkuru bahanze	Kubarira abandi inkuru yahanze ashize amanga	3
Isomo rya 31: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Umwandiko : Kwita ingagi amazina bisiga akayabo k'amafaranga		
Isomo rya 32: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo	Gusoma umwandiko no gusobanura amagambo adasobanukiwe	1
Isomo rya 33: Gusoma no kumva inkuru	Gusoma no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko	1
Isomo rya 34: Gusesengura umwandiko	Gusoma no gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko.	1
Isomo rya 35: Ubumenyi ngiro	Gusesengura insanganyamatsiko yahawe no kungurana ibitekerezo na bagenzi be	1
Isomo rya 36: Ibikorwa byo gusoma	Gusoma inkuru no gutahura ubutuma bukubiyemo	1
Isuzuma risoza umutwe wa mbere		2
Imyitozo nzamurabushobozi na nyagurabushobozi		1

6.4.1 Umwandiko : Dusure Pariki y'Igihugu ya Nyungwe

Isomo rya 1: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a)Mwitegereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabona imisozi, amazi n'ingagi.

b) Muhereye kuri ayo mashusho, murayo uyu mwandiko uza kuvuga kuki?

Uyu mwandiki uraza kuvuga ku bukerarugendo.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

1. Uyu mwandiko uravuga ku ki?

Uyu mwandiko uravuga kuri Pariki y'Igihugu ya Nyungwe.

2. Ibimera bifite akahe kamaro ku buzima bwacu?

Ibimera biraturuhura iyo tubyitegereza, bikongerera amaso yacu ubushobozi bwo kubona neza kandi bikatwibagiza n'imirimo yacu ya buri munsu itunaniza.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Dusure Pariki y’Iguhugu ya Nyungwe” ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

Kugwa agacuho: Kunanirwa cyane.

Ubuso: Umwanya wose ikintu kiriho.

Kugambirira: Kugira igitekerezo cyo gushaka gukora ikintu runaka.

Ubutita: Ubukonje bukabije.

Ishyamba ry’inzitane: Ahantu hameze ibiti byegeranye kandi bisobekeranye ku buryo kuhinjira biba bitoroshye.

Ishyamba rya kimeza: Ahantu hari ibiti byinshi byimejeje nta na kimwe cyatewe n’umuntu.

Igiti cy’inganzamarumbo: Igiti kinini cyane mu mubyimba kimaze imyaka myinshi cyane.

Ikiraro: Iteme, inzira ihuza ahantu habiri hatandukanyijwe n’umwanya urimo ubusa.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’umwitozo n’ibisubizo:

Koresha aya magambo mu nteruro yawe bwite ukurikije ibisobanuro byayo mu mwandiko:

1. Ubuso: Duhereye ku buso bwabyo, dushobora gutondeka ibihugu byo ku isi dukurikije uko birutanwa.

2. Ubutita: Hano hanze si ugukonja habaye ubutita!

3. **Ishyamba ry'inzitane:** Yagombye kwitwaza umuhoro kugira ngo abashe gucengera rya shyamba ry'inzitane.
4. **Ishyamba rya kimeza:** Amashyamba kimeza ntakiri henshi ku isi.
5. **Inganzamarumbo:** Bya bivumu byabaye inganzamarumbo kubitema hagomba akamashini gafite moteri.
6. **Ikiraro:** Ikiraro cya Nyabarongo cyarengewe n'amazi nyuma ya ya mvura iheruka.
7. **Kugambirira:** icyo nagambiriyeye nshizwe nkigezeho.
8. **Kugwa agacuho:** Natashye naguye agacuho bintera gusinzira ubuticura.

Isomo rya 2: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Dusure Pariki y'Igihugu ya Nyungwe”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Pariki ya Nyungwe ingana ite?

Pariki ya Nyungwe ifite ubuso bwa kilometero kare hafi 970.

2. Ni ibihe bisimba ushobora gusanga muri Pariki ya Nyungwe ku bwinshi?

Inyamaswa zigaragara ku bwinshi mu ishyamba rya Nyungwe ni izo mu bwoko bw'inguge

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

a) Pariki y'igihugu ya Nyungwe iherereye he?

Pariki ya Nyungwe iherereye mu gice k'Intara y'Amajyepfo no mu gice k'Intara y'uburengerazuba.

b) Muri Pariki ya Nyungwe hagaragaramo ibihe bimera?

Hagaragaramo amoko menshi y'ibiti, ibihuru n'amoko menshi y'indabyo.

c) Muri Pariki ya Nyungwe hagaragaramo izihe nyamaswa?

Harimo ibyondi, ibihinyage, inkomo, inkima, impundu, imikunga, inkende, ibishabaga, galago ntoya n'inini, ibitera n'innyoni z'amoko anyuranye.

d) Pariki ya Nyungwe ifite uwuhe mwihariko andi mapariki adafite muri Afurika?

Amoko 13 y'inguge.

d) Ni akahe kamaro iyi pariki ifitiye Afurika muri rusange n'igihugu cya Misiri by'umwihariko?

Iyi pariki ni yo iturukamo isoko ya Nili, uruzi rurerure kuruta izindi muri Afurika rukora ku bihugu byinshi harimo n'igihugu cya Misiri keza byinshi kubera kuvomerera ibihingwa amazi y'uru ruzi.

f) Iyi pariki ifitiye Abanyarwanda akahe kamaro?

Iyi pariki ikurura ba mukerarugendo benshi basigira igihugu amadovize atuma Abanyarwanda batunganyirizwa imishinga y'amajyambere.

g) Agashya kari muri iyi pariki ni akahe gatuma isurwa bidasanze?

Agashya kari muri iyi pariki gatuma isurwa bidasanze ni ikiraro cyubatswe mu kirere gituma pariki isurwa uyihereye hejuru.

Isomo rya 3: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumye n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatumaze n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munze ibisubizo byatanze.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ivugwa muri uyu mwandiko ni Pariki y'Iguhugu ya Nyungwe.

2. Ingingo z'ingenzi n'iz'ingereka

a) Ingingo z'ingenzi

- Pariki nk'ahantu haruhura iminaniro iterwa n'akazi;
- Ibyo umuntu abona asuye ishyamba rya Nyungwe: ibimera, inyamaswa n'ikiraro cyo mu kirere.
- Ibiciro by'abasura pariki y'igihugu ya Nyungwe.

c) Umukoro

Ha abanyeshuri umukoro wo gukora inshamake y'umwandiko **“Dusure Pariki y'Iguhugu ya Nyungwe”**. Ntibarenze imirongo icumi maze bazagaruke barawukoze.

Isomo rya 4: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijamba.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri Kubwira bagenzi babo inshamake y'umwandiko bakoze.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Shyira abanyeshuri mu matsinda, kugira ngo bakusanye ibitekerezo ku nsanganyamatsiko ikurikira:

Ubutaka bwo guhinga bugenda bugabanuka mubona byaba bikwiye ko ubuso bwa za pariki bugabanywa abantu bakabona ubutaka buhagije?

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze

6.4.2 Ikeshamvugo

Isomo rya 24: Ikeshamvugo ku mwami no ku ngoma

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:
Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko amagambo yabugenewe ku mwami no ku ngoma
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho atandukanye n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma akandiko kari mu gitabo cyabo hanyuma bakore ibikorwa bikurikira

Igikorwa

Musome akandiko kari mu gitabo cyanyu hanyuma musubize ibibazo bikurikira:

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye na bo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Aya magambo asobanura iki mu mvugo isanzwe

- a) Kwima ingoma: Kujya ku butegetsi k'umwami.
- b) Gutanga: Gupfa k'umwami
- c) Batabarizwaga: Bahambwaga (abami)
- d) Zamubamburaga: Zamubyutsaga (umwami gusa)
- e) Kwibikira: Gusinzira k'umwami.
- f) Zigahumuza: Zikarekera aho kuvuga. (ingoma)
- g) Gusuka: Gutangira kuvuga kw'ingoma.
- h) Umurishyo: Agati bakoresha bavuzza ingoma.
- i) Abakaraza: Abavuzi b'ingoma.

2. Aya magambo bayita iki muri rusange?

Bayita ikeshamvugo

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye kuri aka kandiko kari mu gitabo cyawe no ku bumenyi usanzwe, tahura imvugo iboneye ikoresheya ku mwami no ku ngoma

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe. Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

1. Ikeshamvugo ku mwami

Ntibavuga:	Bavuga:
Umurambo w'umwami	Umugogo
Kumubyutsa	Kumubambura
Kumusinziriza	Kumubikira
Kugenda	Kurambagira
Kurya	Kurora
Gupfa	Gutanga
Uburiri bw'umwami	Igisasiro
Inzu y'umwami	Ingoro
Abana b'umwami	Ibikomangoma
Kujya ku ngoma	Kwima ingoma
Kubyuka	Kwibambura
Kuryama	Kwibikira
Kurwara	Kuberama
Kwicara	Guteka
Intebe ye	Inteko
Ingobyi ye	Ikitabashwa
Aho aramirizwa	Ijabiro
Kumuha ikuzo	Kumuramya
Kujya ku musarane	Gutwikira ibirenge
Kujya kwaka akazi ku mwami	Gushaka ubuhake

2. Ikeshamvugo ku ngoma

Ntibavuga	Bavuga
Kurangiza kuvuga	Gutunga
Kugurwa	Gukoshwa
Kumanikwa	Kujishwa
Gushyushywa	Koswa

Gufashwa hasi	Kururutswa
Kubazwa	Kuramvurwa
Gushyirwaho impu	Kuremwa
Kwikorerwa	Kuremererwa
Gusoza	Gutaha
Gutoboka	Kubyara
Gufatwa	Gusegurwa
Gusaduka	Kurara
Kumeneka	Kuribora
Abavuzza ingoma	Abakaraza

III. Umwitozo

Saba abanyeshuri gukora umwitozo ukurikira, buri munyeshuri akora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Ibibazo n'ibisubizo

Uherye ku bumenyi bwawe n'ibyo wize mu ikeshamvugo, huza amagambo ari mu ruhushya A n'igisobanuro kiri mu ruhushya B

A	B
Umurambo w'umwami	Abakaraza
Abavuzza ingoma	Umugogo
Aho umwami aramirizwa	Kosa ingoma
Kubyuka k'umwami	Kwibambura
Gushyushya ingoma	Ijabiro
Gushyira impu ku ngoma	Kuyisegura
Gufata ingoma	Kuyijisha
Kumanika ingoma	Kuyirema

Isomo rya 6: Ibikorwa byo gusoma: ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gusoma adategwa ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye yubahiriza utwatumye n'isesekaza rikwiye.
- Gusubiza ibibazo byo kumva inkuru cyangwa umuvugo yasomye.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Genzura ko buri munyeshuri yakoze umukoro yahawe mu isomo ryo gusoma ry'ubushize.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.

- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusoma mu ijwi riranguruye ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo yasomye.

- Genda ukosora udasomye neza kandi ufasha abafite ibibazo byihariye.

- Fata ibyo buri wese yanditse kugira ngo ukosore imyandikire.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

6.4.3. Umwandiko : Twigire muri Pariki y'Igihugu y'Akagera

Isomo rya 7: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumaze n'isesekaza.

- Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo, imfashanyigisho zifatika n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a)Mwitegereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabona inyamaswa zitandukanye.

b) Inyamaswa zimariye iki Igihugu?

Inyamaswa zikurura ba mukerarugendo kandi ziba mu byiza nyaburanga bya Pariki.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

1. Uyu mwandiko uravuga ku ki?

Uyu mwandiko uravuga kuri Pariki y'Akagera.

2. Ugiye muri Pariki y'Akagera afata ikihe kerekezo?

Ugiye muri Pariki y'Akagera afata ikerekezo k'iburasibazuba, akanyura mu muhanda ugana i Kayonza na Kagitumba ku mupaka w'u Rwanda na Uganda.

3. Pariki y'Akagera ingana iki?

Pariki y'Akagera ifite ubuso bungana na kirometero kare 1200.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Twigire muri Pariki y'Igihugu y'Akagera"ushakemo amagambo udasobanukiye uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Icyanya: Ahantu harajwe hadahingwa hameze ibyatsi n'ishyamba hibera inyamaswa zinyuranye.

Rushimusi: Umuntu uhiga atabyemerewe yiba inyamaswa zibujijwe guhigwa.

Akanunga: Agasozi kagufi, gatumburutse buke.

Umurambi: Ahantu hegutse harehare kandi hashashe.

Gutoha: Gushisha (ishyamba ritoshye).

Gusatira: Kwegera cyane.

Rwabunga: Ikintu kinini cyane, izina rihabwa inzovu kubera ubunini bwayo bukabije.

Musumbashyamba: Izina rihabwa twiga kubera ijosi ryayo rirerire cyane utuma isumba ibiti byo mu ishyamba irimo.

Rwarikamavubi: Izina rihabwa imbogo bitewe n'uko amavubi ayarika mu matwi. Iyo izuba rivuye akayidwanga izunguza umutwe, abantu bakayivugiraho ngo ihora ijunditse umujinya (irakaye) kubera ko izunguza umutwe yiyama ayo mavubi.

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

1. Koresha aya magambo mu nteruro yawe bwite ukurikije ibisobanuro byayo mu mwandiko:

a) Icyanya: Muri Afurika hari ibyanya byinshi.

b) Gutoha: Ku mvura ubwatsi bwose buba butoshye.

- c) **Utununga:** Intara y'Iburasirazuba irimo utununga twinshi si nko mu majyaruguru higanje imisozi miremire.
- d) **Gusatira:** Ni ukureba uko twakwimuka dore inkangu iragenda idusatira.
- e) **Rwabunga:** Uno muntu si munini gusa ahubwo ni rwabunga.
- f) **Rwabwiga:** Ngiyo rwabwiga iratontomye!
- g) **Rwarikamavubi:** Ntimuve mu modoka rwarikamavuki itabagera ihembe rimwe.
- h) **Musumbashyamba:** Muri Pariki y'Akagera za musumbashyamba zirigenga nta ho zitagera.

2. Tondeka amagambo atsindagiye ukurikije uko ibyo asobanura bigenda bisumbana mu bunini.

- a) **Ibiyaga** byo mu Kagera bituma inyamaswa zibona amazi yo kunywa.
- b) **Uruzi** rw'Akagera rukomoka mu ishyamba rya Nyungwe.
- c) **Umugezi** wa Nyabarongo uhura n'Akanyaru bigahinduka Akagera.
- d) Inyanja ya Mediterane imaze guhitana abimukira barenga ibihumbi icumi.
- e) Imodoka zagabanyije umuvuduko ngo zidatera abagenzi **ibiziba**
- f) Bino **bitonyanga** birakonje cyane.

Igisubizo: Inyanja, ibiyaga, uruzi, umugezi, ibiziba, ibitonyanga.

3. Shaka mu mwandiko amagambo asobanura kimwe n'aya akurikira:

- a) Icyanya/pariki;
- b) Rwabwiga/intare;
- c) Udusozi tugufi/utununga;
- d) Rwara/ingwe;
- e) Rwarikamavubi/imbogo;
- f) Musumbashyamba/twiga;
- g) Kwiruka uhunga/ gushyira bugeri;
- i) Mahuma/impyi;
- j) Rwabunga/inzovu;
- k) Amadovize/ amafaranga y'amahanga;
- l) Kurakara/kujundika umujinya;
- m) Amafu/amahumbezi

Isomo rya 8: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “**Twigire muri Pariki y’Igihugu y’Akagera**” bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Inyamaswa zo muri iyi pariki zikura he amazi yo kunywa?

Inyamaswa zo muri iyi pariki zikura amazi yo kunywa mu biyaga biyirimo.

2. Inyamaswa zo muri iyi pariki zikundira iki twiga?

Icyo izindi nyamaswa zo muri Pariki y’Akagera zikundira twiga ni uko ziziburira iyo hari icyago kiri hafi, zaba zihunze n’izindi zikaboneraho zikiyanura.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

a) Pariki y’Akagera iherereye he?

Pariki y’Akagera iherereye mu burasirazuba bw’u Rwanda bushyira amajyaruguru.

b) Yashinzwe ryari?

Yashinzwe mu 1934.

c) Yashinzwe na nde kandi kubera iki?

Yashinzwe n’abakoloni kugira ngo inyamaswa zihibere zituje zidatinya kwicwa na ba rushimusi cyangwa abandi.

d) Pariki bisobanura iki?

Ahantu hadahingwa hameze ibyatsi n'ibiti, hari inyamaswa zinyuranye hagenerwa ibikorwa by'ubukerarugendo.

e) Ni uwuhe mwihariko w'iyi pariki?

Iyi pariki ni yo yonyine ushobora kubonamo icyarimwe imirambi n'utununga byamezeho ubwatsi n'ibiti bigufi, ibishanga, ibiyaga n'igice cy'ishyamba ritoshye.

f) Ibimera biboneka muri iyi pariki ni ibihe?

Ibimera harimo urufunzo, umukenke, imigenge, iminyinya n'iminyonza, imikoma, imyiha n'imikerenke n'ibindi.

g) Ni izihe nyamaswa ziboneka muri iyi pariki?

Inyamaswa ziboneka muri iyi pariki harimo iz'amajanja nk'intare, ingwe, urusamagwe, imbwebwe, imondo, isega, impyisi, umukara, inkobe, urutoni; izuza zirimo amashyo y'imbogo, amasasu, inyemera, inimba n'itamu, inkoronko, ingurube z'ishyamba, impara n'imparage, twiga, imvubu, inzovu; ibiguruka birimo imisambi, kagoma, inkona n'inkongoro, mukoma, inkware n'inkurakura, inyange n'ibigagari, iswikiri n'ishwima...

h) Iyi pariki ifitiye Igihugu cy'u Rwanda akahe kamaro?

Pariki, pariki y'Akagera izanira u Rwanda amafaranga y'amahanga arufasha kwiteza imbere aturuka mu bukerarugendo

Isomo rya 9: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumye n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatumaze n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitwazo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munze ibisubizo byatanze.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ivugwa muri uyu mwandiko ni Pariki y'Iguhugu ya Nyungwe.

2. Ingingo z'ingenzi n'iz'ingereka

a) Ingingo z'ingenzi

- Pariki nk'ahantu haruhura iminaniro iterwa n'akazi;
- Ibyo umuntu abona asuye ishyamba rya Nyungwe: ibimera, inyamaswa n'ikiraro cyo mu kirere.
- Ibiciro by'abasura pariki y'iguhugu ya Nyungwe.

Isomo rya 10: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: <ul style="list-style-type: none">
- Gusesengura insanganyamatsiko yahawe.
- Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijambo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda ubaze kongera kubwira bagenzi babo ingingo z'ingenzi z'umwandiko basomye.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongerera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Mu matsinda abanyeshuri barakusanye ibitekerezo ku nsanganyamatsiko ikurikira:

Ubutaka bwo guhinga bugenda bugabanuka mubona byaba bikwiye ko ubuso bwa za pariki bugabanywa abantu bakabona ubutaka buhagije?

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitoto neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitoto cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Urugero rw'umwanzuro:

Ubutaka bwashakirwa ahandi kuko pariki zifitiye Igihugu akamaro kanini: ni intaho y'inyamaswa, zinjiza amadovize, zikurura imvura, ..

6.4.4. Ikeshamvugo

Isomo rya 11: Amagambo yabugenewe ku rusaku, ku matsinda y'inyamaswa n'ay'ibintu no ku ntaho

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko amagambo yabugenewe ku rusaku, ku matsinda y'inyamaswa n'ay'ibintu no ku ntaho.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho atandukanye n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma no kwitegereza amagambo ari mu nteruro yanditse atsindagiye hanyuma basubize ibibazo bizikurikira:

Igikorwa

Nimwiterereze amagambo yanditse atsindagiye hanyuma mushake indi mvugo iyasimbura.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye na bo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ikibazo n'ibisubizo:

Shaka indi mvugo ikoreshwa ku magambo atsindagiye

- a) Impyisi **iravuga** (irahuma)
- b) Umuntu ataha mu **kibuti** (mu nzu)
- c) Inkokokazi **irabika** (irateteza)
- d) **Amajwi menshi** (Urwunge rw'amajwi)

Bwira abanyeshuri ko mugiyeye kwiga amagambo yabugenewe ku rusaku, ku matsinda y'inyamaswa n'ay'ibintu no ku ntaho

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe, tahura amagambo yabugenewe akoreshwa ku rusaku, ku matsinda y'inyamaswa n'ay'ibintu no ku ntaho ikoreshwa ku mwami no ku ngoma.

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe. Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

1. Amagambo yabugenewe ajyanye no kuvuga.

Umuntu aravuga
Ihene iruhebeba
Inyoni zirajwigira
Imfizi irivuga
Ingoma ziravuga
Intare iratontoma
Inka zirabira
Ingwe irahara
Intama ziratama
Imvura irahinda
Impongo zirakorora
Imodoka irahinda
Igikeri kiragonga
Umuriro urahinda
Ingurube irajwigira
Umugezi urasuma
Impyisi irahuma
Isuka irarangira
Inuma iraguguza
Injangwe irahirita
Umusambi urahiga
Indege irahinda
Imbwa iramoka
Inkokokazi irateteza
Isake irabika
Inkotsa zirakotsora
Imbeba irajwigira
Icyanira kiranira

2. Amagambo yabugenewe ajyanye n'ubwinshi bw'abantu, ibintu n'inyamaswa

Inka nyinshi zirimo imfizi ziba zigize ishyo
Intama, ihene nyinshi ziba umukumbi
Ingurube nyinshi ziba zigize umugana
Imbwa nyinshi ziba zigize umukeno
Inzuki nyinshi zikora irumbo
Amashyi menshi aba urufaya
Indirimbo nyinshi ziba urwunge
Amajwi menshi avuga urwunge
Impundu nyinshi zikaba urwanaga

3. Amagambo yabugenewe ajyanye n'intaho y'abantu n'inyamaswa

Umuntu ataha mu nzu
Inzoka itaha mu mwobo
Impyisi zitaha mu isenga
Imbeba itaha mu muheno
Inyoni itaha mu cyari
Amatungo ataha mu kiraro
Inzuki zitaha mu muzinga
Inkwavu ziba mu kibuti
Inyana zitaha mu ruhongore

III. Imyitozo

Saba abanyeshuri gukora imyitozo ukurikira, buri munyeshuri akora ku giti ke, bakosore ureba niba isomo ryumvikanye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

1. Uzuzwa iyi mbonerahamwe ukurikije amagambo yabugenewe umaze kwiga.

Ntibavugaga	Bavugaga
1. Intare ntivugaga	Irivugaga
2. Umugezi ntivugaga	Urahuma
3. Inuma ntivugaga	Iraguguza
4. Indege ntivugaga	Irahinda
5. Inkokokazi ishaka gutera	Irateteza
6. Imfizi ntivugaga	Irivugaga
7. Impyisi ntivugaga	Irahuma
8. Imbwa ntivugaga	Irakoma

2.
Simbuza
amagambo
o
atsindagiye
e
ayabugenewe

- a) **Ihene nyinshi** zagiye kona ibishyimbo. (Umukumbi wagiye kona ibishyimbo.)
- b) Nijoro impyizi **zavuze** turikanga. (Nijoro impyisi zahumye turikanga.)
- c) Kanziga yoroye **ingurube nyinshi**. (Kanziga yoroye umugana w'ingurube.)
- d) Inkwavu ziba **mu nzu**. (Inkwavu ziba mu Kibuti.)
- e) Intare zo mu ishyamba **zirasakuza** cyane. (Intare zo mu ishyamba irivugaga cyane.)

Isomo rya 12: Ibikorwa byo gusoma: Gusubiramo inkuru cyangwa umuvugo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Kuvuga ashize amanga inkuru cyangwa umuvugo yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Saba buri munyeshuri kukwerekana igitabo yasomye.

II. Uko isomo ryigishwa

- Toranya inkuru cyangwa umuvugo abanyeshuri bari busome mu ijwi riranguruye.
- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusubiramo inkuru cyangwa umuvugo basomye.

Umukoro

Saba abanyeshuri kuzagaruka mu ishuri banditse muri make ibikubiye mu nkuru cyangwa mu muvugo basomye.

6.4.5. Umwandiko : Dusobanukirwe n'ingagi zo muri Pariki y'Ibirunga

Isomo rya 13: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo, imfashanyigisho zifatika n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo

a) Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabona ingagi n'imisozi

b) Muhereye ku mashusho no ku mutwe w'umwandiko, uyu mwandiko uraza kuvuga kuki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga ku ngagi zo muri Pariki y'Ibirunga.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

1. Uyu mwandiko uravuga ku ki?

Uyu mwandiko uravuga kuri Pariki y'Igihugu y'Ibirunga no ku ngagi zibamo.

2. Ibirunga bigaragara mu Rwanda ni ibihe?

Ibirunga bigaragara mu Rwanda harimo Bisoke, Karisimbi, Gahinga, Sabyinyo, na Muhabura.

3. Karisoke ni iki?

Karisoke ni ikigo cy'ubushakashatsi ku ngagi cyashinzwe mu mwaka wa 1967 n'Umunyamerekazi Dayana Fose (Diana Fossey), uzwi ku izina rya Nyiramacibiri, cyakoreraga hagati y'ibirunga bya Karisimbi na Bisoke, ari na ho izina Karisoke rikomoka.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Dusobanukirwe n’ingagi zo muri Pariki y’Ibirunga”ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by’amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’inyunguramagambo

Ikantarange: Kure, mu mahanga ya kure.

Kuyobokwa: Gukurikirwa kubera icyubahiro, kubahwa.

Kureshya: Gukurura umuntu cyangwa ikintu kubera ko wakunzwe, gushukashuka umuntu ngo umugire uwawe.

Igitsure: Indoro Ikanganye ituma utinywa kandi wubahwa.

Kwenderanya: Kwiyenza bikurura amahane.

Kureba ikijisho: Kureba nabi ugamiye kubuza umuntu gukora nabi, kubuza ko ikibi gikorwa.

Kwicuza: Kubabazwa n’ibibi wakoze

b) Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw’imyitozo n’ibisubizo:

1. Aya magambo uko ari abirabiri ataniye he?

a) **Ikirunga/umusozi:** Ikirunga ni umusozi umeze nk’umutemeri wubitse ukozwe n’amakoro ushobora kuruka igihe icyo ari cyo cyose naho umusozi ukaba wafatwa n’ikirundo gitumburutse cy’itaka cyamezeho ibyatsi n’ibiti kidashobora kuruka uko byagenda kose.

b) **Ubutaka/ibitaka:** Ubutaka ni nk’isambu umuntu yigengaho naho ibitaka ni ibyacukuwe mu cyobo ahantu runaka.

c) **Agaciro/igiciro:** Agaciro ni icyubahiro uha umuntu cyangwa akamaro ikintu kigufitiye. Igiciro ni ikiguzi.

d) **Ikigo/urugo:** Ikigo ni ahantu hakorerwa imirimo runaka iba yaremejwe n’itegeko. Urugo ni ahantu hatuwe n’abantu, umuryango w’umugabo, umugore n’abana.

e) **Umuhigi/umushimusi:** Umuhigi ni umuntu utunzwe n’umwuga wo guhiga ariko akabikora ku buryo bwemewe. Umushimusi ni umuntu uhiga atabifitiye uburenganzira akenshi akabikora yihishe kandi arenze ku mategeko.

f) **Ubwoko/amoko:** Ubwoko ni umwihariko w’ikintu mu miterere yacyo. Amoko ni ibice bitandukanye by’abantu biterwa n’uko bavutse.

g) **Ibirori/ikirori:** Ibirori ni ibikino, iminsi mikuru abantu bahuriramo bakidagadura. Ikirori ni ikintu kiza abantu bahururira kureba.

h) **Amadovize/amafaranga:** Amadovize ni amafaranga y’amanyamahanga arusha andi agaciro yumvikanwaho agakoreshwa hagati y’ibihugu. Amafaranga ni impapuro cyangwa ibiceri bihabwa agaciro mu mibare abantu bakabyitabaza bagura ibyo bakeneye imbere mu gihugu.

i) **Ingabo/umugabo:** Ingabo ishobora kuba intwari umuntu akoresha yikingira cyangwa umutwe w’abarwanyu. Umugabo ni umuntu w’igitsina gabo cyangwa ikinyuranyo k’imbwa.

j) **Ingore/umugore:** Ingore bikoresha ku nyamaswa y’igitsina gore naho umugore bigakoresha ku muntu w’igitsina gore.

k) **Uburebure/ubutumburuke:** Uburebure ni ikinyuranyo cy’ubugufi naho ubutumburuke ni ubugejuru.

2. Iyo bavuze aya magambo wumva iki?

a) **Urusobe rw’ibinyabuzima:** Ibiremwa binyuranye bifite ubuzima bibana hamwe bitabangamiranye

b) **Inyamabere:** Inyamaswa zonsa

c) **Ibikururanda:** Ibikoko bikuruza inda hasi nk’uburyo bwabyo bwo kugenda kuko bitagira amaguru

d) **Udukoko:** Udusimba tutagira amagufa

e) **Imitubu:** Ibikeri byo mu mazi

f) **Ibimera:** Ijambo rikomatanyije ibiti n’ibyatsi

g) **Ibiguruka:** Ubwoko by’inyamaswa zifite amababa

h) **Ingugunnyi:** Inyamaswa zirisha cyane amenyo y’imbere, zikaguguna ibyo zirya akenshi biba bikomeye

3. Muri uru rutonde rw’amagambo, kuramo ayo wuzurisha imbonerahamwe ikurikiyeho:

Ingagi, isandi, umusambi, inzovu, umukenke, umunyinya, impongo, twiga, imbeba, urumende, urukwavu, umuntu, inturusu, umwumbati, ishaka, uruyuki, inda, igiheri, impyisi, inkima, ikirunga umusozi, ikigagari, umuko, uruziramire, umubu, urutozi, urucaca, pasipalumu, inshira, ibiyaga

Ibinyabuzima	Ibimera	Ibikururanda	Udukoko	Ibiguruka	Ingugu nnyi	imitubu
Ingagi, isandi, umusambi, inzovu, umukenke, umunyinya, impongo, twiga, imbeba, urumende, urukwavu, umuntu, inturusu, umwumbati, ishaka, uruyuki, inda, igiheri, impyisi, inkima, ikigagari, umuko, uruziramire, umubu, urutozi, urucaca, pasipalumu, inshira	umukenke, umunyinya, inturusu, umwumbati, ishaka, umuko, urucaca, pasipalumu	uruziramire, inshira	uruyuki, inda, igiheri, umubu, urutozi	isandi, umusambi, kigagari,	imbeba, urumende, urukwavu,	-

Isomo rya 14: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “**Dusobanukirwe n’ingagi zo muri Pariki y’Ibirunga**” bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Umwaka wa 1985 utwibutsa iki mu mateka ya Pariki y’Igihugu y’Ibirunga?

Mu mwaka wa 1985, nyuma y’igihe kinini yari amaze ahanganye n’abashimusi b’ingagi, Dayana Fose (Diana Fossey) yiciwe mu rugo iwe, ahambwa muri Pariki y’Ibirunga hafi y’ikigo cy’ubushakashatsi yari yarashinze.

2. Ni ryari ingagi zimuka aho zabaga?

Ingagi zimuka aho zabaga iyo inkuru muri zo izitegetse kwimuka ibonye ko aho zabaga hatakiboneka ibyo zirya cyangwa se hatangiye kuboneka abahigi benshi.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

a) Pariki y’Ibirunga iherereye he?

Pariki y’Ibirunga iherereye mu majyaruguru y’u Rwanda.

b) Ifite uwuhe mwihariko ku isi no muri Afurika?

Ni yo Pariki Nkuru y’Igihugu yashinzwe bwa mbere muri Afurika ikaba ari na yo yonyine isigaranye ingagi zo mu misozi.

c) Vuga amateka yayo mu mirongo itarenze itanu.

Pariki y’Igihugu y’Ibirunga yemejwe bwa mbere mu 1925 ari agace kari hagati ya Kalisimbi, Mikenno na Bisoke. Mu 1929 iyi pariki yongerewe ubutaka ifata ubwa Kongo n’ubw’u Rwanda. Nyuma y’ubwigenge, buri gihugu kegukanye agace kacyo gicunga.

d) Nyiramacibiri ni muntu ki?

Nyiramacibiri ni Umunyamerikakazi witangiye ingagi zo muri Pariki y'Ibirunga, azirinda ba rushimusi kugera aho bamwivuganiye mu 1985 kubera kurwana ku ngagi ngo batazitsembe. Ni we wahesheje agaciro ingagi zo mu Rwanda, asaba ko zitabwaho ku rwego mpuzamahanga.

e) Ni ibihe binyabuzima biba muri iyi pariki?

Harimo inyamaswa n'ibimera binyuranye.

f) Ni iki kitwereka ko ingagi zifite gahunda mu mibereho yazo?

Zaba mu gatsiko cyangwa mu muryango, ingagi zimenyamo inkuru n'intoya kandi intoya zikubaha inkuru. Ingagi y'ingabo iruta izindi mu myaka ni yo iba umukuru w'umuryango. Iyo ishaje cyane itagishobora kuyobora izindi, ingabo yindi isheshe akanguhe iyakira uwo murimo.

g) Ni iyihe ngagi itegeka izindi?

Ingabo iziruta mu myaka.

h) Zisimburana ryari kuri uwo murimo wo gutegeka?

Zisimburana iyo iyayoboraga imaze gusaza itagishoboye kuyobora izindi no kuzirwanaho.

i) Umutware w'ingagi agenza ate kugira ngo yubahwe?

Kugira ngo yubahwe ayobora neza atabara ingagi zaguye mu mutego, yongera umubare w'ingagi zigize agatsiko, areshya ingore mu tundi dutsiko, zikaba zakwiyizira mu ke, agira igitsure gituma akiza nk'izirwanye cyangwa izenderanyije.

j) Erekana ukuntu ingagi zijya kugira imico nk'iy'abantu.

Ingagi zibabazwa n'urupfu rwa mugenzi wazo, zirwaza umurwayi zirinda kumusiga wenyine, zisokoza ubwoya, cyanecyane ingore zishaka kureshya abagabo, ziheka abana bazo mu mugongo, ziraseka iyo zishimye.

Isomo rya 15: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ivugwa ni imibereho y'ingagi muri Pariki y'Ibirunga

2. Ni izihe ngingo z'ingenzi n'iz'ingereka ziri mu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi

- Pariki y'Ibirunga muri make;
- Ubushakashatsi bwa Nyiramacibiri ku ngagi mu kigo cya Karisoke;
- Ingagi zirubahana ntizibaho mu kajagari;
- icyubahiro cy'umutware w'ingagi;
- Imibereho ijya gusa n'iy'abantu.

3. Mukore inshamake y'umwandiko mwasomye ntimurenze imirongo 10.

Isomo rya 16: Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Gusoma umwandiko yubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye.

Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu n’imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda bakore igikorwa gikurikira.

Igikorwa

Saba abanyeshuri Gushaka irindi herezo ry’umwandiko basomye. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda kumurikira abandi ibyo bakoze. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

II. Uko isomo ryigishwa

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose.

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

6.4. 6. Ubwoko bw’amagambo : Amagambo adahinduka

Isomo rya 17: Inshoza n’amoko y’icyungo

Intego zihariye

Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gutahura inshoza n’amoko y’ibyungo
- Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko ibyungo.

Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, ikibonezamvugo n’ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma agace k'umwandiko kari mu bitabo byabo basubize ibibazo bigakurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye nabo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Ibibazo n'ibisubizo

1. Amagambo yanditse atsindagiye afite uwuhe mumaro mu nteruro? Wayita iki? Arunga andi magambo, interuro cyangwa ibice byazo. Wayita ibyungo.

2. Shaka andi magambo akoreshwa kimwe n'aya ku buryo yajya mu bwoko bumwe. Nubwo, nyamara, kandi, keretse..
Bwira abanyeshuri

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uhereye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshoza n'amoko y'ibyungo

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

1. Inshoza y'icyungo

Icyungo ni ijambo ritagoragozwa rihuza amagambo abiri afitanye isano: izina n'irindi zina, ntera n'indi, inshinga n'indi nshinga, ikinyazina n'ikindi kinyazina...

2. Amoko y'ibyungo

Ibyungo birimo amoko abiri:

1. Ubwoko bwa mbere ni ubw'ibyungo biva mu nteruro igahindura igitekerezo cyangwa ikagitakaza.

Gereranya izi nteruro ebyirebyiri:

- a) Aririmba **nk'**ufite agahinda. (Ufite agahinda na we baririmba kimwe.)
- b) Aririmba ufite agahinda. (Ufite agahinda ni we aririmba. Hagati y'izi nteruro nta gereranya riba rikirimo iyo icyungo nka kivuyemo.)
- c) N'inyange zirapfa **nkanswe** ibiyiyone! (Inyange zapfuye n'ibiyiyoni ntibyasigara.)
- d) N'inyange zirapfa ibiyiyoni. (Inyange zirarwana kubera ibiyiyone.)
- e) Yandakariye **boshye** mbifitemo uruhare. (Nta ruhare mbifitemo ariko ntibyamubujije kundakarira.)
- f) Yandakariye mbifitemo uruhare. (Afite impamvu zo kundakarira kuko mbifitemo uruhare.)

Nidushaka igisobanuro cy'izi nteruro turasanga iyo havuyemo icyungo interuro isobanura ibindi bidafite aho bihurira n'igisobanuro kizanza n'icyungo.

2. Ubwoko bwa kabiri ni ubw'ibyungo biva mu nteruro ntihindure igitekerezo.

Gereranya izi nteruro zikurikira ebyirebyiri zikurikirana.

- a) Urahinga kandi ushonje?
- b) Urahinga ushonje?
- c) Yandebye maze araseka.
- d) Yandebye araseka.
- e) Arabwirwa ariko ntiyumva.
- f) Arabwirwa ntiyumva.

Izi nteruro uko zikurikirana, ebyirebyiri zisobanura kimwe zaba zirimo icyungo (kandi, maze, ariko) cyangwa kitarimo

Amatsinda y'ibyungo hakurikijwe igisobanuro cyabyo

1. Icyungo na kifashishwa mu kunga cyangwa guhekeranya no kwifashisha.

Ingero: Karisa na Murisa ni impanga.

Intare n'ingwe ni inyamaswa z'inkazi.

Agenda n'igare iyo agiye ku kazi.

Ikitonderwa: Icyungo na kigira impindurantego no ikoreshwa imbere y'imbundo, y'indangahantu n'imbere y'umugereka w'ahantu.

- Kuzamuka no kumanuka birabusanye.
- Yambujije ibwami no ku karubanda.
- Aracisha hepfo no haruguru!

2. Ibyungo byifashishwa mu kugereranya: nka na uboshye

- Agenda **nk'**uwenda kugwa.
- Yikorera **nka** ruvukwaya.
- Arakorora **uboshye** impongo!

3. Ibyungo cyuzuzwa: ko, ngo

- Ndashaka **ko** muva hano.

– Aravuze **ngo** mukore mutikoresheje.

4. Ibyungo byifashishwa mu guhitamo: cyangwa, keretse

- Birye **cyangwa** ubireke nta byo wahinze.
- Sinumva **keretse** uvuze cyane.

5. Ibyungo byifashishwa mu kubangikanya cyangwa mu kubusanya: uretse ko, nyamara, nkanswe

- Ndamukunda **uretse** ko atabizi.
- Urangaya **nyamara** ntundusha guhinga neza.
- Nange byantsinze maze iminsi niga **nkanswe** uriya udaheruka kureba mu ikaye!

6. Ibyungo byifashishwa mu kongeraho: kandi, ndetse

- Ariga **kandi** agakora mu ihoteri.
- Ndamwirukana **ndetse** noye kumuhemba.

7. icyungo kiziganya: iyo

- **Iyo** mbimenya simba naje.

8. Ibyungo byifashishwa mu kuvuga impamvu cyangwa inkurikizi: kuko, kugira ngo, none

- Yibye **none** bamufunze.
- Ruhuka **kuko** wakoze.
- Ndaje kugira **ngo** dufatanye.

9. icyungo kifashishwa mu kwivuguruza: nako

- Mpereza, **nako** mperekeza ndagiye.

III. Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo:

Simbuza utudomo dutatu icyungo gikwiye ukuye muri ibi bikurikira: **na, no, nko, nka, nkanswe, keretse, cyangwa, kuko, nako, none, kugira ngo, ndetse, kandi:**

1. Kamana **na** Safari baravukana.
2. N'inyange zirapfa **nkanswe** ibyiyone!
3. Ntira **nako** ntiza igare nyarukire ku maduka.
4. Yanze kuza **kandi** namutumiye.

5. Aragenda na **none** ku rukuta akubitaho agahanga!
6. Namuzanye kugira **ngo** umubaze icyamuteye kwivumbura.
7. Nta kica **nk'irungu**.
8. Yasize akinze **none** urufunguzo ararubuze.
9. Nta cyo nakora **keretse** ubanje kunsobanurira.
10. Ntiwandenganya **kuko** waje utanteguje.
11. Genda **cyangwa** urorere.
12. Erega hano mwahahinduye **nko** mu kabari!
13. Nibishoboka ndaza kugusura **kandi** nkuzanire n'umwuzukuru wawe.

Isomo rya 18: Ibikorwa byo gusoma : Gusoma mu ijwi riranguruye

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma inkuru cyangwa umuvugo mu ijwi riranguruye yubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. - Gusubiza ibibazo byo kumva inkuru cyangwa umuvugo yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Genzura ko buri munyeshuri yashyize mu nyandiko ibyo yasomye mu nkuru cyangwa mu muvugo maze ufate ibyo buri wese yanditse kugira ngo ukosore imyandikire.

II. Uko isomo ryigishwa

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru cyangwa umuvugo abanyeshuri bari busome mu ijwi riranguruye.
- Saba abanyeshuri, umwumwe, gusoma mu ijwi riranguruye basimburana.
- Genda ukosora udasomye neza kandi ufasha abafite ibibazo byihariye.
- Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru bamaze gusoma.

III. Umukoro:

Saba abanyeshuri gushushanya inkuru wabasomeye, maze mu isomo ryo gusoma ry'ubutaha bazakwereke amashusho bashushanyije.

6.4.7. Umwandiko : Menya ubwiza bw'u Rwanda usura ahantu nyaburanga

Isomo rya 19: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumaze n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo, imfashanyigisho zifatika n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a) Mwitgereje iyi shusho murabona iki?

Turabona inzu ya kinyarwanda n'inka.

b) Muhereye ku mashusho no ku mutwe w'umwandiko, muratekereza uyu mwandiko uraza kuvuga kuki?

Uyu mwandiko uraza kuvugako ku bwiza bw'u Rwanda n'ahantu nyaburanga umuntu yasura.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

a) Uyu mwandiko uravugako ku ki?

Uyu mwandiko uravugako ku bwiza nyaburanga bw'igihugu cyacu.

b) Ni iki u Rwanda rwihariye ku bijyanye n'imibereho y'abaturage kitaba mu bindi bihugu?

Ni ukuba abaturage bafite umuco umwe, ururimi rumwe n'imigenzo imwe.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “Menya ubwiza bw’u Rwanda usura ahantu nyaburanga”ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Sobanura aya magambo ukurikije uko yakoreshejwe mu mwandiko.

Guhogoza: Kuvugisha menshi.

Gukurura: Kwigiramo ubushobozi bwo gutuma abantu baza kukureba

Kumarayo: Kurangiza.

Kurambagiza: Gusura ukitegereza ugashima.

Kurabukwa: Kubona ikintu akanya gato.

Gukumbuza: Gutuma umuntu agira amatsiko.

Kuribagira: Kureba.

Kubangikana: Kuba iruhande rw'ikintu.

Gutamiriza: Kwambara nk'umutako.

Amasimbi: Ibicu byererana, ibintu byererana kandi bikonje cyane bihanuka mu kirere bimeze nk'ifu bikirunda mu mpinga z'imisozi miremire bikahaguma kubera ubukonje bwinshi. **Amashyuzi:** Amazi aturuka mu butaka abira kubera gushyuha cyane.

Ingeri: Ibyiciro, amatsinda.

Amavunane: Umunaniro ukabije utuma umuntu yumva yacitse intege.

Rubagimpande: Indwara itera kubabara inkokora, amavi n'intoki, hakiyongeraho no kugagara ijosi cyanecyane mu gitondo cyangwa igihe umuntu amaze umwanya aruhuka.

Kwidumbaguza: Koga umubiri wose wivuruguta mu mugezi cyangwa mu kidendezi.

Gusomeza: Kunywa amazi kugira ngo umire ibiryo umaze guhekenya.

Kubara: Kuvuga ibyo wabonye cyangwa wumvise.

Akarwa: Agasozi gakikijwe n'amazi.

Kwitegera: Kuba imbere y'ikintu ukireba uko cyakabaye.

Akabyiniriro: Agahimbano.

Kurambagira: Kuzenguruka,

Amahamba: Indirimbo abashumba baririmba bacyuye inka.

Amazina y'inka: Ibisingizo by'inka y'inyambo iruta izindi mu bwiza imaze kubyara.

Umutahira: Umutahira yari umunyacyubahiro baremeraga ubushyho bw'Inyambo akaburagira, akabukenura bukazarinda busaza. Umutahira yishyiriragaho abakozi bo kumufasha muri uwo murimo bitwaga abarenzamase. Bari bashinzwe kuragira (kwirirwa inyuma y'inka), bagakuka ibiraro, bagaca ibyarire.

Umuganura: Wari umuhango wo gusangira no kwishimira umusaruro mu gitaramo kiswe icy'umuganura. Wagiraga n'undi mumaro wo kuzirikana umwami nka Nyiruburumbuke bakamuturura urutete rw'imyaka yeze. Usigaye ukorwa mu rwego rwo kwishimira umusaruro, Abanyarwanda bagahurira mu ngo z'abakungu bagasangira ibyo kurya bakanywa n'inzoga.

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo:

Koresha aya magambo akurikira mu nteruro wihimbiye ukurikije icyo asobanura mu mwandiko:

Guhogoza: Ubwiza bw'uriya mukobwa bwahogoye abasore.

Kurambagira: Kera iyo umwami yarambagiraga igihugu ke abaturage bose b'aho aciye bamuzaniraga amakoro.

Kuribagira: Mbega ubukubaganyi by'uyu mwana! Ngaho namwe nimuribagire, mumbwire ko ibi bintu ari iby'i Rwanda!

Gutamiriza: Abanyarwandakazi baberwa no gutamiriza ingori mu bukwe bw'abana babo.

Amashyuzi: Iyo uhingutse ku mashyuzi yo mu Bugarama ukubitwa n'icyuka gishyushye ugahita ubira ibyuya byinshi cyane.

Kwidumbaguza: Nta mwana ukura atidumbaguje mu bizenga.

Gusomeza: Hari abantu bakunda gusomeza amata ibijumba.

Kwitegera: Aho dutuye hitegeye nezaneza umusozi wa Jari.

Kurambagira: Nta musore ukirongora umukobwa atabanje kwirambagiriza.

Umuganura: Umunsi mukuru w'umuganura uba ku wa gatanu wa mbere w'ukwezi kwa Kanama.

Isomo rya 20: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko “**Menya ubwiza bw’u Rwanda usura ahantu nyaburanga**” bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

a) Ni ibihe biyaga biri muni y’ikirunga cya Muhabura?

Ibiyaga biri muni y’ikiyaga cya Muhabura ni Burera na Ruhondo.

b) Ahantu hose havuzwe mu mwandiko ni iki hahuriyeho?

Harahuzwa n’uko ari ahantu heza kandi hakaba hari ibintu hihariye bitaba ahandi.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

a) Ahantu nyaburanga twabonye hagaragara iki kihariye?

Buri hantu nyaburanga twabonye hagaragara ibintu bibereye ijisho.

b) Pariki n’ahantu nyaburanga bitaniye he?

Pariki ni ahantu hakomwa, hakaba ibimera hagashyirwa inyamaswa mu rwego rwo kuzirinda guhohoterwa n’abantu banyuranye, zikaba nk’izishinganye. Ahantu nyaburanga ni ahantu hose, harimo n’amapariki, hagaragara ibintu bibereye ijisho.

c) Pariki n’ahantu nyaburanga bimariye iki igihugu cyacu?

Pariki n’ahantu nyaburanga hakorerwa ibikorwa by’ubukerarugendo ku buryo hinjiriza igihugu amadovize atuma gishyira mu bikorwa gahunda z’amajyambere kandi kigahahirana n’amahanga.

d) Toranya muri aya mashusho akurikira afite aho akwibutsa wasomye mu mwandiko (abanyeshuri barifashisha amashusho ari mu bitabo byabo).

1. Agace k’ishyamba kimeza rya Nyungwe
2. Ikiraro cyo mu bushorishori bw’ishyamba rya Nyungwe «Canopy Walkway»
3. Umurima w’icyayi kiri mu ibanga ry’umusozo
4. Ishusho rya Yezu Nyirimpuhwe i Nyarushishi hakurya y’ i Kibeho, ifite uburebure bwa metero esheshatu (6), igapima ibiro magana kenda na mirongo itanu (950 kg), ubusanzwe igaragara kuri buri mugabane w’isi, muri Afurika ikaba iri Nyarushishi muri Nyaruguru hafi y’i Kibeho.
5. Ingoro ya Bikira Mariya i Kibeho aho yabobenekeye abakobwa batatu Mumureke Alphonsine, Mukamazimpaka Natalie na Mukangango Marie Claire kuva mu 1981. Hakoranira imbaga nini y’abantu baba baturutse imihanda yose ku wa 15 Kanama buri mwaka.
6. Ingoro y’umwami Mutara III Rudahigwa iri mu Rukari
7. Ibiyaga by’impanga Burera na Ruhondo muni y’ikirunga cya Muhabura
8. Ibere rya bigogwe
9. Ikiyaga cya Muhazi ku manywa
10. Ikiyaga cya Muhazi ku mugoroba
11. Umukenke n’ibiyaga muri Pariki y’Igihugu y’Akagera.

Isomo rya 21: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gutahura ingingo z’ingenzi zigize umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatumye n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko ni ahantu nyaburanga mu Gihugu cyacu.

2. Ni izihe ngingo z'ingenzi n'iz'ingereka ziri muri uyu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi

- U Rwanda nk'Igihugu gitatse ibyiza byinshi;
- Ibyiza binyuranye bitatse u Rwanda
- Ibyiza mu majyaruguru y'Iguhugu cyacu;
- Ibyiza mu burengerazuba bw'u Rwanda;
- Ibyiza mu magepfo y'u Rwanda

Isomo rya 22 : Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijambo.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda ubaze kongera kubwira bagenzi babo ingingo z'ingenzi z'umwandiko basomye.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Mu matsinda abanyeshuri barakusanye ibitekerezo ku nsanganyamatsiko ikurikira:

Ubwiza bw'ahantu cyangwa bw'ikintu buba mu jisho ry'uhareba cyangwa ukureba.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Urugero rw'ibitekerezo byava mu matsinda:

Abanyeshuri bashobora gusanga ibivugwa ari byo, bagashingira ku mpamvu zumvikana: Ijisho ni ryo rishima, ni ryo rinenga cyangwa rikagaya kuko ari ryo rireba. Uko Imana itaturemye kimwe ni na ko yaduhaye uburyo butandukanye bwo kunyurwa no kutanyurwa n'ibintu. Ikintu gishobora kubera umuntu kiza undi yakireba agasanga ari kibi. Usibye n'ibyo, abantu ntibanyurwa n'ibintu bimwe. Ikintu gishobora kugushimisha nge kikaba nta cyo kimbwiye, cyangwa nakireba nkakwibazaho kuko gushimishwa na cyo biba ari ibintu bitumvikana kuri ge. Amabara amwe n'amwe ashimisha abantu bamwe ariko abandi bakayanga. Nk'umugabo wambaye ipantaro y'umutuku n'ishati y'umuhondo kuri ge aba yambaye nabi, nyamara we ubyambaye abona ari byiza. Abagabo benshi bashobora kureba umugore bagasanga ari mubi bakibaza ukuntu umugabo we yamuhisemo ntibabyumve ariko kandi ugasanga we n'umugabo we babanye neza bishimye. Ujyana n'umuntu muri filimi akakumaza ibipfunsi akumvisha ukuntu ari nziza nyamara wowe wumva wakwisohokera bitewe n'uko usanga nta kigenda. Hari abantu usanga bakunda gutembera bagiye ngo kureba abantu runaka, hakaba n'abandi wumva barahira ko batata igihe cyabo ngo bagiye kwitegereza imisozi. Usanga ahubwo aba ba nyuma bafata aba mbere nk'inkorabusa, batangazwa n'ukuntu umuntu yakwirirwa mu bigunda afuragurika ngo akurikiranyemo ubwiza!....

6.4.8. Ubwoko bw'amagambo : Amagambo adahinduka

Isomo rya 23: Imigereka/ ingera

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gutahura inshoza n'amoko y'imigereka - Gukoresha neza mu mvugo no mu nyandiko imigereka.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, ikibonezamvugo n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma agace k'umwandiko kari mu bitabo byabo basubize ibibazo bigakurikira.

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye nabo kunoza ibisubizo byatanzwe.

Ibibazo n'ibisubizo

1. Amagambo yanditse atsindagiye urumva avuga iki?

Aragaragaza uburyo, ahantu,...

2. Yongera iki mu nteruro?

Aratsindagira ibivugwa mu nshinga.

3. Wayita iki uhereye ku miterere n'umumaro wayo?

Wayita imigereka.

Bwira abanyeshuri ko mugiyeye kwiga imigereka.

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

Uherye ku bumenyi usanzwe ufite, wifashishije ingero, tanga inshoza n'amoko y'imigereka

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzuza ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

1. Inshoza y'umugereka

Umugereka ni ijambo ritagoragozwa, risobanura izina, ntera, inshinga, cyangwa indi ngera. Ni ijambo ryumvikanisha ipima rifatiye ku buryo, ku gihe, ku nshuro cyangwa ku hantu.

2. Amoko y'imigereka ni aya akurikira:

1. Umugereka w'uburyo

- a) Uyu mwana aririmba neza.
- b) Noneho ko Kibwa asa nabi?
- c) Humura ndavuga buhoro.
- d) Gira vuba tugende tudakererwa.

2. Umugereka w'igihe

- a) Nageze hano kare.
- b) Mbe Bihehe ko ugenda nijoro?
- c) Uyu mugabo muzi kuva kera.

3. Umugereka inshuro

- a) Vuga rimwe gusa mbasohore.
- b) Ubunyereri bunyigeza kabiri.
- c) Nturenze inshuro eshanu z'ako kebo.

4. Umugereka w'ahantu

- a) Aryamyeye hejuru y'ameza.
- b) Agiye hakurya y'uruzi.
- c) Ipusi ikunda muni y'ameza

III. Imyitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora imyitozo iri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakozwe. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'imyitozo n'ibisubizo:

1. Shaka iyindi migereka y'uburyo uyikoreshe mu nteruro zawe bwite. (bucece, bwangu, bugubugu, cyane...).

2. Shaka iyindi migereka y'igihe uyikoreshe mu nteruro zawe bwite. (none, nimugoroba, nimunsi, ejo, ejobundi, hambere,)

3. Shaka iyindi migereka y'inshuro uyikoreshe mu nteruro zawe bwite. (kenshi, gake, inshuro..., gatatu...).

4. Shaka iyindi migereka y'ahantu uyikoreshe mu nteruro zawe bwite. (epfo, ruguru, hirya, hino, hanyuma, hanze, hepfo, haruguru, hasi, imbere, ikambere, inyuma, hagati, ...)

6.4.9. Umwandiko : Nagiye mu muhango wo kwita izina abana b'ingagi

Isomo rya 24: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumaze n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo, imfashanyigisho zifatika n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a)Mwitegereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabona abantu n'ingagi

b) Muhereye ku mashuho no ku mutwe w'umwandiko, muratekereza uyu mwandiko uraza kuvuga kuki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga ku muhango wo kwita izina abana b'ingagi.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

1. Ni nde uvuga muri uyu mwandiko?

Uvuga ni umunyeshuri wiga mu mashuri abanza.

2. Aravuga ko yagiye he?

Yagiye mu muhango wo kwita izina ingagi

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko “ Nagiye mu muhango wo kwita izina abana b'ingagi” ushakemo amagambo udasobanukiwe uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Sobanura aya magambo ukurikije uko yakoreshejwe mu mwandiko

Twari twabukereye: Twari twambaye neza ngo tubyizihize, twabyiteguye.

Insanganyamatsiko: Igitekerezo k'ingenzi abantu baganiraho.

Uruvunganzoka: Benshi cyane kandi begeranye cyane.

Gususurutsa: Gushyushya, kubuza abantu kwigunga.

Gusesekara: Kugera ahantu n'imbaraga.

Kwiyamirira: Kuvuza akaruru.

Agahugu umuco akandi umuco: Abantu bagenda bagira umwihariko wabo kandi bakumva ubabereye.

Kwiyereka: Kubyina, kwerekana ibikino uko wabiteguye.

Gutenguha: Kutitabira gukora icyo usabwe

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo:

Koresha aya magambo akurikira mu nteruro wihimbiye ukurikije icyo asobanura mu mwandiko:

- 1. Twabukereye:** Igihe umukuru w'Igihugu aza kudasura mu karere kacu twari twabukereye turamurimbira karahava.
- 2. Kwiyereka:** Intore zibanza kwiyereka mbere yo guhamiriza
- 3. Gutenguha:** Imvura yantenguye inyagira amasaka yange.
- 4. Gususurutsa:** Bano babyinyi basusukije abitabiriye ibirori.

Isomo rya 25: Ibikorwa byo gusoma : Gusomera abanyeshuri mu ijwi riranguruye

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:
Gusubiza neza ibibazo ku nkuru cyangwa ku muvugo yasomewe.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri
byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Genzura ko abanyeshuri bashushanyije inkuru basomye, ugende ubaha ubujyanama aho biri ngombwa.

II. Uko isomo ryigishwa

1. Mbere yo gusoma

- Tegura neza icyumba k'ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru yo gusomera abanyeshuri ijyanye n'insanganyamatsiko ishimisha abanyeshuri bo mu kigero cyabo.

2. Mu gihe cyo gusoma

- Somera abanyeshuri inkuru yose ukoresheje umuvuduko n'isesekaza bikwiye.
- Mu gihe usoma genda wereka abanyeshuri amashusho ajyanye n'inkuru.
- Shishikariza abanyeshuri kugira uruhare mu byo ubasomera ubasaba gutahura icyo inkuru iza kuvugaho.
- Sobanura ijamba ugezeho usoma ukeka ko abanyeshuri batazi igisobanuro cyaryo.

3. Nyuma yo gusoma

- Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru umaze kubasomera kugira ngo urebe niba bayumvise.
- Saba abanyeshuri gusubira mu nkuru wabasomeye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

Isomo rya 26: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Nagiye mu muhango wo kwita izina abana b'ingagi”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Umuhango wo kwita izina ingagi wabaye ryari?

Wabaye ku wa Kabiri tariki ya 1 Nyakanga 2014.

2. Wabereye he?

Wabereye mu Kinigi mu Karere ka Musanze

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by'intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ibirori bivugwa mu mwandiko bishingiye ku ki?

Bishingiye ku kwita ibyana by'ingagi amazina.

2. Ibyo birori byabereye he kandi byitabirwa na ba nde?

Ibyo birori byabereye mu Kinigi byitabirwa n'abaturiyeye Pariki y'Ibirunga, abaturage b'Akarere ka Musanze, ba mukerarugendo n'abashyitsi bavuye hirya no hino mu gihugu.

4. Uyu muhango ko ukorwa buri mwaka uba ugamije iki?

5. Uyu muhango uba ugamije gukangurira abantu kubungabunga ubuzima bw'ingagi kugira ngo zitazacika kuko zisigaye hake ku isi, kandi muri aho hake n'iwacu harimo.

4. Sobanura muri make uko umuhango wo kwita izina ugenda.

Abana b'abantu bambikwa nk'ingagi, igihe cyo kubita amazina bakava mu mwanya wabo bamara kubita izina bakagaruka mu mwanya wabo, bakagenda basimburana kuva ku wa mbere kugeza ku wa nyuma. Ari Abanyarwanda, ari n'abanyamahanga bita ingagi amazina.

5. Mu mazina yahawe ingagi haragaragaramo ibihe byifuzo?

Hari uko zakura kuko zije buri wese azifuza kandi yiteguye kuzibanira neza no kuzirengera, hari uko Abanyarwanda bakwiyubaka bakarushaho kwigira no gukunda Igihugu cyabo...

6. Ni iki gishobora kuba cyaratumye ingagi z'ahandi zicika?

Ingagi z'ahandi zishobora kuba zaraciwe n'uko baziriye.

6. Kuki utubwira iyi nkuru yavuze aya magambo ngo "agahugu umuco akandi umuco"?

Yavuze atangajwe no kumva muri Nijeriya barya ingagi kandi ari ikiremwa gisa n'umuntu. Byabaye nko kubanegura, kuko kuri we icyo gikorwa ntigikwiye gukorwa n'umuntu. Abanyarwanda ntibatinyuka kurya ingagi.

7. Ikibazo yakomeje kwibaza ni ikihe? Yaje kugisubizwa ate?

Yari afite ikibazo cy'ukuntu ingagi zikora neza neza nk'abantu zikava mu mwanya wazo zikahagaruka zidahunze abantu bazikomera kandi ari ibisimba. Kugira ngo asobanukirwe yegereye umwarimu wigishaga ku kigo yigaho amubaza icyo kibazo na we amubwiza ukuri ko atari ingagi yabonye ahubwo ari abana b'abantu biyambitse uruhu rw'ingagi bagakina uwo mukino wo kwitwa izina.

9. Ubutumire aduha asoza inkuru ye ni ubuhe?

Aradutumira mu mihango y'ubutaha yo kwita ingagi kuko ari ibirori bishimishije.

Isomo rya 27: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Gusoma no gutahura ingingo z'ingenzi zigize umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n'isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by'ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw'ibibazo n'ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko ni kwita izina ingagi.

2. Ubara iyi nkuru ni muntu ki?

Ni umunyeshuri wo mu mwaka wa gatandatu.

3. Insanganyamatsiko yahariwe uwo muni wo kwita izina ni iyihe?

Kubungabunga ibidukikije haterwa inkunga abafatanyabikorwa mu kurinda umutungo kamere wacu.

4. Kora inshamake y'umwandiko wize itarengeje imirongo icumi.

Isomo rya 28 : Ubumenyi ngiro

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

Gushushanya inkuru bize bashingiye ku rukurikirane rw'ibitekerezo nk'uko biri mu mwandiko.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda ubasabe kubwira bagenzi babo ingingo z'ingenzi z'umwandiko basomye.

II. Uko isomo ryigishwa

Mu matsinda, saba abanyeshuri gushushanya inkuru basomye, bibutse ko bagomba kwita ku ngingo zigize umwandiko no kurukurikirane rw'ibitekerezo

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitozo cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Isomo rya 29: inkuru ngufi: uburyo bwo kubara inkuru

Intego zihariye

Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora:

- Gutahura inshoza n'ibiranga inkuru;
- Kugaragaza uburyo bwo kubara inkuru.

Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, n'ibindi.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma ibibazo bikurikira hanyuma babishakire ibisubizo:

1. Mwerekane ibice by'ingenzi bigize umwandiko mwize.

Ibice by'ingenzi bigize umwandiko ni:

- a) Intangiriro b) Igihimba c) Umwanzuro

2. Uyu mwandiko wawita iki ukurikije uko utangira, ibivugwamo n'uko urangira

Uyu mwandiko ni inkuru ivuga ibintu byabayeho

Gendagenda ureba uko abanyeshuri bakora imyitozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba abanyeshuri kugaragaza ibyo bakoze, ufatanye nabo kunoza

II. Uko isomo ryigishwa

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa

a) *Inkuru ni iki? Vuga ibiranga inkuru*

b) *Kubara inkuru ni iki?*

Gendagenda mu ishuri ureba ko abanyeshuri basobanukiwe ibyo bagomba gukora kandi utange ubufasha aho bukenewe.

Igihe wabahaye kirangiye, saba abanyeshuri kumurika ibyo bakoze. Fatanya n'abagize andi matsinda kugorora no kuzusa ibisubizo byatanzwe hanyuma ibisubizo by'ingenzi byandikwe ku kibaho, abanyeshuri bose babyandike mu makayi yabo.

Ibisubizo byanogejwe

1. Inshoza y'inkuru

Inkuru ni umwandiko uvuga ibyabaye uko byatangiye n'uko byagenze ndetse n'uko byarangiye

2. Inkuru irangwa n'ibi bikurikira:

1. Ubara inkuru.
2. Igihe n'aho ibintu byabereye.
3. Uko ibyabaye byatangiye.
4. Uko ibyabaye byagenze.
5. Abagize uruhare mu byabaye.
6. Uko byarangiye.

3. Kubara inkuru ni iki?

- Kubara inkuru ni ukugeza ku bandi ibyo umuntu yabonye cyangwa yumvise abyanditse cyangwa abivuze. Kuvuga ibyo wabonye ni ko kubara inkuru.
- Iyo ubara inkuru uba uri umubarankuru ukavuga ibyo wabonye uko byagenze.
- Kugira ngo inkuru ibe yuzuye igomba kugaragaza uruhererekane rw'ibikorwa, uwabikoze cyangwa ababikoze, aho byabereye, igihe byabereye, uko byagenze, impamvu yabiteye n'uko byarangiye.
- Burya aba afite ibibazo agenda asubiza atabizi: Habaye iki? Ni nde wabigizemo uruhare? Ni iki cyabigizemo uruhare? Byabereye he? Hari ryari? Byagenze bite? Kubera iki?
- Igihe ubara inkuru, ushobora kubikora muri ngenga ya mbere niba ibyo uvuga cyangwa wandika byabaye warabigizemo uruhare. Urugero: Abana b'ingagi koko nagiye kubona mbona barahasesekaye, baja mu myanya.
- Mu gihe utabigizemo uruhare, witabaza ngenga ya kabiri cyangwa iya gatatu. Urugero: Abana b'ingagi koko ukabona barahasesekaye, bakajya mu myanya. Urugero: Abana b'ingagi koko abona barahasesekaye, baja mu myanya.
- By'umwihariko iyo wandika inkuru, ubanza kuyikorera imbata.

Intangiriro: Kuvuga muri make icyo ugiye kuvugaho

Igihimba: Kuvuga uko ibikorwa byagiye bikurikirana kuva ku cya mbere kugera ku cya nyuma, buri gikorwa kikiharira igika.

Umusozo: Inshamake y'ibyabaye n'isomo bitanga.

III. Umukoro

Umaze gusoma umwandiko no kureba amashusho kuri pariki z'Igihugu n'ahantu nyaburanga. Ni nk'aho waba wasuye aho hantu niba wari utarahagera. Andika inkuru kuri uru rugendo ugaragaza ibyiza wabonye hamwe muri aha hantu ugereranyije n'ibyo wari warumvise bahakubwiraho maze uzayibarire bagenzi bawe.

Isomo rya 30: Kubarira abandi inkuru bahanze

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvugira mu ruhamwe ashize amanga.

Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu, inkuru zitandukanye n’imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kukubwira ibiranga inkuru. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitotozozo kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda kumurikira abandi ibyo bakoze. Yobora abagize andi matsinda maze munozze ibisubizo byatanzwe.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba buri munyeshuri kubarira bagenzi be inkuru yahanze. Kosora abanyeshuri wita cyanecyane ku biranga inkuru n’uburyo bakurikiranya ibitekerezo.

Isomo rya 31: Ibikorwa byo gusoma: Gusomera abanyeshuri mu ijwi riranguruye

Intego zihariye

Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora:
Gusubiza neza ibibazo ku nkuru yasomewe.

Imfashanyigisho: Igitabo cy’umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y’ibigo by’amashuri

byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n’imivugo)

I. Intangiriro

Kosora umukoro ubaza abanyeshuri ibyo basomye mu bitabo batahanye kandi ubibutse kubitirura igihe babahaye kigeze.

II. Uko isomo ryigishwa

1. Mbere yo gusoma

- Tegura neza icyumba k’ishuri ku buryo byohereza abanyeshuri mu gikorwa cyo gusoma: Ahantu hatekanye, abanyeshuri bisanzurira mu gihe cyo gusoma.
- Toranya inkuru yo gusomera abanyeshuri ijyanye n’insanganyamatsiko ishimisha abanyeshuri bo mu kigero cyabo.

2. Mu gihe cyo gusoma

- Somera abanyeshuri inkuru yose ukoresheje umuvuduko n'isesekaza bikwiye.
- Mu gihe usoma genda wereka abanyeshuri amashusho ajyanye n'inkuru.
- Shishikariza abanyeshuri kugira uruhare mu byo ubasomera ubasaba gutahura icyo inkuru iza kuvugaho.
- Sobanura ijambo ugezeho usoma ukeka ko abanyeshuri batazi igisobanuro cyaryo.

3. Nyuma yo gusoma

Baza abanyeshuri ibibazo ku nkuru umaze kubasomera kugira ngo urebe niba bayumvise.

4. Umukoro:

Saba abanyeshuri gushaka irindi herezo ry'iyi nkuru maze bazagaruke mu isomo ryo gusoma ry'ubutaha bakubwira irindi herezo ry'inkuru wabasomeye.

6.4.10. Umwandiko : Kwita ingagi amazina bisiga akayabo k'amafaranga

Isomo rya 32: Gusoma umwandiko n'inyunguramagambo.

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma umwandiko yubahiriza utwatumye n'isesekaza. - Gusobanura amagambo atari asobanukiwe ari mu mwandiko no kuyakoresha neza mu mvugo no mu nyandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, inkoranyamagambo, imfashanyigisho zifatika n'ibindi.

I. Intangiriro

Bwira abanyeshuri urupapuro ruriho umwandiko, basabe kwitegereza amashusho hanyuma ubabaze ibibazo.

Urugero rw'ikibazo n'igisubizo :

a) Mwitgereje iyi shusho murabonaho iki?

Turabona imodoka irimo abantu n'ingagi.

b) Muhereye ku mashuho no ku mutwe w'umwandiko, muratekereza uyu mwandiko uraza kuvuga kuki?

Uyu mwandiko uraza kuvuga ku kamaro ko kwita ingagi amazina.

II. Uko isomo ryigishwa

Igikorwa cya mbere: Gusoma

a) Gusoma bucece

Saba abanyeshuri gusoma umwandiko bucece badahwihwisa hanyuma ubabaze ibibazo byo kugenzura ko basomye.

Urugero rw'ibibazo wababaza:

1. Kwita izina ingagi ni iki?

Ni umuhango ukorwa ku rwego rw'Igihugu, aho abantu baturutse ku isi yose barimo cyane cyane ba mukerarugendo n'abandi batumirwa baha ingagi ziba zavutse muri uwo mwaka amazina.

2. Bikorerwa he?

Bikorewa mu Kinigi mu Karere ka Musanze.

3. Bifite akahe kamaro ku Gihugu?

Bizanira Igihugu amafanga menshi y'amadovize aturuka ku banyamahanga baba bitabiriye uwo muhango.

b) Gusoma mu ijwi riranguruye

Somera abanyeshuri by'intangarugero wubahiriza utwatuzo n'isesekaza rikwiye hanyuma ubasabe gusoma baranguruye basimburana. Genda ukosora aho badasomye neza kandi wita ku bakeneye ubufasha bwihariye. Fasha buri wese bitewe n'ikibazo afite.

Igikorwa cya kabiri: Inyunguramagambo

a) Gusobanura amagambo

Shyira abanyeshuri mu matsinda, ubasabe gukora igikorwa gikurikira:

Igikorwa:

Soma umwandiko "Kwita ingagi amazina bisiga akayabo k'amafaranga" ushakemo amagambo udasobanukiye uyasobanure, ukurikije inyito afite mu mwandiko.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri babonye ibisobanuro by'amagambo yose banditse, ayo bataboneye ibisobanuro, ubayobore ku nzira yo kubona ibisobanuro byayo.

Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'inyunguramagambo

Sobanura aya magambo ukurikije uko yakoreshejwe mu mwandiko.

Gukeshya amaramuko: Ikintu wiringiye kugira ngo ubeho

Kudindira: kudatera imbere, kutaguka

Ubukangurambaga: Gushishikariza abantu gukora ikintu

Ubutitsa: kudacogora, kugira umuhate

Inzitizi: imbogamizi zikubuza gukora ikintu

Kugenda nka nyomberi: kugenda burundu ntugaruke

b) Umwitozo

Subiza abanyeshuri mu matsinda ubasabe gukora umwitozo uri mu bitabo byabo.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora umwitozo neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora umwitozo kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibyo yakoze. Fasha abanyeshuri kunoza ibisubizo byatanzwe hanyuma byandikwe ku kibaho, abanyeshuri na bo babyandike mu makayi yabo.

Urugero rw'umwitozo n'ibisubizo:

Koresha amagambo akurikira mu nteruro zawe bwite

1. Gukeshya amaramuko: Ibyo ncuruza mu isoko ni byo nkesha amaramuko yange.

2. Kudindira: Ubucuruza bwe bwaradindiye kubera kubura abaguzi.

3. Ubukangurambaga: Ni ngombwa gukora ubukangurambaga kugira ngo abantu bitabire guhashya ibiyobyabwenge.

4. Ubutitsa: Kubera kwiga ubutitsa ni we wabaye uwa mbere mu ishuri.

5. Inzitizi: Yagize inzitizi ntiyashobora kwitabira inama.

6. Kugenda nka nyomberi: Ubujura bwe bwatumye agenda nka nyomberi ntiyagaruka mu mudugudu yari atuyemo.

Isomo rya 33: Gusoma no kumva umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo, umunyeshuri araba ashobora: Gusoma neza no gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu, amashusho ajyanye n'umwandiko.

I. Intangiriro

Baza ibibazo ku mwandiko **“Kwita ingagi amazina bisiga akayabo k’amafaranga”** bibafasha kwibuka ibiwukubiyemo.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Ni bande bacururiza ku muhanda uva Musanze ujya mu Kinigi mu gihe cyo kwita izina ingagi?

Ni abanyabugeni n’abanyabukorikori.

2. Mu mugi wa Musanze no mu Kinigi habarurwa amahoteri angahe acumbikira ba mukerarugendo?

Habarurwa amahoteri makumyabiri.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Ongera usome by’intangarugero umwandiko wose. Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo kumva umwandiko

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

Hitamo igisubizo kiri cyo muri bitatu byatanzwe kuri buri numero.

1. Umunsi wo kwita izina ibyana by’ingagi uba ugamije:

a) Guhuza abatariye Pariki y’Ibirunga mu birori bakishima bakarya bakanywa

b) Guteza imbere ubukerarugendo no kwinjiriza igihungu amadovize atuma giteza imbere ibikorwa remezo bitandukanye

c) Kurwanya ba rushimusi bangiza Pariki y’Ibirunga

2. Ubukerarugendo bufitiye inyungu:

a) Leta yonyine yo yakira amadovize.

b) Abatariye amapariki bo binjiza amafaranga bakura ku bazungu.

c) Abanyarwanda bose kuko amadovize yinjijwe akoreshwa mu gutunganya ibikorwa remezo bidufitiye akamaro twese.

3. Igituma ba mukerarugendo bakunda u Rwanda ni uko:

- a) Rwateye imbere mu bukungu.
- b) Abaturage bavuga ururimi rumwe.
- c) Hari umutekano usesuye kandi banakirwa neza.**

4. Ubukerarugendo bufitiye akamaro kanini ubukungu bw'u Rwanda kuko:

- a) Bugaragaza isura nziza yarwo.
- b) Burata ubukungu bwarwo.
- c) Bwinjiza amadevize menshi.**

5. Kugira ngo ubukerarugendo burusheho guteza imbere ubukungu bw'u Rwanda:

- a) Abanyarwanda bose bagomba kububonamo akazi.
- b) Hagomba gukoramo abantu babihugukiwe kandi babyigiye.**
- c) Hagomba kongerwa ibiciro ku basura amapariki.

6. Umukerarugendo ni:

- a) Gusa umunyamahanga uvuye kure uzerera areba imisozi n'amashyamba.
- b) Umuntu wese wirirwa azerera bwakwira akarara ku gasozi cyangwa mu ihoteri.
- c) Umunyamahanga cyangwa umwenegihugu utanga amafaranga kugira ngo asure ibyiza nyaburanga biri mu gihugu mu rwego rwo kwirangaza no kwinezeza.**

7. Abaturage bahugurirwa ubukerarugendo kugira ngo:

- a) Bage bitondera abazungu batembera igihugu batabaha amafaranga ava mu iterabwoba.
- b) Basabe amadovize abanyamahanga barebye ibintu byabo.
- c) Bamenye uko bakira neza ba mukerarugendo n'uko bacagura mu mico babazanira bagafata itabatesha agaciro.**

8. Ibiciro by'ubukerarugendo biba bito ku benegihugu:

- a) Kuko nta mafaranga bagira.
- b) Kuko baba bareba ibintu by'iwabo.
- c) Kugira ngo barusheho kubwitabira.**

9. Mu birori byo kwita izina ingagi:

- a) Nta ba mukerarugendo baba barimo.
- b) Nta mafaranga baca kuko aba ari umunsi mukuru.
- c) Hinjizwa amafaranga n'andi y'ubusa.**

10. U Rwanda, Uganda na Kenya byashyizeho viza imwe:

- a) Kuko biri mu Muryango w'Ubukungu w'Ibihugu by'Afurika y'Iburasirazuba.
- b) Kugira ngo byongere ibyinjizwa n'ubukerarugendo bityo n'ababonamo akazi biyongere ku buryo bugaragara.**
- c) Kuko bifite umugambi wo guhinduka igihugu kimwe.

11. Kwita izina byitabirwa:

- a) N’abanyamusanze gusa.
- b) Na ba mukerarugendo bonyine kuko ari bo biba byateguriwe.
- c) **N’abantu bavuye hirya no hino.**

Isomo rya 34: Gusesengura umwandiko

Intego zihariye
Nyuma y’iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusoma no gutahura ingingo z’ingenzi zigize umwandiko. - Gukora inshamake y’umwandiko yasomye.
Imfashanyigisho: Igitabo cy’umunyeshuri, igitabo cy’umwarimu.

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri gusoma mu ijwi riranguruye basimburana, igika ku gika, bubahiriza utwatuzo n’isesekaza. Genda ukosora aho badasomye uko bikwiye, wita ku bafite ibibazo byihariye.

II. Uko isomo ryigishwa

a) Gusoma umwandiko

Saba abanyeshuri gusimburana basoma umwandiko mu ijwi riranguruye bubahiriza utwatuzo n’isesekaza rikwiye. Bakosore aho biri ngombwa kandi ufashe abafite ibibazo byihariye.

b) Gusubiza ibibazo byo gusesengura umwandiko

Mu matsinda, abanyeshuri barasoma umwandiko bashaka ibisubizo by’ibibazo byo gusesengura umwandiko. Gendagenda mu matsinda ureba uko abanyeshuri bakora uwo mwitoto kandi ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyagenwe kirangiye, saba amwe mu matsinda gusangiza abandi ibisubizo byabo. Yobora abagize andi matsinda maze munoze ibisubizo byatanzwe.

Urugero rw’ibibazo n’ibisubizo:

1. Ni iyihe nsanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko?

Insanganyamatsiko ivugwa mu mwandiko ni akamaro ko kwita izina ingagi.

2. Ni izihe ngingo z'ingenzi n'iz'ingereka ziri muri uyu mwandiko?

Ingingo z'ingenzi

- Aho umunsi wo kwita izina ibyana by'ingagi ubera.
- Abitabira umunsi wo kwita izina ibyana by'ingagi.
- Inyungu ku baturiyeye aho uwo munsi ubera.
- Akamaro k'ubukerarugendo bwo muri Pariki y'Ibirunga.
- Akamaro k'ubukerarugendo muri rusange.

3. Saba abanyeshuri gukora inshamake y'umwandiko bize bagendaye ku ngingo z'ingenzi bize.

Isomo rya 35 : Ubumenyi ngiro

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: - Gusesengura insanganyamatsiko yahawe. - Gutanga igitekerezo ke ashize amanga ashyigikira cyangwa avuguruza iby'abandi kandi abubaha mu gufata ijamba.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umunyeshuri, igitabo cy'umwarimu n'imfashanyigisho zifatika.

I. Intangiriro

Shyira abanyeshuri mu matsinda ubaze kongera kubwira bagenzi babo ingingo z'ingenzi z'umwandiko basomye.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba umunyeshuri umwe gusoma insanganyamatsiko mu ijwi riranguruye. Ongerera uyibasomere ubasaba kuyitekerezaho akanya, ndetse no kubaza ibibazo bituma barushaho kuyisobanukirwa neza.

Mu matsinda abanyeshuri barakusanye ibitekerezo ku nsanganyamatsiko ikurikira:

Usanga hakorwa iki kugira ngo Abanyarwanda barushaho kwakira neza ba mukerarugendo kandi banasobanukirwe n'akamaro k'ubukerarugendo ku gihugu cyacu?.

Gendagenda mu matsinda ureba ko abanyeshuri bari gukora imyitoto neza, ufashe abafite ibibazo byihariye. Igihe cyo gukora imyitoto cyagenwe kirangiye, saba amatsinda kumurika ibyo yakoze.

Urugero rw'ibitekerezo byava mu matsinda:

Ni ngombwa ko abayobozi babikorera ubukangurambaga kandi bakagaragariza abaturage inyungu iva mu bukerarugendo n'uburyo ikoreshwa mu bikorwa by'amajyambere

III. Umukoro

Shushanya ikarita y'u Rwanda ushyiremo ahantu nyaburanga hatanu mu ho wavumbuye mu myandiko wize. Sobanurira abanyeshuri umwitozo bagiye gukora. Buri munyeshuri arashushanya ikarita y'u Rwanda ahyireho ahantu nyaburanga hanyuranye yageze akurikije ikerekezo haherereyemo. Niba ahantu cyangwa ikintu runaka kiri mu majyaruguru, mu burasirazuba, mu magepfo no mu burengerazuba cyangwa mu Mujyi wa Kigali akaba ari ho abishyira. Biramusaba rero kuba azi amerekezo y'Igihugu cyacu.

Isomo rya 36: Ibikorwa byo gusoma: Kuvuga irindi herezo ry'inkuru

Intego zihariye
Nyuma y'iri somo umunyeshuri araba ashobora: Kuvuga ashize amanga irindi herezo ry'inkuru yasomewe.
Imfashanyigisho: Igitabo cy'umwarimu, Amabwiriza agenga amasomero y'ibigo by'amashuri byo mu Rwanda, ibitabo byo gusoma (inkuru n'imivugo)

I. Intangiriro

Saba abanyeshuri kukubwira umutwe w'inkuru wabasomeye ubushize kandi ubasabe kuyisubiramo.

II. Uko isomo ryigishwa

Saba abanyeshuri, umwumwe, kuvuga irindi herezo yahaye inkuru wabasomeye mu isomo ryo gusoma ry'ubushize.

Kurikira ibisubuzo bya buri munyeshuri, ufashe abafite ibibazo byihariye.

Umukoro:

Saba abanyeshuri gutira ibitabo mu isomero, bazagaruke mu isomo ryo gusoma barangije kubisoma.

6.5. Isuzuma risoza umutwe wa gatandatu

Ibigenderwaho mu isuzuma:

*Ubushobozi bwo gusesengura umwandiko agaragaza ingingo z'ingenzi ziwugize,
Ubushobozi bwo gukoresha amagambo yabugenewe mu mvugo no mu nyandiko,
Ubushobozi bwo kubara inkuru ku byoyasomye cyangwa yasomewe,
Ubushobozi bwo gukoresha neza ibyungo n'imigereka mu mvugo no mu nyandiko.*

Umwandiko: Akamaro k'ubukerarugendo

I. Inyunguramagambo

1. Sobanura aya magambo ukurikije uko yakoreshejwe mu mwandiko :

- a) Abanyabukorikori:** Abantu bakora imyuga iciriritse nko kubaka amazu mu bikenyeri, gukora udukarita positari mu birere....
- b) Abanyabugeni:** Abantu bakora imyuga iciriritse nko kubumba.
- c) Igishoro:** amafatranga umuntu atangiza mu gucuruza.
- d) Gusigasira:** Kubungabunga ikintu.
- e) Gushungera:** Kwitegereza ikintu ugihagaze hejuru cyangwa iruhande.
- f) Kubakomera:** Kubavugiriza induru.

II. Ibibazo byo kumva umwandiko

1. Ni iki gituma abanyamahanga basura u Rwanda bagenda biyongera?

Ni iterambere rijyana n'isuku ndetse n'umutekano.

2. Abasura u Rwanda bazanwa n'iki?

Bazanwa n'ubukerarugendo baje kwirebera ibyiza bitatse u Rwanda, hari n'abazanwa no kureba ahari amahirwe mu ishoramari.

3. Ubukerarugendo bufitiye Igihugu cyacu akamaro kanini. Tanga urugero.

Binjiza amadovize agira uruhare mu bikorwa by'amajyambere. Budufasha no kumenya agaciro k'umuco wacu.

4. Abanyamahanga basura u Rwanda baba bakeneye ubuhe bufasha?

Bakeneye ubufasha bwo kubayobora neza aho baja.

5. Ni gute dukwiye kwakira ba mukerarugendo?

Kubakira neza no kubabanira kivandimwe.

6. Uramutse utuye aho ba mukerarugendo bakunze gutemberera wakora iki kugira ngo nawe ugire icyo wabagurisha aho kubasabiriza?

Nakora ubukorikori bunyuranye nko kubaka inzu mu bikenyeri,..kugira ngo mbibagurishe

III. Ikibonezamvugo

1. Soma neza aka gace k’umwandiko utahuremo ibyungo n’imigereka ubigaragaze.

Mu bintu bikurura ba mukerarugendo mu bihugu byacu harimo: ikirere kiza kidashyuha cyane (umugereka) kandi (icyungo) ntigikonje bikabije, imisozi iteye amabengeza, n’ (icyungo) ibinyabuzima bitandukanye. Ibyo usanga biboneka cyane(icyungo) mu byaro byacu. Ibintu ba mukerarugendo bakenera usanga bidahenze. Akenshi bakenera ibintu bikorwa n’ (icyungo) abanyabukorikori bacu, abanyabugeni, ababoshyi n’(icyungo) abakora imitako itandukanye. Impamvu ni uko ibyo baba bakeneye ari ibyo batabona iwabo. Kubera izo mpamvu, ubukerarugendo bwadufasha kwihangira imirimo kandi (icyungo) itagombera igishoro kiremereye.

IV. Ikeshamvugo

1. Huza imvugo ziri mu ruhushya A n’ibisobanuro byazo biri mu ruhushya B

A	B
1. Kwibikira	a) Abavuzi b’ingoma
2. Umurishyo	b) Umurambo w’umwami
3. Umugogo	c) Gushyingura umwami
4. Abakaraza	d) Agati bakoresha bavuzi ingoma
5. Guteka	e) Gutoboka kw’ingoma
6. Gutabariza	f) Gusinzira k’umwami
7. Kubyara	g) Kwicara k’umwami

2. Uzuzura izi nteruro ukurikije uko bita urusaku rw’inyamaswa n’ibintu bikurikira:

1. Intare	iratontoma
2. Umugezi	urasuma
3. Inuma	iraguguza
4. Indege	irahinda
5. Inkokokazi ishaka gutera	irateteza
6. Imfizi	irivuga
7. Impyisi	irahuma
8. Imbwa	iramoka

IV. Kubara inkuru

Tekereza ku hantu waba warigeze kuja mu rugendo: ku isoko, mu muni mukuru, gusura abantu, cyangwa urundi rugendo urwo ari rwo rwose maze uhaye ku biranga inkuru twize, utubwire inkuru y'uko byagenze utarengeje ipaji ebyiri.

Reba uburyo umunyeshuri abara inkuru ye ureba niba yagiye yubahiriza uturango tw'inkuru.

6.6. Ibikorwa by'inyongera

6.6.Imyitozo nzamurabushobozi

1. Ubukerarugendo buhuriye he no kubungabunga ibidukikije?

Aho buhuriye ni uko bukerarugendo akenshi baza baje gusura ibidukikije, biramutse bitabungabunzwe bukerarugendo ntibaza gusura ibidahari kuko basura amashyamba, inyamaswa, inzuzi, ibiyaga,...

2. Ni ibihe bintu biranga ko umwandiko ari inkuru?

Ibiranga umwandiko ko ari inkuru ni uko uba urimo abakinankuru, ubara inkuru ishobora kuba yarabayeho cyangwa itarabayeho kandi ifite uyibara

3. Garagaza ibyungo biri muri aka gace k'umwandiko

Nubwo amagambo yavugwaga bwose, nubwo amatorero anyuranye yakomeje kwiyereka ndetse n'intore zigahamiriza, nakomeje gutekereza no kwibaza kuri izo ngagi n'ibyo zakoraga nsanga bitangaje. Niko kwibwiriza negera umwarimu wigisha ku kigo cyacu ngo ansobanurire ibyo nakomezaga kubona. Namubajije ukuntu utwo twana tw'ingagi turi bumenye kwisubiza mu rugo kandi tutazanye na za nyina. Na we ntiyantengushye yampaye igisubizo gisobanutse ko izo nitaga ingagi zitari zo ahubwo bari abana b'abantu bambaye nk'ingagi. Bakaba bari bahagarariye ingagi nyirizina kuko zo zitashoboye kuza mu birori.

Igisubizo:

Nubwo amagambo yavugwaga **bwose**, nubwo amatorero anyuranye yakomeje kwiyereka **ndetse** n'intore zigahamiriza, nakomeje gutekereza **no** kwibaza kuri izo ngagi **n'**ibyo zakoraga nsanga bitangaje. Niko kwibwiriza negera umwarimu wigisha ku kigo cyacu **ngo** ansobanurire ibyo nakomezaga kubona. Namubajije ukuntu utwo twana tw'ingagi turi bumenye kwisubiza mu rugo **kandi** tutazanye **na** za nyina. **Na** we ntiyantengushye yampaye igisubizo gisobanutse **ko** izo nitaga ingagi zitari zo ahubwo bari abana b'abantu bambaye **nk'**ingagi. Bakaba bari bahagarariye ingagi nyirizina **kuko** zo zitashoboye kuza mu birori.

1. Tanga ingero mu nteruro ku migereka ikurikira:

- Imigereka y'uburyo: .....
- Imigereka y'igihe: .....
- Imigereka y'ahantu: .....
- Umugereka w'inshuro: .....

Ingero z'ibisubizo:

- Imigereka y'uburyo: Kwiga neza bituma dutsinda amasomo cyane.
- Imigereka y'igihe: Tujya ku ishuri kare kugirango tudakererwa.
- Imigereka y'ahantu: Arashaka kubaka hejuru y'umusozi kandi bitemewe.
- Umugereka w'inshuro: Twiga imibare kabiri ku munsu.

2. Uzuzamubona imbonerahamwe ikurikira:

Ntibavuga	Bavuga
Umwani ararya	Umwami arafungura/ ararora
Umwami arabyuka	Umwami aribambura
Intebe y'umwami	Inteko y'umwami
Ingoma zitangira kuvuga	Ingoma zitangira gusuka
Ingoma zirashyushywa	Ingoma ziroswa
Impongo zirabira	Impongo zirakorora

6. 6.2 Imyitozo nzamurabushobozi

1. Ushingiye ku byo wize no ku bundi bushakashatsi wakoze, uzuzamubona imbonerahamwe ikurikira ugaragaza imvugo ikwiye:

Ntibavuga	Bavuga
Umurambo w'umwami	Umugogo
Kumubyutsa	Kumubambura
Kumusinziriza	Kumubikira
Kugenda	Kurambagira
Kurya	Gufungura/ kurora
Gupfa	Gutanga
Uburiri bw'umwami	Igisasiro
Inzu y'umwami	Ingoro
Abana b'umwami	Ibikomangomaa
Kujya ku ngoma	Kwima ingoma
Kubyuka	Kwibambura
Kuryama	Kwibikira
Kurwara	Kuberana
Kwicara	Guteka
Intebe ye	Inteko
Ingobyi ye	Ikitabashwa
Aho aramirizwa	Ijabiro
Kumuha ikuzo	kumuramy

2. Mu matsinda yanyu nimwungurane ibitekerezo kuri iyi nsanganyamatsiko ikurikira maze umwanzuro mu fashe muzawuganirire bagenzi banyu mutari kumwe muri iri tsinda.

“Kubungabunga ibidukikije bituma Igihugu gitera imbere kuko amadovize yiyongera mu Gihugu.”

Aha umwarimu areba niba abanyeshuri bashoboye kwanzura ko ibidukikije bituma dusurwa na ba mukerarugendo bigatuma amadovize yiyongera kubera ko amashyamba, inzuzi, ibiyaga, inyamaswa... byatumye baza gusura Igihugu bagatanga amadovize.

6. 6.3. Imyitozo y’inyongera

6.7. Amakuru y’inyongera

Ibitabo byifashishijwe

- IKIGO GISHINZWE GUTEZA IMBERE UBUREZI MU RWANDA, 2015, *Integanyanyigisho z’Ikinyarwanda mu kiciro cya kabiri cy’amashuri abanza, REB, Kigali.*
- MINISITERI Y’AMASHURI ABANZA N’AYISUMBUYE, 1990, *Ikinyarwanda, Ikibonezamvugo: Iyigantego, Inshoza y’inshinga nyarwanda, Isomo ryateguwe na Igiraneza Tewodomiri, BPES, Kigali.*
- MINISITERI Y’UBUREZI BW’IGIHUGU, 1976, *Gusoma, umwaka wa gatandatu, Hatier, Paris.*
- MINISITERI Y’UBUREZI, 2008, *Ikinyarwanda: Imyandiko mfashanyigisho, Igitabo cy’umunyeshuri, Umwaka wa mbere, NCDC, Kigali.*
- MINISITERI Y’UBUREZI, 2008, *Ikinyarwanda: Imyandiko mfashanyigisho. Igitabo cy’umunyeshuri, Umwaka wa kabiri, NCDC, Kigali.*
- IRST, 2000, *Inkoranya y’Ikinyarwanda mu Kinyarwanda, Igitabo I-IV, IRST, Kigali.*
- MINISITERI Y’URUBYIRUKO, UMUCO NA SIPORO, 2005, *Ibirari by’Insigamigani, Icapiro ry’Ingoro y’Umurage w’u Rwanda, Igitabo cya kabiri, Icapiro rya 3, Printer set, Kigali.*
- MINISITERI Y’AMASHURI ABANZA N’AYISUMBUYE, 1988, *Ikinyarwanda, Umwaka wa munani, Imprisco, Kigali.*
- MURIHANO, B., 1988, *Ibirari by’Insigamigani, Kigali.*
- USAID, REB, EDC, DRAKKAR, *Muze bana twandike dusome.*

Imbuga

nkoranyambaga

http://reb.rw/fileadmin/competence_based_curriculum/syllabi/Upper_Secondary/Ikinyarwanda_mu_mashami_y'indimi.pdf: ku wa 20/7-30/8/2016. <http://umuco-nyarwanda.blogspot.com/>: ku wa 2/7-3/8/2016. <https://www.google.rw>